

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

KPF
870

TRANSFER

48DI /

KPF 870

152

Литературный додатокъ „Дѣла“
БИБЛИОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

ПОДЪ РЕДАКЦІЮ А. ГОРБАЧЕВСКОГО

Томъ XIV.

ФРОМОНТЪ МОЛОДШІЙ

И

РІСЛАРЪ СТАРШІЙ

ПОВѢСТЬ СЪ ПАРИСКОГО ЖИТІЯ.

Альфонза Додета.

У ЛЬВОВѢ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Здѣ друкариѣ „Товариства имени Шевченка“ подѣ зарядомъ К. Беднарского.

1883

K PF 870

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAY 24 1954

053Y13V

ПЕРША КНИГА.

I.

Весѣлье у Везура.

„Панъ Шебова!“...

„А що, мѡй сыну?“

„Тѣшуся.“

Може въ двадцатый разъ сегодня повторявъ честывецъ Ріслеръ, що „тѣшуся“, и то все съ тымъ самымъ взорущенымъ лагѡднымъ лицомъ, тымъ самымъ довгимъ тихимъ глубокимъ голосомъ, тымъ голосомъ, що то нѣмѣе ивъ зворушена та боится говорити за голосно, щобы не розплыстися наразъ въ слезахъ.

За нѣщо въ свѣтѣ не радъ бы бувъ Ріслеръ плакати въ сѣй хвили; а то подумайте лишь собѣ жениха, що розжалобится середь брачнои вечерѣ! Та дуже ему збиралось на се. Щастье давило его, стягало ему груди, не давало говорить. Одно, до чого еще мавъ силу, було: ѡтъ часу до часу прошепотѣвъ легко дрожащими губами: „Тѣшуся... тѣшуся...“

А мавъ же на правду чого тѣшитися.

Ѡтъ рана чувся сарака въ обнятихъ сну, съ тыхъ чудныхъ снѡвъ, що то боишся пробудитися наразъ съ туманомъ въ очахъ. Алежь его сонъ здавалось мовъ бы не мавъ скѡнчитися: почався о пятѡй рано, а о десятѡй вечеромъ, якъ

разъ о десятой пѣсли регулятора у Вефура, все ще не кончився...

Колько то пригодъ сегодня, а якъ то стояли ему передъ очима и найдрѣбнѣйшій дрѣбницѣ!

Бачивъ ще, якъ ѓнъ скоро свѣтъ съ радѣстною нетерпачкою похожавъ по своѣй молодецкѣй комнатѣ гладонько-выбрытый, въ фраку, съ парюю бѣлыхъ рукавичокъ въ кешени... Оттакъ надѣхали празничнѣйшій поязды, а въ першѣмъ тамъ на долѣ — онъ въ тѣмъ съ бѣлыми коньми, бѣлыми вѣжками, жовтымъ цвѣткованымъ обитьемъ — въ тѣмъ першѣмъ панна молода выстроена, сказавбысь що облакъ... Оттакъ ѣзда до церкви, пара за парюю, малый бѣлый воздушный облакъ легонькѣй чаруючѣй все по переду... Далѣ органы, швайцарь, рѣчь приходника, свѣтло церковне, его блескъ оваряючѣй волота та веснянѣйшій стрѣль... А сей здвигъ народу въ рывницѣ: малый бѣлый облакъ губитя середъ здвигу, крыся; коло него тиснутя, обнимають его, — а панъ молодой за той часъ стискае руки найзнаменитшимъ въ париского купецтва, що прибули его почитати... А далѣ сей концевый грѣмкѣй гомѣнъ органѣвъ, еще величавѣйшій при дверяхъ на ровтяжъ одчиненыхъ, що цѣлу улицу припускали до участи въ святѣй родинѣмъ, тѣ звуки, що равомъ съ весѣльнымъ походомъ ровходилися по переходамъ церкви, уваги сусѣдѣвъ, полѣрница въ великѣй люстриновѣй запасѣ, що каже цѣлкомъ на голось: „Панъ молодой не е хорошѣй, але молода въ бѣса собѣ миленька...“ То додае гордостѣ, якъ чоловікъ е паномъ молодымъ...

Оттакъ снѣданье въ фабрицѣ, въ робѣтнѣ, пристроенѣй цвѣтами и тапетами, а потѣмъ ѣзда до лѣска, уступка для тецѣ, для панѣ Шебовоѣ, що звичайно париска маломѣщанка безъ поѣадки около озера и безъ ѓтвѣданя водоспаду не повѣрилабъ була въ весѣлье своѣи дочки... Наконецъ поворотъ до мѣста на вечеру: на валахъ зажегають свѣтла, люде звертаются, чтобы бачити переѣздъ весѣля, справедливого достатного весѣля, що нанатѣ конѣ везуть его пѣдъ сходы у Вефура.

Доти дѣйшовъ бувъ его сонъ.

Утомленьемъ и вдоволеньемъ зможений, споглядавъ уцтивина Ріслеръ въ сѣй хвили непевнымъ окомъ по величавѣмъ

столъ съ ъсѣмдесятьма накрытыми, що въ горѣ и въ долѣ гнувся въ пѣдкову а докола сидѣли знакоміи веселіи лица, а въ ихъ очей сіявъ ему ѡтблескъ власного щастя. Вечери клонилася дѣ концевѣ. Парамѣ забавлялися гостѣ докола стола, ажъ гудѣло ѡтѣ ихъ розмовѣ. Тамъ видно бокомъ зверненіи дѣ собѣ твари, чорніи рукавы въ за кошиковѣ въ асклепіями, то смѣючеся лице дѣтины надѣ овочемъ — закуски завышки рѣвно съ тварями, докола цѣле вѣбранье, пражна значна радѣсть, краски, свѣтла...

О такъ ! Ріслеръ мѣгъ тѣшитися.

Крѣмъ его брата Франца нехибло ту нѣкого въ его милыхъ. Отсе супроти него Сидонія, вчера еще та малѣ Сидонія, нынѣ его жена. По вечерѣ вняла була серпанкову загортку, — ровоблачилася. Теперъ ѡтѣ снѣжнои, гладкой безѣ згинокъ сукнѣ шовковой ѡтѣивала ще млавѣйше мягша ѡблѣсть еи хорошенького личка, а вѣнокъ волосѣ въ пѣдѣ другого такъ правильно сплетеного вѣнка показовавъ зухвалый упѣръ, немовъ маліи перця, що лишъ прутся улетѣти. Але мужѣ на такіи рѣчи не дивляться.

Пѣсля Сидоніи и Франца Ріслеръ наибѣльше любивъ паню Юрієву Фромонтову, чи то — якъ ѡнѣ ѣй звавъ — „мадамъ Шоршъ“, жену свого спѣльника а дочку бл. п. Фромонта, свого давного начальника и божища. Ёй призначивъ мѣсце ѡбѣчь себе, а въ его бесѣды съ нею видно було его прихильнѣсть и поважанье. Була то ще молоденька жѣночка, десь рѣвныихъ лѣтъ, що Сидонія, але правильнѣйшой и спокѣйнѣйшой красы. Не своя въ тѣмъ мѣшанѣмъ товариствѣ бесѣдовала мало, але на силу старалася, и ту оказатися любю.

По другѣмъ боцѣ Ріслера сидѣла озарена и розпламенила мати молодой, панѣ Шебова, въ зеленѣи атласовѣи сукни, що блестяла мовѣ вывѣска. ѡтѣ ранка все мысли тои добрячои жѣнки були ясныи блыскучѣи, якъ образована краска сеи сукнѣ. Що хвиля говорила сама до себе : „Моя дочка ѡтдаєся за Фромонта молодшого и Ріслера старшого въ улицѣ вѣиль-годиетѣ !“... Бо въ ѣѣ думкахъ ѡтдавалася ѣѣ донька не за самого Ріслера, але и за знамя купецкого дому, за славный въ парискѣмъ свѣтѣ купецкѣмъ дѣмъ ; — и кѣлько разѣвъ панѣ Шебова спогадала на сю славу подѣю, все

тугше простувалася въ гору и вытягалася въ шовкахъ своен вывѣски, що ажь трѣщало.

Яка противнѣсть : вѣдъ поведенѣе а захованѣе пана Шеба, що сидѣвъ кѣлька мѣсьць нивше ! Въ житю родинѣмъ тѣ самѣ причины звычайно доводятъ до цѣлкомъ чого иншого. Той малый чоловѣчокъ съ высокимъ повнымъ мрѣй чоломъ, вѣвѣчливый, вычепуреный а пустый, якъ шклянна баня на грядцѣ цвѣтѣвъ, выдавався такимъ же сердитымъ, якъ его подруга була щастьемъ оварена. Сежь таки не змѣняло въ нѣчѣмъ его особы ; бо панъ Шебъ сердился весь божій рѣкъ. Того вечера, правда, не мавъ анѣ того звычайного жалѣбного, вялого погляду, анѣ того широкого недбало закиненого пальта, що бувало его кешенѣ ажь мало не лопнуть ѣтъ рѣжныхъ прѣбокъ то оливы, вина, то труфлѣвъ, оцту, въ мѣру того якъ заходився съ тымъ або симъ крамомъ. Его пышный новый чорный фракъ бувъ до пары той зеленѣй сукни ; але на нещастѣе и его думки були одного цвѣту, що и фракъ. Чому не посадили его коло молодой ? сежь его право !... Чому дали его мѣсце Фромонтови молодшому ? И що за дѣло коло Сидоніи старому Гардиносови, дѣдови Фромонтѣвъ ?... Онѣ бачъ ! Фромонтамъ всьо, а Шебамъ нѣчо... И тѣ люде ще дивуются, що доходить до ворохобень-перевертѣвъ !...

На щастѣе, щобы сердце зѣгнати, мавъ сердитый малый чоловѣчокъ бѣля себе своего прѣятеля Дельобейля, старого актора безъ службы ; той ажь слухавъ съ спокойнымъ, въ висока поважнымъ поглядомъ великихъ дѣвъ. Нехай тамъ чоловѣкъ черезъ злобу директорѣвъ ѣтъ пятнадцати лѣтъ не постане на дошкахъ, коли такъ муситъ бути ; все таки бодай найде театральнѣй поставы, що знадоблять до обставинѣ. И такъ сего вечера зробивъ собѣ Дельобейль „весѣльне лице,“ значить : показовавъ зъ себе видъ на пѣвъ поважный, на пѣвъ усмѣхающійся и поведенѣе для отыхъ малыхъ людей ласкаве и заравомъ торжественне а таке свободне невымушене. Выглядавъ, мовъ передъ набитымъ театромъ въ першѣй дѣвъ бере участь въ бенкетѣ, де приходять на стѣлъ звѣстнѣй паперянѣй стравы ; а выглядало оно ще бѣльше, неначе ролю ѣтгрывае той чудный Дельобейль, бо певнѣсенъкій того, що скористають еше въ часѣ вечера зъ его способностей, весь часъ, якъ сидѣли за столомъ, переходивъ

собѣ въ мысли що найкрасшій куснѣ въ своихъ драматическихъ засобѣвъ. Отъ того принимало его лице якийсъ непевный уданный задумчивый поглядъ, оттой на силу уважный поглядъ актора на отслоненной сценѣ, що то дае собѣ повѣръ будѣмъ слухае, що до него говорить, а тымчасомъ лише перебирае въ головѣ те, що мае отвѣдати.

Дивна рѣчь, що и лице молодой мало щось въ того выразу. На сѣи молоденькой хорошой твари, щастьемъ оживленой але не ровкрытой до щирости, вызначалось якесь скрыте думанье, а хвилями задрожавъ легкой усмѣхъ въ кутикахъ ѣвъ усточокъ, мовѣ бы розговляла сама съ собою.

Тоужь легкою усмѣшкою одвѣчала такожъ на смѣлы потроха жарты дѣда Гардиноаса, що сидѣвъ правобочь неи. „Та Сидоня! Ано вжежь!...“ говоривъ старый смѣючись. „Коли спогадаю, якъ передъ двома несповна мѣсяцами хвалилась ити до монастыря.... Ба-ба! знаемо мы тѣ монастырѣ такихъ молодыхъ панянокъ!... Якъ той казавъ: монастырѣ св. Іосифа, чотыри стопы подъ лѣжкомъ!“

И все при столѣ охочо смѣялися на той грубой жартѣ старого хлопа въ Берру, котрому великой мастокъ мусѣвъ стати и за чувств ои образование и за добре сердце, только за ровумъ нѣ, бо ровуму мавъ старый лисъ бѣльше, нѣжь все тѣ мѣщухи равомъ.

Шо всехъ тыхъ людей, що прихилился до нихъ сердцемъ — а не богато ихъ було — особливо була ему до вподобы Шебѣвна; а знавъ ѣи ще дѣтиною. Онажь зновъ въ своего боку ще за мало осовна въ богацтвомъ, щобы не бити передъ нимъ чоломъ, бесѣдовала съ своимъ сусѣдомъ правобочь съ дуже значною закраскою и повитаня и залицаня. За те до своего сусѣда лѣвобочь, до Юрія Фромонта, спѣльника своего чоловѣка, оберталася дуже обережно и неговѣрко. Ихъ ровмова не выходила поза конечный при столѣ чемности; ихъ обходженье съ собою вызначалось навѣтъ якоюсь вымушеною рѣвнодушностю.

Наравъ почувся мѣжь гостями той легкой шумъ, що то звичайно заповѣдае вставанье въ за стола: шелестъ повковой одежи, шуранье посуваныхъ стѣльцѣвъ, остатный слова ровмовъ, ту и тамъ перегомонючий смѣхъ. Середъ той полутышины на пѣвъ попереываныхъ ровмовъ хотѣлось ото-

знатися и панѣ Шеговой; до нетямки рада въ осторожного и розважного поведѣня панны молодой, що теперъ стояла при боцѣ Гардиноаса, сказала въ голосъ до своего родича въ села :

„Дивѣтся на сю дѣтину, братику... Нѣколи не мѡгъ нѣхто ѡтгадати, що она думаетъ-гадаетъ!“

Всѣ повставали ѡтъ стола и пѡшли на велику салю. Гостей на балъ явилося богато и вмѣшались съ тыми, що були прошенѣ на вечерю. Музика почала строѣти инструменты; паничѣ съ понаты каными очками похажали попередѣ бѣло постробными паними, що нетерпеливо ждали танцю. За великою салею була мала цвѣтами пристробна бѣчна сая; си повѣтицами цвѣтковой тапеты становили велене поле золоченымъ саямъ Вефура. Панъ молодой наполоханый цѣлымъ здвыгомъ балывымъ забрався ту съ своимъ приятелемъ Плянусомъ; Жигимонтъ Плянусъ бувъ ѡтъ трицяти лѣтъ касиремъ въ торговлѣ Фромонта. Ту бодай були самъ на самъ та могли наговоритись съ собою.

„Жигимонтъ, старый друже... Я тѣшуся...“

Жигимонтъ такожъ тѣшився, але Ріслеръ не лишивъ ему часу се высказати. Теперъ вже не соромився сплакати, теперъ вся радѡсть его сердца черезъ верхъ пѡлялася съ слезами.

„Подумай но, мѡй друже! Якъ чудно, що таке дѣвча, якъ она, саме мене выбрало! Бо конецъ кѡнцемъ я не хороший, и не треба було ажъ тѡй жѣвнцѣ рано се менѣ казати, — я се знавъ и безъ того. До того маю сорокъ два лѣтъ... А она така миленька!... Мала тѡлько иншихъ до выбору и молодшихъ и съ гладшимъ поведеньемъ, — не кажу вже мого бѣдного Франца, що вѣ такъ дуже любивъ... Такъ нѣжъ! она хотѣла своего старого Ріслера... И то такъ смѣшно прійшло... Ѳтъ давна вже бачу я вѣ все сумну и цѣлкомъ вмѣнену. Думаю, що певно тамъ троха любовной грывоты въ тѡмъ... Разомъ съ матерію ломимо собѣ голову ѡтгадати, чтобы то мѡгъ бути... Ажъ ту одного рана приходитъ панѣ Шегова до мои комнаты та каже прослезившись : „То вы, мѡй друже!... то васъ она любить. И то справдѣ я бувъ, я! А що? кто бы бувъ спогадавъ. А якъ чудно: въ одномъ роцѣ два разы таке велике щастье мене подыбало... разъ спѡблени-

комъ торговлѣ Фромонта то вновь чоловікомъ Сидоніи... А!

Въ сѣй хвили до складу шумного уносячого валца кружляючи впала пара танцюючихъ до меншої салѣ. Була се панна молода съ Ріслера спѣльникомъ, Юріємъ Фромонтомъ; обоє рѣвно молоді, обоє рѣвно пишні. Розмовляли пѣвголовомъ, въ тѣснѣ колеса валца вплѣтаючи слова розмовы.

„Ложъ кажете!... говорила Сидонія трохи блѣда, але съ легкою усмѣшкою на усточкахъ.

А вѣнъ блѣдшій вѣдъ неи ѳтказавъ :

„Правду кажу. Мѳй стрійко жадавъ того подружа. Онъ лежавъ на смертнѳй постели... Вы були ѳтгѣхали.... Я не смѣвѣ ѳтказатись...“

Ріслеръ въ далека чудовався надъ обоима :

„Яка она хороша! Якъ они добре танцюють!“

Танцюючі примѣтили его, та заравъ и пустилися; а Сидонія живо до него прибѣгла :

„Якъ то? Вы ту? щожь вы ту робите? Васъ всюды глядають. Чомужь вы не тамъ онъ?“

Такъ щебетала, та заравомъ съ чаруючимъ рухомъ нетерпеливою жѣнки поправила ему и завязала на ново краватку пѳдъ бородою. Се очаровало Ріслера, и крадькома пѳдсмѣхнувся до Жигимонта. Надто щасливый, що ся мала ручечка въ рукавичцѣ дѳткнула его шіѣ, и не примѣтивъ, що вѣѣ дрѳбненькѣ пушечки дрожали.

„Подайте менѣ руку,“ сказала ѳттакъ, и обоє пѳшли до салѣ. По при вѣѣ довгѳй сукни съ бѣлымъ хвостомъ выдався Ріслера давный и вле лежачій фракъ ще простѣйшимъ; але фрака годѣ поправити якъ вязанье краватки: муѣвѣ остати, якій бувъ... Въ переходѣ здоровили всѣхъ тыхъ людей, що рвалися за ихъ усмѣшкою, и Сидонія чулася въ сѣй хвили задоволеною въ своѣй гордости и пустотѣ: На нещастье не потревало оно довго. Въ кутику салѣ сидѣла молода хороша невѣста; нѣхто вѣѣ не бравъ до танцю; вся оварена радостію першого материньского щастя спокѳйно споглядала на гуляючихъ. Ріслеръ запримѣтивъ вѣѣ та заравъ просто дѣнѣй пѳшовъ и попросивъ Сидонію сѣсти побѳчь неи. Не треба и кавати, що се була мадамъ Шоршѣ. Съ кимъ же крѳмъ неи мѳгъ бувъ говорити съ такою почестію и вѣѣчливостію?

Въ чіюжь руку, якъ не въ Її, мѡгъ бувъ вложити руку свои малои Сидоніи кажучи :

„Будете Її любити, не правда ? Вы такі добрі... А Її такъ придастся ваша рада, ваша бувалѡсть...“

„Алежь мѡй любый Ріслеръ,“ отвѣтила панѣ Юрієва, „Сидонія и я — мыжь давній подруги... У насъ всею по тому, щобы любитись и дальше.“

А Її спокойный щирый поглядъ глядавъ ока свои давной подруги, та надаремно...

Ріслеръ всеѣмъ незнавъ вдачи жѣнокъ, а съ Сидонією привыкъ бувъ обходитися якъ съ дѣтиною, то и каже дальше тымъ самымъ голосомъ :

„Бери собѣ Її за прикладъ, моя миленька... Диви, нема въ свѣтѣ другой мадамъ Шоршъ... Она має цѣлкомъ сердце своего бѣдного батька... истна Фромонтѡвна !

Сидонія склонилася спустивши очи и нѣ словечка не ѡтказала ; але незначна дрощь потрясла нею вѡдъ кѡнчика Її атласового черевичка ажъ до послѣдного листочка помаранчевого въ Її весѣльнѡмъ вѣнку. Честывецъ Ріслеръ не мѣрковавъ нѣчо.

Внутрѣшне зворушенье, танецъ, музика, тѣ цвѣты, тѣ свѣтла... ѡнъ бувъ уповный, замороченый. Ему видѣлось, що и все иныя мусять, такъ якъ якъ ѡнъ, дыхати тымъ воздухомъ незрѡванного щастя, що его окружавъ. Анѣ въ гадцѣ ему та зависть, та нѣкчемна ненависть, що пряжею своєю обмотувала все тѣ пристроеніи головы.

Ѡнъ не бачивъ, якъ Дельобейль съ капелюхомъ при бедрѣ и одною рукою за камизелькою стоявъ спертый о коминокъ, що ажъ ему навѣрилася его выучена постава ; а ту години минали и нѣкто анѣ погадавъ спожитковати его здѡбности. Ѡнъ не бачивъ, якъ панъ Шебъ засуплений втиснувся мѣжь двѡе дверій лютьѣйшей на Фромонтѡвъ, нѣжь коли не будь... О тѣ Фромонты !... Яке отъ становиско займали на сѣмъ весѣлю... Онъ стояли съ своими жѣнками, дѣтьми, пріятелями, пріятелѣвъ пріятелями,... чижь не выглядало, мовъ зъ нихъ хтось женится чи ѡтдаєся ?... Де ту яка бесѣда о Ріслерахъ або о Шебахъ ?... Навѣтъ его не познакомлено съ Фромонтами, его, — ѡтця !... И сердитѡсть малого чоловічка здвоилася ще, якъ бачивъ захованье жѣнки, що въ

своѣй зеленѣй сукни до цѣлого свѣта пѣдсмѣхалася материньскою усмѣшкою.

Але якъ майже на всѣхъ весѣляхъ, такъ и ту були двѣ дуже ѳтмѣннѣ течѣѣ, що стикалися але не вливалися съ собою. Оть и внетѣ уступила одна другѣй. Тѣ Фромонты, аристократія балю, що тахъ сердили пана Шеба, голова торговельной палаты, синдикъ адвокатѣвъ, одинъ славный фабрикантъ чоколяды и заразомъ выборный, старый миліонеръ Гардиноасъ, — всѣ они ѳтдалилися небавки по пѣвночи. За ними и Юрій Фромонтъ съ женою сѣвъ до своего появду. Въ кѣнци лишилася ще тѣлько сторона Ріслерѣвъ и Шебѣвъ, и заравъ вмѣнивъ бенкетъ свое лице: стало шумнѣйше, гучнѣйше и гамѣрнѣйше.

Славному Дельобейльови сприкрилося, що нѣхто его не взывавъ; отъ и постановивъ завѣзвати себе самому и почавъ стугонѣти монологъ въ драмату „Рюи-Бля: Смачно споживайте, панове!“ — Тымчасомъ горнувся народъ до стола до чеколяды та пунчу. На софахъ вырынули теперь ладненкѣй стрѣбъ, овочъ домовои ощадности, щасливѣй, що бодай теперь прійшовъ на нихъ часъ, а ту и тамъ вухвалостію томленѣй молодѣй купчики забавлялися кадрилемъ, — ѳтвага не аби яка! Панна молода наставала вже давно, щобы ѳгѣвѣдити. Наконѣцъ зникла съ Ріслеромъ и панею Шебовою. Що до пана Шеба, то сей ажъ теперь узыскавъ цѣле свое значѣнье; такъ впростъ нѣякъ було его забрати. А то що до лиха! Хтось же, мусѣвъ ту лишитися принимати и обслуговати гостей... А я ручу за те що малый чоловѣчокъ зробивъ свое, якъ слѣдъ! Онъ бувъ червоный розжареный буйный галасливый майже напасливый. Зъ долу чути его було, якъ розправлявъ въ управителемъ у Вефура о политикѣ и ровводився о ѳтвазѣ.

Появду весѣльный отяжѣло волѣкса по пустыхъ улицахъ на Марѣ; вѣзникъ тяжко замороченый не твердо державъ ѳвѣй вѣжки.

Панѣ Шебова говорила богато: вычисляла все свѣтла хвилѣ того памятного дни а особливо розрадована була вечерою; той вовсѣмъ звичайный порядокъ стравъ бувъ для неи вѣнцемъ збытку. Сидонія маячила въ темрявѣ пояду; а Ріслеръ, що сидѣвъ супроти неи, вже не повторявъ правда ового „тѣшуся“ на голосъ, за те въ мысли бувъ нимъ занятый цѣлою душею. Разъ хотѣвъ уняти малу бѣлу ручку, що сперлася на засунене ѳкно; але она скоро ухилилася, а ѳнъ попавши въ нѣме зачудованье сѣвъ спокѳйно та нѣ моргнувъ.

Поаядъ ѳхавъ базаремъ, улицею де рамбюто, де повно вовѳвъ стояло зъ огородовиною, завернуть на кѳнци улицѣ де франѣ буржое коло архиву и въѳхавъ въ улицу де бракъ. Ту задержався вперве, и панѣ Шебова высѣла передъ своими дверима; дверѣ були естъ за тѣснѣ на пышну зелену шовкову сукню, она втислася до Анѣй ажъ за упертымъ шелестомъ и воркотомъ всеѣхъ выкладокъ. Кѳлька хвилъ пѳвнѣйше одчинилися пышний великѣ крѣпкѣ ворота при улици де вѣйль-годрѣетъ; на нихъ въ гербовѣмъ поли давной палаты стояла варазъ пѳдъ затертымъ майже гербомъ синя написъ „Тапеты; отей ворота ѳтчинили обѣ свои половины, щобы впусити весѣльный поаядъ.

Молодица, що доси сидѣла нерухомо и мабуть чи не спала, теперъ наразъ мовъ прокинулася. Докола подвѳря погасли все свѣтла въ просторыхъ будынкахъ, робѳтняхъ та складахъ; а то бувъ бы Ріслеръ мѳгъ примѣтити, якъ наразъ усмѣшка радости и побѣды розъяснила се хороше загадочне личко. Поаядъ поточився тихенько по дрѳбно товченѳй высыпцѣ огороду и внетъ остановився при сходахъ паньского дому на два поверхи. Ту мешкали молодѣ Фромонты, а Ріслеръ старшѣй съ женою мавъ заняти горѣшний поверхъ. Дѳмъ выглядавъ пышно, паньски. Ту богате купецтво ѳтплатило собѣ за темну улицу, за положенье въ далекоѣй части мѣста. На сходахъ лежавъ тяжкѣй килимъ, въ передноѣй комнатѣ стояли цвѣты, всюды блестяли зеркала, бѣлый марморъ, лощена ковань.

Ріслеръ обводивъ своихъ прѣятелѣвъ по всеѣхъ частяхъ нового мешканя, а за той часъ Сидонія лишилася сама въ своѣй комнатѣ. При свѣтлѣ малои синои лампы, що звисала до

стелѣ, глянула насампередъ въ зеркало, що отбивало ѣѣ образъ отъ стѣпъ до головы, оттакъ на всю тую свѣтлу пышность, що ѣѣ была такою новиною. Далѣ замѣсть положи- тия отчинила окно и сперлася на нѣмъ нерухомо.

Ночь была ясна и тепла. Добре роздвнала цѣлу фабрику съ несчисленными окнами, лыскучими высокими шибамы, съ высокимъ коминомъ, що сторчаєтъ неначе до неба. Далѣ ле- жавъ малый, пышный огородъ, що притыкавъ до старого муру колишней палаты. Докола раздавався невеселый видъ нужденныхъ сумныхъ крышь, темныхъ претемныхъ улицъ... Наравъ задрожала. Онъ тамъ въ горѣ въ найтемнѣйшій най- гидшій и во всѣхъ тыхъ тѣсно збитыхъ вышокъ, що тислися одна до другой мовъ нуждою давленій, стояло въ ночь отчи- нене велике темне окно на пятѣмъ поверсѣ. Она его сей часъ спѣвала. Було се окно сѣни, при котрѣй сидѣли ѣѣ родичѣ.

Сѣнне окно !

Кѣлько то згадокъ будила у неѣ отся одна рѣчь ! Кѣлько то годинъ, кѣлько днѣвъ перебула она тамъ выхилена черезъ той вохкій отворъ, безъ жадного спертя, щобы заглядати идъ фабрицѣ ! Ще въ сѣѣ хвили здавалось ѣѣ, неначе бачить тамъ збѣджене лице малоѣ Шебѣвной, а въ короснахъ того оконця нужденного мешканя ровновалася передъ ѣѣ душею вся ѣѣ молодѣсть, сумна молодѣсть парискоѣ дѣвчины.

II.

Исторія малоѣ Шебѣвной. — Три родини съ спѣль- ными сѣнями.

Въ Парижи спѣльнѣ сѣни — то для убогихъ родинъ, що тиснутя въ маленькихъ помешканяхъ, неначе одна ко- мната бѣльше, неначе додатокъ до помешканя. Зѣ оттамъ вхо- дить въ лѣтѣ троха свѣжого воздуху во двора, тамъ балака- ютъ жѣнки, тамъ граются дѣти.

Бувало мала Шебѣвна за богато галасує въ хатѣ, то мати каже : „Геть ! перешкаджавшь менѣ... иди, побався тамъ въ сѣняхъ.“ И дѣтина побѣгла живо на двѣрѣ.

Въ старыхъ домахъ не скупили мѣсяцѣ ; отже тѣ сѣни

на самѣмъ горѣшнѣмъ поверсе то бувъ великій высокій ѳтъ сходѣвъ желѣзнымъ поручомъ обезпеченый коритарь, освѣтленый великимъ ѳкномъ, въ ѳтки видно було крѣвлѣ, по двѣря, инші ѳкна и генъ дальше огородъ Фромонтовои фабрики, що мѣжь великаньскими старыми мурами выглядавъ якъ велена цятка.

Все разомъ зовсѣмъ не давало веселого виду; але дѣтинѣ було ту геть милѣйше якъ въ хатѣ. Тамъ же було такъ сумно и темно, особливо коли ишовъ дощъ и Фердинандъ остававъ дома.

Фердинандъ Шебъ бувъ съ тыхъ лѣнивыхъ вѣчно щось укладаючихъ мѣщухѣвъ, якихъ богато въ Парижи, голова выгадлива, все повна новыхъ выгадокъ, що на бѣду нѣколи не вели до жадного кѣнца. У свои жѣнки вразу умѣвъ собѣ додати поваги; але внеть она пѣвналася на пустаѳй головѣ а дальше привыкла до того та вносила терпеливо и рѣвнодушно его безустаннй мрѣѣ о щастю, о богацтвѣ та вслѣдъ за тымъ заведенй надѣѣ.

Внесла ему ѳсѣмдесять тысячѣвъ франкѣвъ вѣна, та протративъ ихъ своими смѣшными выгадками. Осталося щось тѣлько небогато, и се давало имъ невеличкй рѣчный дохѣдъ.

Такъ само збереглася середъ рѣжныхъ влиднѣвъ кашмирова намѣтка панѣ Шебовои, вѣ выправнй кружева и двѣ маленькй мѣрненкй брилянтовой спинки въ старо-франконьскѣй скриночѣвъ въ ѳвлого аксамиту, що на нѣй поволи вже полиняло назвиско золотника, вытиснене передъ трицятьма роками золотыми буквами. Тота скрыночка лежала захована на самѣмъ сподѣ комоды, а Сидоня неравъ казала вѣ ѳтакъ добувати и показовати собѣ; се була єдина пышна рѣчь въ сѣй убогѣй хатѣ людей, що жили въ доходу невеличкихъ грошй. Сей дохѣдъ, намѣтка, кружева, спинки — ѳтъ що додавало имъ у сусѣдѣвъ єще троха поваги.

Довго, дуже довго глядавъ панъ Шебъ якого занятя, котребы ему дало змогу побѣльшити троха свои малй приходы. Але занятя такого глядавъ лише въ торговельнѣмъ руху, бо его здоровльє не доволяло ему занятя сидячого.

Малый чоловѣчокъ ему въ першихъ часахъ подружа заходився коло купецтва на велику мѣру и для справъ ку-

пецкихъ державъ конѣ и вѣзъ ; отже тогда ще разъ справдѣ мабуть небезпечно выпавъ зъ воза. Отса пригода була ему олѣсла покривкою его лѣнивства ; о нѣй розказовавъ при кождѣй нагодѣ.

Бувало нема ще и пять хвиль, якъ повнакомився съ паномъ Шебомъ, а вже и дружнымъ голосомъ запытае :

„Вы знаете, яке нещастье спѣткало князя Орлеанскаго ?...“

И облапуючи свою лысину додасть :

„Таке саме и менѣ ключилося въ молодыхъ лѣтахъ.“

Отъ тои славной пригоды дѣстававъ все заворотъ головы отъ занята въ конторѣ, и ддятого радъ не радъ мусѣвъ звернутися до торговельного руху. И такъ бувъ по черѣ барисѣвникомъ отъ вина, книжокъ, труфель, годинникѣвъ и богато ще иншихъ рѣчей ; але на лихо всео внеть накучилося ему, нѣколи не мѣгъ найти занята пригожого ддя колишнаго гуртовного купця, що тримавъ конѣ и вѣзъ, кожде занятѣ уважавъ негоднымъ свои чести, и такъ поволи и постарѣвся и ставъ до нѣчого, словомъ, выйшовъ зъ него истный дармоѣдъ, волоцюга, що любивъ тѣлько швиндатися по улицяхъ.

Часто дорѣкають художникамъ ихъ дивацтвами, врожденными выбагами, тою ѳтравою до всего звичайного, що ихъ зводитъ на монѣвцѣ ; але хто годенъ бы вычислити все тѣ смѣшнѣ придумки, все тѣ недорѣчнѣ чудацтва, на якѣ попаде мѣщухъ дармоѣдъ, щобы выповнити порожне свое житье ! Панъ Шебъ ѳтбувавъ свои вештаны и проходы по певнымъ правиламъ. Весь часъ, якъ на бульварѣ ставляно Севастополь, ходивъ тамъ два разы на день дивитися, „чи оно иде.“

Нѣхто не знавъ лѣпше ѳтъ него, котрѣ склепы славнѣ, де чого дѣстане. Дуже часто бувало панѣ Шебова пильно направляє бѣлье та побачить чоловѣка, якъ его дурна пика завирае черезъ ѳкно ; то щобы побѣгутися его — заваджавъ ѣй, — посылае за... „Знаешь,“ каже „тамъ на долѣ, на розѣ улицѣ Сундво, тамъ продають досконалѣ колачки на маслѣ... Буде що на закуску...“

И пѣшовъ панъ Шебъ, потягся по валахъ, пересмотрѣвъ склепы, пождавъ на омнибусъ и пѣвъ дня збавивъ за домоуъ,

щобы купити два колачѣ; оттакъ принѣсь ихъ до хаты съ радостію и утѣхою та утомленный обтиравъ собѣ чоло.

Панъ Шебѣ туживъ за лѣтомъ, за недѣлями, за далекими проходами по поросѣ Клямарту або Роменвілю, за гаморомъ при нагодахъ празникѣвъ и за густымъ здвигомъ народу. Онъ належаъ до тыхъ, що цѣлыхъ ѣсьмъ днѣвъ передъ 15. серпня зиралися на чорнѣ мыски съ смолою, на тисовѣ дерева та пѣдмѣстя. А его жена зовсѣмъ на те не жаловалася. Бодай не вештався тогды вѣчный плакса цѣлыми днями, якъ звичайно, коло вѣ стѣльца съ своими насьновами великаньскихъ купецкихъ дѣль, съ своими вже на передъ хиблеными обчислєнями, съ своими вѣчными вгадками на минувшѣсть, сердитый, що не має зарѣбку.

Она такожь не зарѣбляла нѣчо, ѣдна невѣста; але знала такъ добре щадити, вѣ чудна господарнѣсть умѣла такъ всѣмъ повести, що нужда, тота близька родичка такои великои бѣдноты, не змогла анѣ разъ зарѣйти до тыхъ трѣхъ завсѣгды чистенькихъ огрядныхъ комнатокъ та знищєнемъ вдертися мѣжь старанно напразляну одѣжь або хованѣ пѣдъ покрывалами меблѣ.

На дверехъ Шебѣвъ свѣтилася ѣтъ сѣнѣй мѣщаньскимъ достаткомъ лискуча мѣдяна галка; проти нихъ було еще двоє меншихъ дверѣй.

На одныхъ була, якъ звичайно у ученыхъ промысловцѣвъ, чотырма цвячками прибита карта визитова съ наввыскомъ „Рислеръ,“ рисѣвникъ взорѣвъ.“ На другихъ була мала табличка съ покостованою скѣры съ написію:

Дельобейльова и донька.

Птички и хрущѣ до стрѣвъ.

Дверѣ Дельобейлѣвъ часто були одчинєнѣ, такъ що видно було велику чотырогранну комнату. Ту сидѣли двѣ жѣнки, мати и донька, донька майже ще дѣтина, обѣ рѣвно потомленѣ и блѣдѣ, и вырабляли одну съ тыхъ выгадокъ моды, що то ихъ зовуть „articles de Paris.“

Було тогды въ модѣ пристроювати капєлюхи и сукнѣ балєвѣ тыми дробными птычками полудневои Америки, що то своими пышными красками нагадують рѣжноцѣвѣтныи блєскѣ волота и дорогого камѣня. Въ тѣмъ кружѣ працювали Дельобейльова и донька.

Гуртовный купецкій дѣмъ, що дѣстававъ посылки впростъ въ Антиллѣвъ, доставлявъ имъ легкій довгій скринки не ѳгчиненій; якъ зняти було вѣко, добувалася въ нихъ стухла вонь и хмара аршеникового пороху. Тамъ мѣстилися свѣтлѣ хрущики ѳтъ рау понатыканѣ на шпильки, и малѣ птычки покладенѣ въ густѣ верствы; ихъ крыльця повасилянѣ были смушками тонкого паперу. Те все треба було приладити до ужитку: хрущики треба було поприсилати на тонкѣ хиткѣ мосяжнѣ дротики, пѣръ колѣбрѣвъ выпростати и надати ему свѣжѣй полыскъ, ту и тамъ яке ушкоджѣнѣ на коралевыхъ нѣжкахъ направити шовковою ниткою, всадити двѣ лыскучѣ перлы на мѣсце полиняныхъ очѣй та надати хрущикови чи пташинѣ звичайну гожу поставу и повѣръ житя.

Що въ грубошого робила мати пѣдъ проводомъ доньки; бо у Дезидерѣи хотъ якъ молоденькои бувъ не абы якѣй смакъ, немовѣрна выгадливѣсть, и нѣхто не годенъ бувъ такъ, якъ она, всадити тымъ молымъ пташенятамъ двѣ перлы на мѣсце очѣй та на ново ровѣпнати повислѣ крыльця.

Черезъ нещасливый випадокъ була Дезидерѣя Дельобейлѣвна ѳтъ дѣтиньства кулява. Та оно нѣчо не вадило гождости ѣвъ хорошого правильного личка, ба навѣтъ тѣй уломности, що ѣвъ прыковала до стѣльця и не давала выходити, завдячала певну паньску краску лица и бѣлѣсенкѣй руки. Завсѣгды якъ найгарнѣйше причесана пересидѣла весь божѣй день въ великомъ стѣльци съ поручами при столѣ застелѣномъ вворами моды и птицами всякихъ красокъ, а при роботѣ тыхъ чудныхъ выгадокъ та пустыхъ строѣвъ забувала на свою недолу, — оно, такъ сказати, ставало ѣвъ за ѣвъ завязанный вѣкъ.

При роботѣ ровдумовала, якъ то всѣ тѣ маленькѣ крыльця пофуркають въ ѣвъ недвижного стола, полетять въ справдешну дорогу на около париского свѣта, будутъ блѣстѣти на бенкетахъ та по пѣдъ висячими свѣчниками; и вже съ поставы, яку давала своимъ хрущикамъ и птичкамъ, можна було ѳтгадати ѣвъ гадки. Въ дняхъ печали и смутку тонкѣ двюбочки были вытыгненѣ на передъ а крыльця широко ровѣпнатѣ, мовъ ровганялися до смѣлого Библ. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшѣй и Рѣслеръ старшѣй.“ 2

лету въ далеку дорогу, геть-геть далеко ѳтъ помешкань на пятѳмъ поверсеѳ, ѳтъ желѳзныхъ печій, ѳтъ нужды и недостатку. Иншого дня була рада и весела; то и пытки выглядали весело мовь радї въ житя, вухвало чепурно якъ примха моды...

Але чи щаслива чи нещаслива, Девидерія працювала однако невсыпущо. ѳтъ рана до пѳзної ночи було на ѳй столѳ все повно роботы. Погасавъ день, ѳтоввалися докола фабричнї звѳнки по сусѳдныхъ домахъ, а панѳ Дельобейльова зажегала лямпу, сѳдали до вечери — мало скавати — скромной та бралися дальше за роботу.

ѳбѳ невсыпущї жѳнки мали передъ собою цѳль, що имѳ не давала почути тяжкого утомленя недосыпныхъ ночїй. Та цѳль кѳлкомъ вбилає имѳ въ голову, а була се — акторска слава славного Дельобейля.

Дельобейль покинувъ бувъ повѳтовї сцены, щобы выступати въ Парижи. Съ того часу ждавъ та ждавъ розумного директора, такого, ще отсе менѳ директоръ якъ промыслъ божїй, що передъ нимъ не скривєся жаденъ генїй; той директоръ мавъ его вынайти та ѳдати ему ролю прогожу для его способностей. Може бувъ бы, особливо вразу, и дѳставъ яке таке мѳсце при якѳмъ треторяднѳмъ театрѳ; але Дельобейль не хотѳвъ помѳтовати собою.

Волѳвъ ждати „боротись,“ якъ говоривъ!.. Алежь бо послушайте, що то звалося у него „боротись.“

Рано въ своѳй комнатѳ, часто навѳтъ еще въ лѳжку, переходивъ ролю своего давного репертоару, бубонѳвъ шумнї рѳчи въ „Антонїа“ чи то „Лѳкаря дѳтїй,“ ажъ поневоли потрясалися жѳнки за стѳною ѳтъ его грѳмкого голосу, що зливаясь съ нечисленнымъ наклекованьемъ зарѳбкуючихъ въ тѳмъ величезнѳмъ улию, якимъ є Парижъ. Пѳсля снѳданыя выходивъ акторъ на цѳлїй день та ѳтбувавъ свѳї прохѳдъ, значить: съ перомъ до зубѳвъ въ ротѳ, съ капелюхомъ засаженнымъ троха на бакирь, все въ рукавичкахъ, вычесанїй, вымусканный, ходивъ дрѳбною ходою тамъ и назадъ помѳжь Шатомъ до а церквою св. Магдалины.

Справа одежи була для него дуже важна. Она була головною рѳчею для его поводженя, вабкою для директора, того

славного, мудрого директора, котрому чейже не моглобы прійти на умъ принимати чоловѣка обдертого, але одѣтого.

Отже жѣнки пѣкловалися, якъ могли, щобы ему нѣчо не хибувало; такъ можна собѣ подумати, кѣлько то треба було птичокъ та хрущикѣвъ, щобы выстрофѣти такого вѣтронга! Акторъ уважавъ се зовсѣмъ чимсь звичайнымъ.

По єго гадцѣ жѣнка и донька пѣкловалися та зносили недостатокъ властиво не для него, а для того тайного, невнаного генія, що въ нѣмъ воплотився.

Межи родинами Шебѣвъ и Дельобейлѣвъ була певна схождѣсть въ зверхнѣмъ положеню. Тѣлько у Дельобейлѣвъ було не такъ сумно. Шебамъ, що жили въ невеличкихъ ѣтсоткѣвъ, було ихъ житѣ тѣсне одностайне безъ выгяду; родинѣ актора ѣтъ надѣй и мрѣй на всѣ боки роздавалися свѣтлѣ выгяды.

Шебы подобали на тыхъ, що мешкають въ глухѣй улици; Дельобейлѣ неначе сидѣли при улици тѣсноѣ, нехарнѣй, безъ воздуха и свѣтла, але небавки мавъ туды пѣти великѣй бульваръ. Ѡттакъ панѣ Шебова не числила вже нѣчо на свого чоловѣка; ѣвъ жѣ сусѣдка ѣтъ одного чародѣйного слова „искуство“ нѣколи не тратила надѣѣ на своего.

Тымчасомъ панѣ Дельобейлѣ ѣтъ давныхъ лѣтъ надармо заходився и съ театральными агентами и съ провѣдниками плескунѣвъ и съ писателями комедѣй, фабрикантами драмъ, съ славнымъ писателемъ, що выставивъ на сценѣ кѣлька знаменитыхъ штукъ. Однимъ плативъ пелунѣвку — таки просту, другимъ англѣйску, третимъ ишпаньску. Та все дарма! Мѣсяця якъ нема такъ нема. И такъ сарака не выступаючи анѣ разу на сценѣ вѣйшовъ поволи зъ роль першихъ любовникѣвъ, до характеровыхъ, ѣттакъ до роль заможныхъ гультаѣвъ, далѣ на ѣтцѣвъ а въ кѣнци на выведеныхъ въ поле чопѣвъ...

Тай на тѣмъ станувъ!

Неразъ мавъ нагоду зарабляти на хлѣбъ. Давали ему мѣсце управителя въ клубѣ або въ кавярни, або наставника въ якѣмъ великѣмъ sklepѣ якъ въ Фарахъ дея бастѣйль або въ кольосѣ до Родъ.

До того треба було лише гладкого поведеня, а на тѣмъ

Дельобейльови справдѣ не вбувало!... Але великій чоловікъ съ пожертвованьемъ ухилився ѳтъ всѣхъ тыхъ зазывѳвъ.

„Не маю, каже, права зрѣкатися сцены!“

Не способъ було вдержатися ѳтъ смѣху, якъ бувало почувшь таку мову ѳтъ того бѣдолахи, що въ роду не поставъ ногою на жаднѳй славноѳй въ свѣтѣ сценѣ. Але ѳтхотѣлося смѣяти, коли було побачишь, якъ его жѣнка и донька день и нѳчь лыкають той порохъ аршенику, якъ имъ ломляться голки на мосяжнѳмъ дротѣ, а они при тѳмъ разѣ вразѣ твердятъ свое:

„Нѣ, таки нѣ! Дельобейль не въ правѣ зрѣкатися сцены!“

Щасливый чоловікъ! его смѣюче, ласкаве лице, его привычка розказовати въ драмахъ, выросили ему въ житю незвычайне становиско розпещенои обожанои царскои дѣтины! Выйшовъ зъ дому, то всѣ купцѣ во склепѳвъ при улици де Фран-буржоа здоровили его съ наибѳльшимъ поважаньемъ; звѣстно мають Парижане таку уподобу во всѣмъ, що лише належить до театру. А ѳнъ же бувъ завсѣгды такъ гарно одягнений. А якій бувъ добрый, якій ввѣчливый!... Подумати лишъ, що ѳнъ, ѳнъ Рюи-Бля, Антоній, Рафаиль зъ „Сердце мармормныхъ.“ Андрѣй зъ „Пиратѳвъ Саванны“ — ѳнъ що субѳты вечеромъ власноручно ѳтносивъ роботу жѣнокъ завинену въ пацерѣ до торговлѣ цвѣтѳвъ при улици Сенъ-Дені!...

Отжежь навѣтъ при залагодженю такои орудки кѳлько то мавъ той хватъ вышшои поваги, кѳлько вродженого достоинства! ажъ жѣнка, що мала полагодити рахунокъ панъ Дельобейльовыхъ була бувало въ неслыханѳмъ клопотѣ, якъ мае вручити такому благородному господинси той маленькѳй гѳрко запрацьований тыжневый зарѳботокъ.

Такихъ бувало вечерѣвъ не вертавъ акторъ домѳвъ на вечерю. Жѣнки знали вже напередѣ. Тогды завсѣгды бувало знайшовъ на бульварѣ якого давного товариша, що на нѣмъ, якъ и на Дельобейлю, не нѳзналися люде — е ихъ въ тѳмъ клятѳмъ ремеслѣ такъ богато; отже радо плативъ за него чи въ гостинници чи въ каварницѣ... Оттакъ, що зѳсталоса, все вѣрно ѳтдавъ дома: жѣнки не забули гарно подяковати. Часомъ и квичку цвѣтѳвъ привѣсь жѣвцѣ, а Дешидеріи

такожь малый який даруночокъ, дурничку, забавочку. А чомужь бы нѣ? Се разъ звычайъ въ театрѣ. Якъ то легонько въ мелодрамахъ выкидается жменю золота за окно:

„Гей! ты гультаю! на тобѣ сю калитку, а скажи твоѣй пани, що жду на ню.“

Отъ того панѣ Дельобейльовѣ, хочъ и не журилися, хочъ ихъ работа досытъ имъ приносила, таки неравъ бывали въ бѣдѣ, особливо въ порѣ безработя, коли мало розходилося ихъ выробѣвъ.

Такъ на щастье мали сусѣда Ріслера, честну душу, що завсѣгды бувъ готовъ подати помѣчь своѣмъ пріятелиамъ.

Вильгельмъ Ріслеръ, третій комѣрникъ при тыхъ самыхъ сѣняхъ, мешкавъ разомъ съ своимъ братомъ Францомъ, о якихъ пятнадцать лѣтъ молодшимъ отъ себе. Оба высокій русяві крѣпкі румяні Швайцары съ здоровымъ отъ сѣльскаго воздуха осмаленнымъ лицемъ поселилися ту въ густѣмъ воздухѣ дому зарѣбникѣвъ. Старшій бувъ рисѣвникомъ взорѣвъ въ фабрицѣ Фромонта и плативъ мѣсячну шкѣльну оплату за меншого брата, що ходивъ вразу до головної школы а опѣсля записався до „Ecole centrale.“

Прибувши до Парижа бувъ Вильгельмъ въ немалѣмъ клопотѣ, вѣмъ уладнивъ свое мале газѣвство. Добродушный несмѣлый, троха непорадный, додати ще чужій говоръ та видѣ чужинця, що ему такожь въ неоднѣмъ було на завадѣ, — не мѣгъ обѣйти безъ чужою рады, сказѣвокъ та помочи. Отсе знайшовъ у панѣ Шебовою та Дельобейльовою. Опѣсля по якѣмъ часѣ сусѣдства и взаимныхъ прислугахъ стали оба Ріслеры мовъ бы частиною обохъ родинъ.

Въ празничні дни накрывали все стѣлъ и для нихъ або у одной або у другой родины; а оба чужинцѣ тѣшили ся зъ душѣ, що найшли въ тыхъ убогихъ домахъ троха любви та родинной сердечности, хочъ тамъ и якъ скромно та бѣдно ихъ принимаю. Зъ своего боку рисѣвникъ, що бувъ въ своѣй работѣ дуже зручный и отъ того мавъ неагѣршій

доходы, мѡгъ и Дельобейлямъ съ концемъ чвертьрѡча прислужитися въ дечѡмъ и до Шебѡвъ заходивъ мовъ богатый вуйко, що завсѣгды являся съ несподѣванками и дарами, такъ що мала, тѡлько его заврѣла було, заразь и бушовала по кешеняхъ та спиналася на колѣна.

Въ недѣлю водивъ всѣхъ до театру, а майже що вечера ходивъ съ Дельобейльомъ и съ Шебомъ до пиварнѣ при улици блондель та частовавъ ихъ тамъ пивомъ и прецлями во солею. Пиво и прецлѣ любивъ ажъ до налогу.

Не було ему бѡльше втѣхи, якъ мѣжь обома пріятелями сидѣти передъ кувлемъ и прислуховатися имъ, якъ звичайно въ безконечной повѣни жалобъ вырѣкали на свѣтъ и людей; ѡнъ самъ не мѣшався до розмовы хіба що коли незручно усмѣхнувся або кивнувъ головою.

Высказатися приходило ему дуже тяжко, разъ що бувъ несмѣлый мовъ дѣтина, друге що говоривъ дуже зъ нѣмецка, тай той хібы нѣколи цѣлкомъ не повбувся, маючи завсѣгды весь часъ занятый роботою. До того ще умѣли собѣ его пріятелѣ надати великой поваги у него. Они мали надъ нимъ тоту безконечну высѡбсть дармоѣда надъ робѡтникомъ, а панъ Шебъ, не такъ великодушный якъ Дельобейль, и не надумався довго, чтобы ему дати се почути. інъ обходився съ нимъ дуже зъ горы той панъ Шебъ! По его думцѣ чоловікѣ, що якъ Ріслеръ працюе десять годинъ на день, по скѡнченѡй роботѣ зовсѣмъ неспособный до того, чтобы мати якусь путню гадку. Неразь рибѡвникъ, повернувши вечеромъ утомленный зъ фабрики, мавъ еще яку пыльную роботу та забирався робити въ ночи. Треба було тогды бачити розъярене лице пана Шеба!

„Но-но! нехайбы менѣ ту хто показався съ такою роботою!“ говоривъ нагорѣжившись, змѣривъ Ріслера быстрымъ окомъ лѣкаря, що осмотрюе хорого, та додавъ: „Якъ доста-нете разъ сильного удару апоплектичного“...

Дельобейль не бувъ такъ немилосерднымъ, але глядѣвъ на него ще бѡльше зъ горы:

Не бачить рожѣ кедръ пѡдъ бокомъ ось своѣмъ — такъ само Дельобейль по просту не добачавъ Ріслера.

Часомъ зволить ласкаво примѣтити его; тогды мавъ вже своѣй особный способъ нахилатися дѣ нему, чтобы его

слухати, підсмѣхатися на его бесѣду, — думавъ всь, що грався съ дѣтиною. Або бувало такожъ любити розказовати ему рѣжніи закулисовіи приключки та тымъ підніматися у него въ гору; давъ рѣжніи науки, якъ ему захочуватися; вказує кравцѣвѣ, — бо не могло помѣститися ему въ головѣ, якъ чоловѣкъ, що тѣлько гроша заробляє, може заедно убиратися якъ якій школяръ. Бѣдолаха Ріслеръ переконаний, якъ безконечно вышій ѳгъ него оба его пріятелѣ, старався звѣднати собѣ ихъ ласку множествомъ гречностей и дрѣбныхъ прислугъ; очевидно що при тѣмъ бувъ обовязаний до велиякои вѣчливости, — ѳнъ же жъ бувъ вѣчнымъ добродѣямъ.

Тѣ три дома при спѣльныхъ сѣняхъ сполучовала мала Шебѣвна бѣгаючи заедно то сямъ то тамъ.

Кождой поры бувало всунеса до робѣтнѣ Дельобейлѣвѣ, налюбуєся роботами, огляне тѣ рѣжніи дрѣбніи свѣтлѣи витрѣтка; тамъ якій хрущикъ потерявъ въ дорозѣ крыльце, колибрикъ частинку свого пухового строю, отже и зложить въ тыхъ дрѣбокъ убранье — яке мале а вже вѣи бѣльше въ головѣ строѣ нѣжъ забава! — та востромить сю пестру китичку въ свои хорошій кучерѣ. Отъ и звѣнеся дрѣбота на пальцѣ та призирався въ старѣмъ мрачнѣмъ зеркалѣ, а чепурится при тѣмъ а лестится сама до себе, ажъ за боки берутся Деаидерія съ матерю. Но! вже начудовалася досыть сама собою; тогды изво всѣхъ силъ дрѣбныхъ своихъ пальчикѣвъ ѳтчинить собѣ дверѣ и выйде поважно, — а просто простѣсенько держить голову, щобы не попсовалося убранье, — та запукає до Ріслерѣвъ.

Тамъ черезъ день сидѣвъ лише Францъ дома, ученикъ, що похилений надъ своѣми вошитами дуже розумно выраблявъ свои задачѣ. Вѣйшла Сидонія, — ого! прощавай наука! Мусѣвъ все покинути, щобы приняти гарну колибрикомъ выстрѣвну паню: она ему выдавалася мовъ принцезною, що ѳтвѣдує его въ головнѣи школѣ, щобы у директора жадати его руки.

Справдѣ дивне диво, якъ сей великій передъ часомъ выбуялый юнакъ грався съ осемилѣтнимъ дѣвчаткомъ, якъ ѳнъ пѣддавався вѣи примхамъ и уступчивостію оказовавъ вѣи

поволотня, красильня, а ту рисовальня, де-мовлявь — самъ роблю; а тамъ стоятъ машины, ѳттамъ иде въ гору той высочеваный коминъ, що дымомъ своимъ коптитъ всѣ муры докола. Ёму и не въ здогадъ, що ту пѣдъ сусѣдною крѳвлею крывся ся мала душечка, що свои найскритшй думки снуе пѣсля его сопу, того голосного сопу невсыпущего робѳтника.

Отже равъ таки одного дня ѳтчинився Сидоніи той рай, що такъ довго смотрѣла на него въ далека.

Панѣ Фромонтова чула неравъ ѳтъ Ріслера, що то за чепурна а мудра дѣтина тота его маленька сусѣдка. Такъ равъ выправляла на рѳдво балъ для дѣтій; ѳтъ и просить того честного Швайцара: „А ну можъ! — каже — приведѣтъ ѣѣ сюда на той балъ.“ Панѣ Шебѣ спершу сказавъ на тѣ запросины впрѳстѣ „нѣ.“ Вже тогды гнѣвали и гривали его своимъ богацтвомъ тѣ Фромонты, що то Ріслеръ деєь що слово мавъ на явыцѣ ихъ имя. До тогожъ ходило тутъ о балъ масковый, а панѣ Шебѣ не торгувавъ же тапетами, щобы мавъ за що вычепурити свою дочку якъ ливвоскочку. Але Ріслеръ поставивъ на своѣмъ, сказавъ, що самъ о все постарався, и сей часъ ввявся за укладанье маскового убраня.

Бувъ то вечеръ незабутный.

Въ комнатѣ панѣ Шебовои знаряжано Сидонію. Дезидерія Дельобейлѣвна давала всему обладъ; вколо неи лежала то одежа, то шпильки, то всѣляке дрѳбне знадѳбье до убраня. Мале дѣвчатко выдавалося въ короткѳй спѳдничцѣ съ червенои въ чорнй шмушки флянелѣ бѳльшимъ нѣжъ звичайно; въ блеску своего строю стояло неподвижно передъ зеркаломъ. Выглядала чаруючо. Бѣла корсетка съ аксамитными стяжками, довгй косы ѣѣ чудового темного волося, що спадали въ пѣдъ легкого соломяного капелюха, всѣ тѣ досѣть собѣ звичайнй части ѣѣ швайцарского убраня выходили хорошими ѳтъ розумного лица дѣтины и ѳтъ ѣѣ гожости, що вызначалася ще бѳльше при яркихъ краскахъ того театрального строю.

Зѳѣглися всѣ сусѣды та не могли начудоватись. Поки прикликали Дельобейля, сѣгнула Дезидерія ту и тамъ за спѳдничку поправляючи складки, обладила стяжки на черевикахъ та не кидаючи иглы глянула ще равъ на послѣдокъ спытуючимъ окомъ на свое дѣло: бѣла кулява дѣтина!

и Їѣ обняла тотѣ порываюча радѣсть, выкликана празникомѣ, на котрѣмъ Їѣ не бути навѣтъ. Отъ и вѣйшовъ же великій чоловѣкъ. Велѣвъ Сидоніи поклонитися хорошо, такъ якъ Їѣ научивъ, та ще разъ и еще разъ; ѳттакъ показавъ Їи, якъ має ходити, въ якѣй поставѣ держатися та якъ усмѣхатися съ маленькимъ круглымъ отворомъ ротика, такъ щобы лишь мизивный палець мѣгъ увѣйти а не бѣльше. Съ якою певностію дѣтина перенимала тѣ науки, то справдѣ ажъ смѣхъ збиравъ.

„Она має комедіянцку кровь въ жилахъ!...“ ажъ скрикнувъ розохоченый старый акторъ, та не мѣгъ розѣбрати, чому тому довгому чопови Францови стають плачки въ очахъ...

Ще по роцѣ можъ було запытатися Сидоніѣ, якими цвѣтами були того щасливого вечера пристроеніи передній комнаты, якого цвѣту були меблѣ, щѣ грѣли та до якого танцю въ хвили, коли увѣйшла на салю, — такъ сильно вразилася въ Їѣ души дѣзнана тогды утѣха. Она нѣчого не позабула; анѣ тыхъ уборѣвъ, що мовъ манѣ вертѣлися докола неи, анѣ того звѣдкого смѣху дѣтій, анѣ того множества дрѣбныхъ нѣжокъ, що вихромъ дрѣботѣли по гладкѣмъ помостѣ. Було сидѣла якъ разъ на краю великой червенымъ шовкомъ крытой софы; пѣдносятъ Їи на блюдѣ чарку холодцю; вперве зъ роду тогды его пила; саме тогды и нагадала софѣ наразъ тѣ темній сходы, те мале непоказне житло Їѣ родичѣвъ, и Їѣ дѣмъ выдавъ Їи якоусь далекою далекою краѣною, котру она лишила разъ на завѣгды.

А вжежь всюды она припадала до вподобы; всѣ чудовались нею и голубили. Кляра Фромонтѣвна; ѳтъ стѣпъ до головы кружевами выстрѣена малѣ селяночка зъ Нормандіи, запѣзнала Їѣ съ своимъ родичемъ Юріѣмъ, що бувъ пышно перебранный за гузара та що крокъ оглядався, чи звертаѣ на себе очи своєю ташкою при шабли.

„Чуѣшь, Юріѣ, се моя подруга... Она буде въ недѣлю бавитися съ нами... Мама позволили.“

И съ простодішною сердечностію щасливои дѣтины съ цѣлого сердца обняла малу Шебѣвну.

А таки муѣла навадѣ вертати... Ще довго, въ темнѣй улиці, де порошило снѣгомъ, на темныхъ безъ свѣтла

сходахъ, въ тихой комнатѣ, де ѣѣ ждала мати, мигтѣло ясне свѣтло изъ салѣ передъ ѣѣ ослѣплеными блескомъ очима.

„А хорошо тамъ было?... а добре забавлялась ся?“ розпытовала нишкомъ мати розпинаючи въ пышномъ убраню одинъ чапликъ по другомъ.

Але Сидонія нѣчо не отповѣдала, бо утомлена до изнеможения заснула таки стоячи; и почавъ снитися ѣѣ сонъ, той чудный сонъ, що мавъ ѣѣ снитися весь молодой вѣкъ та вытиснути слезъ богато богато.

Кляра Фромонтѣвна додержала слова. Сидонія бавилася неравъ въ хорошомъ огородѣ во стежками пѣскомъ высыпаными и могла цѣлкомъ близько оглянути собѣ тѣ вдѣбно вырѣзованя заслоны ѣконнѣ та клѣтку съ золотыми дротами. Она пѣвнала всѣ куты и закаулки розлогои фабрики и середъ тишины недѣльныхъ пополуденкѣвъ гралася неравъ въ хованку по за тискарнѣ. Въ свята накрывали такожь для неи до стола.

Всеяке любило ѣѣ, хотя она не оказовала до нѣкого особливои прихильности. Якъ довго була середъ тои пыхи та збитку, такъ довго чулася и якоюсь мягкою, щасливою, мовъ бы красною; вернулажь домѣвъ и бачила ѣттакъ фабрику лише черезъ мрачнѣ шибы сѣнного ѣкна, заравъ обѣймала ѣѣ якась непонятна туга, порывала ѣѣ якась невысказана влѣсть.

А таки обходилася ѣ съ нею Кляра Фромонтѣвна цѣлкомъ якъ подруга.

Часомъ брали ѣѣ съ собою въ той славной синѣй пояздцѣ до бульонского лѣска, до туюлѣрѣвъ або такожь на село до Савѣню сѣюр-оржѣ до замку дѣда Гардиноаса, де неравъ прожила и цѣлый тыждень. Дякувати Ріслерови и его дарункамъ була все ладно гарно одѣта, бо Ріслеръ не троха пышався успѣхами своєї малои. Панѣ Шебова зновъ клала собѣ се въ честь, а хороша кулява дѣвчина, завсѣгды радо ѣтдавала до ужитку своѣй малой подружѣ всякѣ свои непридатнѣ стрѣйнѣ скарбы.

Панѣ Шебѣ бувъ все неласкавый для Фромонтѣвъ; отже и на сю вѣбляющуюся дружнѣсть дивився лихимъ окомъ. Цѣла причина була въ томъ, що не запрошувано та-

кожъ и его; але ђнъ за те выгадувавъ що иншого та говоривъ до жѣнки :

„Хибажъ ты не видишь, що твоя дочка завсѣгды въ ђттамъ вертае якась не своя а опѣсля цѣлыми годинами думае при ђкнѣ?“

Але ђѣдна Шебова нещаслива ђтъ своего замужа и недобачала и непримѣчала. Она твердила свое, що — каже — въ боязни передъ завтраомъ треба уживати нынѣшного, та хапати за щастье, скоро оно пѣдъ рукою; бо неравъ — каже — лише вгадка щасливыхъ дѣтинныхъ лѣтъ бувае пѣдпорою и ђтрадою въ цѣломъ житю.

Той равъ склалося, що правда була по сторонѣ пана Шеба.

Дальше оповѣданье о малѣй Шебѣвнѣй. — Робленѣй перлы.

Такъ приставали съ собою дружно та разомъ гралися во два або во три роки. Сидонѣя за той часъ освоилася съ вбыткомъ съ гладкимъ та милымъ поведеньемъ паньскихъ дѣтѣй. Наравъ перестали видоватися.

Родичъ Юрѣй ходивъ вже давно до гимназиѣ; посылавъ его до школы его опѣкунъ панъ Фромонтъ. Теперь и Кляра пѣшла въ монастыръ на науку; выправу дѣстала мовъ яка малѣ царица. Такожъ и у Шебѣвъ говорено въ той самъ часъ о томъ, щобы Сидонѣю дати на науку. Присягли собѣ вѣчну приязнь та обѣцали ђтвѣдувати себе два разы на мѣсяць въ вѣльныхъ недѣляхъ.

И справдѣ мала Шебѣвна сходила ще кѣлька разѣвъ въ своего пятого поверху погратися съ приятелями. Але бѣльше выростала, лѣпше пѣзнавала рѣжницю, що ѣѣ ђтъ нихъ дѣлила; а ѣѣ убранье пѣчало ѣѣ выдаватися дуже простымъ на пышнѣ свѣтлицѣ панѣ Фромонтовой.

Якъ були лише самѣ трѣе, то молодеца приязнь, що ихъ рѣвнала, не допускала жадного примѣсу мѣжь ними. Але ђтъ приходили гостѣ, приятельки въ монастырской школы, межи ними особливо одна велика, завсѣгды пышно

одѣта дѣвчинка, що въ недѣлю съ покоевою своєю мамы прибувала бавитися съ малыми Фромонтами.

Только ѣѣ побачила Сидонія, якъ стройно та гордо підходила по сходахъ, заравъ ѣѣ збирала охота сей часъ втѣкати. А то бувало цѣлкомъ ѣѣ збиває съ толку своїми невручними питаннями : а де жиє ? а чимъ ѣѣ родичѣ ? а чи має такожъ рыдванъ ?...

Якъ же опѣсля почувла щебетанье другихъ дѣвчатъ въ институту та подругъ Кляриныхъ, то и зрозумѣла, що они жиють въ иншомъ свѣтѣ, тысячѣ миль ѳдаленомъ ѳгъ неї. А ту вернувши домѳвъ почувла ще ѳгъ матери, що має пѳти на науки до якоїсь панни Лємїрѳвної, Дельобейлѳвъ прїятельки, що мала при улицї дю роа-доре великій складъ робленихъ перелъ ; и обгорнувъ ѣѣ невыказанный сумъ.

Рїслеръ клавъ велику вагу на сю гадку, щоби мала училася чоґо. — „Нехай научится чоґо,“ мовлявъ той честивецъ.

„Опѣсля вже моя въ тѳмъ голова, щоби ѣї купити яку торговлю...“

А то саме говорила тота панна Лємїрѳвна щоъ о тѳмъ, що за кѳлька лѳтъ хоче спочити. Отже и добра надавалася наґода.

Одного ранка, дуже сумного ранка падолистового, завѣвъ ѣѣ батько на улицю дю роа-доре на четвертый поверхъ старого дому, ще старшого, ще темнѣйшого дому, нѣжь той, де жили тѳ три родини.

На долинь, на закрутѣ куритаря, висѣло множество вивѣсокъ съ золотими написями : „Фабрика скринчокъ на роботы,“ „Золоченї ланцюшки,“ „Забавки для дѣтїй,“ „Склянный орудя,“ „Весѣльный китицѣ,“ „Пѳльный цвѣты,“ а геть въ горѣ мала запорошена вивѣска склянна а на нѣї середь низокъ споловѣлыхъ перелъ, середь склянныхъ гровдъ и яґѳдъ пышалося шумне имя „Ангелина Лємїрѳвна.“

Поганный дѳмъ !

Ту не видно було навѣтъ такихъ великихъ сѣнїй, якъ у Шебѳвъ, що вправдѣ почорнѣли во старости, але додавало имъ веселости ѳкно та хорошїй виглядъ на фабрику... Тѣснї сходы, укїї дверѣ, комната за комнатою четверограннї, малї, зимнї, а въ послѣднѳй стара панна съ пришиваными куче

рями и въ тканыхъ чорныхъ полурукавичкахъ ; она читала щось въ замазаного зошиту, „Часописи для всѣхъ“ и здавала дуже недобра, що ѣй перошкджено въ читаню.

Коротко сказавши панна Льемірѡвна приняла ѡтца и доньку навѣтъ не встаючи ; говорила довго о своѣмъ давнѣйшѡмъ проживаню, о своѣмъ батьку, старѡмъ шляхтичу въ Руергу — нечувана рѣчь, кѡлько то тои старой шляхты вже вывелося въ того Руергу ; оповѣдала о управителю, що зневѣрився та пѡшовъ на чотыры вѣтры съ цѣлымъ ѣѣ майномъ. Пана Шеба неѡтперта сила прихилила до всѣхъ, що вѡйшли на бѣду ; ѡтже и до неи ѡнъ заравъ дуже прихилився серцемъ, и сердечный ѡтѡйшовъ очарованный ѡбѣщючи, що пѡсля умовы прійде по доньку вечеромъ о семдѣи годинѣ.

Нову ученицю заведено сей часъ до пустои ще робѡтнѣ. Панна Льемірѡвна вызначила ѣй мѣсце передъ великою высувкою, наповненою перлами, шильками та швайками, разомъ съ крайцаровыми зошитами ровношенихъ повѣстѣи.

Сидонѣ мала выбирати перлы та низати на рѡвнѣи шнурки, що опѡсля звязувалися въ жмутки та продавалися крамарямъ. А въ тѡмъ заравъ вѡйдутся другѣи панѣ то покажутъ ѣй на розумъ, що має робити ; бо коротко сказавши панна Льемірѡвна не занималася нѣчимъ а свого дѣла доглядала въ далека, въ тои темной задной комнаты, де вѣкъ своѣи проживала при читаню фейлетонѡвъ.

О девятѡи явилися помѡчницѣ, пять великихъ, блѣдыхъ, вялыхъ дѣвчатъ, але одѣтыхъ, але за те гарно вычесаныхъ, якъ загаломъ всѣ тѣ бѣднѣи робѡтницѣ, що простоволосѣи ходятъ по улицахъ Парижа.

Двѣ чи три повѣхали, протирали собѣи очи говорячи, що въ нѡгъ летятъ въ утомленя. Якъ то они десь провели нѡчь !...

Въ кѡнци забралися до роботы при довгѡмъ столѣ, въ котрѡмъ кожда мала свою высувку и знарядѣе. Дѡстали замовленье на жалобный стрѡй и треба було квапитися. Управителька съ выравомъ безконечной вышпоти придѣлила и пояснила Сидонѣи роботу ; ѡттакъ почала Сидонѣи выбирати множество чорныхъ перель, порѣчокъ и жалобного колоса.

При робѡтѣ балакали другѣи съ собою ; байдуже имъ но-

вичка, якъ бы вѣ не було. Була бесѣда о пышномъ весѣлю, що мало сегодня отбутися въ церкви св. Гервазія.

„А якъ бы мы тамъ пошли?“ отозвалася кременна, червоноволоса дѣвчина, що вѣ кликали Мальвиною. „Вѣнчанье отбудесе о дванадцятій годинѣ... Малибысьмо саме часъ побѣчи скоро та навадъ вернуться.“

И на правду цѣла юрба полетѣла въ пору свѣдана долѣ сходами, перескакуючи все по три ступнѣ.

Сидонія принесла собѣ вѣженье якъ школярка въ маломъ кошику съ собою. Съ тяжкимъ сердцемъ вѣла на розѣ стола вперве сама одна... О Боже! якъ же сумнымъ — нужденнымъ выдалось вѣи се житье, якъ же страшно хотѣла собѣ побнѣйше отплатити тѣ невеселій хвилѣ!...

О першій годинѣ вернули дѣвчата навадъ съ великимъ гаморомъ; були незвычайно вворушеній.

„Видѣлнсьте ту бѣлу чиновату сукню?... А ту обслону въ кружева?... Отта мае справдѣ щастье!“

И отъ почали теперь повтаряти въ робѣтнѣ всѣ тѣ улагы, що робили собѣ нишкомъ въ церкви, спертій весь часъ вѣнчания о поруче. Ся розмова о богатомъ замужу и о пышныхъ строяхъ велася цѣлый день и въ нѣчѣмъ не спинала роботы, навѣтъ противно.

Тѣ малі парискій робѣтнѣ, де занимаються найстрѣйнѣйшими частинами убраня, обзнакомлюють робѣтницѣ съ модою и звертають ихъ гадки заедно на збытокъ та строѣ.

Для тыхъ убогихъ дѣвчатѣ, що працювали у панны Лемірѣвной въ малій комнатѣ на четвертѣмъ поверсѣ, не було зовсѣмъ тыхъ понурыхъ мурѣвъ и той тѣснои улицѣ. Они думали заедно о иншихъ рѣчахъ та проводили весь часъ, ось такъ одна другу запытуючи:

„А, но! скажи, Мальвина, щобысь дѣяла, якъ бысь була богата?“

„Я — я мешкалабымъ на поляхъ Елизейскихъ...“

И хвилевымъ, чарующимъ, освѣжуючимъ сномъ вырынали передъ ихъ очима высокія дерева Елизейского кола и пышнїя, звѣльна котячїся рыдваны, що отбували тамтуды обѣздку.

Мала Шебѣвна прислуховалася въ своѣмъ кутику, не обываючися нѣ словомъ; а тымъ часомъ уклала свои грозда

съ неподѣваною вправою и съ смакомъ, якій присвоѣла собѣ буваючи у Деидеріи. Томужь то и говорено пану Шебови за ню найбблшій лестощѣ, коли вечеромъ приишовъ по ню.

Пѣшовъ день за днемъ, одинъ такой самъ якъ и другій. Завтрѣшного дня нивала замѣсть чорныхъ бѣлы перлы та червоній склянній коралѣ; бо у панны Льеміровнои промышляли лише пѣдроблянымъ крамомъ, блыщиками, и въ томъ то мала Шебѣвна мала переходити школу для своего жита.

Спершу нова учениця особнякомъ стояла мѣжь своими товаришками; булажь и молодша и лѣпше выхована ѳтъ нихъ. Пѣанѣйше, якъ выросла, сталась ихъ подругою и сердечною пріятелькою, хочъ и не брала участи въ ихъ роврывкахъ. Она була за горда, щобы въ полудне заѳгати на долину та приглядатися вѣнчанямъ; а коли зачувала бесѣду о якѣмъ нѣчнѣмъ балу въ „ваккалю“ або въ „роскошахъ Маресу,“ о досконалои вечери у „бонвальета“ або пѣдъ „чотырма сержантами де ля рошейль,“ то слухала того завѣгды съ найбблшою погордою.

Мы троха выспе глядимо, не правда, малѣ Шебѣвна? До того ѳтводивъ ѣѣ каждого вечера отецъ домѣвъ. Але часомъ, особливо коло нового року, мусѣла равомъ съ другими робити всю нѣчь, щобы поладити наглядчій замовленя. Ажь жалъ дивитися на тѣ блѣдѣ Парижанки, що выглядали такъ хоровито бѣлы, якъ тѣ перлы. що ихъ выбидали при блеску газового свѣтла: они выдавалися такъ само зрадливо лыскучими, такъ само слабосильными, якъ и тѣ пѣдроблянѣ дороговѣнности. О томъ часѣ говорено лишь о масковыхъ баяхъ та о театрѣ.

„Бачила ты Аделю Пажѣвну въ „Трехъ мушкетирахъ?“ А Мельенѣвну? А Марію Ляврантѣвну?... О, Марія Ляврантѣвна!“

И въ бѣломъ ѳтблеску низокъ перелъ, що держали въ рукахъ, вырынали передъ ихъ душою золотомъ обшиванѣ плащѣ акторѣвъ и мережанѣ пышнѣ сукнѣ театральныхъ княгинь.

Въ лѣтѣ менше було работы: була се такъ звана „мертва пара.“ Въ часъ великого жару съ поза спущеныхъ васлонѣ ѳконныхъ чути було, якъ на долинѣ на улици выкликують съ мирабелями та ренкльодами; тогда робѣтницѣ

спирали голову на стѣлу та засыпляли твердымъ сномъ. Або такожъ бывало пѣде Мальвина до заднои комнаты, попросить панны Льемірѳовнои о зошитъ „Часописи для всѣхъ“ и въ голосоъ читаетъ другимъ.

Але малá Шебѳовна не любила романѳвъ. Она въ своѳй голови носилася съ романомъ, що бувъ далеко цѣкавѳишій, нѣжь всѣ другі.

Нѣчо не годно було выбити фабрики въ ѳѳ памяти. Выходила бывало рано при боцѳ своего ѳтця въ дому, то и кинѣ завсѣгды окомя въ ту сторону. Въ тоѳ хвили розпочиналася робота. Бысокій коминъ выпустивъ першу свою хмару дыму. Сидонія въ переходѳ почувъ наклекованя робѳтникѳвъ, сильнѳ, глухѳ удары дручкѳвъ при тискаряхъ, крѣпке до складу товчене машинъ; и весь той робѳчій гомѳнъ, що въ ѳѳ памяти вивався во згадку на выставнѳ забавы и синѳ поязды, завзято уперто всюды гонивъ за нею.

Оно голоснѳйше ѳтзывалося въ еи ухахъ, якъ туркѳтъ омнибусѳвъ, голоса выкликующихъ, журчане протоковѳвъ; а навѣтъ въ робѳтни бывало выбираетъ робленѳ перлы, або вечеромъ у родичѳвъ сидитъ по вечери въ снѳняхъ при ѳкнѳ, дыхаючи свѳжимъ воздухомъ и середѳ ноци вдвляюся въ пусту темну фабрику, а безустаннѳ шумъ звенитъ ѳѳ въ ухахъ мовъ стала пригровка до еи тихихъ думокъ.

„Малá щось нудится, панѳ Шебова... Треба ѳѳ розрывки... Въ недѳлю возьму васъ всѣхъ на село.“

Тѳ недѳльнѳ прогульки, що уладжувавъ честивецъ Ріслеръ, щобы розѳрвати и розвеселити Сидонию, ще тѳлько збѳльшали еи недоволене.

Въ такѳй день мусѳла встати вже о четвертѳй рано, бо убогѳ мусѳятъ всяку прѳѳмнѳсть оплатити якимъ трудомъ; а то завсѣгды знаѳшлося ще въ остатнѳй хвили направити якусь одежану або пришити яку обшивку, щобы ѳтсвѳжити неминучу лиѳову бѳло смушковану сукенку, що панѳ Шебова кожного року совѳстно продовжувала.

Библ. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромѳтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 3

Шебы, Ріслеры и славный Дельобейль выбиралися завжди разомъ. Лише Деидерія съ матерію оставали дома: бѣдна дѣтина стыдалася своего калѣцтва, то й не хотѣла опускати своего крѣсла, а мама Дельобейльова лишалася дома для ея товариства. До тогожь еще обѣ не мали убраня якъ слѣдъ, щобы показатися мѣжь людьми обѣчь великого чоловіка: се поповалобы цѣле враженье его выступленя.

При ѳгѣвѣдѣ Сидонія трохи веселѣшала. Парижь въ рожевѣмъ облацѣ липневого поранка, двѣрцѣ желѣзницѣ переповненій ясными лѣтними одежами, краевидѣ пересуваючійся по при ѳкна поѣзду, опѣсля свободна гульба, тотя купѣль въ свѣжѣмъ воздухѣ охоложенѣмъ водою Секваны, деревиною ѳтсвѣженѣмъ, наповненѣмъ вонеею цвѣтучихъ лукъ и колосистыхъ ланѣвъ — все те заморочувало ея на хвилинку. Але се просте и звичайне празнованье недѣлѣ внетѣ наводило на ея сердце навадѣ гѣркій жалъ...

Повторялося завжди те саме.

Ставано передѣ якою корчмою, заразъ близенько незвычайно гамѣрної сѣльської забавы, де глѣтно захожали гостѣ; бо Дельобейль всюды потребувавѣ людей.

Вѣ малѣмъ капелюсѣ вуховато на ухо затисненѣмъ, въ сѣрѣмъ убраню и въ сѣрыхъ камашахъ, съ ясною верхною опанчою на руцѣ прохожавѣ середѣ натовпу, та вѣчно мороченый своими мрѣями выставлявѣ собѣ, мовѣбы то сцена показуе краевидѣ коло Парижа а ѳнѣ грае Парижанина, що выѣхавѣ на свѣжій воздухъ.

Що до пана Шеба, то сей чванивсѣ, що любовсѣ въ природѣ якъ покѣйный Иванъ Жакъ; але розумѣвѣ тымъ лише стрѣлянье до цѣли, ѣзду на коловоротѣ, игру въ жмурки, туманы пороху и просту а достатню страву, въ котрѣй и панѣ Шебова такожъ бачила идеаль сѣльского жита.

Сидонія мала иншій идеаль, и тѣ парискій недѣлѣ, що ихъ проводили тягаючись по гамѣрныхъ сѣльскихъ улицахъ, заподѣвали ѣй безконечну прикрѣсть. Ёдиною ея утѣхою въ тѣмъ здвыгу и натовпѣ була отея свѣдомѣсть, що звертае на себе очи. Яке небудь нескладне слово зачудованя, що простодушно обѣзвеса бѣля неи, розрадуе ея було на цѣлый

день; бо она була въ тыхъ, що не гордуютъ жадною похвалою.

Часомъ бывало лишится Дельобейль съ Шебами на мѣсци забавы, а Ріслеръ съ братомъ и съ „малою“ потягне въ поле збирати цвѣтки, взоры мовь до своихъ тапетъ. Тогда Францъ нагне своими довгими руками высокихъ гильбокъ глогу або вѣднеся на муръ парку нарвати легонького листа, що вызирае въ тамтого боку. А вже найбогатшу добычь мали край воды.

Тамъ росли тѣ гнучкѣя ростины съ довгими вючимися билинками, що то такъ хорошо выдаются на тапетахъ, и висока простѣсенька тростина и повѣтицѣ съ цвѣтомъ, що отвирався наравъ мовь чуднѣя выкрутасы рисунку а выгладѣе мовь лице, що вызирае въ помѣжь чаруючої мотанины листа. Тамъ Ріслеръ збиравъ и мистецки укладавъ китицѣя одушевляючися самъ природою ростины и стараючися уняти ихъ живу красу, ихъ природну истоту; а то перейде по нихъ томлячѣя день, то вже и не пѣзнати ви.

Китиця готова и, мовь встяжкою звязана широкою соломкою; тогда Францъ забирай ви и нумо дальше! Весь занятѣя своєю штукаю глядавъ Ріслеръ по дорозѣ новыхъ взорѣвъ, новыхъ складокъ.

„Бачь но, малѣ... о!... конвалѣя съ бѣлыми звѣточками межѣ дикими рожами.... А що? якъ мѣркуешъ?... на воднисто-зеленковатѣмъ або на попелястѣмъ тлѣ повиннобы оно выдатися дуже хорошо.“

Але Сидонѣя анѣ конвалѣй не любила анѣ дикихъ рожь. У неи пѣльнѣя цвѣты то хѣба для бѣдныхъ людей, то пара до ви лиловои сукнѣя.

Она тямѣла, що въ Савиню въ замку у пана Гардиноаса бачѣла иншѣя цвѣты въ теплярняхъ, по балюстрадахъ и докола на подвѣрю высыпанѣмъ пѣскомъ и убранѣмъ великими вазами.

Ото були цвѣты, такѣя она любила! Ото було сѣльске житѣе, то ѣй подобалося!

Що ступѣла, то Савинѣя приходивъ ѣй на гадку. Переходѣли по пѣдѣ тынѣя парку, то приставала и дивѣлася на просту чистеньку алею, що мусѣла вести пѣдѣ рундукъ... Муравники отѣвненѣя высокими деревами, тихѣя терасы край

воды нагадували їй инші терасы, инші муравники. Съ тыми вгадками вязалися образы заможности, и ѳтъ сего тї недѣлѣ выходили для неи ще сумнѣйшими. А вжежь надѣ все безѳтраднїй бувѣ поворотѣ.

Якѣ страшно переповненїи суть въ такїи вечера тї малї двѳрцѣ по желѣзницяхѣ коло Парижа! Яка тамѣ духота! кѳлько тамѣ вымушенои веселости, кѳлько глупого смѣху, кѳлько глухого спѣву въ гортанокѣ, що хїба лишѣ ревѣти умѣють!... Оттамѣ то панѣ Шебѣ чувся якѣ качка на водѣ...

Онѣ годенѣ бувѣ тиснутися коло ѳкна касы, годенѣ бувѣ розѳалитися до нетямки на опѳзненѣе поѳваду, готовѣ бувѣ выывати на инспектора двѳрця, на товариство желѣзницѣ, на правительство, и скавати до Дельобейля цѣлкомѣ на голосѣ, щобы чути було докола:

„А що?... якбы таке зайшло въ Америцѣ!“...

А славнїи комедїантѣ съ такимѣ выразомѣ стрѳбѣвъ до того лице и съ такою певностїю себе одѣвѣчавѣ: „Мышлю собѣ!“... що кождїи мусѣвъ собѣ подумати, тї оба панове знають до крыхты, що въ такѳмѣ разѣ сталосьбы въ Америцѣ. Оно правда одинѣ въ нихѣ до крыхты такѣ мало знавъ о тѳмѣ, якѣ и другїи; але передѣ людьми таке ихѣ захованѣе додавало имѣ поваги.

Сидонїя тымѣ часомѣ ждала на вечѣрнїи поѳвадѣ и неначе заморочена тою бучою сидѣла бѣла Франца, а его китиця черезѣ половину лежала на ви колѣнахѣ. Въ ждални горѣла всего одна лямпа, ѳтси бачила темнїи дома на дворѣ, що выдавалися мрѣвѣ бы ту и тамѣ попереѣрѣзованїи послѣднїими свѣтлами забавы, и темну улицю села, громаду людей, що ѳбгали до двѳрця, лѣхтарню, що горѣла надѣ пустымѣ перономѣ.

ѳтъ часу до часу перешумитѣ попереѣдѣ скляннїи ѳкна якїи поѳвадѣ не стаючи, тѳлько искры сыпле та дымомѣ сопе. Отѣ и пѳдѳймеса на двѳрци заверюха: кричатѣ, бьютѣ ногами о землю; а всю заверюху перепищитѣ пискливїи сопранѣ пана Шеба, що своѣмѣ чайчинимѣ голосомѣ разѣ въ разѣ кричитѣ! „А но вывалѣтъ дверѣ! нутежь дверѣ вывалѣтъ!“ Але самѣ бувѣ бы того не робивѣ, бувѣ бы страхѣ стерѣгся, бо въ ѳвса мавѣ боя передѣ жандармами. За кѳлько хвилѣ

буча успокоилася навадъ. Жѣнки въ утомы спали по лавкахъ ; продувъ помервивъ имъ волосе. Всюды можна було бачити помнаті сукнѣ, пороздирану одѣжь, опорошені бѣлі убрания.

А порохомъ дыхавъ чоловѣкъ, де поступився, де станувъ ! Зъ каждой одежины летѣвъ порошокъ, за кождымъ крокомъ пѣдѣймався въ гору, затемнювавъ свѣтло лампы, засыповавъ очи и туманомъ окривавъ лица. Наждавшися годинами повсѣдали наконецъ ; и въ вовахъ було его певно... Сидонія ѡтчинила ѡкно и побачила на дворѣ понуру рѣвнину, безконечну чорну линію. Опѣсля блысли неначе нескислені звѣзды першій лѣхтарнѣ замѣйскихъ валѣвъ близъ крѣпостей.

Тымъ закончили той страшный день ѡтпочинку всѣ тѣ бѣднѣ люде. Видѣ Парижа звернувъ гадки на роботу завтрѣшного дня ; а Сидонія, хоть якъ тамъ смутно провела недѣлю, а таки жаловала за нею и радабы була си завернути. Она погадала на богачѣвъ : имъ всѣ дни жита суть днями спочинку. И невыразно, неначе во снѣ станула передъ нею та довга довга дорога деревами высаджена, що си заарѣла въ день : тамъ тѣ щасливѣ гуляють по мягкомъ пѣску, а ту за тыномъ въ курявѣ дороги квапно перебѣгае убогимъ недѣля и не мае навѣтъ коли остановитися, щобы подивитися та позавидовати.

Оттакъ вѣйшло малѣй Шебѣвнѣй житѣ ѡтъ тринадцятого до сѣмнадцятого року.

Лѣта минали та не приносили нѣякои змѣны. Кашмиръ панѣ Шевовой троха бѣльше зносився, лиліову сукенку кѣлька разѣвъ еще поправляно, ѡтъ и тѣлько всего. Одно лише : чимъ бѣльше Сидонія пѣдростала, тымъ частѣйше Францъ, теперъ вже молодой мужчина, оказовавъ ѣй тиху, сердечну вѣбачливѣсть та свѣдчивъ дружнѣй прислуги, що цѣлому свѣтови були ровумнѣй, лише молода дѣвчина одна мовѣбы ихъ не замѣчала.

А въ тѣмъ молоду Шебѣвну загаломъ нѣчо не ѡходило.

Въ годинахъ работы робила свое якъ слѣдъ, але мовчки анѣ троха не думаючи о завтрю або о выгѣдѣ. Все, що робила, выгледало, неначе робитъ выжидаючи чогось лѣпшого.

Противно Францъ працювавъ ѡтъ якогось часу съ не-

вычайнымъ жаромъ, съ тою твердою силою людей, що въ певной метѣ бачать конецъ своихъ трудѣвъ; такъ съ двадцать четвертымъ рокомъ скѣнчивъ школу „Ecole centrale“ другимъ и вынѣсь свѣдоцтво на инжинѣра.

Того вечера завѣвъ Ріслеръ родину Шебѣвъ до театру „Gympase“ и весь вечеръ дававъ собѣ съ панею Шебѣвою тайнѣ знаки пова плечима молодыхъ та крадькома переморгувався съ нею. Опѣсля панѣ Шебѣва выходячи зъ театру ѣтдала Сидонію пѣдъ руку ви милому съ такимъ поглядомъ, неначе хотѣла сказати до Франца: „Теперь освѣдчайся... се твоя рѣчь!“...

Сарака залюбленный хотѣвъ справдѣ освѣдчитися.

Ѡтъ театру „Gympase“ на Маресь далеко. Ледво кѣлька кроковъ ступити, то и не видно вже свѣтла бульвару, хѣдники що разъ темнѣйшій, що разъ рѣдше стрѣчається переходячихъ. Францъ зачавъ ѣтъ штуки, котру грали... Ѡнъ любить — каже — драмы, въ котрыхъ визначається чувство.

„А вы, Сидоніо?“

„О, я такожь, Францъ — розумѣется, якъ можна видѣти гарнѣй стрѣвъ.“

По правдѣ она въ театрѣ бѣльше нѣчимъ не занималася. Она не належала до тыхъ чулыхъ, щось якъ панѣ Боваріева, що вертають зъ театру съ выучеными на память любовными словами и выносячи якійсь идеаль. Нѣ! у неи театръ розбуджовавъ лише шалене бажанье пышныхъ и стрѣйныхъ стрѣвъ, она ѣттамъ выносила домѣвъ въ головѣ лише взоры и начерки одежи та чесаня... Новѣ понапинанѣ убраня акторокъ, ихъ поведенье, навѣтъ ихъ выученѣ товарискѣ рухи и голосъ, що ѣи выдавалися незвычайно паньскими, до того простый блескѣтъ позолотокъ, свѣтла, афишь блимаючій на дверяхъ, поязды, що ждуть на дворѣ, весь той потроха хоробливый гамѣръ при якѣйсь любленѣй штуцѣ — ѣтъ и все, що она любила, що ви занимало.

„Якъ они добре грали любовну сцену!“ каже дальше залюбленный.

А вымовляючи слово „любовну“ нахилився чуло до гарной малой головки въ бѣлѣмъ вовнянѣмъ каптурѣ, зъ котрого вызирало кучеряве волосье.

Сидонія зѣтхнула.

„А! правда, любовну сцену!... Акторка мала справдѣ гарній діаманты!“

Настала мовчанка. Францови бѣдняцѣ страшно трудно було освѣдчитися. Глядавъ слѣвѣ, та не приходили єму на умѣ, а дальше дѣставѣ боя. Вызначавъ собѣ певный часѣ, коли мавъ промовити:

— Якъ минемо ворота св. Дениса... Якъ выйдемо за бульваръ...

Але Сидонія почала тогды завсѣгды говорити о такѣ рѣвнодушныхъ рѣчахъ, що єго освѣдчины замерзали єму на языцѣ; або задержавъ ихъ якій вѣзъ, та тымъ часомъ вдѣгнали ихъ родичѣ.

На конецъ на Маресѣ вже набравъ наравѣ твердої ѣтваги:

„Слушайте, Сидонію!... Я люблю Васѣ!...“

Тои ночи щось дуже довго сидѣли у Дельобейлѣвѣ.

Обѣ трудящій жѣнки звикли були завсѣгды якъ можна найдовше вѣ нѣчѣ сидѣти при роботѣ; ихъ лампа вѣ спокѣйній улиці де Бракъ належала до тыхъ, що найпѣвнѣйше погасали. Поки поклялися, ждали повороту великого чоловіка; для него стояла вѣ печі мала покрѣпляюча вечеря вѣ попелѣ, щоби була тепла.

Давнѣйше, коли ще выступавъ вѣ театрѣ, мало оно свою ровумну причину; акторы мусять обѣдати завчасу и то дуже мѣрно; опѣсля вертають вѣ театру сѣ правдивимъ вѣвчимъ голодомъ та вечеряють дома. Але що ѣнѣ, якъ мовлявъ, не бувъ вѣ правѣ зрѣкатися сцени, то пѣддержувавъ свою манію множествомъ акторскихъ привычокъ; до нихъ то належала и ѣтєя вечеря та цѣвный поворотъ домѣвѣ, що наступавъ ажъ тогды, коли послѣдне газове свѣтло погасло на вѣдѣвадахъ бульваровыхъ театрѣвѣ. Лягати спати безъ вечерѣ и о тѣй порѣ, що инші люде, то булобы у него на одно выходило, що зречися сцени, залишити борбу. А ѣнѣ зовсѣмъ не зрѣкався, хоть чортъ бери!...

Тои ноци, що о нѣй говоримо, акторъ еще не вернувъ домѣвъ, а обѣ жѣнки ждали на него и, хочъ пѣзна година, все ще пильно працювали та живо балакали съ собою. Цѣ-льый вечеръ лише о Францу була бесѣда, о его испытѣ, о его будучости, що теперъ передъ нимъ ѣтчинялася.

„Теперъ,“ каже мала Дельобейльона, „нѣчо ему бѣльше не треба, лишъ найти собѣ добру молоду жѣночку.“

Тои самой гадки була и Дезидерія. Лише того одного неставало еще Францови до щастя: доброй жвавой трудящей молодой жѣнки, що булабы вввычаена до работы та лишъ для него жила. А що Дезидерія говорила съ такою певностію, то тѣлько ддятого, бо дуже добре знала жѣнку пригожу для Франца Ріслера... Она була лише рокомъ молодша ѣтъ него, отже була въ самыхъ добрыхъ лѣтахъ, щобы бути молодшою ѣтъ мужа а таки бути ему за маму.

...Хороша?

Нѣ, хороша властиво нѣ; але таки скорѣйше гарна нѣжь бридка, хочъ и калѣка, бо она куляла бѣдна!... А до того така розумна, така жвава, а така залюблена! Нѣхто крѣмъ Дезидерія не знавъ, якъ тота малá жѣнка любить свого Франца и якъ ѣтъ давныхъ лѣтъ день и нѣчь о нѣмъ мыслить. Онъ самъ того и не примѣтивъ и мабутъ має очи лишъ для того пѣддѣвка для Сидоніи. Але то байка! Тиха любовь така вымовна, въ таеныхъ чувствахъ живе така сила... хто знае! Якогось красного дня може...

И бѣдне надъ роботою похилене дѣвча пустилося въ далеку дорогу въ краѣну снѣвъ, въ одну зъ тыхъ дорѣгъ, щохъ ѣтбула вже богато, богато въ своѣмъ стѣльци зѣ спертими нерухомо на пѣднѣжку ногами; зъ тыхъ чудесныхъ дорѣгъ вертала все щаслива и весела, опираючись на рамени Франца съ повною завѣрою любленои жены. При тѣмъ бѣгали ей пальцѣ за сномъ ей сердца. Въ тѣй хвили тримала въ рукахъ малу птичку, щобы поладити наново ей роздавленій крыльця; отже и она выдавалася такожь радою летѣти въ дорогу и фуркнути геть геть далеко, такожь сама легонька и весела.

Въ тѣмъ наравѣ ѣтчинилися дверѣ.

„Ачейже не перешкаджаю?“ запытавъ голосъ, въ котрѣмъ чути було утѣху щастя.

Мати живо здрвалася, бо була троха здрѣмала :

„Ей! панъ Франць!... Ходѣть же близше, пане Франць... Видите, що ждемо на ѳтця... Тѣ артисты волоцюги — то завсѣгды такъ пѣано вертає домѡвъ... Сѣдайте... Будете съ нимъ вечеряти...“

„Нѣ, нѣ, дякую красенько,“ ѳтповѣвъ Франць, а его губы ще и теперь були блѣдѣ изъ зворушеня, „дякую, не хочу довго бавитися... Я бачивъ отъ ще свѣтло у васъ та зайшовъ лише, щобы вамъ скавати... щобы вамъ повѣсти велику новину, що васъ певно дуже утѣшитъ; божь знаю, що мене любите...“

„Господи Боже! щожъ таке?“

„Панъ Франць Ріслеръ заручився съ панною Сидонією!...“

„А отъ инѡ що казала я, що теперь ему нѣчо бѡльше не хибує, хибѡ доброй молодой жены!“ сказала мати Дельбейльова, та ажъ пѡдскочила и обняла Франца за шию.

Девидерія не була въ силѣ добути слова, тѡлько склонилася ще низше надъ свою роботу. Але Франць лише свое щастье мавъ на гадцѣ, а мати зновъ споглядала лише на годинникъ, чи скоро прийде домѡвъ си великѣй чоловѣкъ; то и нѣхто не примѣтивъ зворушеня и поблѣдлого лица кулявои, анѣ судорожного дрожаня малои птички въ си рукахъ, що лежала съ закиненою въ задъ головою неначе смертельно ранена.

IV.

Дальше о молодѣй Шебѡвнѣй. — Ивановѣ мушки въ Савиню.

„Савинь надъ Оржою.

„Люба Сидонію!“

„Вчера сидимо въ великѣй ѣдальни, — Ты знаєшь си. Дверѣ на цвѣтами покрыту терасу були на ровтяжь ѳтчиненѣй. Нудиламся троха. Дѣдуньо весь часъ до полудня бувъ

вле настроеный, а моя бѣдна мати налякана тыми насупленными бровами, що ѣй все давали приказы, не смѣла и слова сказати. Отъ думаю собѣ, що таки справдѣ шкода такъ самѣй перебути лѣто въ такѣй хорошѣй сторонѣ; теперъ, коли лишиламы монастырь и цѣле лѣто маю забавити на селѣ, булабымы дуже щаслива, якъ бымы такъ мала, якъ давнѣйше, когось при собѣ, съ кимъ могабымы гуляти по лѣсѣ та гуцавѣ.

Правда, що приѣздить часомъ Юрій; але завсѣгды ажъ пополудни, на обѣдъ, и ѳгъѣздить ѳттакъ другого дня рано съ татомъ навадъ, поки ще ветану. До того панъ Юрій теперъ вже ловажный чоловѣкъ. Онъ робить въ фабрицѣ та має при своѣмъ дѣлѣ и свои журбы, що ему такожъ неравъ морщать чоло.

...Доти дѣйшла я въ своихъ думкахъ; ажъ ту дѣдунонь обертався до мене та каже:

„А що сталося съ малою Сидонією?... Дуже бы мене тѣшило видѣти ви якійсь часъ тутки.“

„Можешь собѣ подумати, якъ я утѣшилася. Що за радѣсть ѳтновити тую сердечну приязнь, що збрвалася не такъ въ нашої власной причины якъ скорѣйше въ причины нашего жита! Що мы будемо мали всего собѣ оповѣдати! Ты ще одна була въ силѣ нашошу страшному дѣдуневи вложити уста до усмѣшки, — Ты принесешь намъ веселѣсть; а впевняю Тебе, що она намъ дуже потрѣбна.“

„Хорошій Савинь такій пустый! Выставъ собѣ, що мене рано нападе неравъ зальотнѣсть. Уберуся, вычепурюся, выберу що ся зве ладне чесанье и гарненьке убранье. ѳттакъ иду гуляти по всѣхъ алеяхъ и переконуюсь наравъ, що задаламъ собѣ труда хита для лебедѣвъ, качокъ, для мого пса Киса и для коровъ на луцѣ, а они про те навѣтъ не обернутя, якъ переходжу коло нихъ. Зо злости бѣжу тогды боржѣй навадъ до замку, убираюся въ лняну сукню и ходжу коло господарства, коло кухнѣ, всюды потроха. И ѣй Богу! починаю думати, що нуды мене усовершили, и що въ мене буде колись досконала господиня...“

„На щастье незабаромъ настане пора ловѣвъ, то и надѣюся тогды троха розрывки. Насампередъ будутъ тогды частѣйше до насъ выѣздити Юрій и мѣй батько, бо оба суть

великій ловцѣ. До того и Ты ту будешь, Ты... бо чейже менѣ сей часъ напишешь, що приѣдешь до насъ, не правда? Панъ Ріелеръ говоривъ недавно, що Ты щось недужа. Отже ту дуже добре Тобѣ зробить воздухъ Савиню.

„Ту всѣ ждуть Тебе, а я сама ледве ще дыхаю въ нетерпячки.

Кляра.“

Написавши се письмо взяла Кляра Фромонтѳвна великій соломяный капелюхъ на голову — бо першій дни серпня були горячі и сонѣшний — и пошла кинути власноручно листъ до малои скринки, ѳтки калитникъ що рана выбиравъ листы, якъ туды переходивъ.

Тота скринка стояла на кѳнци парку, на закрутѣ гостинця. Кляра хвильку станула та дивилася на дерева при дорозѣ и розстеленій, сонцемъ освѣченій луки. Тамъ дальше за луками кѳлькохъ женцѣвъ зѳбирало послѣдній снопы. На иншѳмъ мѣсци поранося съ плугами. Сумный то невеселый для молодой дѣвчины видѣ тѣ нѣмї роботы; але теперь не зважала на тов, такъ радѣла, що побачить свою подругу.

Анѣ духъ не завѣявъ ѳтъ высокихъ горѳѳвъ зъ пѳдѣ небосклону, — анѣ голосочкомъ не зашепотѣло зъ верхѳвъ деревъ, щобы ви остеречи, щобы ви здержати ѳтъ высылки того нещасного листу. А тѳлько вернула до замку, варазъ занялася тымъ, щобы казати уладити для Сидонїи хорошу комнатку обѳчь своєї.

Листъ пошовъ якъ слѣдъ своєю дорогою. Зъ зеленыхъ жимолостїю порослыхъ ворѳтъ замку погнавъ до Парижа и съ почтовою печаткою Савиню съ запахомъ сѣльскаго воздуха пришовъ еще того самого вечера на пятый поверхъ при улици де Бракъ.

Отожь то була пригода! Читали письмо три разы разъ по разъ, а ѳѣмъ днѣвъ, ажъ до выѣду, лежавъ листъ на коминку межи святощами панѣ Шебовой, коло столового годинника съ скляннимъ давномъ и чарокъ зъ часѳвъ цѣсарства. Для Сидонїи бувъ ѳнѣ сказатибы чуднымъ на предиво романомъ повнымъ утѣхъ и надѣй: а читала его не отвираючи, тѳлько по просту дивилася на ѳѣлу куверту съ красно сплетеными буквами Кляры Фромонтѳвной.

О весѣлю теперь вже не було и бесѣды. Головна теперь рѣчь строѣ, що мала носити въ часѣ свои гостины въ замку. Було съ тымъ роботы по уха; треба було сукнѣ краяти, примѣрювати, чесаня выдумовати и укладати... Бѣдныи Францъ! Якжежь ему тяжко було на серци ѳтъ тыхъ приготоулень! До того ще тота дорога до Савиню, котрой надармо противився, опѣзняла весѣлье; Сидонія ѳткладала его що день то на пѣзнѣйше, — анѣ не знавъ, чому. Въ Савиню не мѳгъ еи ѳтвѣдувати; а хтожь мѳгъ знати, якъ довго она тамъ вѳстане, скоро равъ вже тамъ буде, оточена забавами и утѣхами?

Нешасливый залюбленный завсѳгды жаловався панямъ Дельобейльовымъ на свое горе; але анѣ равъ не примѣчавъ, якъ Дезидерія, скоро ѳнъ вѳйшовъ, живо пѳднималася и робила ему мѣсце при столѣ, де працювала, и якъ потому покраснѣвши по уха съ блискучими очима назадъ сѣдала.

ѳтъ кѳлькохъ днѣвъ вже не робили коло „птичокъ и хрущѣвъ до строѣвъ.“ Мати и донька обрубляли теперь рожевыи выкладки до Сидониной сукнѣ, и нѣколи передъ тымъ не шила малѣ кулява такъ радо.

Она не дармо була дочка славного Дельобейля, тота малѣ Дезидерія.

По ѳтцю мала тоту способнѳсть, легенько уколывоватися мрѣями, не тратити надѣѣ ажь до послѣдной хвилѣ а навѣтъ таки ще дальше.

Францъ розкавуе бувало Дезидеріи о своѣй любви та горю, а она тымъ часомъ думае собѣ о чѳмъ иншѳмъ: нехай но тѳлько равъ вже ѳтѣде Сидонія, то ѳнъ буде що дня заходити до нихъ, хочбы лишь на те, чтобы говорити о розлученѳи; тогда буде его мала близенько, будутъ разомъ ждати на „батька,“ — но! и такъ може котрогось вечера глядячи на ню побачить рѳжницю, яка заходитъ межи жѣнкою люблячою а жѣнкою, що дае себе любити.

Якъ же погадала, що кожда стѣбка въ сукни приспѣшуе той такъ нетерпеливо выжиданныи выѣвдъ, то еи игла набрала такой невычайной швыдкости, що ажь залюбленный саракъ во страхѳмъ дивився, якъ тѣ выкладки и крижки морщатся въ малѣ филѣ и копичатся коло неи.

Рожева сукня була готова, и панна Шеббвна отъѣхала до Савиню.

Замокъ старого Гардиноаса лежавъ въ долину Оржѣ, на беревахъ той малои рѣчки, що такъ фантастично хорошо выглядае съ своими млынами, отоками, спустами и великими луками, що розложилися всюды понадъ еи берегами.

Паньскій двѣръ бувъ то старый будынокъ въ часѣвъ Людвига XV., съ невысокими комнатами, але за те съ дуже високою крѣвлюю; выначався сильно якимсь сумнымъ видомъ и питомымъ выразомъ аристократичной старины: всюды видно було широкій рундуки, варжавѣли желѣзны ганки, дощемъ вымыты стары доницы съ свѣжими цвѣтами, що вывирали въ ихъ червеного камѣнного черепа. Долѣ легко похилымъ горѣкомъ якъ далеко було видно, ишли розпадаючыся стромы муры ажъ на долѣ до рѣчки. За ними въ горѣ вносился замокъ съ лупковыми крѣвлями, обѣйстье съ червоными цеглами, пышный паркъ съ липами, буками, тополями и каштанами, що трималися одно другого въ густой темной линии, перерваной ту и тамъ хибя крытыми ходниками алей.

А вже найбольшою красою той старои посѣлости була вода: вода оживляла еи тишину, додавала еи видови щось величного. Не вчисляючи рѣчки були въ Савиню жерела, вытريسки и ставы; въ нихъ ховалося сонце въ цѣломъ свѣтѣ блеску, и съ тымъ дуже добре выглядавъ старый, мхомъ оброслый, зеленъ отбываючий дѣмъ, що выдавался троха вѣтвѣлый якъ камѣнь край потока.

Але якъ въ большой части тыхъ паньскихъ парискихъ лѣтнихъ мешканъ, що ихъ пованимали доробкевичѣ въ торговлѣ и промыслу, такъ и ту въ Савиню на нещастье тѣ, що жили въ замку, були ему цѣлкомъ не до пары.

Отъ часу якъ Гардиноасъ купивъ той замокъ, не заходився коло нѣчого иншого, якъ щобы поницити те, що ему случай передавъ въ такой красотѣ. Онъ казавъ постыгати дерева „для выгяду,“ зъогидивъ паркъ брідкими плотами, щобы охоронитися передъ волоцюгами, и весь свѣй старунокъ звернувъ на пышный огородъ съ зелениною; въ него мавъ онъ хорошы приходы за овочѣ и зеленину, и для того

не такъ замокъ и паркъ якъ той огородъ уважавъ за свою сѣльску посѣлѣсть, за свое неначе хлопске гавдѣвство.

Що до ставѣвъ съ несчисленными водными лиліями, печерь, мостѣвъ и великихъ саль, въ котрыхъ осѣнна мрака ѳтняла блеекъ и краску богатымъ рѣвъбамъ стелѣ, то на тоѣ ѳнѣ клавъ цѣну лише для зачудованя гостій : божь оно все складалося разомъ на тоѣ щось, що такъ дуже пѣдлещувало пустѣй гордості колишного купця худѣбы : ось замокъ !

А бувъ вже старый и не годенъ бувъ анѣ на ловы ходити анѣ на рыбу ; то й весь часъ гайнувавъ на тѣмъ, що дозиравъ и найдрѣбнѣйшихъ дрѣбниць своего великого гавдѣвства. Кормъ курій, цѣна проданои оногды отавы, число околѣтѣвъ зложеныхъ въ пышнѣмъ кругло збудованѣмъ сусѣцѣ, — оттаке давало ему иногдѣ причину сварити весь день : и якъ бувъ бысъ побачивъ той хорошій Савинь, той замокъ на горбку, що мовъ въ зеркалѣ привирався въ рѣчцѣ, що туды плыла, тѣ высокі терасы въ тѣняхъ блющу и мурованій пѣдпоры, що ишли докола парку на схилѣ пагѣрка, — якъ бувъ бысъ тоѣ все побачивъ, то якъ свѣтъ не прийшло бы тоѣ на умъ, якій ту гавда скныра, якій нударь.

Отже тамъ пану Гардиноасови позволяли его достатки проживати весь рѣкъ въ спокою ; въ Парижи було ему кучно. Въ хорошѣй порѣ року гостили у него Фромонты.

Панѣ Фромонтова була собѣ тихенька проста жѣнка ; дика жорстокѣсть еи батька завчасу еи ввѣчыла до тихого и сталого послуху. Такъ само поверталась и до своего чоловѣка, а его доброта и незмѣнна ласкавѣсть не могли нѣчо вдѣяти съ тою покѣрною мовчазною, на все рѣвнодушною и сказатибы тупоголовою душею. До купецкихъ дѣлъ она не творилася нѣколи ; и такъ збогатѣла, що анѣ не чулася, то и охота еи не збирала покористуватись своимъ богатствомъ. Хороше мешканье въ Парижи, пышный замокъ ѳтця справляли тѣй чувство якоись тревоги. Она потребовала для себе такъ мало мѣсяца, якъ тѣлько можна, и заповняла свое житье однимъ лише налогомъ до чистоты, чуднымъ дивачнымъ налогомъ до чистоты : обмѣтувала, обтирала, обтрѣпувала, чистила власноручно и безъ перестанку зеркала, позолоты, привздобы на дверяхъ.

Коли вже не мала що иншого до чищення, то забирала

си та чудна невѣста до своихъ перстенѣвъ, до ланцюшка ътъ годинника, до спинокъ, чистила рѣзаніи каменѣ, перлы; а на слюбныхъ перстеняхъ хотѣла dokonче довести до того, щобы свѣтилося ви та ви мужа имя; отже и терла, терла, ажъ всѣ буквы постирала. Тота манія мучила ви такожь и въ Савиню. Она вывбирувала рѣще по аленяхъ, обструговала кѣнцемъ парасольки мохъ въ лавокъ и радабы була въ пороху обтирати листье, мѣтлою обмѣтувати старіи дерева. Ъхала желѣзницею, то неравъ завиднымъ окомъ смотрѣла на тѣ бѣлы, огрядніи маліи сѣльскіи домки при дорозѣ, що рядомъ поставляніи мовѣ до шнура, съ свѣтячими мѣдяными приводами, съ металевою банею на грядцѣ и съ тыми малыми, укими а довгими огородами, що виглядають якъ высувки: отсе були сѣльскіи дома по ви вподобѣ.

Панѣ Фромонтѣ вывѣздивъ въ дому все тѣлько на коротко и съ головою запрятаною своими дѣлами; але и ънѣ такожь майже жадного не мавъ пожитку въ Савиню. Лише Кляра була въ тѣмъ хорошѣмъ парку справдѣ якъ дома.

Она знала тамъ найменшій корчикъ. Вже то всѣ одинаки и одиначки обмеженіи лише на себе; такъ и она мала певніи дороги, куды любила гуляти, доглядала цвѣту та росту былинокъ, мала свои улюбленіи алеѣ, свое улюблене дерево, свою улюблену лавку, що на нѣй звыкла була сѣдати до читаня. Дзвѣнокъ до столу все ви бывало заскочить геть далеко въ паркѣ. Задыхана, але щаслива и рада, оживлена свѣжимъ воздухомъ прибѣгала тогды до столу. Тѣнь кушчѣвъ, що пересунулася по тѣмъ молодецѣмъ чолѣ, немов лишила на нѣмъ якусь лагѣдну задуму, а въ ви великихъ очахъ ътбивалася синя ясна глубѣнь калабаньокъ.

Краса природы охоронила ви ътъ глупоты и простоты тыхъ, що жили бѣлы неи. Панѣ Гардиноасѣ мѣгъ собѣ цѣлыми годинами при нѣй нарѣкати на ѡпсутье доставникѣвъ слугъ, мѣгъ ѣй обчисляти, кѣлько то ему крадутъ черезъ мѣсяць, черезъ тыждень, черезъ день, черезъ годину, — панѣ Фромонтова могла ѣй вычисляти всѣ шкѣды, икѣ понесла черезъ мыши, молѣ, черезъ перохъ, вохкѣсть, що то все напѣлося на загладу ви одежи и змовилося на ви шафы, — нѣ словечко въ тыхъ глупыхъ плетеницѣхъ не принималося Клярининою; душѣ. Обѣгла разъ вколо муравника

посидѣла годинку при книжцѣ на березѣ ставка, и вже вертала назадъ спокойна тота честна адорова душа.

Дѣдо глядѣвъ на ню якъ на щось чужого, що не пристае до его родины. Еще дѣтиною була ему якось вже не по нутру съ своими великими, ясными очима и своимъ правымъ сердцемъ, бо не пѣзнававъ въ нѣй свои покѣрной спокойной дочки.

„То буде зарозумѣле и зухвале якъ отець,“ мовлявъ бувало, коли чого недобрый.

Якъ жежъ геть бѣльше припадала ему до душѣ мала Шебѣвна, що ѡтъ часу до часу приѣздила сюды побавитися въ аляхъ Савиню! То бодай була душа спорѣднена съ его душею, тота дѣтина въ народу съ дробкою зависти и гордовитости, що вже тогды слѣднѣи були въ тѣй якѣсь легкой усмѣшцѣ на кутикахъ ротика. До того оказовала мала передъ его богатствомъ дѣтинне адивованье, простодушне зачудованье, що ласкало по сердци гордого доробковича. А неразъ, якъ дражнився съ нею, то бывало такъ удасть той забавный тонъ истной париской дѣтины, що анѣ. Правда, що тамъ слова тогды троха воняли передмѣстьемъ; але ви гарне блѣде лице, въ котрѣмъ простота зберегла ще певну паньскѣсть, грало такъ чаруючо, що пѣднимало ихъ въ гору. Отѣжъ старый и не забудъ ви нѣколи.

Особливо тымъ разомъ зыскала Сидоня не мало похвалъ, якъ по довгѣй ѡтлуцѣ приѣхала до Савиню съ своимъ кучерявымъ волосьемъ, хорошою статью, веселымъ жвавымъ лицомъ и съ всѣмъ чаромъ троха пересадного поведеня склеповой панночки. Старый Гардиноасъ не мало адивуався, що замѣсть дѣтины, якъ собѣ думавъ напередъ, побачивъ передъ собою молоду дѣвчину; и найшовъ ви гарнѣйшою а передовѣшмъ милѣйшою ѡтъ Клары.

У панны Шебѣвной, якъ приѣхала желѣзницею и всѣла до великой колясы замковой, таки на правду не було такъ дуже але ви закованье. Але недоставало ѣй того, що складалося на чаруючу красу ви приятельки, недоставало ѣй той вѣчливости, той паньской поставы, той гордосты, съ котрою тамта гордувала хитрощами зальотности, а надѣвсѣ той певности себе. Еи гождѣсть подабала потроха на ви сукнѣ, на тѣй легонькѣ, дешевѣ але пѣсля нынѣшного смаку прикрѣнѣи

матеріи, на тій лахи, якъ хто хоче назвати, але лахи, котрымъ мода, тота безумна чаруюча русалочка, назначила краску, приадобы и крѣй. Парижъ має до такихъ убрань цѣлкомъ особній миленькій лица, що ихъ надвычайно легко учесати и одягти, бо не мають жадного певного выразу; а саме до такихъ личокъ належала панна Шебѣвна.

Що за радѣсть обняла ви, якъ поядѣ завернувъ на довгу зелену столѣтними буками высаджену дорогу: тамъ на кѣнци той дороги жеде на ню Савинь съ ѳтчинеными на розтяжь ворѣтми. ѳтъ того дня вела те чародѣине житье, що ѳй такъ довго роилося по головѣ.

Ту побачила збытокъ во всѣхъ статяхъ, зачавши ѳтъ пышныхъ саль, ѳтъ высоченныхъ комнатъ, ѳтъ скарбѣвъ теплярнѣ и богацтвѣ оборы ажъ до тыхъ манюсенькихъ дрѣбницъ, що то въ нихъ збытокъ скуплявся неначе густѣе, до тыхъ чудныхъ вониля, що досыть однѣсенькой каплѣ, щобы цѣлу комнату наповнити пахощами, до тыхъ кошичкѣвъ съ цвѣтами на столѣ, — а тота зимна постава службы, те ѳтъ нѣхочу и во скуки панею Фромонтовою процѣджуване „Закладати конѣ“...

А якъ то ѳй любо чулося въ тыхъ выбагливыхъ роскошахъ богачѣвъ! Якъ она собѣ уподобала таке житье! ѳй такъ було, якъ бы нѣколи навѣтъ инакше не жила.

Въ тѣмъ наразѣ середѣ тыхъ веселощѣвъ дѣстав письмо ѳтъ Франца. Оно пригадало ѳй на ново ви справдѣшне нужденне становиско будучои уряднички, оно перенесло ви на силу до того маленького гидкого помешканиа, яке безпечно колись буде мусѣла заняти на найвысшѣмъ поверсѣ якого понурого дому; и адавалось ѳй, мовъ вже теперъ дыхавъ его густымъ, нуждою переповненымъ воздухомъ.

Чи мала може зѣрвати заручины?

Могла се зробити безъ короводѣвъ; аджежь не дала иншой обезпеки крѣмъ свого слова. Але хтожь мѣгъ знати, чи не каялась бы потому, якъ бы вже разъ такъ зрѣбила?

Паньство завернуло ѳй голову, и ажъ кишѣло въ тѣй малѣй головцѣ ѳтъ найдивачнѣйшихъ мыслѣй. Часомъ бувало дѣдуньо Гардиноасѣ, що для ѳтданиа ѳй чести скинувъ зъ себе старій ловецкій курткы и вовнянѣ камизелькы, Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріелеръ старшій.“ 4

дражнись и перечился съ нею, щобы дѣстати ѳтъ неи яку приперчену троха ѳтповѣдъ; то она не отвѣчаючи гяне ему твердо и вимно въ очи. Ой, кобыжь то такъ хоть о якихъ десять лѣтъ бувъ молодшій!... Але тою гадкою, щобы вѣстати панею Гардиноасовою, не довго запрятовала собѣ голу. Отщо вырынула на небосклонѣ ви жита нова особа, нова надѣя.

Юрій Фромонтъ передъ тымъ бувавъ въ Савиню майже тѣлько въ недѣлѣ; а теперъ ѳтъ приѣзду Сидоніи пѣшло ему въ звычай майже що дня приѣздити до замку на обѣдъ.

Бувъ то рослый слабосильный блѣдый хлопецъ съ хоршимъ поведеньемъ. Сирота безъ ѳтца безъ матери выхавався у свого стрыка пана Фромонта и мавъ колись по нѣмъ обняти торговлю, но! — и очевисто такожъ оженитися съ Клярою. Але ѳнъ бувъ досыть холодный на сю готову будущѳсть. Торговельне дѣло нудило его; а що до свои родички, то обходилися съ собою звычайно якъ разомъ выхавані, якъ свои; була межи ними важилѳсть въ привычавня, та й нѣчо бѳльше, — бодай въ его стороны.

При Сидоніи чувся противно ѳтъ першої хвилѣ якимсь заклопотанымъ несмѣлымъ, а варазомъ такожъ дуже радъ бувъ подобатися; словомъ, скрѣзь змѣнися. У неи була якъ разъ тота якась троха свободна врадлива повабнѳсть, що такому вѣтрогонови мусѣла подобатися; она запримѣтила такожъ внятъ те враженъе, яке на нимъ зробила.

Гуляють бувало обѣ дѣвчатка по найдалъшѳй сторонѣ парку, то Сидонія все перша пригадае на часть, коли приходивъ парискій поѣздъ. Тогда обѣ бѣгли до паркану, щобы заирати за приѣзжими, а Юрія першій поглядъ звертавъ идъ паннѣ Шебѳвнѳй; она стояла троха въ заду за своєю подругою, але въ такѳй поставѣ и съ такимъ лицемъ, що мусѣла звернути на себе очи. Таке ѳтношенъе тревало мѣжь ними довгій часть. Они не говорили съ собою о любвѣ; але всѣ слова, всѣ погляды, котрыми обмѣнювалися, були вызванями и ѳтмовными отвѣтами.

Одного душного хмарного лѣтного вечера пѣшли були обѣ приятельки варазъ пѣсля обѣду ѳтъ стола и побѣгли гуляти по довгѳй буковѳй алеѣ; прилучився и Юрій до нихъ.

Розмалыяли съ собою о рѣчахъ рѣвнодушныхъ ; подѣ вѣльною ихъ ходомъ трѣщавъ пѣсокъ. Ажъ наразѣ ѡдодавася во замку голосъ панѣ Фромонтовой ; кликала Кляры. Юрій и Сидонія лишилися самѣ. Непевный блескъ пѣску указывавъ имъ дорогу ; туды ишли дальше, не промовляючи до себе нѣ слова анѣ приближающихся дѣ собѣ.

Теплый вѣтеръ грався съ листьемъ буквѣвъ. Филѣ на ставѣ плюскали въ тиха о луки малого мѣстка, цвѣтъ акацій и липъ облѣтавъ ѡтъ вѣтру и вихромъ гнався докола, а вонь его ровходилася по душнѣмъ, бурю вѣщующѣмъ воздухѣ... Обѣе чули вколо себе зворухенный проймающей бурливый воздухъ. Въ ихъ блудныхъ очахъ горѣли ясны лыскавки, такъ якъ и на далекомъ небосклонѣ...

„Якѣжъ чудны мушки...“ обѣвалося молодежи дѣвча ; тревожила еи тая мовчанка перерывана таемными голосами природы.

Межи травомъ край муравника миготѣли неспокойны малѣ зеленѣ искры. Она присѣла, щобы зняти одну на рукавичку. Онѣ приклякъ обѣчъ неи, и низько надѣ муравомъ нахиленѣ, лице обѣ лице, такъ що дотыкалися волосемъ, глядѣли на себе хвилию при свѣтлѣ Ивановыхъ мушокъ. Якъ же дивно красною и чаруючою выдалася ему при томъ зеленковатѣмъ свѣтлѣ, що ровливалося по еи нахиленѣмъ лицу и мовѣ легкой духъ губилося въ хорошихъ сплетняхъ еи кучерявого волоса !... Обнявъ рукою еи станѣ, а почувши наразѣ, якъ подаеся, притиснувъ еи довго пристрастно до себе.

„А вы ту за чимъ глядасте?“ запытала въ томъ Кляра, що стояла за ними въ тѣни.

Юрій тревоженный и неначе безъ тху, дрожавъ такъ сильно, що не змогъ нѣчо ѡтповѣсти. За те Сидонія поднялася съ наибольшимъ спокойемъ и ѡбтрясаючи спѣдницѣ каже :

„За Ивановыми мушками... Диви но, якъ богато ихъ сего вечера... А якъ свѣтять...“

Еи очи свѣтили такожь необычайнымъ блескомъ.

„То буря певно се справляе...“ промовивъ Юрій все ще дрожащи.

Бура таки на правду инощо не знаяся. Вже хвилями гуляли обертаса стовпы курявы и листя отъ одного кѣнца буковой алеѣ до другого. Ще пошли кавалокъ, оттакъ завернули всѣ трое до свѣтлицѣ. Дѣвчата занялися своєю ручною роботою, Юрій прѣбывавъ читати дневникъ, тымъ часомъ панъ Фромонтова чистила своѣ перстенѣ, а панъ Гардиноасъ гравъ съ зятюмъ въ другой комнатѣ въ билиарь.

Якъ страшно довгимъ выдався сей вечеръ Сидоніи. Она лише того одного бажала, щобы остатися самою и отдатися своимъ думкамъ.

А вже въ тишинѣ своєї комнатки, якъ погасила свѣтло, що перешкаджає мрѣямъ, бо ванадто освѣтлює правдиву теперѣшность, — що за думки на будуче, що за утѣха, що за радѣсть! Юрій ви любить, Юрій Фромонтъ, будучій наслѣдникъ фабрики!... Онъ съ нею оженился, зробить ви богатою... Бо въ той користолоубной нѣкчемной душѣ заразы першій поцѣлуй любовный збудивъ лише гадку на панство и богатство.

Щобы впевнити себе, чи ви милый думает на правду, старалася пригадати собѣ найменшій дробницѣ той пригоды въ буковой алеѣ: той выразъ его очій, жаръ его обняты, тѣ клятвы выщобетаній при звученыхъ устахъ, при перелѣтаючѣмъ свѣтлѣ Ивановыхъ мушокъ, котрыхъ образъ урочиста хвиля на завѣсгды вразила въ ви душѣ.

О, тѣ Савинскій Иванові мушки!

Всю нѣчь мелькали передъ ви зажмуреными очима мовь ворѣ. По цѣлѣмъ ларку ажъ геть глубоко по найтемнѣйшихъ стежкахъ — всюды було ихъ повно. Скрѣзь по муравникахъ, по деревьяхъ, по корчахъ свѣтили неначе свѣчники... Въ дробного пѣску по аляхъ, въ филь ставу сыпалися веленіи искры, и всѣ тѣ дробнечкї свѣтячі крапки складалися разомъ на празничне освѣтленье, що здавалося, мовь бы нимъ Савинь обводится докола, щобы обходити заручины мѣжь Юріємъ и Сидонією...

Коли встала другого дня рано, була ви думка готова. Юрій ви любить — того була певна. Але чи думает онъ женитися съ нею?... То велике пытанье — думала собѣ, хитра. Про те не злякалася. Она чулася досыть въ силѣ, щобы те слабе а заравомъ пристрастне дѣтвацке сердце повести посли

уподобы. Треба було лише опёръ ему оказати; тожь такъ и зробила.

Наступуючихъ днѣвъ була зимна рѣвнодушна, нарощно невидюща и безъ памяти. Хотѣвъ съ нею говорити, хотѣвъ тую щасливу хвилию выкликати на ново; але она ухилилася всуваючи все кого небудь межи себе а него. Отже почавъ писати.

Було въ заду въ парку чисте жерело пѣдъ соломяною стрѣхою; „вѣдьмомъ“ его звали. При тѣмъ жерелѣ була въ скалѣ печера; тамъ власноручно ѳтносивъ свои листы.

Сидоніи оно чудно сподобалось. Теперь треба було вечеромъ щось вѣлгати, якійсь выкрутъ выдумати, щобы можна ити самѣй до „вѣдьма.“ На поперекъ алеѣ падаюча тѣнь деревъ, шумъ бурливои ночи, бѣгъ и зворушенне бувало справляе ѣй якесь пріємне тьохканье сердца. Найде письмо змочене росою, студѣню жерела овѣяне; а при свѣтлѣ мѣсяця таке оно бѣле, ажъ за очи бере, такъ вылыскуеь, щѣ боржѣй его ховае во страху; щобы ви хто не запопавъ.

А съ якою утѣхою отвирае его опѣсла, якъ останеь сама, съ якою розкошю ѳтчитуе тѣ чародѣйніи знаки, тѣ слова любовніи, ажъ ѣй роятся докола нихъ пречудніи синіи и жовті кружки, якъ коли бы читала той листъ при повнѣмъ свѣтлѣ сонця.

„Люблю Васъ... Помилуйте мене. Вашою любовію...“ оттакъ выводивъ Юрій на всѣ можливіи голоса.

Зразу не отвѣчала. Опѣсляжъ, якъ змѣрковала, що ѳнъ залюблений въ нѣй по уха, що цѣлкомъ належить до неи, и що ви холодъ доводитъ его до розпуки, тогды сказала ему безъ обинякѣвъ:

„Не буду любити нѣкого другого, хиба мого чоловіка.“

Такъ, такъ! се була вже справдешна жѣнка, тая малѣ Шебѣвна...

V.

Якъ скѣнчилася исторія молодой Шебѣвной.

Тымъ часомъ надѣйшовъ вересень.

Зѣѣхалось до замку численне галасливе мѣшане товариство на ловы. Всѣ тѣ богатѣ мѣшухи обѣдали поволи, ѳтъ

нехочу, оспало якъ хлопцы. Часомъ выѣдилось змеркомъ холдныхъ осѣнныхъ вечерѣвъ на гостинець мысливыгмъ на стрѣчу. На стерняхъ пѣднималася мрака; сполошена звѣрина съ тревожнымъ пискомъ и рыкомъ шмигала по поляхъ, а разомъ нѣчь мовь бы пѣднималася поволя въ гушавины, що тежними полосами стелилася геть далеко по рѣвнинѣ.

Зажегали лѣхтарнѣ при повахъ, розкладали покрывала и загоргалися та квапно вертали домѣвъ съ румяными ѣтъ острого вѣтру лицами. Пышно освѣтлена сая ажь гудѣла ѣтъ крику и смѣху.

Кляру Фромонтѣвну бувало не мило вражае брусватѣсть того товариства, отже и говорила мало що. За те Сидонія яснѣла повнымъ своимъ блескомъ. Ђада оживляла еи блѣде лице и парискій очи. Она досконало умѣла смѣятися, ровумѣла може троха за богато, а разомъ тутъ збраній уважали еи за однимъ одну жѣнку, яка є межи ними. Отте повожденье завернуло Юрѣви Фромонтови голову до крыхты. Але чимъ бѣльше старався приблизитися до неи, тымъ бѣльше усувалася ѣтъ него. Зъ того часу постановивъ на певно оженитися съ нею. Онъ закъявся на те передъ собою съ тымъ пересаднымъ чувствомъ слабыхъ душъ, що то завсѣгды напередъ збивають тѣ упѣмнена, котрымъ, якъ добре знають, опѣсла колисъ уступлять...

Для молодой Шебѣвной бувъ се найгарнѣйшій часъ въ еи житю. Не говорити о еи честолюбнѣй цѣли, то тотя зальотна лукава душа бачила вже особлившу ровкѣшь въ тѣмъ хитрѣмъ любовнѣмъ заколотѣ, що колотився все дальше середъ забавъ и бенкетѣвъ.

Докола неи нѣхто не здогадовавъ нѣчого. Кляра була въ тѣмъ здоровѣмъ, чудно гарнѣмъ вѣцѣ, въ котрѣмъ душа мовь бы доперва черезъ половину прозрѣла и въ цѣлковитѣй несвѣдомости ложи и вѣроломства смѣло завѣрюе всему, що знае. Панъ Фромонтъ думавъ лише о своихъ дѣлахъ. Ђго жѣнка чистила мовь безумна свои волота. Лише старого Гардиновса и его малыхъ мовь сверликъ прошибающихъ очѣй можна було боятися; але Сидонія забавляла его, а навѣтъ якбы запримѣтивъ що, то ѣнъ жежъ не бувъ въ тыхъ, щобы еи побавляти щастя.

Вже твішилась певною побѣдою, ажъ въ тѣмъ нечаяне нещастѣ загладило ея надѣѣ.

Одною недѣлѣю рано вертаючи въ ловѣвъ принесли пана Фромонта домѣвъ смертельно раненого. Выстрѣлъ выпаленый на серну влучивъ его въ скрань. Въ замку зробився страшный заколотъ.

Мысливѣ забралися боржій до Парижа, мѣжь ними та-кожь и той незнаный виноватый стрѣлець. Кляра пропадала въ грызоты и не ѳтдалялася вже въ комнаты, де ея батько боровся съ смертію; а Ріслеръ, увѣдомлений сей часъ о нещастю, приѣхавъ забрати Сидонію.

Въ вечеръ передъ ея ѳгъвадомъ мала ще съ Юріємъ крадькома послѣдній сходины при „вѣдьмѣ“, гѣркій прощальній сходины, тымъ поважнѣйшій, що въ сусѣдствѣ смерти. Про те присягли собѣ вѣчну вѣрнѣсть и умовилися, въ якій способъ мають тайкомъ переписуватися. И розѣйшлися.

Сумный поворотъ.

Ріслеръ вдавався въ розпуку, для него була смерть любого пана неповоротною втратою; съ нимъ вертала она теперь просто до своего привычного житя. Приѣхавши домѣвъ мусѣла розказувати всѣ свои пригоды ажъ до найменшихъ дробницъ, мусѣла розповѣдати о замковыхъ, о гостяхъ, о забавахъ, о обѣдахъ, о нещастю, що склалося наконецъ. Що то за муки для неї! она занята все тѣлько одною мыслию такъ потребовала покою и самоты! Але се еще не найстрашнѣйша рѣчь.

Франць ѳтъ першого дня ея повороту занявъ назадъ свое давне мѣсце; его погляды, що тѣлько ея глядали, его слова, що лишь до неї були звернені, выдавались ѣй теперь влѣвливістію не до вытриманя.

Бѣдный хлопецъ, хочъ якъ бувъ несмѣлый и самъ собѣ недовѣрявъ, таки уважавъ себе, явного и нетерпеливого жениха, цѣлкомъ въ своемъ правѣ; а молода Шебѣвна рада не рада мусѣла лишити свои мрѣвѣ и думаня, щобы обчислятисъ съ своимъ вѣрителемъ та що разъ на пѣанѣйше ѳткладати день заплаты.

Такъ прийшовъ таки день, коли вже нѣякъ було крутити, тѣлько такъ або нѣ.

Давнѣйше обѣцала була Францови ѳтдатисъ за него,

скоро лишь найде собѣ мѣсце; отже теперъ давали ему мѣсце инжинѣра на полудни, при гутахъ въ Великомъ Комбѣ. На скромне удержанье дому оно було досыть.

Нѣякъ вывинутися.

Треба було або жертвоватись, або выдумати яку перешкоду. Але яку?...

Въ той крайной бѣдѣ пригадала собѣ на Деидерію. Хоть кулаве дѣвча нѣколи не завѣрилось ѣй, то Сидонія таки знала о ея горячой любви до Франца. Она отгадала се вже давно своими зальотными очима, тыми малыми мѣнячимися зеркальцами, що отбиваютъ всѣ мысли другихъ, а не покажутъ нѣколи своихъ. А може навѣтъ ажъ отъ той гадки, що инша жѣнка любить ея жениха, стала ѣй любовь Франца вноснѣйшою; и якъ на могилахъ ставлять поставины, щобы зменшити ихъ сумный видъ, такъ и гарне мале блѣде лице Деидеріи на порозѣ ея невеселой будущости выставляло ѣй тую будущость въ не такъ сумномъ свѣтлѣ.

Теперъ же оно надавало ѣй якъ разъ добру и навѣтъ похвальну вымѣвку, щобы звѣльнитися отъ даного слова.

„Нѣ! видите, мамо,“ сказала разъ до панѣ Шебовой, „я нѣколи на те не пристану, щобымъ мала такую приятельку якъ она робити нещасливою. Моя совѣсть нѣколи недалабы менѣ спокою... Бѣдна Деидерія! То вы того зовсѣмъ не уважали, якъ она выглядае загрыжена, отколи я повернула, якъ на мене неравъ дивится благодающимъ окомъ? ...Нѣ! не хочу ѣй робити такой грызоты, не хочу ѣй забирати ея Франца.“

Але панѣ Шебова, хоть якъ чудовалася надъ тымъ великодушнымъ сердцемъ доньки, то таки уважала такую жертву за непотрѣбно велику и противилася.

„Будь осторожна, дѣтино, мы не богатѣ... Такой чоловікъ якъ Франць не що день надаряеся.“

„Тымъ горше! То зовсѣмъ не выйду за мужь...“ такъ впрость отказовала Сидонія; а що ѣй досконалою выдавалася тота вымѣвка, то сильно при нѣй стояла. Нѣчо не могло ея отвести отъ того постановленя; що заплакався Франць, — онъ черезъ того гарбуза голову стративъ, а ту навѣтъ не хотѣли ему сказати жадныхъ причинъ; що намолвился Ріслеръ, — дарма! Ріслерови панѣ Шебова сказала причины,

тільки щоби нікому нічого не говоривъ; и днѣ при тѣмъ всѣмъ не мѡгъ ѡтмовити тѡй жертвѣ свого зачудованя.

„Не суди ви !... То ангель!..“

Такъ говоривъ до брата и старався его успокоити.

„Такъ, то ангель,“ потакувала панѣ Шебова вѡтхаючи; а сарака зраджений женихъ навѣтъ не мавъ права жаловатися. Зѣ розпуки задумавъ забратися въ Парижа; а що Великій Комбъ выдавався ему ще за близько, то выпросивъ собѣ мѣсце инспектора при роботахъ въ Сведкѡмъ каналѣ въ Исмаилѣ въ Египтѣ. Ѳгѣхавъ не знаючи нічо о любовѣ Девидеріа, або може и не хотѣвъ знати. А таки, якъ прощався съ нею, дивилася тота люба дѣвчина на него такими солодкими несмѣлыми очима, такими очима, що въ нихъ выразно можна було читати:

„Я, я люблю тебе, хочъ она тебе не любить...“

Але Францъ Ріслеръ не умѣвъ въ тыхъ очій читати.

На щастье до горя привычаній душѣ мають невычерпану терпеливѡсть. Пѡсля ѡгѣвду свого приятеля забралася кулява дѣвчина жваво знову до работы, та говорила собѣ:

— Буду ждати на него.

По ѡтци переняла ту чудну силу, дурити себе самого.

И ѡтъ того часу ровкладала крыльца своихъ малыхъ птичокъ широко, мовъ бы одинъ по другѡмъ мавъ летѣти до Египту до Исмаилы... А то було далеко!

Зѣ Марсиліа, нѣмъ сѣвъ на корабель, написавъ молодой Ріслеръ еще послѣдній листъ до Сидоніа, по троха жалѡбный по троха смѣшний. Нещасливый инжинѣръ прощався съ нею, ажъ сердце рвало, а при тѡмъ вгадувавъ о рѡжнихъ техничныхъ дрѡбницяхъ. Писавъ, що съ роздертымъ сердцемъ ѡгѣжджае ва „Саибѣ,“ на парѡвци о силѣ „тысячу пятьсотъ коній“; не иначе какъ коли бы думавъ, що ажъ такъ велика сила на тѡлько коній мусить невѣрну сильно вразити и буде каятися до вѣку. Тымъ часомъ Сидоніа цѣлкомъ що иншого було въ головѣ.

Щось Юрій не голосится, отсе почало ви непокоити. Ѳтъ своего ѡгѣвду въ Савиню всего разъ мала ѡтъ него вѣдомѡсть, а опѡсля вже нѣ. Не ѡтписувавъ на жадець ви листъ. Правда, знала ѡтъ Ріслера, що Юрій черезъ мѣру занятый дѣлами и що черезъ смерть его стрыка спавъ на

него великій тягаръ, — щб то, вести цѣлу фабрику! — а разомъ съ тымъ и отвѣчальность надъ его силы — — Але зновъ анѣ слова не написати!

Шеббвна умѣла вывинутися, щобы не вертати знову до робѣтнѣ Льемирбвнної; отже заняла навадѣ свое мѣсце при бинѣ въ сѣняхъ. Отси смотрѣла за своимъ любимъ, наглядала кождый его крокъ по дворѣ и по будынкахъ и бачила бувало вечеромъ, въ пору, коли желѣзница ѳтходитъ до Савиню, якъ веѣдавъ до поязду, и выѣздивъ до своєї стрыянки и до родички, що въ першихъ мѣсяцяхъ жалобы жили на селѣ у дѣда.

Те все беспокоило и лякало еи. Розлука съ Юріємъ еще ббльше давалася ѣй чути особливо тымъ, що такъ близько фабрика. Подумати лишъ, що троха тблько голоснѣйше заклыкати, а мбгъ бы почути и оглянутися! що тблько муръ дѣлать ихъ ѳтъ себе! А таки такъ далеко були въ сѣй хвили ѳтъ себе.

Чи памятаешъ ще, Шеббвна, той смутный зимовый вечеръ, коли то удтивина Ріслеръ съ яснымъ ѳтъ радости лицемъ зайшовъ до хаты твоихъ родичѣвъ та гукнувъ:

„Великій новины!“

По правдѣ, великій новины.

Юрій Фромонтъ инбщо сказавъ ему тогды, що по остатнбй воли свого стрыка женится съ своєю родичкою Клярою и що не въ силѣ вести самъ фабрику, мае Ріслера вняти за спбльника. Фабрика мае ѳтъ теперь мати назву: *Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій*.

Якъ то ты лише тогды втяла, Шеббвна, що не страшила памяти почувши, що фабрика тобѣ высьмыкнесь, и що инша мае заняти твоє мѣсце?... Що за смутный вечеръ!... Що за нужденна, сумна, нудна хата! Лямпа горѣла кепско, вечера, що прихапцемъ зѣѣли, лишила въ комнатѣ вою, що ажъ пахло ѣдженьемъ бѣдныхъ людей, а той Ріслеръ говоривъ такой урадованый, такъ горячився, таке собѣ укладавъ!

Все оно тебе за сердце тисло; а здрада оказалась тобѣ ще огиднѣйшою, коли ты съ тымъ простымъ звычайнымъ житьемъ, на яке тебе засудила недоля, порбвнувала те бога-

цтво, що вже за нимъ руку простягала а оно выховвалось тобѣ...

Занедужала въ того таки на добре и на довго.

Зазвевѣли отъ якого тамъ гуку стуку шибы за занавѣсами, а ѣй бѣднѣй видѣлось въ постели все, що то весѣльнѣй повяды Юрія Фромонта котятся на долинѣ по улицѣ ; и за-падала въ тѣ непонятнѣйшѣ судороги нервовѣй, мовъ бы ви жерла пропасниці злости.

Въ кѣнци правда вziali гору надъ хоробою часть, молодода сила, заходы матери а особливо старунокъ Девидеріи, що теперъ вже знала о тѣй жертвѣ, яку ѣй принесено ; але Сидонія остала ще довго дуже слабою, на смерть сумною, и склонною до нервовыхъ судорожныхъ плачѣвъ.

Инколи говорить, що Парижъ покине, що поѣде. То зновъ хотѣла ити въ монастирь. Всѣ були о ню дуже важуренѣй ; глядали за причиною того дивного успособленя, що еще бѣльше непокоѣло, якъ сама хорооба. Ажъ наравѣ выявила матери тайну причину своего смутку.

Она любить, каже, старшого Ріслера... Она нѣколи не смѣла признатися съ тымъ, але тѣлько его завсѣгды любила, а не Франца.

Всѣ адурѣли на сю новину, а Ріслеръ самъ бѣльше, нѣжъ всѣ инші. Але Шебѣвна така була гарна, такъ солодко спозирала на него, що той честивецъ въ однѣй хвили шалено залюбився въ нѣй. А хто знае, може тота любовь вже отъ давна несвѣдомо дрѣмала въ его серци...

Такъ то сталося, що молодода панѣ Ріслерова въ бѣлѣй-весѣльнѣй сукни въ день своего весѣля вечеромъ повирала съ радѣсною и гордою усмѣшкою на те сѣнне ѣкно, що въ нѣмъ майже провела десять лѣтъ своего жита. Въ тѣй гордѣй усмѣшцѣ отбивалося и щире пожалованье и троха погорды, яку лишъ може чути доробковичъ до своего давнѣйшого становиска. А була та усмѣшка очевисто звернена до той бѣдвой вынидѣлой дѣтины, що ви въ своихъ гадкахъ бачила

онтамъ въ горѣ напротивъ въ глухой ночи и минувшости. И выглядало, мовь бы вказовала на фабрику та кликала до той дѣтины :

— Но! що скажешь, мала Шебѣвна?... Бачишь, я теперь ту...

ДРУГА КНИГА.

I.

Гостинный день моси жены.

Дванацята година. Маресь снѣдае.

Роздаются дзвоны на благовѣсть по церквахъ св. Павла, св. Гервасія, св. Дениса, найсв. Тайны; а съ ними перемѣшуются тонкіи голоса двѣнокѣвъ, що вносятся въ подвѣрїя фабрикѣ. Що двѣнокѣ, то має свѣой питомый звукѣ. Сумный и веселый, жваый и дрѣмлиый голоса звучать разомъ безъ ладу и складу. Є дзвоны богатый, щасливый, що дзвонять соткамъ робѣтничекѣвъ; є бѣдны тревожливый, що мовь бы ховаются за другихъ и притворяются такими вже маленькими, неначе бояться, щобы ихъ не зачувѣ банкротѣ; а є наконецъ такожь аухвалый и мантиый, они дзвонять для чужихъ, для улицѣ, щобы люде думали, яка то ось велика фабрика и кѣлько то тамъ десь робѣтничекѣвъ.

Славити Бога, двѣнокѣ Фромонтовои фабрики не въ тыхъ. То правый старый двѣнокѣ; має правда кѣлька розколинѣ, але знають єго ѣтъ сорока лѣтъ въ цѣлѣмъ Маресѣ, а спочивавѣ завсѣгды лише въ свята и въ дни ворохобнѣ.

Якъ задзвонитѣ, то въ ворѣтъ колишнои палаты высыпуюся цѣлый рѣй робѣтничекѣвъ и розходится докола по шинкахъ. Ученики хлопцѣ сѣдають обѣчь громады мулярѣвъ на

камѣню край хѣдника. Щобы выскати пѣвъ години забавы, снѣдають за пять хвиль и то всего потроха, що по улицахъ Парижа можна дѣстати уличникамъ и голоднымъ, якъ каштанѣвъ, орѣхѣвъ чи яблѣкъ. Мулярѣ бѣля нихъ заѣдають тымъ часомъ великѣ бублики, цѣля опорошенѣ мукою и гипсомъ. Жѣнки кваплятся та бѣгцемъ ѣтходять. Кожда має дома чи въ охоронцѣ наглядати дѣтину або якого старого родича або поратися коло господарства. Повѣки имъ почервонѣли, фабричный воздухъ запирае грудь, легкѣ пыль аксамитныхъ тапетѣвъ дражнить до кашлю и покрывае волосѣ; а они съ кошикомъ на руцѣ бѣжати повными улицями, куды товпится адвигъ народу, ажъ омнибусы лише съ ледвою бѣдою могутъ якось перебраться на передѣ.

Близько дверей на камѣннѣмъ стовпци, ѣтки своего часу лицарѣ выскакували на коня, сидить Ріслеръ та съ усмѣшкою споглядае, якъ выпорожняюць фабрика. Всѣхъ тыхъ лепскихъ людей знавъ ѣнъ, якъ еще самъ бувъ на такѣмъ скромнѣмъ становищи, якъ и они. Ѡтъ того они такѣ смѣля до него, хочъ и поважають его дуже; и се завсѣгды справляе ему пріємнѣсть. Кѣлько то рѣжныхъ голосѣвъ, а самыхъ приявныхъ, обѣвеса „добрый день, пане Ріслеръ“; а ему ажъ сердце тае. Дѣти пѣдходятъ дѣ нему безъ тревоги, а рисѣвники съ великими бородами, тотѣ середина мѣжъ художниками а робѣтниками, стискаются съ нымъ переходячи за руку и тыкають ему. Оно все свѣдчить може о троха за великѣй зажилости, бо честивецъ Ріслеръ еще не освоѣвся якъ слѣдъ съ свѣтлостію и достоинствомъ своего нового становиска; и я знаю таки когось, що уважае таке захованье за дуже понижаюче. Але той хтось не може его теперъ бачити; а панъ користае зъ того та обнимае старого касиера, червонолицого замашистого Жигимонта, що сховавшись въ великѣй комѣрѣ послѣдний во всѣхъ оставляе фабрику и во страху передѣ ударомъ завсѣгды ходитъ простоволосый, нехай собѣ тамъ буде веремя, яке хоче.

Ріслеръ и Плянусъ — то собѣ крайне. Одинъ для другого мають велике поважанье, и то ще зъ того часу, якъ оба вступили до фабрики. Давно то було, давно; тогды еще ходили разомъ на снѣданье до той малои молочарнѣ на розѣ; теперъ заходить туды лише самъ Жигимонтъ Плянусъ, щобы

собѣ vybrати яку страву зо спису, що висить на стѣнѣ на лупковій табличцѣ...

Але варуй! Отъ вѣде въ ворота пояздъ молодшого Фромонта. Онъ весь ранокъ до полудня вѣдивъ, а теперь оба спѣльники гурторять приязно о своихъ дѣлахъ та такъ идуть идъ гарному домови, що стоить въ заду въ огородѣ; тамъ они живутъ оба.

„Я бувъ у Прокасонѣвъ,“ каже Фромонтъ молодшій. „Показовали менѣ нові взоры — хороші рѣчи, ей Богу! ...Треба матися на острозѣ. Маємо въ нихъ сильныхъ соперникѣвъ.“

Але Ріслеръ того не боится. Онъ може спуститися на свои способности, на своій досвѣдъ; а до того — оттакъ цѣлкомъ лише мѣжъ собою скававши — онъ має вже на умѣ чудну винаходку, выдосконалену тискарню, щось дуже — — но! але будеможь бачили. Балакаючи вѣшли до огороу старанно на англійскій способъ утримованого, съ кулистыми акаціями, що майже такі старі якъ колишня палата, и съ пышнымъ блющомъ, що покрывае высокій понурі муры.

При молодшѣмъ Фромонтѣ выглядае старшій Ріслеръ якъ купчикъ, що адае справу своему панови. Щобы говорити, пристае за кождымъ крокомъ; бо рухи лица и тѣла суть у него тяжкій, мысли повѣльнѣ, а лише съ ледвою бѣдою добере потрібныхъ добрыхъ слѣвъ. Ой, якъ бы онъ теперь мѣгъ бачити онтамъ въ горѣ при ѣкнѣ на другѣмъ поверсѣ те мале рожеве лице, що такъ уважно смотритъ на те все...

Панѣ Ріслерова жеде на своего чоловіка съ свѣданьемъ, и гнѣвае ви тота повѣльнѣсть. Дае му знакъ рукою: „А скорожь бо!“ — але Ріслеръ того не замѣчае. Онъ занятый цѣлкомъ малою дочкою Юрія и Клары Фромонтѣвъ; отъ якъ разъ носить ви мамка по дворѣ въ кружевѣй сукеночцѣ. Яка она гарненька...

„Якъ капля воды вдалася д' вась мадамъ Шоршг.“

„Такъ уважаєте, любый Ріслеръ? Алежь бо все кажуть, що до ѣтца подѣбна.“

„Но! такъ, трошка.... але“ — — —

И отъ стоятъ все, отецъ, мати, Ріслеръ и мамка, та глядають на правду за подѣбностію въ тѣмъ маленькѣмъ

личку; а оно глядитъ на нихъ своими неясными, свѣтломъ и житьемъ заморочеными оченятами. Сидонія за той часъ выхилася въ окна на пѣвъ отчиненого, щобы подивитися, що роблять, и чому си чоловікъ не приходитъ на гору.

Якъ разъ въ той хвили взявъ Ріслеръ на руки ту ляльочку, той малый снѣпокъ въ бѣлого полотна и ясноцвѣтныхъ стяжокъ, та якъ який дѣдуньо всѣляко голубить и барашкуе, щобы засмѣялося та загудѣло. Якъ онъ старо выглядае сарака! Якъ такой довгий покулится передъ дѣтиною а свѣй голосъ зведе на якийсь глухий воркѣтъ, щобы влагодити его звукъ, якежъ бридже а разомъ смѣшне его лице!

Горѣ тупотать его жѣнка нѣжкою и муркоче крѣзь зубы:

„То дуракъ!“...

Наконецъ навѣрилось вѣи ждати; посылае на долину и каже сказати панови, що снѣданье на столѣ. Але забава иде такъ хорошо, що панъ на разѣ не знае, якъ освободитися, якъ перервати утѣху и щебетанье того малого пташеняти. Отже и удалось ему; отдае дѣтину мамцѣ и смѣючись въ цѣлон душѣ бѣжитъ горѣ сходами. Вже до вдальнѣй входить и еще смѣяся; але тихъ заразь, скоро побачивъ поглядъ жѣнки.

Сидонія сидитъ при столѣ передъ полнымъ самоваромъ. Си постава бѣднои покрывдженои показуе, що готова бути недобра.

„Вжесьте разъ прецѣньнъ ту?... А! то дуже хорошо.“

Ріслеръ сѣдае троха засоромлений.

„Щожъ тобѣ, моя маленька? Дѣтина жъ така“ — — —

„Я васъ просила вже кѣлька разѣвъ, не тыкати менѣ. Оно не годится мѣжъ нами.“

„Алежъ якъ мы тѣлько самѣ?...“

„Но и дивѣтся! Вы нѣколи не научитесь вложитися въ наше нове становиско... И щожъ въ того выходитъ? Нѣхто мене ту не поважае! Старый Ахиль ледво головою кивне, коли переходжу коло его комнатки.... Но! очевидно, яжъ не Фромонтова и не маю появу...“

„Алежъ моя маленька, ты... хочу сказати.. выжъ знаете, що можешъ... що можете каждой хвилѣ уживати появу

панѣ Шоршовой. Она позволила намъ его на кожде жаданье.“

„Кѣлько раздѣвъ я вамъ потребуу ще кавати, що я не хочу тѣй невѣстѣ почуватися до жадной вдяки?“

„О! Сидонію!...“

„Очевисто, мы тоє знаємо, оножѣ вѣдома рѣчь, — панѣ Фромонтова — то самъ Богъ. Того не можна тыкати. А я, я мушу пристати на те, щобы ту дома бути нѣчимъ, щобы даватися упокоряти, ногами доптати...“

„Алежъ моя маленька“ — — —

Сарака Ріслеръ силуеь вступитися, промовити слово за своєю любовою панею Шоршовой; але зробить се незручно. То найгѣршій спосѣбъ зацѣткуваня, и теперъ вже Сидонія розсыплєся:

„Я вамъ кажу, ся невѣста съ своимъ спокѣйнымъ лицемъ в скрыта и горда... Она нетерпитъ мене, я знаю... Доки була я малою бѣдною Сидонією, котрѣй кидали поломані забавки и выношену одѣжъ, доти було добре; а теперъ, коли и я собѣ панею, гнѣвае и непокоитъ ви мое становиско... Ласкава панѣ дае менѣ въ горда добрі рады и осуджуе, що тѣлько зроблю... Зробиламъ не добре, що приняла собѣ поковву... Очевисто! Чияжъ я не звыкла до того, щобы самѣй собѣ услуговати?... Она вынаходитъ всяку нагоду, щобы мене въобиджати. Прийду до неи въ середу; треба тѣлько чути, якъ то она звѣдуея мене передъ всѣма о здоролье доброи панѣ Шебовой... Но, певно! Яжъ Шебѣвна, а она Фромонтѣвна. Але оно вырѣвнаея, думаю. Мѣй дѣдо бувъ аптикаремъ. А чимъ бувъ ви? Хлопомъ, що збогатѣвъ въ лихвы... О, якъ менѣ буде занадто дерти нѣсъ, то я вѣй таки ще колися тоє скажу; и выявлю вѣй такожъ, хотъ оно вѣй анѣ не снится. що ви дѣтина подѣбна до старого Гардиноаса, а днѣ вѣй Богу! зовеѣмъ не хорошій.“

„О!“ скаже Ріслеръ, що на те все не умѣе анѣ слова ѣтповѣсти.

„Такъ, такъ; любуйтея лише на чудо тою дѣтиною, я вамъ такъ раджу. Червачокъ завсѣгды хорый. Цѣлу нѣчь пищитъ якъ мале котя. Оно менѣ не дае спати... А опѣсля въ день мушу слухати маминого фортепяну и ви бѣготнѣ... тра ля ля ля ля ля... кобы то бодай була яка весела гра.“

Ріслеръ лучшую часть *набра*: не голосился нѣ словомъ. Якъ опѣсла по якійсь хвили мѣркуе, що троха втихомирилася, старався еи до разу власкавити лестощами.

„Яка она нынѣ хороша! Хотемо певно нынѣ ити въ гостѣ, нѣ?...“

Щобы минути того нещасного тыжана, говорить не-особово.

„Нѣ, не иду въ гостѣ,“ отвѣчае Сидонія съ певною пыхою. „Противно, я принимаю. Нынѣ мѡй день гостинный...“

А що еи чоловѣкъ на тѣ слова дивно остовпѣле показавъ лице, то она дальше:

„Но такъ, мѡй гостинный день... Панѣ Фромонтова мае свѡй день гостинный, то можу жъ чейже и я мати свѡй, думаю.“

„Но певно, певно,“ отвѣчае уцтивина Ріслеръ и обвирася неспокойно докола. „Тому то я всюды бачивъ тѡлько цвѣтѡвъ, и въ сѣняхъ и въ гостинной!...“

„А такъ, я пѡслала рано дѣвчину до огороду... Може эле зробиламъ? Вы не кажете того, але я переконана, що такъ думаете... Бѣ Богу! я гадала, що цвѣты въ огородѣ такъ само до насъ належать якъ и до нихъ.“

„Но певно, певно... але ты... вы... таки лѣпше було...“

„Просити о тов?... А то бы було хорошо... упокоратися ще о тоту дробку кепекого ляку або о двѣ три зеленѣ галувки? А въ тѡмъ я жъ не крылася, якъ ихъ брала, тѣ цвѣты, а якъ теперъ сюды прийде“ — — —

„Она прийде сюды? Ай, то хорошо!“

Сердита ажъ пѡдскочила Сидонія.

„Якъ? то хорошо?... Справдѣ, того ще несталобы, щобы не прийшла; а я могу до неи ходити каждой середи и нудитися съ цѣлою юрбою выпяцьканыхъ малшъ и модныхъ ляльокъ!“

Але о тѡмъ не говорить нѣчо, якъ то їи придалися тѣ середѣшній збѡраня у панѣ Фромонтовой; они були їи, скаватибы, за тыжневу часопись моды, одну въ тыхъ часописѣй, що то въ нихъ учатся, якъ входити, якъ выходити, якъ витатися, якъ уладити стѡлъ съ цвѣтами або съ приборами до

Библ. изд. п. т. XIV. А. *Додата* „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 5

куренья; не говорити вже о вворахъ одежи, о тѣмъ пересмотрѣ всего, що получене съ способомъ житя и именемъ жѣнки въ высшого свѣта. Сидонія не згадує такожъ и о тѣмъ, що всѣхъ тыхъ подругъ Клярыныхъ, о котрыхъ съ такою погордою говорить, усилено просила, щобы ѣй зробили честь и прибули въ си день гостинный, и що таки они самѣ и выбрали собѣ той день.

Чи прийдуть? Чи панѣ Фромонтова молодша схоче пани Ріслеровѣй старшѣй заподѣвати ту обиду, щобы не прийти въ першу си пятницу? Отсе пытанье ажъ си въ горячку вганяло, такъ си непокоїло...

„Але жъ спѣшѣтся бо!“ повторяла Сидонія що хвиля.
„Мѣй Боже, якъ же бо вы и снѣдаєте поволи!“

Оно таки на правду було привычкою тои честной душѣ, поволи ѣсти, по ѣдженю закурити собѣ люльочку а опѣсла выгѣдно собѣ попивати каву. Але нынѣ треба лишити той дорогій звичай, про дымъ треба оставити люльку въ скриньчѣхъ и ледво зѣввши послѣдный кусокъ чимъ боржѣй одягаться; бо жѣнка желавъ собѣ, щобы по полудни выйшовъ на гору повитати гостей.

Ріслеръ въ будный день въ чорнѣмъ сурдуть а въ бѣлѣй краватѣхъ — то диво на цѣлу фабрику!

„Чи не идешь ты на весѣлье?“ кличе до него въ за свои рѣшетки касиреръ Жигимонтъ.

А Ріслеръ не безъ гордости отвѣчає:

„Нынѣ у мои жены принятье.“

И незабаромъ знає весь миръ дома, що нынѣ Сидонинъ день гостинный; а батько Ахиль, що пильнує огороду, навѣтъ дуже на те розбѣзленный, бо повѣтломлювано галузки въ вимовыхъ лаврѣвѣхъ, що стояли при вѣвѣдѣхъ.

Тымъ часомъ сидитъ Ріслеръ въ яснѣмъ свѣтлѣхъ высокихъ ѣконѣхъ при своѣй рисунковѣй дощѣхъ. Стрѣйный сурдуть ему недогѣдный; отъ и знявъ его та поподгортавъ свѣжѣй маншеты. Але гадка, що жѣнка жде гостей, перешкаджає ему въ роботѣхъ и непокоить его; ѣтъ часу до часу надыгає знову стрѣй та выходитъ на гору до хаты.

„Не прийшовъ нѣхто?“ пытає тревожливо.

„Нѣ, пане Ріслеръ, нѣхто.“

За той часъ Сидонія уладилася якъ господиня дому

въ хорошій червеній гостинній и наставляла докола себе множество крѣселъ и стѣлцѣвъ — бо у Ріслерѣвъ в гостинна, межи ѳкнами велике зеркало а пѣдъ нимъ столичокъ, и стѣлъ хорошій на ясно цвѣткованѣмъ коврѣ. Тамъ и сямъ лежатъ книжки и часописи; на столѣ стоитъ малый кошачокъ до робѣтъ, безъ каблучки, съ шовковыми кутасами, въ склянцѣ цвите китичка фіялкѣвъ, столы на цвѣты заставлені великолистными ростинами. Всѣ улажене такъ самѣсенъко якъ о одинъ поверхъ низше, у Фромонтѣвъ; тѣлько смакъ еще не выробленый, тотя невидима границя, що дѣлитъ правдиво паньске ѳтъ простого. Въ цѣлости оно выглядяе, якъ лихій ѳттискъ гарного образу. Господиня сама убрана въ занадто ще новѣй сукни и скорѣйше выглядяе, мовъ бы сама була въ гостяхъ, нѣжь въ своѣй власнѣй хатѣ. Въ Ріслера очахъ в все пышне, безъ хибы; и вступаючи до гостинной ѳтщо ладится се сказати та стрѣтившись съ гнѣвнымъ поглядомъ жены вдержуеся сарака.

„Бачите, вже четверта година,“ зачинае она показуючи гнѣвнымъ рухомъ на столовый годинникъ. „Не прийде нѣхто... Особливо зѣдсть мене бере на тоту Кляру, що не приходить... Я певна, що она дома... чую се.“

И справдѣ ѳтъ полудня надслукуе Сидонія кождый найменшій шумъ на долѣшнѣмъ поверсѣ, крикъ дѣтны, замыканье дверій. Ріслеръ радъ бы навадъ пѣти на долину та ухилитися ѳтъ розмовы, що на ново розпочинаеся на той самъ ладъ якъ при снѣданю; але Сидонія не пристане на те. Она жь ачейже може того жадати, щобы бодай ѳнъ остався съ нею, коли всѣ ви завели; и такъ лишався бѣдняка, прикутый до свого мѣсця, неначе той, що середъ бурѣ не смѣе двигнутися во страху, щобы не спровадивъ на себе грому. Сидонія стае неспокойна, ходитъ по гостиннѣй тамъ и навадъ, ѳтсеуне крѣсло, то знову вго посуне на давне мѣсце, призраеся переходячи въ зеркалѣ — наконецъ звонитъ на дѣвчину и велитъ ѣй звѣдатися у батька Ахила, чи не пытавъ хто за нею. ѳнъ такій зѣдсный, той старый Ахиль. Якъ хто прийде, то готовъ навѣтъ сказати, що ви нема дома.

Такъ нѣ! Воротаръ и не бачивъ еще нѣкого.

Мовчанье и заклопотанье. Сидонія стоитъ при однѣмъ ѳкнѣ въ лѣвого боку, Ріслеръ при другѣмъ въ правого. На

малый огородъ, що ѳтси видно, починае вже налягати днѣчь; чорный туманъ дыму вносится въ высокого комина идъ повислому небу. Въ тамтого боку въ фабрицѣ на долину на-сампередъ освѣчуеь ѳкно касиера: Жигимонтъ Плянусъ самъ важегае лампу съ тревожливою осторожностію, а его широка тѣнь ходить тамъ и сямъ попередъ поломѣни и половиною кладеся на стѣнѣ близь кратокъ. На видъ тыхъ знаныхъ дробницъ втихомиряеся на хвильку Сидонинъ гнѣвъ.

Въ томъ заведятъ конѣ до огороду и стають передъ дверима. Прецѣнь хтось! Облакъ въ шовку, цвѣтѣвъ, золота, шнурѣвъ и обшивокъ смушковыхъ фуркнувъ квапно на рундукъ; Сидонія пѣзнала одну въ найзнаменитшихъ гостей Фромонтовой свѣтлицѣ, жену одного богатого фабриканта брондѣвъ. Що за честь — такі гостѣ! Боржѣи занимають Ріслеры мѣсце: панъ при коминку, панѣ въ поручѣомъ крѣслѣ; она при томъ перевертае недбало листки въ якѣйсъ часописи для моды. Даремный заходъ! красный гѣсть не прибуть до Сидоніи; зайшовъ на долину...

О, колибъ теперь мадамъ Шоршъ могла чути, що тамъ говорить еи сусѣдка о нѣй и еи приятелькахъ...

Въ той хвили ѳтчиняются дверѣ, а дѣвчина оповѣщае: „Панна Плянусѣвна.“

Панна Плянусѣвна — то сестра касиера, блаженка, скромна, ѳдна стара панночка; она уважала се за свою довѣдливость отвѣдати жену начальника своего брата, и выглядаетъ теперь дуже заклопотаною тымъ невычайно приятнымъ при-нятиемъ, якого дѣснае. Выбѣгають ѣй на стрѣчу, витають, надскакують ѣй. „А, то дуже въ васъ хорошо... Ходѣтъ же, просимо, ближе до коминка.“ А що за вѣдливость, що за увага на кожде еи найдрѣбнѣйше слово! Добрый Ріслеръ усмѣхаеся такъ сердечно, мовъ бы радъ ѣй ѳтъ сердца подяковати за еи отвѣданье, а навѣтъ Сидонія оказуе всю свою любявность; она щаслива, що може показатися въ цѣломъ своѣмъ блеску передъ колишною рѣвнею соѣвъ, и що тотъ тамъ на долъ мусить чути, що ось мають гостей. Дятого такожъ переставляючи крѣсла, посуваючи стѣлъ роблять такого штуку, що лише можна; а якъ стара панна наконецъ

прошався помѣшана, очарована, оморочена, проводятъ ея съ шумомъ ажъ до сходѣвъ и кличуть еще за нею выхили-ючись черезъ поруче, що каждой пятницѣ можна ихъ за-стати дома... „Слушайте... каждой пятницѣ !...“

Отъ и нѣчь. Въ гостиннѣй горять обѣ тяжкѣ лампы. Въ другѣй комнатѣ, чутно, накрывае дѣвчина до столу. Скѣнчилось. Панѣ Фромонтова молодша не придетъ.

Сидонія ажъ побѣдла во злости :

„Дивѣтся, отте зарозумѣле не годно навѣтъ ѣсѣмнацяти сходѣвъ выйти... Вельможна панѣ очевисто уважае, що мы для неи за надто низкѣй... Але пожди, помѣшу я ся...“

И чимъ бѣльше зганяе сердце несправедливими словами, тымъ простѣйшимъ ставъ ея голосъ и набирае того перед-мѣйского звуку, того простаковатого выразу, що зраджувъ колишню ученицю зъ робѣтнѣ Льемирѣвнои.

На нещастье осмѣляеся Ріслеръ на замѣтку:

„Хто знае? може що дѣтина недужа.“

Розлючена заганяеся до него, мовъ бы хотѣла его роз-дерти.

„Чи вы менѣ разъ дасьте spokѣй съ тою дѣтиною ? ...Вы всему виннѣй, що я терплю... Вы не умѣете дбати о мою повагу !“

И трѣснула дверима, ажъ заввенѣли банѣ на лампахъ и рѣжнѣй дрѣбницѣ на столичкахъ ; а Ріслеръ стоить самъ недвижно въ гостиннѣй, оглядае съ наляканымъ лицомъ свои бѣлы якъ снѣгъ маншеты и широкѣй лякеры та безъ памяти шепче :

„Гостинный день мои жены !“

II.

Правдива перла и пѣдробляна перла.

„Що она властиво мае до мене?... Що я ѣй вчинила?...“ неравъ сама себе запытовала Кляра Фромонтова, коли спога-дала на Сидонію.

О тѣмъ жѣ анѣ не снилося, що то колись зайшло въ Савиню межи ви подругою а Юріємъ. При своимъ праведнѣмъ поступованю и своѣй спокѣйноѣ души не могла нѣ-якъ ѳгадати, що за нѣкчемна зависна жадоба чести зродилася ѳтъ пятнадцати лѣтъ пѣдъ ви бокомъ. Про те таки, хочъ и сама не знала чому, лякалася того загадочного погляду, що ледомъ усмѣхався до неи зъ того хорошего лица. Поудавѣй, межи подругами молодости дивно выглядячоѣ чемности наступила наразъ якась эле покрывана злѣсть, якась холодне колюче захованье; Кляра лише въ голову заходила та дивилася на те якъ на загадку. Часомъ лучилося съ тою тревогою такожъ якась дивне перечутье, якійсь неясный привидъ великого якогось нещастя; бо жѣнки суть загаломъ потроха ясновидющѣй, и навѣтъ цѣлкомъ непорочнѣй при всякѣй несвѣдомости злого мають часто наразъ чудно ясны привиды.

Ѳтъ часу до часу або бывало довше розмовляють, або стрѣтятся нечаяно, такъ що въ необачноѣ хвили глянешь въ лице а оно тобѣ зрадитъ правдивѣй гадки; то и задумывалася тогды Фромонтова таки на правду надъ тою непонятною малою Сидонією. Але трудяще, невсыпуще житье съ своими страстями и журбами не давало жѣ заниматься долго такими дробницами.

Лучають же ся въ житю жѣнокъ хвилѣ съ такъ наглыми зворотами, що змѣняеся весь умъ и веѣ погляды.

Якъ бы була ще молодою дѣвчиною, то булабы дуже зажурилася утратою тоѣ приятни, що вянула поволи мовъ ворожою рукою розѣрвана. А то стратила насампередъ ѳтця, єдину и наибѣльшу любовь своего молодого вѣку. Опѣсля ѳтдалася. Дальше прийшла дѣтина а съ нею неустанный солодки обовязки. До того мала при собѣ матѣрь, що майже вовсѣмъ зѣйшла на дѣтинный вѣкъ а ви тупота ще збѣльшилася ѳтъ сумной смерти мужа. При такъ занятѣмъ житю мали для неи Сидонинѣ дивацтва малу вагу: Кляра ледве мала коли зачудоватись надъ тымъ, що Сидонія вышла за Ріслера. Очевисто бувъ ѳнъ для неи за старый; такъ сежъ нѣчо не значить, коли прецѣнъ люблятея.

Гнѣватися на те, що малѣ Шебѣвна вышла на передне товариске становиско и майже порѣвнялася съ нею, — до

такой пустоты ей правдиво благородна душа не была способна. Противно, она была отъ сердца рада бачити щасливою и поважаною сю молодицю, шо у ней мешкала, що жила неначе ей власнымъ житьемъ и была товаришкою ей дѣвочихъ лѣтъ. Въ найпривяньшій спосѣбъ старалася поучити свою приятельку, впровадити ей въ товариство, — оттакъ, якъ то поступавъ бы хто примѣромъ съ дуже даровитою селючкою, котроѣ небогато хибуе, щобы выдатися чудно гарною.

Але межи двома молодыми а хорошими жѣнками то рѣчь дуже непевна, якъ одна другоѣ дав рады. Бувало має бути котрого тамъ дня великій обѣдъ; Фромонтова поведе паню Ріслерову до своєї комнати та любязно, щобы жѣй не вдѣяти прикрости, скаже:

„Лише не такъ богато золота, моя малá... А до того бачишь, при сукняхъ пѣдъ шию запинаныхъ не носятъ цвѣтѣвъ въ волосю...“ то вже Сидонія почервонѣе та вправдѣ подякуе приятельцѣ, але въ души почуе въ тѣй науцѣ нову причину до жалѣвъ на ню.

Клярині знакомі приняли ей були досыть зимно мѣжь себе.

Передмѣстье св. Германа має свои усмотреня, але и Маресь має свои.

Тѣ жѣнки и доньки промысловцѣвъ и богатыхъ фабрикантѣвъ знали исторію Шебѣвной; а якъ бы и не знали, то були бы отгадали заразы въ ей зверхности и захованя.

Дармо силувалася Сидонія подабати на нихъ. Она въ собѣ осталася завсѣгды склезовою панночкою. Ей троха вылучена, инколи занадто смиренна ввѣчливѣсть вражсала немилу, такъ якъ тотá вымушена чемнѣсть по склепахъ; а ей горда постава нагадувала те горде захованье паняночокъ по торговляхъ строѣвъ: съ позакручованымъ волосьемъ, въ чорныхъ шовковыхъ сукняхъ, що вечеромъ отходячи во склепу мусятъ назады вложити до шафы, якъ то они въ горы и съ погордою глядять на тыхъ малыхъ людей, що може поважатся торгуватися.

Она мѣрковала, що ей наглядяють и осуждують; а чуючи хиткѣсть пѣдъ ногами мусѣла ладитися до бою. Имена, що ту згадувалися, розрывки, забавы, книжки, о якихъ го-

ворено — все было їй незнае. Кляра силовалась по зможѣ познакомляти ея съ тымъ всѣмъ и завсѣгды готовою приязною рукою двигати ея въ свѣдїи кругъ. Але богато въ пань бачило Сидонїю хорошою; оно выстарчило, щобы почути неохоту до той мовлявѣ заволоки. Иншїи, гордїи на становиско своихъ мужѣвъ або на свое богацтво, здобувалися кѣлько можна на ласкаву чемибѣсть та въ горда крутили носомъ, щобы лише датись почути тѣи малѣи новѣи пани.

Сидонїя звала ихъ всѣхъ однимъ словомъ: Кляринїи приятельки т. е. мои приятельки! — — — Але лише на одну була на правду зла.

Обомъ спѣльникамъ анѣ въ гадцѣхъ було, що коблося межї ихъ жѣнками.

Рислеръ старшїи, занятїи вовсѣмъ вынаходкою своимъ тискарнѣ, сидѣвъ неразъ до пѣвночи при своимъ рисунковѣмъ столику. Фромонтъ молодшїи проживавъ день за днемъ по за домомъ, снѣдавъ въ клубѣ и майже нѣколи не показався въ фабрицѣ. Мавъ до того свои причины.

Сусѣдство Сидонїи тревожило его. Хвилева склонябѣсть, що почувъ до неї, тая любовь, що ея пожертвовавъ послѣднѣи воли покойного стрыка, ѣтживала ажъ за надто часто въ его памяти та ще и съ полнымъ жалемъ за тымъ, що пропало на вѣки; а знаючи свою слаббѣсть утѣкавъ. Була то пуста и хитка душа, досыть розумна, щобы себе пѣзнати, але за надто слаба, щобы надъ собою запанувати. Въ вечеръ на весѣлю своего свѣльника побачивъ тую невѣсту и хочъ самъ оженився доперва кѣлька мѣсяцѣвъ тому, почувъ на ново все зворушенѣе тыхъ бурливыхъ вечерѣвъ въ Савиню; и ѣтъ тогды утѣкавъ, щобы ея не бачити, уникавъ бесѣды о нѣї, хочъ самъ не знавъ добре чому. Але жили жъ въ тѣмъ самѣмъ домѣ, жѣнки по десять разъ на день заходили до себе; то и на нещастѣе случалися частїи стрѣчи, а въ того выйшла дивна рѣчь, що той мужъ, щобы остатися честнымъ, утѣкавъ въ дому и глядавъ розрывки по за домомъ.

Кляра дивилася на се бѣвъ здивовани. Она за ѣтця звывала до той вѣчнои запопадливости въ торговельнѣмъ житїи. Не було чоловіка дожа, то она въ ревности для своихъ обовязкѣвъ жѣнки и матери выгадовала собѣ рѣжнїи великїи

задачъ: всѣлякі работы, прогулки съ дѣтиною и довгі спочинки на лагѣднѣмъ сонці; ѳтамъ вертала урадована ростомъ своєї донечки, оживлена веселостію и смѣхомъ дѣтины, съ дбрѳкою того дѣтинного щастя въ глубинѣ своихъ поважныхъ очій.

И Сидонія выходила такожъ часто. Неравъ бувало панѣ Ріслерова, вертаючи вечеромъ въ найпышнѣйшѳмъ уборію зъ далекихъ прогулокъ по мѣстѣ, мусѣла боржѣй уступатися на бѳкъ передъ повязомъ молодшого Фромонта, що якъ равъ вѣвѣдивъ въ ворота. Ходила по бульварѣ, оглядала выставки склеповій, робила закупна, а выбирала при тѳмъ довго, щобы вже не жаловати собѣ новой для себе ровкоши купованя; та тымъ и забавитися лова домомъ хочъ и якъ пѳвно. Отже тогды обмѣняється на закрутѣ сходѳвъ поклономъ, зимнымъ поглядомъ; а Юрій спѣшно вѳгне до своєї хаты якъ до якого захисту, щобы тамъ налягаючій на него наравъ неспокѳй укрити въ повѣни пестоцій, якими обсыпуе подану ему дѣтину.

Сидонія жъ вновь, здавалося, не нагадувала собѣ вже нѣчого и лише погорду мала для того хиткого слабодуха. А въ тѳмъ мала инші клопоты.

Си чоловікѣ казавъ межѣ обома ѳкнами червоної гостинной уставити фортепанѣ.

Довго двоѣлася; въ кѳнци надумалась учитися спѣву; зачинати собѣ ще съ игрою на фортепанѣ, уважала, що вже таки троха припѳвно. Отже два равы на тыждень приходила до неї панѣ Добвонова, хороша сентиментальна бѣлявка, та давала ѣй науку ѳтъ дванацятѳй до першой въ полудне. По сусѣдныхъ домахъ всюда тишина; тымъ голоснѣйше роздавалися тѣ завзято вытягані „о“ тай „а“, що при ѳтчиненѳмъ ѳкнѣ равъ въ равъ розпочиналися наново, неначе фабрика замѣнилася на пенсіонатѣ.

И справдѣ училася тамъ школярна, недосвѣдчена неспокѳйна малѣ душа съ цѣлою тѣмою неясныхъ бажанѣ; а треба ѣй було ще всего учитися и досвѣдчати, щобы могла выйти зъ неї справдешна жѣника. Тѳлько що си жадоба чести нешла по за поверковнѳсть рѣчій:

„Кляра Фромонтова равъ на фортепанѣ, отже я учуся

співати... Она уходитъ за знатну велику паню — и я за таку хочу уходити.“

Не думючи анѣ хвилинки о якійсь поважнѣйшій науцѣ гайнувала часъ тымъ, що бѣгала по склепахъ та доставникахъ: „Що будуть носити сеи зимы?“... Єи змысль имався збытку склеповыхъ выставъ, того, що переходячимъ впадає въ очи.

Такъ довго заходила ся съ пѣдрабляными перлами, то и принялося єи дещо въ нихъ: щось троха въ тои штучной перловой матицѣ, тои порожной крихкости, того поверховного блеску. Ба навѣтъ сама була круглою свѣтячою хорошо оправленою штучною перлою, а уподобати собѣ въ нѣй могла хіба глупота та простота; за те Кляра Фромонтова — то була правдива перла съ сильнымъ а разомъ тихимъ жаромъ, а тая рѣжниця вызначалася ясно, якъ лише видѣлося ихъ обѣ разомъ. Тогда легко було ѳгадати, що одна въ нихъ завсѣгды була перлою ѳтъ дѣтины, маленькою перлою, на котру вложилися вѣчливѣсть и паньскѣсть та зрѣбили въ неѣ щось рѣдкого дорогоцѣнного. Друга зновъ була собѣ оттакъ цѣлкомъ париской работы; була выробомъ того великого бисерника, що єго звать Парижемъ, що то має готовыхъ тысячѣ чудныхъ лыскучихъ, але не тревалыхъ, але вложеныхъ и але сповныхъ блыщикѣвъ; була правдивымъ выробомъ для крамной торговлѣ, до котрой и належала було.

Але надѣвсе завидовала Сидонія своѣй приятельцѣ дѣтины, тоѣ ляльочки хорошо убраноѣ, стяжками пристровноѣ зачавши ѳтъ занавѣсъ колыски ажъ до чепця мамки. При тѣмъ анѣ въ гадцѣ ѣѣ були тѣ солодкѣ обвянки, що вымагають такъ богато терпеливости и пожертвованя, те довге трудне колысанье до сну, тѣ съ усмѣшкою пробуждающѣся якъ роса свѣжѣ очи дѣтины. Нѣ, она въ дѣтинѣ бачила лише прогулку: тѣ звисающѣ суkenочки и довгѣ пера, що середѣ здвигу улицѣ уносятся за молодыми матерями — якъ же то гарно гарно выгледає!

А она могла выйти лише хіба съ родичами и съ чоловікомъ. Волѣла вже выходити сама. Уцтивина Ріслеръ мавъ троха смѣшний звичай оказовати ѣѣ свою любовь: ѳнъ грався съ жѣвною мовѣ съ лялькою, щипавъ єѣ въ бороду

и въ лица и скакавъ докола неи та гукавъ при тѣмъ „хапъ! хапъ!“ або вдвлявся въ ню своими великими очима такъ чуло мовь вѣрный вдячный песь. Би встыдала тая дурновата любовь, що робыла зъ неи забавочку, ляльочку порцелянову. А що до ви родичѣвъ, то они були ѣй недогѣднѣй черезъ тыхъ, у котрыхъ хотѣла бувати; и для того заразы по весѣлю наняла имъ дѣмокъ въ Монтружи та й такъ побулася ихъ майже зовсѣмъ. Панъ Шебъ въ своѣй довгѣй верхнѣй опанчи бувъ бы часто заганявся до неи; добра панѣ Шебова була бы навѣдовалася безъ кѣнца мѣры, — найшлася навадъ въ добрѣ, то и вернули давнѣй привычки, сплетнѣ и дармованье; а такъ Сидонія ѣтъ разу утала те все.

Рада булабы такожь и родину Дельобейлѣвъ ѣтдалити ѣтъ себе; ихъ сусѣдство було ѣй не на руку. Але для давного актора бувъ Маресь дуже важный тымъ, що близько до бульваровыхъ театрѣвъ. А и Девидерія, якъ всѣ люде, що ведуть сидяче житье, навыкла вже до знанои собѣ стороны: отте понуре подвѣрье, що зимою вже о четвертѣй годинѣ лягало въ тѣни, выдавалось ѣй мовь приятель, мовь яке знакове лице, що часомъ освѣчене сонцемъ неначе усмѣшку ѣй засылае. Такъ Сидонія не могла ихъ позбутися; за те постановила небувати дальше у нихъ.

Всѣ разомъ збравши булабы Сидонія вела житье самотне и досыть сумне, якъ бы не Кляра Фромонтова, що ѣй справляла деякѣ розрывки. Тожъ то була за кождымъ разомъ грызота для неи! Думае собѣ:

— И такъ всѣ мусить менѣ дѣставатися ѣтъ неи!

Бувало приплють ѣй пѣдчасъ обѣду зъ долѣшного поверху картку до лѣжи або запрошенье на вечерь; то она збираеся втѣшна, що буде могла показатися, а ту лише о тѣмъ думае, якъ бы свою соперницю высадити. Але нагода до того рѣдко лучалася, бо Кляра що разъ ѣбльше занята була дѣтиною. Якъ же коли приѣхавъ дѣдо Гардиноасъ до Парижа, то не обдѣшлося нѣколи безъ того, чтобы не запросивъ ѣбъ родины разомъ. Веселѣсть старого хлопа, чтобы ѣй вповнѣ розвинути, потребовала тои малои Сидонии, що не алякалася его грубыхъ жартѣвъ. Отже запрошувавъ всѣхъ четверо на обѣдъ до Филипа, своего улюбленого гостинника, де знавъ господаря и служащихъ и касиера; тамъ выдавъ

богато грошій а опбсла провадивъ ихъ до замовленои папепредъ льожѣ въ комичнои оперѣ або въ „царскѣи палатѣ.“

Въ театрѣ смѣявся здорово, говоривъ съ ключницями отъ льожъ такъ само смѣло якъ въ служащими у Филипа, въ голосъ кричавъ за пѣднѣжками для пань, а при выхѣдѣ завсѣгды першій хотѣвъ мати опанчѣ та кожухи, мовъ бы онъ ту бувъ тѣлько одинъ дорѣбковичъ, що має три миліоны на свои приказы.

Отъ тыхъ досыть звичайныхъ выхѣдѣвъ Юрїй ухилився майже завсѣгды; а Кляра одягалася съ звичайною собѣ повагою дуже скромно, то и нѣхто еи не замѣчавъ. Сидонїя жъ яенѣла въ повнѣомъ строю съ переду льожѣ, смѣялася на цѣле горло въ оповѣдань, котрыми пописовався дѣдуньо, и чулася щасливою, що въ колишнихъ своихъ мѣсцѣ на другѣомъ або й третѣомъ поверсѣ вѣйшла сюды до той пышнои, зеркалами обставленои долѣшнои льожѣ; а той аксамитный край льожѣ выдавався тѣи мовъ нарѣшно зробленый для еи яеныхъ рукавичокъ, биноклѣвъ во слоновѣи кости та лускового вахляря. Звичайна щоденна обстава прилюдныхъ мѣсцѣ, червенї та золотї приадобы уходили у неи за правдивый вѣытокъ. Она тамъ пышалася якъ гарный цѣвтокъ паперяный въ филигранѣомъ кошичку.

Одного вечера була Сидонїя въ „царскѣи палатѣ“ на выставѣ якоисъ дуже любленои штуки. Межи жѣвнками були тамъ славнї красавицѣ, мальованї, въ дрѣбнесенькыхъ капелюхахъ, съ величезными вахлярями; ихъ крашенї головы выстаючї въ нивько вытатыхъ станикѣвъ выглядали въ тѣняхъ льожѣ мовъ слабо оживленї портреты. Мѣжь ними особливо впадала въ очи Сидонїя и своимъ захованьемъ и убраньемъ, смѣхомъ и поглядомъ. Всѣ биноклѣ, пѣрванї тою магнетичною струею, що то пѣдъ павукомъ буває такъ сильна, звернулися поволи на льожу, де она сидѣла. Доскулило оно наконецъ Клярѣ и тому промѣняла мѣсцѣ цѣлкомъ неспостережено съ своимъ чоловѣкомъ, що на нещастье бувъ того вечера съ нею.

Молодый стрѣиный Юрїй выглядавъ обѣчь Сидонїя на еи природного товариша; такъ знову старшїй Рїслеръ, завсѣгды спокойный и тихий, выдавався цѣлкомъ на своимъ мѣсци въ заду за ними обѣчь Клары Фромонтовои, що

въ своимъ троха темномъ убраню выглядала на поважну жѣнку, що не хоче датися пѣзнати на масковомъ балю великой оперы.

При выходѣ каждый въ обохъ спѣльничковъ подавъ руку своей сусѣдцѣ. Отже одна ключница говорячи о Юрію сказала до Сидоніи : „Вашъ чоловікъ...“ и мала жѣночка ворѣла въ радости.

Ги чоловікъ !

Сего одного слова було досыть, щобы ви збити въ толку и збудити въ глубинѣ ви душѣ множество лукавыхъ гадокъ. Идучи черезъ коритарь и огрѣвальною смотрѣла на Ріслера и паню „Шоршову,“ що ишли по переду. Тяжкій хѣдъ Ріслера, выдалось ѣй, мовь бы псовавъ и змѣнявъ вышѣсть Кларину. — „Якъ же брідко мушу выглядати, коли иду съ нимъ!“... думала собѣ. А опѣсля ватюхкало ѣй сердце, коли спогадала на тую хорошу щасливу чудну пару, якабы въ нихъ була, въ ней и Юрія Фромонта, котрого рука теперь дрожала при дотыканю ви руки.

Якъ же заѣхавъ по Фромонтѣвъ при воротахъ театру той синій пояздъ, тогда прийшла ѣй впервые ся гадка, що разомъ всео ввявши тота жѣнка украла ѣй мѣсце, и що она цѣлкомъ буде въ правѣ, коли схоче его назадъ собѣ здобути.

III.

Пиварня при улици Бльонделя.

Отколи Ріслеръ оженився, переставъ ходити до пиварнѣ. Оно булобы тѣшило Сидонію, якъ бы такъ була видѣла, що онъ выходитъ вечеромъ до якого паньского клюбу, межи людей богатыхъ и гарно одѣтыхъ; але гадка, що онъ повернувъ бы въ дымъ люлюкъ та до своихъ давныхъ приятелѣвъ, до Жигимонта, Дельобейля и до ви ѣтця — отся гадка, упокоряла ви, робила ви нещасливою. Такъ онъ и не ходивъ тамъ бѣльше; але оно и стояло его щось троха, поки перемѣгъ себе. Тая пиварня въ далекомъ закаулку старого

Парижа нагадувала ему неначе рѣдну его землю. Малый перѣздъ вовѣвъ, на долѣ по домахъ высокія закратованія окна, свѣжа вонь корѣвня и античного краму робили малу улицу Бьондела потроха подобною до декотрыхъ улицъ Василеѣ або Цуриху. Гада бувъ Швайцаръ, а гостѣ майже загаломъ его краине. Було ѳтчинити дверѣ, то показалася велика низька комната, повна дыму въ люлюкъ; ѳтъ тяжкихъ звукѣвъ пѣвнѣчной мовы ажъ гудѣло въ нѣвѣ; во стелѣ звисали шинки а на пѣдлохъ на руку высыпанѣй трынами лежали рядомъ бочки съ пивомъ; на столѣ стояли великія миски съ червоною бульбяною салатою и кошѣ съ свѣжими прецьями, а ихъ золотистѣй закруты були цѣлкомъ посыпанѣй бѣлою солию.

Черезъ двадцать лѣтъ мавъ тамъ Ріслеръ свою люлюку съ довгимъ цыбухомъ на полицѣвѣ межѣ люлюками сталыхъ гостей; мѣсце для неи было означене его назвискомъ. Такъ само мавъ свой стѣлъ, де сѣдало еще кѣлькохъ мовчаливыхъ спокѣйныхъ его краинѣ, та прислуховались и чудовались безконечнымъ розмовамъ Шеба и Дельобейля нерозумѣючи въ нихъ анѣ слова. Якъ же нестало Ріслера, то и тѣ оба не приходили вже бѣльше до пивярнѣ, и то въ важныхъ причинѣ. И такъ панъ Шебъ мешкавъ теперъ дуже далеко. Въ ласки своихъ дѣтѣй доживѣ равъ того, до чого вдыхавѣ цѣле житѣе.

„Якъ бы я такъ колись ставъ богатымъ,“ говоритъ бывало малый чоловѣчокъ въ сумнѣмъ помешканю на Маресѣ, „то купую собѣ дѣмъ при воротахъ мѣста, майже на селѣ; при тѣмъ малый огородецъ, — буду его самъ обрабляти, поливати. То буде мому здоровлю лѣпше служити, якъ той вѣчний неспокѣй въ столицѣ.“

Но! теперъ вже мавъ свѣй дѣмъ; але прѣмности въ тѣмъ не мавъ, то рѣчь певна.

Дѣмъ стоявъ въ Монтружи при самыхъ валахъ. „Малый швайцарскій дѣмъ съ огородомъ“ — такъ стояло въ грамотѣ, а чотырогранный папѣръ, що на нѣмъ була списана, показовавъ съ себе майже докладну мѣру величины той посѣлости. Тапеты були новѣй и въ сѣльскѣмъ смаку, мальовило цѣлкомъ свѣже. Кадъ съ водою до пѣдливаня, що стояла при бесѣдѣ въ дикого вина, заступала мѣсце ставка.

До тыхъ добрыхъ сторѣнь додати ще одну, що сей рай дѣ-
лился тѣлько плотомъ ѳтъ иншого „швайцарскаго дому
съ огородомъ,“ де жили касиеръ Жигимонтъ Плянусъ съ се-
строю. Для панѣ Шебовои було се цѣнне сусѣдство. Скучи-
лось ѣй коли, то несе свою пончоу чи латанину до бесѣдки
старои панны та править ѣй о своимъ давнѣмъ богатствѣ,
ажь въ гору росте передъ нею. На нещастье чоловѣкъ не
мавъ жадной такой розрывки.

Спершу все еще ишло добре. Було саме лѣто. Панъ
Шебъ ѳбѣгавъ завно безъ сурдута: порався коло уладженя.
Найдрѣбнѣйшій цвячокъ, що треба було вбити въ хатѣ, на-
дававъ ему вже причину до пустого думаня и безконечнаго
балаканя. Такъ само ишло съ огородомъ. Зразу малося зало-
жити англійскій огородъ съ вѣчно зелеными муравниками,
съ крутыми стежкамы и густымы кущами. • Але жь бо до
лиха, кѣлько то часу на те треба, поки выростуть густѣ
кущѣ!

„Ѣй Богу, маю охоту обернути се на садъ,“ говоривъ
нетерпеливый малый чоловѣчокъ.

Опѣсля думавъ еще тѣлько о грядкахъ съ огородовиною,
о рядкахъ бобу, о уличкахъ въ брескинѣ. Цѣлымы ранками
копавъ въ огородѣ, насуплювавъ съ задумою брови и обти-
равъ собѣ при жѣнцѣ чванливо чоло, лишь щобы почути
ѳтъ неи:

„Але жь бо спѣсни разъ... замучишся на смерть.“

Наконецъ остався огородъ мѣшаниною въ садовины
и цвѣтѣвъ, щось такъ по серединѣ нѣбы паркомъ нѣбы
огородомъ съ яриною; а якъ нанъ Шебъ бувало иде до Па-
рижа, то нѣколи не забуде встромити рожу въ своихъ гря-
докъ въ дѣрку ѳтъ гузика.

Поки стояла погода, доти тѣ добрѣ люде не могли до-
сыть налюбоватися заходомъ сонца по за крѣпости, довгими
днямы та здоровымъ сѣльскимъ воздухомъ. Вечерамы бувало
часомъ спѣвають въ двое при ѳтчиченыхъ ѳкнахъ; а Фер-
динандъ дивится на ворѣ, що блыснуть разомъ съ лѣхтар-
нымы окѣльной желѣзницѣ, та попаде неравъ въ лѣричный
настрѣй... Якъ же настануть осѣнній дощѣ, що годѣ вже
выйти, — що жь то за ѳбѣда тогды! Панѣ Шебова съ тѣ-
ломъ и душею Парижанка; якъ же то она тогды тужить

за тѣсными улицами Марсеу, за своими ходами на базаръ де-блян-манто, за бѣганиною по купцяхъ въ той части мѣста.

Сидитъ на своимъ мѣсци при окнѣ, що найлѣпше на-даволося и до шиги и до вышараня, та позирае передъ себе: ту малый мокрый огородъ, де насѣнемъ обложена повѣтиця и ѳтцвила жеруха мовь утомленій самі опадають въ тыкъ; тамъ довга рѣвна смуга вѣчно зеленыхъ валѳвъ, а троха дальше, на розѣ улицѣ, пристанокъ парискихъ омнибусѳвъ, що на своихъ стѣнахъ показують примануючими буквами списаній всѣ мѣсця шляху, куды ѳадять. Коли лише котрый въ тымъ омнибусѳвѣ рушавъ въ мѣсця, то она проводила его очима, мовь той урядникъ въ Каеннѣ або Нумеѣ, що по-зирае за вертаючимъ до Франціи почтовымъ судномъ; она въ души ѳтбувала съ нимъ дорогу, знала, де въ котрѳмъ мѣ-сци пристане, въ котрѳмъ буде поволи завертати и при томъ колесами терти о вѳзѣ...

Въ замкненю стававъ панъ Шебъ страшнымъ. Въ ого-родѣ теперь не було для него нѣякого дѣла. До того було теперь и на окопахъ въ недѣлѣ пустѳеенько: такъ нѣякъ було прохожатися помѣжь родинами робѳтникѳвъ, що сѣвши въ травѣ бувало споживали яку тамъ перекуску, та годѣ було по сусѣдски въ вышиваныхъ патынкахъ мовь богатый властитель въ сусѣдства ходити ѳтъ купки до купки. А того особливо ему неставало, — ему, що пропадавъ за тымъ, щобы его бачили люде. Зъ того часу самъ вже не знавъ, що дѣяти. Не мавъ саракя нѣякого, передъ кимъ мѳгбы пописоватися, нѣякого, хтобы радѣ слухати его замѣрѳвъ, розказѳвъ, оповѣ-даня о той пригодѣ, що спѳткала князя Орлеанского — така сама пригода звѣсно постигла и его въ молодыхъ лѣтахъ. За те нещасливый Фердинандъ обысцувавъ свою жѣнку до-корами.

„Твоя дочка ѳттручуе насъ ѳтъ себе... твоя дочка сты-дався насъ...“

Все лише чути: було: „Твоя дочка!... твоя дочка!“... бо въ своѣй досадѣ вырѣкавеш Сидонія и всю отвѣчальность за тую выродну неведалу дѣтину складавъ на жену. Отожь ажъ справдѣ легше ѳдохне бѣдна панѣ Шебова, коли чоло-вѣкъ бувало всяде до омнибуса, та пожене за Дельобейльомъ,

що завсѣгда готовъ бувъ волочитися. Ему тогды панъ Шебъ звѣряе весь свой гнѣвъ, що ему важивъ на серци на свого зятя и дочку.

Славный Дельобейль такожь бувъ недобрый на уцтывину Ріслера и ѓтъ серця радо говоривъ о нѣмъ: „То ледащо...“

Бо великій чоловѣкъ надѣявся було, що буде важною особою въ новій родинѣ, що такой знатокъ всего, що паньске, якъ ѓнъ, буде тамъ обладь давати при святахъ, забавахъ, — ажъ то буде пописоватись! А тымъ часомъ Сидонія принимала его дуже зимно, а Ріслеръ не водивъ его навѣтъ вже до пиварнѣ. А таки акторъ не дуже нарѣкавъ на свого приятеля а навѣтъ кождымъ разомъ, коли лише стрѣтився съ нимъ, надскаковавъ ему и обсыповавъ лестощами, бо незадовго мавъ его потребовати.

Отѣ якомъ не приходила тая роля, що тѣлькѣ вже роки надѣявся еи, и навѣрилося сарацѣ ждати на того розумного директора; такъ попавъ Дельобейль на гадку, купити самому театръ та обняти его управу. Що до потрѣбныхъ грошій, то числивъ на Ріслера. А то якъ разъ въ тѣмъ часѣ черезъ банкротъ одного директора ишовъ на продажъ малый театръ при бульварѣ дю-танплъ. Дельобейль говоривъ о тѣмъ съ Ріслеромъ, сразу лише обиняками и цѣлкомъ въ способѣ условный: „Отъ на тѣмъ можна бы добре выйти“ — — — Ріслеръ выслухавъ его съ звичайнымъ собѣ спокоємъ и сказавъ: „Оно справдѣ булобы для васъ дуже добре...“ Опѣсля на бѣльше прямое запытанье не смѣвъ впростѣ ѓтказати, але заступився непевнымъ: „Буду видѣти... пѣвнѣйше... може...“ а наконецъ таки сказавъ нещасне слово: „Треба бы впередъ обчислити накладъ.“

И акторъ черезъ ѓсѣмъ днѣвъ працювавъ съ жаромъ, укладавъ начерки, уставлявъ числа. Сидѣвъ при тѣмъ межи обома жѣвками, що глядѣли на него съ зачудованьемъ и морочились тою новою мрѣєю. Дома говорилося: „Панъ Дельобейль купуе театръ.“ На бульварѣ и по театральныхъ кавярняхъ лише о тѣмъ кунѣ була бесѣда. Дельобейль не крывся съ тымъ, що нѣшовъ грошовитого чоловѣка та той дае грошѣ. Се приносило ему честь: юрба комедіантовъ безъ

Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 6

хлѣба крутилася коло него, старі товаришѣ, що по приятельски плескали єго по рамени та пригадались єму: — „Ты жь знаешь, ѓнъ“ — — — ѓнъ прирѣкавъ мѣсяця, снѣдавъ въ кавярни, розписовавъ тамъ листы, витавъ входячихъ кѡнчиками пальцѣвъ, по кутахъ провадивъ незвычайно живій тайнй розмовы; а два обдерті писателѣ вже и ѡтчитали єму драму въ сѣмохъ образахъ, що на першу выставу такъ надався, якъ бы нарочно для него зроблена. ѓнъ говоривъ: „Мѡй театрѣ!“ и дѡстававъ листы съ написію: „Дѡ пана директора Дельобейля.“

Коли вже владивъ оповѣщення и обчисливъ накладові выдатки, вынайшовъ въ фабрицѣ Ріслера. Сей бувъ дуже занятый и умовився вѡйтись съ нимъ при улиці Бльонделя. Того самого вечера пѡшовъ Дельобейль, якъ умовлено, до пиварнѣ, и першій засѣвъ при своимъ давнѡмъ столѣ, казавъ собѣ дати двабанокъ и двѣ склянки, та ждавъ. Ждавъ такъ довго; анѣ ока не спустивъ въ дверій, а въ нетерпячки ажъ дровавъ. Ріслера нема тай нема. Що вѡйшовъ хто, то акторѣ заравъ обертався. ѓнъ мавъ передъ собою розложеній на столѣ паперы та ѡтчитовавъ ихъ еще разъ въ легка розкладаючи руками и съ особлившими рухами головы и устѣ.

То було єдине, свѣтле дѣло. Вже бачивъ себе въ души на сценѣ — се головна рѣчь — якъ то ѓнъ грає въ своимъ театрѣ нарочно для него писаній ролѣ, якій въ всѣхъ бокѡвъ збирає оплески — — —

Въ тѡмъ ѡтчиняются дверѣ; середъ дыму люлюкъ являеся панъ Шебѣ. Побачивши нечаяно Дельобейля такъ само заклопотався и спустивъ нѡсь якъ и самъ Дельобейль. ѓнъ писавъ рано до вѣтя, що въ важныхъ справахъ хоче съ нимъ поговорити и буде на него ждати въ пиварни; ходитъ о рѣчь чести, и полагадити ви треба въ чотыри очи безъ свѣдкѡвъ. На тѡй рѣчи чести було тѡлько правды, що панъ Шебѣ выповѣвъ малый домокъ въ Монтружи а нанявъ при улуди дю-мель, отже въ самѡй серединѣ торговельной части мѣста великій склепъ съ помешканьемъ... Склепъ?... А Боже! та такъ... Але теперъ таки єго троха налякала тая справка. Непокоився, що на се скаже дочка, тымъ бѡльше, що склепъ бувъ о много дорожшій ѡтъ того дому въ Монтружи, та ще при спровадженю треба буде поробити деякі

значній направи. А що панъ Шебъ въ давна знавъ добродушнѣсть своего зятя, то хотѣвъ на самъ передъ до него удатися и втягнути его въ свою справку та звалити на него отвѣчальнѣсть за сей домашній выбрыкъ. А то замѣсть Ріслѣра заставъ Дельобейля.

Оба глянули на себе въ пѣдлобя недовѣряющимъ окомъ неначе двѣ собаки, що зѣйдутся при однѣй мисцѣ. Каждый въ нихъ розумѣвъ, чого ту глядае другій; и тому навѣтъ не прѣббовали дурити одинъ другого.

„Нема ту мого зятя?“ запытавъ панъ Шебъ гляючи на паперы розложені на столѣ; а слова „мого зятя“ добре натиснувъ, щобы назначити, що Ріслѣръ належить до него и до нѣкого бѣльше.

„Отъ саме жду его,“ ѳтказавъ Дельобейль збираючи свои паперы.

И закусивъ уста та додавъ поважнымъ, загадочнымъ, скрѣвъ театральнымъ голѣсомъ :

„Ходитъ о щось дуже важного.“

„И у мене такожь...“ запевнявъ панъ Шебъ, а три волоски на его лысѣй головѣ насторошилися мовъ кѣльцѣ у ижака.

Въ тѣй самѣй хвили усѣвъ на лавцѣ обѣчъ Дельобейля, казавъ собѣ принести такъ якъ и той, двѣбанокъ и двѣ склянки, заложивъ руки въ штаны, розперся широко, плечима сперся о стѣну и ждавъ. Обѣ порожні склянки одна при другѣй, що були призначені для одного и того самого неприютного ту, выглядали вызываючо.

А Ріслѣра нема тай нема.

Оба попивають собѣ мовчки, дальше бере ихъ нетерпячка, пересуваются по лавцѣ зъ мѣсця на мѣсце, а все въ надѣѣ, що одному въ нихъ таки разъ накучится.

Наконецъ не здержали свои злости, и очевисто мусѣло спаритися на бѣднѣмъ Ріслѣрѣ.

„Якъ неприлично чоловѣкови такъ старому якъ я такъ довго давати ждати!“ почавъ панъ Шебъ; свою старѣсть ѳнъ лише при подѣбныхъ нагодахъ звыкъ бувъ брати на помѣчь.

„На правду гадаю, що насъ убирають въ шоры,“ ѳтповѣвъ панъ Дельобейль.

А тамтой зновъ дальше :

„Панъ певно мають гостѣ на обѣдѣ.“

„Но, и якѣ гостѣ!...“ съ насмѣшкою додавъ славный Дельобейль, бо въ тѣмъ прийшли ему на умъ гѣркѣ споминки.

„Рѣчь певна“ — — — говоривъ дальше панъ Шебъ.

Присунулися дѣ собѣ и пѣшло балаканье. Обоимъ богато важило на серци на того Ріслера и на Сидонію; такъ мали собѣ що розповѣдати. Той Ріслеръ досытъ выглядает на добродушну людину, а добре рѣчь зваживши онъ таки нѣчо бѣльше, якъ самолюбъ, доробковичъ. Глузовали собѣ въ его вымовы, въ его рухѣвъ та съ насмѣшкою удавали деякѣ его привычки. Оттакъ говорили о его домашнихъ ѣтношеняхъ; и наразъ знову поприязнившись шептали собѣ на ухо всѣлякѣ тайны о нѣмъ та дружно пѣдсмѣхувалися.

Панъ Шебъ загнався дуже далеко:

„Нехай маєся на острозѣ! Онъ по дурному зробивъ, що ѣтця матѣрь розлучивъ ѣтъ дѣтныи — якъ же му що станєся, нехай же намъ не дорѣкає. Дѣтина, що не має передъ очима прикладу своихъ родичѣвъ — вы розумѣете“ — —

„Певно... певно...“ потаковавъ Дельобейль, „особливо, що Сидонія стала дуже заѣботною... Але щожъ хочете? Станєся лише мовлявъ котузѣ по заслужѣ. Треба було чоловѣкови въ тыхъ лѣтахъ — — — Пстѣ! отже и онъ.“

Ріслеръ отцо вѣйшовъ и зближався стискаючи по дорозѣ руки своимъ давнымъ знакомымъ по черѣвъ здовжъ лавокъ.

Хвилю були всѣ три приятелѣ потроха заклопотанѣ. Ріслеръ звинявся, якъ мѣгъ. Запѣвнися дома, бо Сидонія мала гостѣ — Дельобейль друливъ пана Шеба ногою пѣдъ столомъ —; а говорячи споглядавъ сарака съ деякимъ заклопотаньемъ на обѣ тѣ склянки, що ждали на него, та не знаятъ, передъ котрою ему сѣсти.

Дельобейль оказався великодушнымъ:

„Панове мають съ собою говорити — прошу, говорѣтъ собѣ цѣлкомъ свободно.“

И моргаючи до Ріслера шепнувъ ему на ухо:

„Маю съ собою паперы.“

„Паперы?“ запытавъ той зачудованный.

„А такъ, обчислене накладу...“ соннувъ акторъ.

Оттакъ здобуваючися, що лише можна, на удану терпеливѣсть и скромнѣсть ѡтсунуея въ кутъ и почавъ знову читати въ своихъ паперахъ; при тѣмъ пѡдперъ руками голову и ватуливъ уши.

Побѡчь него балакали тамтѣ оба, спершу по тиху, опѡсля голоснѣйше; бо звѡнкій, пискливый голосъ пана Шеба не годенъ бувъ довго удержатись въ мѣрѣ... Та й до лиха, днѣ же не бувъ еще въ тыхъ лѣтахъ, щобы тамъ десь закопатися!... Въ Монтружи бувъ бы нмеръ во скуки... Улиця дю-мель, улиця дю-сантѣ, житье та рухъ въ торговельной части мѣста — отъ, чого ему доконче треба!

„Ну добре, але склепъ?... До чого се?...“ ѡтважился Ріслеръ замѣтити несмѣло.

„До чого склепъ?... До чого склепъ?“ повторявъ панъ Шебъ червоный мовъ крашанка, а его голосъ выскочивъ на найвысшій звукъ свои скалѣ — „бо я купецъ, пане Ріслеръ, купецъ и сынъ купця! ...О, я знаю, до чого вы спѣваєте! Я не маю вже жадной торговлѣ... Але чия въ тѣмъ вина?... якъ бы люде, що мене мовъ якого ледащицю выслали на Монтружъ передъ самѣ ворота Бисетру, — якъ бы тѣ люде були мали розумъ та позичили менѣ грошій на якій початокъ — — —“

Ту удалося Ріслерови втихомирити его, и чути було тѡлько еще урыванѣ слова въ розмовы: „...выгѡднѣйшій склепъ... высока стеля... лѣпше ѡтдыхается... гадки на будуче... великаньска торговля... буду говорити, якъ буде на часѣ... люде будутъ чудоватися...“

За той часѣ, якъ тѣ крышки розмовы обивалися Дельобейльови о уши, днѣ вглубляея що равъ бѡльше въ своемъ обчисленя и принявъ крѣпко поставу чоловічка, що нѣчого не чуа. Ріслеръ въ своимъ клопотѣ попивавъ хвилями пиво, щобы захвати притомнѣсть. Якъ же панъ Шебъ наконецъ втихомирився, и то въ важной причины, тогды звернувся его зять съ усмѣшкой до славного Дельобейля та стрѣтився съ его острымъ немылосернымъ поглядомъ, що неначе пытався: „Но? а я?“

— Такъ, мѡй Боже... то правда... подумавъ сарака Ріслеръ.

И заразъ змінивъ мѣсце и склянку и сѣвъ супроти актора. Але у пана Шеба не було тѣлько чести, що у Дельобейля. Замѣсть скромно ѳдалитися, ѳнъ присунувъ блище свою склянку и прилучився до нихъ; отже великій чоловѣкъ, що въ его притомности не хотѣвъ говорити, зѳбравъ по другій разъ свои паперы съ повагою до кешенѣ и сказавъ до Ріслера :

„Переглянемо се пѳвнѣйше.“

Дуже пѳвно, на правду; бо панъ Шебъ такъ собѣ подумавъ въ души :

— Мѳй зять такій добродушный дуракъ... Якъ его лишу самого съ тымъ вѣтрогономъ, то хто знае, що ѳтъ него готовъ вытуманити.

Отже лишився, щобы стеречи Ріслера. Акторъ казився. Чи мае справу ѳтложити до другого дня? Въ жаденѣ спосѳбъ; отже инѳщо сказавъ имъ Ріслеръ, що завтра выѣжджае до Савиню и забавить тамъ цѣлый мѣсяць.

„Цѣлый мѣсяць въ Савиню?... загомѳнѣвъ Шебъ, сердитый, що зять готовъ ему выхопитися. „А вашъ дѣла?“

„О, я що дня съ Юріємъ буду приѣдати до Парижа... Панъ Гардиноасъ хотѣвъ знову бачити свою мау Сидонію.“

Панъ Шебъ похитавъ головою. Уважавъ се за велику неосторожнѳсть. Дѣла дѣлами. Треба ту бути, завсѣгды ту бути, завсѣгды на сторожи. Хто знае? Чи не мѳгбы въ ночи огонь выбухнути въ фабрицѣ? И упоминаючимъ голосомъ приповѣдки повторявъ : „Паньске око, мѳй любый, паньске око“ — а комедіантъ обѳчъ него, котрому такожъ не на руку бувъ той выѣздъ, заокруглявъ притѳмъ свое велике око и надававъ ему паньского а разомъ ровказуючого выразу, того справдешного выразу паньского ока.

Наконецъ коло пѳвночи послѣдний омнибусъ забравъ нелюдского тестя на Монтружъ, а Дельобейль мѳгъ теперъ говорити.

„Насампередъ оповѣщенье,“ сказавъ ѳнъ не хотачи такъ заразъ забиратися до грошевой справы; и съ очками на носѣ почавъ читати съ выразомъ мовъ на сценѣ : „Коли зважимо съ холодною кровію степень упадку, якій постигъ драматичну штуку въ Франціи, — коли зміримо ѳтдаленье, що сцену Моліера“ — — — и такъ дальше черевъ кѳлька

сторонъ. Ріслеръ слухавъ, пыкаючи свою люльку, и не смѣвъ рупитися, бо читаючій що хвиля повиравъ на него по за очка, щобы провѣдати враженъе своихъ слѣвъ. На нещастье дри найгарнѣйшѣмъ мѣсци оповѣщена замкнено пиварню. Свѣтла погашено, треба було забиратися... А обчисленя накладовыхъ выдаткѣвъ?... Згодилися читати его по доровѣ. При кождѣй газовѣй лѣхтарнѣ приставали. Акторъ вычислювавъ сумы: тѣлько на будынокъ, тѣлько на освѣтленъе, тѣлько на убогихъ, тѣлько на платню акторамъ... При тѣй поставцѣ задержався.

„Що въ тѣй рѣчи доброго, то се, що не потребуемо оплачовати першого ироя,“ замѣтивъ ѣнъ. „Нашимъ першимъ ироємъ буде Бібі.“ (Дельобейль говорючи о собѣ дуже любивъ называти себе „Бібі.“) Першій ирой коштуе двадцать тысячѣвъ франкѣвъ... а що сего выдатку не потребуемо оплачовати, то оно такъ выходитъ, мовъ бысьте до кешенѣ сковали двадцать тысячѣвъ франкѣвъ. Чи не моя правда?“

Ріслеръ не отвѣчавъ нѣчо. Его лице мало вымуженый выразъ, его поглядъ бувъ неприятный якъ у чоловѣка, що гадками цѣлкомъ де инде звернений.

Перечитано обчисленъе выдаткѣвъ. Дельобейль во страхомъ спостерѣгся, що зближаются вже! на рѣгъ улицѣ девѣйль-годрѣсть; отже запытався коротко о головну рѣчь: чи хоче принятися того дѣла, такъ або нѣ?

„Но то — нѣ!“ ѣтповѣвъ Ріслеръ, зѣбравши ѣтвагу, котрой ему особливо додавала близькѣсть фабрики и гадка що ту ходитъ о щастье его дому. Дельобейль неначе скаменявъ. Ѣнъ думавъ, що вже має цѣлу рѣчь въ кешени, та теперъ мѣдно зворуженый споглядавъ на другого великими очима съ своими паперами въ руцѣ.

„Нѣ,“ ще разъ скававъ Ріслеръ... „Не могу вволити вашѣй воли... слушайте, чому.“

Поволи, нескладно якъ звичайно, выкладавъ теперъ честивецъ, що ѣнъ не богатый. Хочъ и е спѣльникомъ знатного купецкого дому, то таки власного майна не має. Юріи и ѣнъ кождого мѣсяца берутъ въ касы певнѣ грошѣ а опѣсля съ кѣнцемъ року дѣлятъ мѣжь себе чистый выскъ. Его улаженъе богато его коштывало, всѣ его ошадности пѣшли.

До покінченя рахунківъ еще чотыри мѣсяцѣ. Звѣдкижъ мае ввяти тыхъ трицять тысячѣвъ франкѣвъ, що сей часъ потрѣбнѣи на купно театру? А оттакъ може и не повестися цѣле дѣло.

„Се рѣчь неможлива... Бібі в ту!“

При тыхъ словахъ сарака Бібі выпростувався; але Ріслеръ бувъ твердый, и всѣ замѣтки Біба розбилися о не-отмѣнно повтаряну отмову: „Піданѣйше, за два, за три роки може...“

Акторъ боровся довго, боронивъ свого завзято. Вже и такъ радивъ, щобы ще разъ переробити обчисленье выдаткѣвъ; можебы цѣлу рѣчь можна полагодити за меншій грошѣ...

„Для мене все оно булобы за дорого,“ перебивъ Ріслеръ. „Мое имя не мое, оно в частиною фирмы. Я не въ правѣ заставляти его. Подумайте лишь, якъ бы я збанкрутувавъ!“

Его голосъ дрожавъ, коли вымовлявъ слово банкротъ.

„Алежъ бо все иде на мое имя,“ отповѣвъ Дельобейль, що не бувъ забобонный. Онъ брався на всѣ способы, вызывавъ на помѣчь святу справу штуки, навѣтъ загнався такъ далеко, що вгадавъ о тыхъ малыхъ акторкахъ, що то ихъ выываюче око — — —

Ріслеръ трѣснувъ голоснымъ смѣхомъ.

„Идѣтъ, шуткаръ вѣ васъ... Що вы тамъ мелете... Вы забуваете, що мы оба женаті, ба цавѣтъ, що вже дуже поздно а нашѣ жѣнки ждуть на насъ... Вы чейже не гнѣваетесь на мене, не правда? Лише мене добре зрозумѣйте, я не откакую вамъ... Отвѣдайте мене по законченю рѣчныхъ рахункѣвъ — тогды поговоримо ще разъ о тѣй справѣ... А, саме гасить батько Ахиль гавъ... мушу ити. Здорѣві були!“

Було вже по першѣй, якъ акторъ прийшовъ домѣвъ.

Обѣ жѣнки ждали на него при роботѣ, якъ завсѣгда, але въ незвычайномъ, горячковомъ неспокою. Великій ножицѣ, що ихъ мати Дельобейльова уживала до перетинаня місяжного дроту, дрожали що хвиля кось цѣлкомъ незвычайно; а дивлячись на малі пальцѣ Девидеріи, що саме ладил акійсь стрѣвкѣ, можна було дѣстати завороту головы, такъ живо перебирали ними. Навѣтъ довге цѣрье птичокъ, що лежали передъ нею на столѣ, выдавалося нынѣ и съ бѣль-

шимъ блескомъ и съ пестрѣйшими красками, нѣжь иншими днями. Загостилажь бо ту нынѣшного вечера гарна русалочка — надѣя. Она не мало завдала собѣ труду, щобы вылѣзти сюды по темныхъ сходахъ на пятый поверхъ и отчинити дверѣ того малого помешканя та глянути своимъ яснымъ окомъ. А хочъ тамъ чоловікъ и не знати кѣлько разѣвъ въ житю завѣвся, все таки очаровуе его на ново те чародѣйне свѣтло.

„О, кобы то такъ повелося отцю!...“ повторила отъ часу до часу мати Дельобейлова, мовъ бы хотѣла въ одно реченье вѣрати цѣлу тьму веселыхъ гадокъ, що повѣнею вводили на ню ви мрѣвъ.

„Поведеся ему, мамо, будьте того певнѣ. Панъ Ріслеръ такий добрый, за него я ручу. И Сидонія насъ любить, хочъ здавалобися, що отъ своего замужа троха забуває на насъ. Але треба такожъ мати увагу на ви нове становиско... А въ томъ я нѣколи не забуду, що она зробила для мене.“

И на згадку того, що Сидонія для неї зробила, працювала малá кулява ще съ бѣльшимъ жаромъ, нѣжь впередъ. Єи зълектризованѣ пальцѣ порушались съ подвѣйною скоростію. Оно выглядало цѣлкомъ такъ, мовъ бы бѣгли за чимсь вѣтренымъ недоступнымъ, отъ примѣромъ за щастьемъ або за любовію чієюсь, що не чуе любви.

„Що жъ она зробила для тебе?“ мусѣла була мати запытатися; але въ тѣй хвили не обходило єи, що говорила дочка. Она думала лише о своимъ великомъ чоловіцѣ.

„Не правдажъ? не такъ же думавшь и ты, дѣтино?... Якъ бы отецъ мавъ свѣй власный театръ, якъ бы навадъ вачавъ грати, якъ давнѣйше! Ты собѣ того не пригадуешъ, ты була тогды за мала ще. Але то онъ збиравъ тогды шаденѣ оплески и разъ по разъ его выкликовали. Въ Алянсонѣ вручили ему одного вечера театральнѣ передплатники золотый вѣнецъ... Ахъ, який онъ тогды бувъ славный, люблений, а такий веселый, такий радъ въ себе. Хто его теперъ бачить, то не пѣзнає его, мого бѣдного мужа, — такъ змінило его нещастье... Але я певна того: лише дрѣбку поводженя треба, а стане зновъ молодой и задоволенный... А въ томъ директоръ зарабляє богато грошій. Директоръ въ Нантахъ мавъ повядъ и конѣ. Выставъ но собѣ, мы въ повядѣ... Але подумай

лише!... Особливо для тебе булобы оно добре. Моглабысь тогда въ дому выхадити, не потребовалабысь такъ все въ тѣмъ крѣслѣ сидѣти. Отець выгвядивъ бы съ нами на село. Бачилабысь воду, дерева, ты, що такъ за тымъ тужишь.“

„О! дерева...“ одозвалась нишкомъ малá пустильница, тѣлько встряслася.

Въ тѣй хвили луснуло на долинѣ сильно тяжкими входовыми дверима, а на сходахъ лунало рѣвною ходою пана Дельобейля. Настала хвила неслыханой тревоги: обѣ жѣнки боялись ѳтоватися, ѳтотхнути, глянути на себе; а великѣ ножицѣ матери такъ сильно задрожали, що ажъ дротѣ розтели не тамъ, де слѣдѣ.

Певно! бѣдняку инѳщо передѣ хвилею постигъ страшный ударъ. Знищенѣ надѣѣ, соромъ ѳтмовы, глузованя товаришѣвъ, рахунокъ въ кавярни, де за цѣлый часъ своєї дирекциѣ снѣдавъ на бороду а теперь треба було все запластити — те все стануло ему въ тѣй хвили передѣ очима, коли середѣ тишины и темрявы ночи ишовъ по сходахъ на пятый поверхъ. Серце ему рвалося... А таки комедѣяцка вдача була въ нѣмъ такъ сильна, що навѣтъ въ тѣй правдивѣй ширѣй печали уважавъ за рѣчь конечно вложити на себе въ звичаю трагичну маску.

Вступивъ въ дверѣ, станувъ и понуримъ окомъ глянувъ по комнатѣ, по столѣ застеленомъ роботою, по скромной вечери, що въ кутѣ ждала на него и по тыхъ обохъ дорогихъ затревоженныхъ лицахъ, що дысучими очима споглядали ва него. Добру хвилю не промовивъ акторъ нѣ словечка; а звѣсна рѣчь, якъ безконечно довгою выдався на сценѣ одна хвила мовчаня. Оттакъ ступивъ три кроки напередѣ, упавъ на низькѣй столецъ бѣля стола и прошепотѣвъ :

„Га пропало!“

И разомъ ядаривъ пястукомъ такъ страшно въ стѣлъ, що птычки и хруцѣ ровлетѣлися по всѣхъ чотырохъ кутахъ комнаты. Жѣнка здрвалася налякана и несмѣло приступила дѣ нему; а Девидерѣя съ выразомъ нервової тревоги, що выкривила всѣ черты еи лица, пѣднялася до половины въ своего крѣсла.

Зломаный, зможенный, съ повислыми руками, съ головою на груди схиленою сидѣвъ актеръ на стѣльци скуленный, та говоривъ самъ до себе. Бувъ то монологъ дробленый, урываный, перемѣшаный стонами и драматичнымъ хлипаньемъ, повный проклонѣвъ на тыхъ лютыхъ самолюбныхъ мѣщухѣвъ, тыхъ гадюкъ, що артисть имъ ѳтдае свое тѣло и кровь свою на жиръ.

Ѳттакъ перейшовъ цѣле свое театральне житье, те невычайне повожденье при першихъ своихъ выступленияхъ, той золотый вѣнецъ ѳтъ передплатникѣвъ въ Алянсонѣ, свое подруже съ тою „святою невѣстою“ — а при тѣмъ указавъ на ту бѣдну людину, що заливаючись слезами съ дрожачими губами стояла обѣчь него и на коже слово своего чоловіка по старечому потакувала головою.

Справдѣ, хочъ бы хто бувъ вовсѣмъ не знавъ славного Дельобейля, то по тѣмъ довгѣмъ монологѣвъ бувъ бы мѣгъ таки ровповѣсти цѣле его житье съ всѣми подрѣбностями. Онъ згадавъ и о своимъ приѣздѣ до Парижа, о своихъ злидняхъ, о своимъ недостатку... Въ тѣмъ лишъ бѣда, що то не ѳнъ бувъ тымъ, хто терпѣвъ недостатокъ. Треба лишъ було подивитися на его широке румяне лице а на протягле вывидѣле лице обохъ жѣнокъ. Але актеръ не ровбиравъ того такъ на волосъ и дальше уносився въ шумныхъ теревеняхъ.

„О!“ каже, „пѣсля тѣлькихъ борбъ... Десять лѣтъ, пятацять вже лѣтъ борюся, вспираный тыми вѣрными душами, ними годованый!“

„Тату, тату, мовчѣтъ же бо...“ молила Дезидерія зложивши руки.

„Такъ, такъ, ними годованый... и я не соромлюся того... бо лише для святого искусства принимаю такй жертвы.. Але теперь вже того за богато. За надто тяжко мене злюбижено. Я врѣкаюся.“

„О, мой друже, що жъ ты говоришь?“ закликала мати Дельобейльова и кинулася ему на шю.

„Нѣ, пусти мене.. Мои силы вже змоглися. Они убили въ менѣ артиста. Конецъ... врѣкаюся сцены.“

Треба лишъ було видѣти, якъ обѣ жѣнки обнимали его руками, якъ его молили еще дальше боротися, якъ доказывали ему, що ѳнъ не мае нѣякого права врѣкатиcя сцены ;

було се видѣти, а певно були бысте не здержалися ѳгъ слезъ. А Дельобейль все такы опирався.

Наконецъ поѣдався и обѣцавъ, еще вытревати якійсь часть, лише тому, що они такъ хотять. Але треба було прозьбъ, мольбъ и лестощвъ, щобы его склонити до того.

За четверть години сидѣвъ великій чоловікъ конецъ стола и споживавъ съ смакомъ свою вечерю. По моноловѣ переголоднѣвъ сарака; а якъ волявъ въ сердца розпуку, то и ѳтдало ему троха. Теперь чувъ въ того всего ще лише троха утомлена, цѣлкомъ неначе акторъ, що гравъ сего вечера дуже довгу и дуже пристрасну ролю.

Въ такѳмъ разѣ акторъ, що розжалобивъ цѣлый театръ и на сценѣ заливався щирыми слезами, и не думае вже о тѳмъ, скоро лишъ выйшовъ въ театру. Разомъ съ своимъ убраньемъ и перукою лишае и свое внутрѣшне зворушене въ одягальни; за тежъ простодушнѣйшій и живѣйше зворушеній арѣтелѣ вертають домѳвъ съ червоными очима и стисненымъ сердцемъ, а черезъ мѣрне роздраженне нервѳвъ довго ще не дае имъ заснути.

Мала Девидерія и мати Дельобейльова дуже мало спали той ночи.

IV.

Въ Савиню.

Обѣ родины прожили въ Савиню одинъ мѣсяць; але той мѣсяць бувъ великимъ нещастьемъ.

Отже по двоухъ рокахъ Юрій и Сидонія знову вѳйшлись разомъ у дворѣ, де за той часъ не змѣнилось нѣчо — на те бувъ ѳнъ за старый — и де завсѣгды однаке камѣнье, ставы и дерева мовъ бы глузовали собѣ изъ всего змѣнного и переминаючого. Треба було на те твердшихъ и честнѣйшихъ душъ, нѣжъ були тѣ двѣ, щобы въ томъ новомъ стрѣчи не мало выйти велике нещастье.

Правда, що Кляра нѣколи ще не чулася такою щасливою, нѣколи ще не видавався ѣй Савинь такъ хорошимъ.

Що за рѣвкѣшь водити дѣтину по тыхъ муравникахъ, де колись сама бувало гуляла, сѣдати молодою мамою на тыхъ тѣнистыхъ лавкахъ, ѳтки колись еи мати наглядала еи забавъ, и при боцѣ свого чоловѣка звиджувати зновъ всѣ тѣ мѣсци, де колись дѣтьми разомъ гралися. Она чула въ собѣ тихе задоволенье, те повне щастье спокѣйного, тихо плывучого житя, и цѣлыми днями тягала своими довгими домовыми сукнями по пѣску алей; а дрѣбна хода дѣтины, еи крикъ и дрѣбнѣйшабаги спинали хѳдъ матери.

Сидонія жѣ мало вчащала на тѣ прогульки. Говѣрила, що томить еи крикъ дѣтины, и згоджувалась въ томъ съ старымъ Гардиносомъ; ему жѣ була кожда вымѳвка добра, коли тѳлько мѳгъ зробити прикрѣсть своѣй внучцѣ. А найлѣпшій способъ до того бувъ по его думцѣ той, що забавлявся лише съ Сидонією и еще бѳльше еи величавъ нѣжъ тогды, якъ була послѣднѣй разъ въ Савиню. ѳтъ двохъ лѣтъ стояли поязды зачиненѣй въ возѳвни, и тѳлько разъ на тыждень чищено ихъ зъ пороху, бо по шовковыхъ подушкахъ пряли собѣ пауки паутинье; теперъ ѳдано ихъ Сидоніи на еи приказы. Три разы на день закладано конѣ, и майже разъ въ разъ оберталися ворота на завѣсахъ. Весь дѳмъ пѳшовъ за тою веселюю понукою. Огородникъ стараннѣйше ходивъ теперъ коло своихъ цвѣтѳвъ, бо панѣ Ріслерова выбирала що найкраснѣй, щобы до вечерѣ пристроити ними свое волосье. Ба приѣздили и гостѣ. Уладжовано пѳдвечѣрки и прогульки на село; панѣ Фромонтова була тогды гавдинею и принимала гостѣй; але Сидонія таки своею жвавостію вызначалась одна безъ соперницѣ. А до того уступала ѣй Кляра часто таки зовѣмъ зъ поля. Дѣтина мала свои години сну и прогульки, и жадна рѳзрывка не смѣла ихъ вкоротити. Тогды ѳтходила мати на певно; а навѣтъ вечеромъ дуже часто лишалась тои приемности, щобы разомъ съ Сидонією выѣздити на стрѣчу обомъ спѳльникамъ, що о томъ частъ вертали зъ Парижа.

„Оправдашѣ мене,“ говоритъ тогды и иде на гору до свои комнаты.

Панѣ Ріслерова радѣла. Стрѣйна сперлася недбало о подушки та гнала чваломъ не думаючи о нѣчимъ и не зважаючи на скору ѳзду.

Свѣжій вѣтеръ, що грався ви обслоною, лише зблѣшавъ ви радѣсть. На повѣ прижмуреными очима примѣтити бувало неясно корчму на закрутѣ дороги або кѣлько ро обдраныхъ дѣтѣй, що бѣжать по муравѣ обѣчь шляху. Оно нагадує вѣ давній недѣлний прогульки съ Ріслеромъ и съ родичами; а при легкѣй дрощи, що ви перейде на сю згадку, лише тымъ приемнѣйшимъ выдався вѣ те свѣже мягке убранье и те легке колысанье пояяду, що зновѣ спокѣйно и безпечно усыпляе ви гадки.

На двѣрци ждали еще и инші пояяды. Два чи три равы зачула, якъ нишкомъ говорено бѣла неи; „Се панѣ Фромонтова молодша...“ И справдѣ можна було опѣзнатися, коли хто бачивъ, якъ всѣ трѣ вертали вѣ желѣзницѣ. Сидонія смѣючись и гуторячи сидѣла съ Юріємъ вѣ пояядѣ, а Ріслеръ заклопотаный троха такою гарною вѣздою сидѣвъ вѣ переду супроти нихъ и розложивъ свои широкѣ руки на колѣнахъ та спокѣйно пѣдсмѣхався. Гадка, що берутъ ви за Фромонтову, переймала ви гордостію, и съ кождымъ днемъ бѣльше звикала до того. Приѣхавши до замку розлучалися обѣ родины ажъ до вечерѣ. Але Юрїй Фромонтъ навѣтъ при боцѣ своєї жѣнки, що сидѣла спокѣйно при лѣжку спячої донечки, думавъ все лише о веселѣй Сидонїи, що ви голосъ вѣ радѣсныхъ скокахъ лунавъ по улїчкахъ парку и обивався о его уши; ѣнъ бувъ за молодой ще на те, щобы перенятися домовымъ своимъ щастьемъ.

Цѣлый замокъ старого Гардиноаса перемѣнився пѣсля выгадокъ одной молодїцѣ; ѣнъ же самъ живъ собѣ дальше невеселымъ жїтьемъ змуженого неробы и заумерлого скныры. Найбѣльшу ще розрывку справляло ему пѣдгляданье та пѣдслухованье. И такъ заѣдно слѣдивъ, де хто вѣ челяди иде, ѣтки приходитъ, що о нѣмъ бесѣдуютъ вѣ пекарни, якѣ овочѣ чи огородовину несуть вѣ коши що рана до пекарнѣ. Не було для него бѣльшой розкоши, якъ выловити кого на якѣй похибцѣ. Се давало ему занята, робило его важнымъ; а при столѣ розповѣдавъ тогды мовчки слушающимъ гостямъ съ найбѣльшою докладностію о тѣмъ неслыханѣмъ выступку, о тыхъ хитрощахъ, якихъ ѣнъ уживае, щобы зловити беззаконника, о захованю виноватого, о его тревозѣ и мольбахъ.

До того безъустанного нагляданя своєї челяди выгля-

дѣвъ собѣ честивецъ камѣнну лавку за великаньскою павло-
внiю. Такъ просиджовавъ цѣлыми днями, не при читаню
або думаню, але едино лише наглядяючи приходячихъ та ѡт-
ходячихъ. На нѣчь выгадавъ щось иншого. Въ великихъ сѣ-
няхъ при входѣ, де ишлося въ рундуку пристроеного цвѣ-
тами, казавъ було зробити отвѣръ и получить его съ своею
комнатою на горѣшнѣмъ поверсѣ. Сюды мала ему удоскона-
лена труба подавати всякїй голосы въ долины, навѣтъ бе-
сѣды челяди, коли выйдуть вечеромъ на рундукъ ѡдохнути
свѣжимъ воздухомъ.

На нещастье труба за надто удосконалена, скрѣпляла,
перемѣшувала и протягала звуки такъ, що панъ Гардиноасъ
приложивши до неї ухо нѣчого бѣльше не мѣгъ ровѣбрати
крѣмъ безперестанного тыканя великого годинника, крику
папугая, що тамъ на долини сидѣвъ на жердцѣ, та кудку-
даня курки, що глядала за якимъ росыпанымъ зерномъ.
Зъ голосѣвъ доходивъ до него лише якїйсь невыравный го-
мѣнъ, якїйсь многозвучный гамѣръ, въ котрого годѣ було
що порозумѣти. Выдатки на сей прирядъ були по просту
мовъ въ болото киненї; и такъ въ кѣнци сховавъ свою чу-
дну трубу за рѣсу занавѣсы ѡтъ своего лѣжка.

Однои ночи ледво заснувъ честивецъ, ажъ ту будить его
наразъ якїйсь скрипъ дверей. О тѣй порѣ було оно щось до-
сыть незвычайного. Весь дѣмъ спавъ. Чути було лише ходу
вартовыхъ пѣсѣвъ по пѣску, або якъ станули нѣдъ деревомъ,
де на вершкѣ обывалась сова. Чудна нагода, чтобы выдобути
свою трубу! Панъ Гардиноасъ приложивъ до неї ухо и ѡтъ
переконавъ, що не помылявся. Гамѣръ чути дальше. На до-
лини ѡтчинено однїй дверѣ, потѣмъ другїй. Засувку ѡтъ две-
рїй, що вели на рундукъ, ѡтсунено на силу. Але не рушився
анѣ Пирамъ анѣ Тивба анѣ навѣтъ Кисъ, той дужий ново-
фундлярчикъ. Отже Гардиноасъ вставъ по тихоньку поди-
витися, хто то могутъ бути тѣ особлившїй гультаѣ, що мѣсто
вкрадатися выкрадаются; и отцо побачивъ скрѣвъ прутики
деревляныхъ заслонъ ѡконныхъ:

Якїйсь хисткїй худощавый мущина, що ростомъ и по-
ставою подававъ на молодого Фромонта, ишовъ по пѣдъ руку
съ якоюсь жѣнкою; она мала голову ѡбуляну каптуромъ

обшиванымъ кружевами. Обое сѣли сразу на лавцѣ подъ павловнію, що стояла теперь въ повнѣмъ цвѣтѣ.

Була пречудна, ясна нѣчь. Мѣсяць пересувався по вершкахъ деревъ и сыпавъ ясными платками помѣжь густе листье. Ясно оваренѣ терасы, де уганялися кудлатѣ новофундлянцѣ та пысками ляскали за ощицами, широкѣ рѣвнѣ глубоки бадонѣ, — все оно лежало въ тихѣмъ спокѣйнѣмъ блеску, мовъ въ лунѣ сѣбногo зеркала. Мѣсяцами край муравникѣвъ блимали Ивановѣ мушки.

Обое гулящихъ сидѣли якусь хвилию мовчки въ тѣни павловнѣи, закрытѣ тою темною нѣчию, що выходила ѳтъ ясного докола нихъ мѣсяця. Опѣсля вырынули наразѣ въ ясномѣ свѣтлѣ, пѣшли нѣжно обнявшися поволи по терасѣ и счезли въ гущавннѣ.

„Я бувъ того певный,“ сказавъ старый Гардиноасъ пѣзнавши ихъ, самъ до себе. Та й що ѳнъ потребовавъ ихъ еще пѣзнавати? Чи жь не здраджовало ему мовчанье пѣсѣвъ, видѣ спячогo дому яснѣйше, нѣжъ все инше, якѣй вухвалый грѣхъ що нѣчи безкарно и нѣкому на въ здогадѣ сновався по улицяхъ его парку? Але менше о тое; старого хлопа тѣшило таки его ѳткрытье. Не зажегаючи свѣтла положився назадъ до лѣжка, тѣлько усмѣхався въ души. И внеть въ малѣй комнатцѣ биткомѣ обставленѣй ружьемѣ, ѳтки наглядавъ ихъ думаючи, що має справу съ злодѣями, освѣчувавъ мѣсяць еще лишь стрѣльбы, що висѣли на стѣнѣ, та коробки съ набоями всякой величины.

На давнѣмъ мѣсеци, на розѣ той самой улицѣ, ѳтжила на ново ихъ любовь. Минувшѣй рѣкъ съ тымъ всемъ ваганьемъ, боротьемъ, пручаньемъ бувъ неначе лишь приготовленьемъ до ихъ нового сполученя. И ледво чи варта вгадовати о тѣмъ еще выразно, що допустившися равъ грѣху тѣлько ще дивовалися собѣ, чога ждали такъ довго... Особливо Юрѣя Фромонта окаяна любовь цѣлкомъ збила въ глуду. ѳнъ обманювавъ свою жѣнку, найлѣпшу свою подругу, обманювавъ Рѣслера, своего спѣльника и вѣрного товарища всяком долѣ.

Невычайні, заодно вертаючы докоры совѣсти збольшали яго любовь а разомъ и огиду яго злочинства. Сидонія не сходила ему въ мысли, и днѣ помѣрковавъ, що до теперъ зовсѣмъ еще и не живѣ. Сидонина жъ любовь не була нѣчо бѣльше якъ пустотою и завятою властію. Ёи передовсѣмъ тѣшило те упокоренье, якого дѣзнавала въ си очахъ Кляра. Кобы то такъ ще могла було кликнути до неи: „Твоѣй чоловікѣ любить мене... мы съ нимъ обманюемо тебе...“ ажъ то си ровкѣш булабы тогды еще далеко бѣльша! Що до Ріслера, то ему по си думцѣ дѣялося лишѣ те, на що собѣ самъ заслуживѣ. Въ си крамнѣмъ язычію, въ котрѣмъ все еще думала, хочѣ не говорила нимъ, бувѣ той бѣдняка лише „старымъ“, за котрого ѣдалася, щобы прийти до майна. А „старый“ то чейже и є на тов, щобы его обманювати!

Черезъ день належавѣ Савинь до Кляры и си дѣтины, що тамъ пѣдрастала поволи, бѣгала по пѣску та всмѣхалася до птичокѣ та хмарѣ. Мати и дѣтина мали для себе свѣтло, блескомъ сонця обблѣнѣ улицѣ огорода. Блакитнѣ жъ ночи належали грѣшнѣй любови, тому злочинству, що зухвало втиснулося, лише нишкомъ шепотѣло, по тихоньки сновалося по-за ѣкна заслоненѣ, а спячѣй дѣмъ бувѣ на те нѣмѣй и слѣпнѣй и принимавѣ навадѣ свою камѣнну мертвоту, мовѣ бы соромився дивитись та слухати.

V.

Жигимонтъ Плянусъ дрожить о свою касу.

„Пояздѣ и конѣ, друже Шоршѣ?... Я пояздѣ?... Але на що?“

„Але даю вамъ слово, любѣй Ріслерѣ, що оно доконче потрѣбно. Съ кождымъ днемъ растутъ нашѣ звязи, нашѣ дѣла — мѣй пояздѣ вже не выстарчає для насѣ. А до того оно не годится, щобы одного спѣльника завсѣгды бачили въ пояздѣ, а другого завсѣгды пѣшки. Вѣрте менѣ, то выдатокъ доконче потрѣбнѣй, и розумѣвсѣ спаде такожѣ на рахунокъ выдатковѣ торговлѣ. Нуможѣ! надумайтесѣ!“

Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшѣй и Ріслерѣ старшѣй.“ 7

Оно жь бо и справдѣ не легко було надуматися.

Ріслерови выдавалося, мовь бы обкрадавъ торговлю, коли бы собѣ позволивъ такого неслыханого збытку, якъ пояздѣ. Наконць, якъ зачавъ Фромонтъ напирати, то таки давъ ся намовити та разомъ подумавъ собѣ:

— Тожь то Сидонія буде тымъ щаслива!

А бѣдняцѣ и не снилося, що Сидонія ще передѣ мѣсяцемъ таки сама выбрала у Биндера той пояздѣ, що фѣй Юрій Фромонтъ мавъ подаровати; та лише, щобы оно не здивовало еи чоловѣка, вложено сей выдатокъ на рахунокъ выдаткѣвъ торговлѣ.

Онъ жежъ бувъ якъ равъ до того, щобы весь вѣкъ даватися обманювати, той уцтвивина Ріслерь. Ёго вроджена правота и вѣра у всѣхъ и у все, тѣ головнѣ прикметы егѣ щирои вдачѣ, ѳтъ якогось часу ще збѣльшилися ѳтъ того неспокою, съ якимъ заходився коло вынаходки тои „Ріслеровои тискарнѣ“, що въ цѣлѣмъ промыслѣ тапетовѣмъ мала спровадити переворотъ а въ его очахъ стояла за вкладку его до торговельной сѣлки. Лишивъ бувало коли свои рисунки и малу робѣтню на першѣмъ поверсѣ, то вже заедно выглядѣе непритомно задумчиво мовь той, котрого житѣе а гадки идуть собѣ особными дорогами. Що жь то за щастѣе було для него, що завсѣгды, коли лишъ вѣйшовъ до хаты, застававъ въ комнатахъ спокѣй а жену завсѣгды усмѣхаючусь, выстроєну и веселу. Хочъ и не ровумна була ему причина тои змѣны, то завбачавъ, що „малѣ“ ѳтъ якогось часу щось не та сама стала для него. Она позволяла ему теперь вернути до своихъ давныхъ привычокъ: мѣгъ вже закурити собѣ свою люльочку по ѣдженю, вдрѣматися по обѣдѣ а навѣтъ сходитися въ пивярни съ Дельобейльомъ и паномъ Шебомъ. И уладженѣе комнатъ такожь змѣнилось и то на красше. Выгода съ кождымъ днемъ бѣльше уступала выставности. ѳтъ столичкѣвъ заставленыхъ живыми цвѣтами, ѳтъ червонои гостинной зайшла теперь Сидонія до тыхъ нѣсенѣтницѣ моды, до пропаданя за старосвѣцкою обстановою та рѣдкими фаянсами. Еи комната була обита голубымъ шовкомъ а пристроєна мовь та скриньочка на дорогоценности. На мѣсци давного фортепяну пышався теперь въ гостинной фортепянѣ найновѣйшого складу въ якось славной фабрики; и вже не

два разы на тыждень а щодень приходила теперь учителька спѣву, панѣ Добзонова, съ своею думкою.

Ся молодичка, родовита Американка, була собѣ людина досыть незвычайна. Ёи волосе зеленковато бѣляве якъ мясо цитрины звисало на високе чоло и синій очи. Чоловѣкъ не дававъ ѣй вступити до театру, такъ она удѣляла науки спѣву и спѣвала по декотрыхъ мѣщаньскихъ домахъ. Отъ того, що заедно жила и поверталася въ свѣтѣ штуки та въ мельодіяхъ до спѣву при фортепянѣ, попала въ якусь сентиментальну розпуку.

Она була ходячою думкою. Въ ёи устахъ слова „любовь“, „коханье“ мали неначе бсѣмдесять складѣвъ, съ такимъ выразомъ знала ихъ вымовляти. Ба такъ, выразъ! Се жь и було, що панѣ Добзонова клала надбѣсе а чого надармо заходилася выучити свою ученицю.

Бувъ тогды саме хорошій часъ тои „Ау Chiquita,“ що ёи Парижъ репетовавъ цѣлыми роками. Сидонія дуже совѣстно училася тои пѣсни; цѣлыми ранками чути було, якъ выводила :

Кажуть, ты любишь другую,

Ты знаешь, се бувъ бы мѣи сконъ...“

„Скоооонъ!“ перебивавъ ёи съ выразомъ панѣ Добзонова, та поточится по клявишахъ фортепяну. И при тѣмъ справдѣ конала: пѣдняла свои ясны очи идъ стелѣ, перехилила въ задъ голову тай вже умирае. Того Сидонія не втяла нѣколи. Ёи злосливій очи и ѳтъ моторности надутій уста не були зродженій до такихъ сентиментальныхъ нѣжныхъ звуковъ. Мельодіи Оффенбаха або Гервого съ своими наглыми переходами, при котрыхъ можна собѣ допомочи очима, заверненьемъ головы або пѣдкиненьемъ ноги, — отсе лѣпше припало бы ѣй до смаку; але съ тымъ не смѣла признатися своѣй чулѣй учительцѣ. А въ тѣмъ, хочъ ёи у панни Льемировной часто принукували спѣвати, мала голосъ еще свѣжій и досыть хорошій.

Не маючи знакомствъ прибрала собѣ поволи свою учительку за приятельку. Лишала ёи у себе на снѣданье, выѣздила съ нею въ новѣи колясѣ на прогулку и брала ёи до порады при выборѣ и закупнѣ одежи та стрѣвѣ. Чулѣсть и щирѣсть панѣ Добзоновой додавала охоты звѣратися передъ

нею. Своими безустанными жалаями, адавалось, мовь бы хотѣла другихъ завзывать до подобныхъ выявленъ. Сидонія ровказувала їй! про Юрія, про свою любовь и звиняла свою провину нелюдскостію родичѣвъ, що ви мовь присиловали ѳдатися за чоловічка маючого але и геть старшого ѳтъ неи. Панѣ Добзонова вразѣ оказалась готовою помагати имъ — не щобы за грошѣ, але тая маленька жѣночка мала налѳгъ до налогу : любовалася въ любовныхъ заколотахъ. Одружена съ лѣкаремъ ѳтъ зубѣвъ, що ви побивавъ, була въ подружю дуже нещаслива та й тому всѣхъ мужѣвъ мала за гадюкъ ; а особливо сарака Ріслеръ подававъ їй на страшного мучителя, котрого ненавидѣти и обдурювати мала жѣнка цѣлкомъ слухне право.

Була въ неи запопадлива и невычайно позиточна подруга. Два або й три разы въ тыждень приносила картку на льожу до великой або до италіянської оперы або и до котрого въ малыхъ театрѳвъ, якъ то инколи буває, що за якою тамъ вандрѳвною штукаю цѣлый Парижъ чимчикуе по цѣлѳмъ Парижи. Въ очахъ Ріслера походили тѣ карточки ѳтъ панѣ Добзоновой : онажъ дѳставала по театрахъ тѳлько вѳльныхъ мѣсець, кѳлько сама захотѣла. А бѣдоласѣ анѣ на умъ не приходило, що найпослѣднѣйша въ тыхъ льожъ на першу выставу якои тамъ штуки, котра саме була въ модѣ, коштовала его спѳльника неравъ десять або и пятнадцать люидорѳвъ. Оно справдѣ дѣтину не легше було бы обдурити, якъ такого мужа. Въ безконечной своѣй легковѣрности принимавъ спокѳйно всяку ложъ а ще и не знавъ того облудного свѣта, въ котрѳмъ его жѣнка почала вже обнакомлятися. Онъ нѣколи не ходивъ съ нею. Спершу, якъ лише пѳбралися, пѳшовъ було съ нею кѳлька разѳвъ до театру та на соромъ заснувъ : щобы заниматися людъми, на те бувъ за надто простодушный а зновъ за надто поволи понимавъ, щобы могла его занимати гра, — такъ и заснувъ. Для того чувъ для панѣ Добзоновой велику вдяку за те, що заступала его при Сидоніи. Она жъ се умѣла такъ хорошо.

Выходила вечеромъ жѣнка, якъ завсѣгды, пышно убрана, то ѳнъ не мѳгъ налюбоватися нею ; а се ему и не въ здогадѣ, кѳлько коштуютъ тѣ стрѳѣ, не казати вже, хто ихъ заплативъ. И не пѳдѳврѣваючи нѣчого сяде при коминку та рисуе,

жде жѣнки та задоволеній думас собѣ : „Мусить десь добре бавитися !“

На долини у Фромонтѣвъ гралася та сама штука, тѣлько съ ѳворотными ролями. Ту молода жѣнка сидѣла дома. Що вечера пѣвъ години пѣсла выѣвду Сидоніи ѳтчинялися великій ворота на ново для появду Фромонта : панъ ѣхавъ до клюбу. Що жь можна кавати проти того ? Дѣла того вымагали. Въ клюбѣ, при карточкахъ, тамъ навязуются великій дѣла ; такъ треба доконче тамъ ходити, коли чоловѣкъ не хоче шкодити славы своєї торговлѣ. Кляра цѣлкомъ щиро вѣрила тому. Выѣхавъ чоловѣкъ, то она хвилю була дуже сумна. Такъ радо булабы его задержала при собѣ, такъ радо була бы при его боцѣ выйшла равомъ забавитися ! Але глянула на дѣтину, що щебетала та вывискувала при коминку а при роздяганю дроботѣло маленькими рожевими нѣжками, то и внетъ навадъ утихомиралася мама. А въ тѣмъ пришло ѣй такожь на помѣчь те велике слово : „дѣло“ такъ требуе, тая найвысша мудрѣсть купцѣвъ ; и спокѣйно здавалася на свою долю.

Юрій и Сидонія сходилися въ театрѣ. Перше, чога дѣзнавали при своихъ стрѣчахъ, було чувство задоволеніи пустоты. Они звертали на себе очи. Сидонія була теперъ справдѣ гарна. Ёи неправильне личко потребовало всякихъ пересадъ моды, щобы якъ слѣдъ добре выдатися, отже она знала ихъ такъ присвоити собѣ, що выдавалося, мовъ бы они нарощно лише для неї были выгадані. Въ кѣлька хвиль забиралися обоє, а панѣ Добзонова лишалася сама въ ложі. Они вынаняли собѣ були маленьке мешканье при уличцѣ Гаврііла, якъ разъ при колѣ Елизейскихъ пѣль, цѣлкомъ такъ якъ то тужили за тымъ дѣвчата у панны Льемирѣвнои. Тамъ мали двѣ пышно знаряженіи спокѣйніи комнаты, де тишина богатыхъ частіи мѣста перерывана хіба лише легкимъ гуркотомъ поточистыхъ появдѣвъ чудно уколывувала ихъ любовь. Згодомъ, коли ёи зухвалѣсть вѣйшла ѣй въ звичай, почала выдумувати рѣжніи смѣліи прогульки, шаленіи выбаги. Ще зъ часѣвъ ёи науки затамились ѣй наввиска балевыхъ мѣсць и славныхъ гостинницъ ; теперъ хотѣла ихъ звидѣти, цѣлкомъ такъ само, якъ любила кавати собѣ на розтяжѣ ѳтчинити дверѣ якого тамъ великого складу стрѣвъ, що о нѣмъ

передше знала лише въ улицѣ, въ написи на вывѣсцѣ. Бо передовсімъ глядала для себе въ той любовѣ отплаты за видѣть и горе своихъ дѣвочихъ лѣтъ. Нѣчо пр. пѣсля повороту въ театру або пѣсля нѣчной проѣздки по бульоньскѣмъ лѣску не бавило еи бѣльше, якъ вечера въ англѣйскѣй кавярни съ гонономъ блестячого выступку кругъ неи. Зъ тыхъ проѣздохъ приносила домѣвъ слова, дивачнѣ рухи, двозначнѣ пѣсни и всоры одежи, ѳтъ котрыхъ въ тѣмъ старѣмъ купецкѣмъ дому, де скрѣвъ вѣяло мѣщаньскимъ духомъ, почавъ завначатися выразный и разячій ѳтѣвнокъ тогдашного Парижа съ его кокотками.*)

Въ фабрицѣ почали щось догадуватися. Жѣнки въ народу, навѣтъ найбѣднѣйшѣ, умѣють такъ скоро збагнути убранье!... Коли панѣ Ріслерова выходила коло третей въ полудня, то наглядало еи пятьдесятъ паръ быстрыхъ зависныхъ очѣй, укрытыхъ за шибамы полѣрниѣ, та прошибало скрѣвъ гарну аксамитну загортку и лыскучими обшивкамы выложеный станикъ ажъ геть глубоко до грѣшнои душѣ.

Анѣ не замѣчала того, якъ всѣ тайны той малои шаленой головки ганяли докола неи, якъ тѣ стяжки, що маяли вколо еи ѳткрытой шиѣ; а дрѣбнѣ нѣжки въ черевичкахъ на десять гувикѣвъ розповѣдали дрѣботячи о всѣлякихъ крадькома ѳтбуваныхъ прогулькахъ, о сходахъ выставеныхъ коврами, по котрыхъ по ночи бѣгали на вечерю, о теплыхъ кожахъ, що ними обгорталися, коли пояздъ при свѣтлѣ лѣхтарнѣ кружлявъ докола овера.

Робѣтницѣ глазували собѣ та шептали: „А дивѣтъ, дивѣтъ на сю вычепурену ляльочку!... Се має бути убранье на улицу... На службу божу певне такъ не выстроится... А подумати лише, передъ трома роками, то ходила ще кождого рана до работы въ загортцѣ ѳтъ дощу, та тримала бувало въ кешени за два дудки печеныхъ каштанѣвъ, щобы не змерзла въ пальцѣ... А теперъ оно має пояздъ, конѣ...“ И середъ пылу лойкового та при сопѣ печѣй, розпаленыхъ лѣ-

*) „Cocotte“ инакше такожь „lorette“ зовутся въ Парижи деякѣ свободно живучѣ жѣнки; е то особна проява париского житя сороковыхъ лѣтъ, щось подѣбного до давнѣйшихъ „грязетокъ“, хочъ и не те саме. (Замѣтка перекладчика.)

томъ и вимою, подумало собі не одно бѣльшъ чимъ убоге дѣвча на тѣ примхи судьбы, що за однимъ замахомъ перевертають долю жѣнки, та починало роити собі о свѣтлѣмъ щастю, яке може и ви жеде, хочъ ѣй и не снится о тѣмъ.

Ріслера мали всѣ за обдурюваного мужа. Два робѣтники ѳтъ тискарень, вѣрнї гостѣ „Нѣсенѣтницѣ драматичныхъ,“ говорили, що бачили кѣлька разѣвъ паню Ріслерову въ тѣмъ театрѣ и то разомъ съ якимсь паномъ, що скривався въ заду въ льожи. И батько Ахиль розказувавъ дивнї рѣчи — — Що Сидонїя має якогось любаша або навѣтъ и кѣлькохъ, того були вже всѣ певнї. Лишь нѣхто еще не погадавъ на молодшого Фромонта.

А прецѣвъ въ обходженю съ нимъ она не заховувала нѣякои осторожности. Противно здавалося, мовъ бы внарошна робила всео такъ якось, щобы впадало въ очи; и се жъ таки може и ратовало ви. Чи разъ бувало заговорить до него на рундуку въ найухвалѣйшїй способѣ, щобы умовити съ нимъ на вечеръ сходины; чи разъ забагнесь ѣй набавити его страху та говорячи съ нимъ гляне му передъ всѣма безстыдно въ очи. Але мине бувало першїй перелякъ, то ще ѣй Юрїй дякуе за сю смѣлость, бо приписовавъ се ви надмѣрнѣй любви. Помылявся.

Она жъ бо, хочъ и сама собі не признавалася съ тымъ, бажала надѣвсѣ, щобы ихъ обзе замѣтила Кляра; бажала ѳтслонити ви ѳкно та подглядати, якъ ихъ подоврѣвае. Неспokoю свои соперницѣ бажала; ѳтъ чого ѣй еще неставало до повного щастя. Але дармо заходилася; Кляра Фромонтова нѣчого не замѣчала и жила якъ и Ріслеръ въ безпечнѣмъ спокою мовъ у Бога за дверима.

Лише старый касиеръ Жигимонтъ бувъ на правду неспокойный. А и днѣ не думавъ на Сидонїю, якъ коли бувало остановится въ рахункахъ та встромивши перо за ухо зверне крѣвъ свои кратки очи на вохку землю малого огородця. Онъ думавъ лише про свого пана, пана Шорша, що десь теперь тѣлько грошїй бере на ѳбжучїй выдатки и ему въ цѣлыхъ книгахъ робить баламуту. А знайшовся до того завсѣгды якїйсь новый позѣръ. Съ легкимъ безжурнымъ лицемъ приступить бывало идъ его загородцѣ:

„Маєте троха грошій, друже Плянусь?... Скубули мене вчера въ вечеръ при картахъ та не радбымъ за такою дробницею слати до банку...“

Майже съ жалемъ ѳтмыкавъ тогда Жигимонтъ Плянусь свою касу, та вынимавъ жадані грошѣ. И пригадавъ собѣ при тѣмъ, якъ то разъ панъ Юрій признався стрыкови, що зробивъ при картахъ кѣлька тысячѣвъ франкѣвъ довгу, а мавъ тогда не бѣльше двадцати лѣтъ; йой! що то тогда було, ажъ теперъ еще лачно. Такъ теперъ честивецъ повзявъ ненависть до кляубу и тяжку погорду до всѣхъ его членѣвъ. Отже одного дня приходитъ до фабрики одинъ богатый купецъ, що такожь тамъ належавъ, а той въ своѣй щирѣй простотѣ до него:

„Чортъ бери вашъ кляубъ въ замку дѣо!... За два мѣсяцѣ панъ Юрій лишивъ у васъ бѣльше якъ трицять тысячѣвъ франкѣвъ.“

А той зновъ засмѣявся та каже:

„Але вы въ блудѣ, батько Плянусь... Мы вашого пана найменше вже три мѣсяцѣ не бачили у себе.“

Касиеръ лишивъ сю розмову, але въ его души вселила ся гадка, що цѣлый день не дала ему спокою.

Коли Юрій не ходить до кляубу, то дежъ ѳнъ пересиджуе вечерами? Де ѳнъ тѣлькй грошѣ выдае?

Очевисто ту пахне жѣнкою.

Скоро Жигимонтъ Плянусь попавъ на сю гадку, почавъ на правду потерпати о свою касу. Старый медвѣдъ въ Берненьского кантону, що весь вѣкъ остався нежонатымъ, мавъ страшного боя передъ жѣнками въ загалѣ а особливо передъ Парижанками. Щобъ заспокоити свою совѣсть, уважавъ за рѣчь доконечну повѣдомити передовѣмъ Ріслера. Зраву зробивъ се оттакъ досыть въ майки:

„Панъ Шоршъ богато грошій выдае,“ сказавъ одного дня.

Ріслеръ нѣ троха не зжахнувся.

„Щожъ я на те пораджу, старый друже?... Мае до того право.“

И уцтивина говоривъ, якъ думавъ. Въ его очахъ бувъ Фромонтъ молодшій самъ паномъ торговлѣ. А то булобы хо-рошо, якъ бы ѳнъ, давный рисѣвникъ, хотѣвъ собѣ ту повваляти якихсь увагъ! И касиеръ такожь не смѣвъ вже бѣль-

ше говорити о тѣмъ; ажъ одного дня приходятъ до него до касы въ одной великой торговлѣ шалѣвъ и подають рахунокъ на шѣсть тысячѣвъ франковъ за кашмиръ.

Тогда пошовъ ђнъ до Юрія до его особнои канторы.

„Чи заплатити, пане?“

Юрій Фромонтъ троха змѣшався. Сидонія позабула увѣдомити его о тѣмъ новѣмъ купнѣ: она теперъ поступала съ нимъ цѣлкомъ вже посли свои уподобы.

„А певно, що заплатити, заплатѣтъ, батьку Плянусь...“ а видко було по нѣмъ троха заклопотана; а дальше каже:

„Запишѣтъ сю поставку на власный рахунокъ Фромонта молодшого... Се орудка, що я ви принявъ.“

Того самого вечера якъ разъ зажегаючи свою малу лампу побачивъ касиеръ Ріслера, якъ ишовъ огородомъ; такъ запукавъ въ ђкно, щобы его прикликати.

„Ту въ тѣмъ якась жѣнка мае свою руку...“ шепнувъ до него нишкомъ. „Маю вже на те доказъ...“

А коли вымавлявъ те страшне слово „жѣнка“, то въ жаху ажъ дрожавъ его голосъ, що губився середъ голосного гуку фабрики. Бѣдному касиерови выдався въ той хвили той клекодъ докола него мовъ який вловѣщій покликъ. Ђму здавалося, неначе всѣ тѣ безъ вину працюющіа машины, той величезный коминъ съ бухающимъ туманомъ дыму и той рѣжнородный рухъ робѣтниківъ при ихъ всѣлякихъ роботахъ — неначе те все товче, поравсь, працюе лише для якоисъ таемничои, въ шовки одѣтои, въ золото пристроенои маленькой людини.

Ріслеръ смѣявся въ него и не хотѣвъ ему вѣрити. ђнъ же знавъ вже въ давнѣйшого часу туу склонность своего земляка, у всѣмъ добачити пагубный впливъ жѣнки. Але таки часомъ вертали ему слова Жигизмонта на умъ; особливо вечеромъ въ хвильахъ самоты, коли Сидонія наконецъ вже устроѣлася та поѣхала съ панею Добозною до театру, а хата остала ся такъ безконечно пустою, скоро лишь ви довгий хвѣстъ переесунувъ ся за порѣгъ. Ђще горѣли свѣчки передъ зеркаломъ, а тѣ дробнѣи приборы до строю, що тамъ и сямъ лежали поровкиданѣи, ровкаували тогды о шаленыхъ выгадкахъ и непотрѣбныхъ выдаткахъ. Але Ріслеръ нѣчо въ того не бачивъ; лише якъ чувъ, що появдъ его спѣльника то-

чився по подвѣрю, тогда чувъ якійсь несмакъ и ажъ дрощъ бывало переймае его на згадку, що тамъ на долѣшнѣмъ поверствѣ панѣ Фромонтова самѣсенька проводить вечера. Бѣдна невѣста! А якъ бы то була правда, що Плянусъ говорить... Якъ Юрій мае въ мѣствѣ особне гавдѣвство... А! то було бы огидно!

Въ такихъ развахъ не брався до работы а сходявѣ нишкомъ на долину, щобы поспытатися, чи можна говорити съ панею, та мавъ собѣ за обовязокъ посидѣти съ нею.

Дѣтина вже спала, але передъ коминкомъ лежали еще межи деякими вабавками синій черевички и малый чепчикъ. Кляра читала або робила що. Бѣля неи стояла мати, занята якъ завсѣгды чищенѣмъ та вытиранѣмъ: она хухала ажъ до утомы на покрывку своего годинника або ставляла по десять разѣвъ тую саму рѣчь на те саме мѣсце съ такою завязтостію, мовъ бы починала божеволѣти. И честивецъ Ріслеръ зовсѣмъ не бувъ розвеселяющимъ гостемъ; але оно молодѣй жѣнцѣ нѣчо не вадило, та принимала его приявно. Она знала все, що въ фабрицѣ собѣ розказують о Сидоніи; и хочъ хіба половинѣ того няла вѣру, то таки ажъ за сердце еи давило, якъ дивилася на того бѣдолаху, що такъ часто лишае его жѣнка. Одно одного жаловало, и ѳтси плыла передовсѣмъ ихъ тиха приявнѣ; и не було нѣчо жалѣбнѣйшого, якъ дивитися на тыхъ двое опущеныхъ, якъ они падыкали одно надъ другимъ та старалися якось розбръвати.

Коли Ріслеръ сидѣвъ при малѣмъ, добре освѣченѣмъ столѣ на серединѣ гостинной, то поволи чувъ, якъ переймае его тепло коминка и ладъ цѣлого окруженя. Онъ бачивъ ту зновъ тѣ меблѣ, що ихъ знавъ ѳтъ двацяти лѣтъ, мавъ передъ собою портретъ своего давного начальника, а его дорога „мадамъ Шоршь“, що бѣля него сидѣла похилена надъ якою тамъ гарною робѣткою, выдавалася ему при всѣхъ тыхъ давныхъ згадакахъ еще гарнѣйшою и молодшою. ѳтъ часу до часу вставала подивитися до дѣтины, що спала въ другѣй комнатѣ и що въ перестанкахъ розмовы чути було еи ѳтдыхъ. И самъ не знавъ чому, а якось Ріслерови було и лѣпше и милѣйше, нѣжъ въ власнѣй хатѣ; бо въ декотрѣ дни его жѣнка такъ сквапно выходила и назадъ приходила, що его хороша хата выдавалася ему, мовъ якій сѣни безъ

дверей и безъ оконъ, отчиненій на всѣ чотыри стороны. У него будося въ гостяхъ, а ту жилося. Дбала рука всюды ту не-сла ладъ и красу. Крѣсла, що стояли въ кружѣ докола, немовъ нишкомъ балакали съ собою; огонь, що горѣвъ на коминку, якось трѣщавъ мовъ добрый знакомый; а малый чепчикъ мааенькой Фромонтѣвнои мовъ заховавъ еще въ сво-ихъ синихъ стяжкахъ ту солодку усмѣшку и той приязный поглядъ дѣтины.

Въ такихъ хвиляхъ думала собѣ Кляра, що такой пра-ведный чоловѣкъ прецѣнь таки вартъ иншой подруги жита свого; а Ріслеръ зновъ дивлячись на те спокѣйне хороше лице и тѣ лагѣднѣй умнѣй очи пытався самъ себе, для якои то прецѣнь дѣвки зраджувъ Юрїй таку честну свату жѣнку.

VI.

Рѣчный обрахунокъ.

Дѣмъ, де живѣ старый Плянусъ, стоявъ въ Монтружи и притыкавъ до той посѣлости, що еи недавно занимали Шебы. Складався такъ якъ и той, въ одного поверху надъ домомъ о трехъ ѡкнахъ и мавъ такой самѣсенскій огородъ съ бесѣдкою, оброслою дикимъ виномъ и съ грядками вы-саженными букшпаномъ. Старый касиеръ живѣ тамъ разомъ съ своею сестрою. Рано ѡдѣздивъ до мѣста першимъ омни-бусомъ, що ѡтходивъ въ того пристанку, а вертавъ ажъ ве-черомъ на ѡбѣдъ. Лише въ недѣлю остававъ дома та хо-дивъ коло своихъ цвѣтѣвъ и курїй. Стара панна дбала о газдѣвствѣ, страву та бѣлье. Щасливѣйшой пары годѣ собѣ подумать.

Обѣе були неодруженѣ и мали завзяту ненависть до по-дружа. Сестра гдидлася мущинами, братъ не вѣривъ жѣн-камъ; а про те обожалися, бо уважали одно одного за выро-докъ въ загального вѣспутя свого поглаву.

Коли говорила о вѣмъ, то завсѣгды кавала: „Панъ Пля-нусъ, мѣй братъ!“ а вѣнъ съ такоюжь самою любязною по-вагою вставлявъ всюды въ свои реченя свое: „Панна Пля-нусѣвна, моя сестра!“ Парижа они зовсѣмъ не знали, хочъ

и що день переходили черезъ мѣсто. Про те бувъ ѓнъ для тыхъ обохъ добрыхъ сердечныхъ людинъ пекломъ полнымъ почваръ двоякой породы, що одні другимъ дѣють всяку можливість пакѣсть. А коли бывало зачуютъ о якѣй пригодѣ въ подружу, яку тамъ пльотку, то кожде въ нихъ, пѣсля своихъ поглядѣвъ, винуватить иншу сторону.

„Чоловѣкъ виненъ,“ говорить «Панна Плянусѣвна, моя сестра.»

„Жѣнка винна,“ каже «Панъ Плянусъ, мой братъ.»

„О тѣ мущины!...“

„О тѣ жѣнки!...“

И се було заедно головною рѣчію ихъ розмовъ въ тыхъ недовгихъ хвиляхъ гулящихъ, що собѣ дозволявъ старый Жигимонтъ при своѣй працѣ, улаженѣй такъ само докладно, якъ его касовѣ книжки. Особливо ѓтъ якогось часу розмовы межѣ братомъ и сестрою бывали невычайно живѣ. Отѣ при нагодѣ говорили неравъ о тѣмъ, що дѣсѣ въ фабрицѣ. Сестра жалувала въ широкъ душѣ паню Фромонтову молодшу и уважала поступованье еи чоловѣка надъ мѣру гидкимъ; Жигимонтъ зновъ не знавъ дѣбрати достаточно гѣрихъ слѣвъ на ту ледачу незнакому, що кавала жадати при касѣ заплаты рахункѣвъ на кашмиры въ цѣнѣ шести тысячѣвъ франкѣвъ. Въ его очахъ ходило ту о честь и славу старого торговельного дому, де ѓнъ служитъ ѓтъ молодыхъ своихъ лѣтъ.

„И що съ нами станесе?...“ говорить разъ по разъ.
„О тѣ жѣнки!...“

Одного дня сидѣла панна Плянусѣвна при коминку съ пончохою та ждала на брата.

Вже ѓтъ пѣвъ години стоявъ стѣлъ накрытый, и стара панночка почала вже непокоѣтисѣ тымъ нечуванымъ опѣзненьемъ; ажъ въ тѣмъ входитъ Жигимонтъ до комнаты дуже змѣненый на лицѣ. Цѣлкомъ проти свого звычайу не скававъ анѣ слова.

Ажъ якъ зачинивъ старанно дверѣ, ѓдовзався тихымъ голосомъ до сестры, що неспокоѣно дивиласѣ на него и мовъ запытовала поглядомъ, що такого сталося :

„Новина. Знаю вже невѣсту, що въ самъ разъ заходится якъ въ найлѣпше, щобы насъ запропастити.“

И оглянувся докола по нѣмыхъ мебляхъ малои вѣдаль-

нѣ та ще тихшимъ голосомъ сказавъ таке дивне, таке несподѣване назвиско, що панна Плянусѡвна два разы казала собѣ его повторити.

„Чи може бути?!“

„Таки такъ є!...“

И при всѣй его грывотѣ видно було майже радѡсть въ его лицѣ.

Стара панна не могла сему вѣрити... Така добре вихована ввѣчлива панѣ, що єи приняла було съ такою сердечностію!... Якъ таке можна було подумати? -

„Я макс доказы...“ говоривъ Жигимонтъ Плянусъ.

И отъ почавъ розповѣдати, якъ батько Ахиль подыбавъ разъ вечеромъ Юрія и Сидонію саме въ тѡй хвили, коли входили до одного малого „готелю внаряженого“ на Монт-мартрѣ. А сей чоловікъ не лже — его знають люде не ѡтъ нынѣ. До того видѣли ихъ еще и инші разомъ. Въ фабрицѣ вже лише о тѡмъ говорятъ. Тѡлько одинъ Ріслеръ нѣчого не здогадуєся.

„Але жъ се вашъ обовязокъ повѣдомити его о тѡмъ,“ обѡввалася панна Плянусѡвна.

Касиєръ зробивъ поважне лице.

„Се дражлива рѣчь... Хто знає, чи повѣривбы менѣ? Декотрый невидючій такий вже слѣпый — — А ѡтакъ якъ стану мѣжь моихъ обохъ начальникѡвъ, то готовъ еще стратити мѣсце... О, тѣ жѣнки!... тѣ жѣнки!... А якимъ щасливымъ мѡгъ бути той Ріслеръ. Якъ вѡзвавъ ємъ его съ братомъ въ дому єюды до Парижа, то не мавъ и дудка; а теперъ править однимъ въ першихъ купецкихъ домѡвъ въ Парижи... Но, можна було думати, що чоловікъ теперъ буде тихо сидѣти... Та ба, — паничъ мусить женитися, якъ то доконьче вже потрѣбне було женитися... А до того ще бере собѣ Парижанку, съ тыхъ малыхъ кепско ученыхъ ляльчочокъ, що виходять на згубу поважному домови; а то мѡгъ мати праву, трудящу дѣвчину, краєнку, майже въ его вѣцѣ и неначе вытесану въ твердого дерева!...“

Панна Плянусѡвна, моя сестра, що то панъ Плянусъ, мѡй братъ, послѣдними словами закидавъ проти єи кремевної стати, мала теперъ чудну нагоду приповѣсти своє: „О, тѣ муцины!... тѣ муцины!...“ Але она мовчала. Була се

дражлива справа; може справдѣ, якъ бы бувъ Ріслеръ хотѣвъ въ пору, може бувбы днѣ одинъ — — —

Тымъ часомъ старій Жигимонтъ говоривъ дальше:

„И якъ же жъ стоимо теперь?... Отъ трехъ мѣсяцѣвъ перша париска фабрика тапетѣвъ висить на запасѣ той родовитои голоты. Треба видѣти, якъ грошѣ марно выкидаются. Цѣлый день моя загородка мусить бути отчинена лише на прикавы пана Юрія. Завсѣгды удався до мене; бо его банкирови оно занадто впадало бы въ очи, а въ касѣ грошѣ идуть и приходять, ровходятся и вplyвають... Але буде бѣда, якъ придетъ конецъ рахункѣвъ!... конецъ року выкаже самі чисті жаданя... А найпоганѣйша вже рѣчь, ажъ дурь береся, що Ріслеръ старшій о нѣчѣмъ чути не хоче. Вже кѣлька разѣвъ остерѣгаю его: „Уважай, панъ Юрій робить дурницѣ для той невѣсти“ — — — То днѣ або здвигне раменами та геть собѣ иде, або отповѣдає, що его се нѣчо не обходить, що Фромонтъ є ту паномъ... Справдѣ, можна бы думати — — — можна бы думати.“ — — —

Касиръ не договоривъ реченя, але его мовчанье всказовало на множество тайныхъ мыслій.

Стара панна цѣлкомъ сторопѣла. Але замѣсть, щобы глядати лѣву на те лихо, почала якъ то звычайно дѣють жѣнки въ такихъ разяхъ, розпадатися въ жаляхъ, здогадахъ та нарѣканяхъ... Якъ же то влє, що не зналося о тѣмъ скорше, коли ще Шебы жили обдѣч. Панѣ Шебова така честна людина. Можна було поговорити съ нею, щобы стѣрегла Сидоніи, та щобы розмовилась съ нею на розумъ.

„Се справдѣ добра гадка,“ перебивъ вѣй Жигимонтъ. „Треба бы вамъ поѣти на улицю дюмель та повѣдомити о всѣмъ родичѣвъ. Спершу хотѣвемъ писати до Франца... днѣ все мавъ велике значѣнье у брата и днѣ одинъ мѣгъ бы ему сказати о деякихъ рѣчахъ... Такъ Францъ дуже далеко... А въ тѣмъ оно бы таки було страшно, якъ бы до того пришло... При тѣмъ всѣмъ жаль менѣ бѣдного Ріслера... Нѣ! таки ще найлѣпше буде повѣдомити паню Шебову... Прийметеся того, моя сестро?...“

Була се трудна орудка. Панна Плянусѣвна троха вымовлялася; але она нѣколи не годна була спротивитися воли

брата, а вже до чиста переважила щира охота прислужитися своему давному приятелеви Ріслерови.

Дяковати добродушности зяти мѣгъ панъ Шебъ доконати свои новой гадки. Отъ трехъ мѣсяцѣвъ сидѣвъ въ своѣй славной торговли при улици дю-мель. Цѣла часть мѣста чудовала ся надъ тымъ склепомъ безъ краму, що рана отчи-нялися ѳконницѣ якъ въ гуртовныхъ торговляхъ, а замыкали-ся вечеромъ. Въ серединѣ стояла кобылка, новый пультъ до писаня, желѣзна скриня на грошѣ, великѣ терезы, — словомъ панъ Шебъ мавъ всѣ головнѣ закладны торговлѣ, тѣлько еще не знавъ, якѣй собѣ оббрати товаръ.

Надъ тымъ роздумовавъ цѣлыми днями ходячи вдовожъ и вширшъ по склепѣ; не обходили его нѣчо декотрѣ великѣ рѣчи, що властиво належали до спальнѣ, але не могли вже помѣститися въ задной комнатѣ. Надъ тымъ думавъ малый чоловічокъ такожъ, коли бувало съ перомъ за ухомъ стане въ порозѣ склепу та налюбоватися не може тымъ рухомъ париской торговлѣ. Купчики, що перебѣгають съ прѣбками въ клуночкахъ пѣдъ пахою, ручнѣ вѣзки послугачѣвъ, омнибусы, тырхоносы, тачки, выладовуванье товарѣвъ передъ сусѣдными дверима, паки съ сукномъ и шмуклѣрскою роботокъ, що ихъ тягають по болотѣ, поки счезнуть въ пивницяхъ, въ тыхъ темныхъ достатками заставленыхъ дѣрахъ, ѳтки выро-стае богацтво купецкихъ домѣвъ — те все чаровало пана Шеба.

Яка то для него утѣха ѳтгадовати, що е въ тыхъ пакахъ; ѳнъ бувъ першѣй на мѣсци, якъ де бувало лучилася яка бѣйка, або якъ кому упаде на ногу якѣй тягаръ, або якъ баскѣ нетерпеливѣ конѣ при якѣй брыцѣ занѣсуть довгѣй вѣсъ на поперекъ улицѣ та заставлять переходѣ. Крѣмъ того зазнававъ и всѣхъ тыхъ иншихъ розрывокъ, що то звычайно бавлять малыхъ купцѣвъ безъ покупцѣвъ, якъ зливы, рѣжнѣ нещаснѣ пригоды, крадежи, и сварки и т. п.

Вечеромъ простягався тогды въ своѣмъ поручовѣмъ крѣслѣ, згарованый и утомленный працею другихъ людей, та говоривъ до жѣнки обтираючи собѣ чоло:

„Теперь я живу!... менѣ треба було заняты!...“

Панѣ Шебова легко пѣдсмѣхалася и не отвѣчала нѣ словомъ. Привычна до всѣхъ прымыхъ своего чоловічка улади-

лася, якъ могла, въ задній комнатѣ, що выходила на темне подвѣрье. Она потѣшалася вгадками на колишній достатокъ своихъ родичѣвъ и на щастье дочки та, завсѣгды огрядно одѣта, знала собѣ вже вѣднати честь у доставникѣвъ и суздѣвъ.

Она нѣякимъ свѣтомъ не хотѣла уходити за жѣнку робѣтника, хочъ не одна въ тыхъ жѣнокъ не була така бѣдна, якъ она; та при тѣмъ всѣмъ старалася завсѣгды зберегчи певне маломѣщанське становиско. Отте було їй заодно на головѣ; и тому такожь вылыскувалася ѳтъ ладу и огрядности задня комнатка, де она сидѣла и де змеркало вже о третѣй годинѣ. На день лѣжко замѣнялося на софу, старый шаль на скатерть, коминокъ заставлявся испанською стѣною и выходила въ него комѳрка на харчѣ, а стравя варилася тихонько въ печи завбѣльшки якъ жарѣвня, що уживають до огрѣвваня нѳгъ. Спокой — се було бажанье тои бѣдной жѣнки, що такъ богато мала вносити ѳтъ вередливои вѣдчѣ своего чоловѣка.

Заразъ въ першихъ дняхъ казавъ панъ Шебѣ на свѣжо помальованыхъ ѳконницяхъ своего склепового ѳкна выписати аршинowymi буквами слова:

ТОРГОВЛЯ КОМИСОВА — ДѢЛА СПЕДИЦІЙНІЙ.

И жадного дальшого поясненя. Его суздѣды промышляли тюльомъ, сукномъ, полотномъ; ѳнъ мавъ охоту всею продавати, тѣлько не мѳгъ еще надуматися на щось певного. Кѣлькожь то безконечнои балаканины про те мусѣла наслухатися панъ Шебова вечерами!

„На полотнѣ не розумѣюся нѣчо; за те до сукна — ѳтъ тобѣ якъ разъ чоловѣкъ. Тѣлько жѣ мушу мати подорожного справника, якъ схочу промышляти сукномъ, бо найлѣпшій вырѳбы идуть въ Седану и Бѣлбефу. Перкаль — анѣ гадки!... на то треба лѣта. И тюль — рѣчь неможлива; за пѳвна вже пора.“

Звычайно утинавъ свою непевнѳсть словами:

„Встанемъ рано — яснѣйшь буде... Ходѣмо спати!“

Та такъ и робивъ на велику полекшу жѣнцѣ.

По трехъ чи чотырохъ мѣсяцяхъ почало таки навѣряться пану Шебови таке житье. Згодомъ почавъ знову жаловатися на бѳль и заворотъ головы. За гамѳрна и щось нездорова була тая часть мѣста. А до того и дѣло кепско иде.

На нѣчо нема покупу, анѣ на сукно анѣ на полотно, на нѣчо.

Въ самъ часъ того нового звороту зайшла до Шебѣвъ „панна Плянусѣвна, моя сестра,“ про Сидонію.

Стара панночка говорила по доровѣ сама до себе, „Обережно и уважливо до дѣла!...“ Тымъ часомъ, якъ всѣ несмѣлѣи люде, заравъ на вступѣ скинула зъ серця свѣй тягаръ за першими словами.

Се впало якъ грѣмъ зъ неба. Панѣ Шебова якъ почула, що посуджують еи дочку, то ажъ пѣдекочила, такъ обрушилася. Сего вже їй нѣхто не доведе. Еи Сидонія в жертвою огидной обмовы.

Панъ Шебъ дуже зъ горы збувавъ рѣчь всѣлякими теренями та хитаньемъ головы, и бравъ своимъ звичаемъ всѣ до себе. Якъ то можна було и подумати, щобы его рѣдна дитина, родовита Шебѣвна, дочка честного купця, що его въ мѣсци знають ѳъ трицяти лѣтъ — щобы она такъ могла забутиися? — — — Се неможлива рѣчь!

А панна Плянусѣвна таки стояла при своимъ. Не легко прийшлося їй, поки перемогла себе, щобы ту станути мовъ цокотуха и лепетунка чужои лихои славы. Але були певнѣи доказы. Рѣчь не була вже для нѣкого тайна.

„А якъ бы и такъ,“ заверещавъ панъ Шебъ сердитый на таку упертѣсть, „то що оно насъ обходить? Наша дочка замужна. Она живе одалѣккъ своихъ родичѣвъ... Се рѣчь чоловічка, о тѣлько старшого ѳъ неи, радити їй, вести еи... Чи ѳнъ же хочъ подумавъ о тѣмъ?“

И малый чоловічокъ почавъ теперъ коренити вятя, того Швайцара съ рыбакою кровію, що свѣй вѣккъ просиджуе въ своѣмъ бюрѣ надъ всѣлякими безглуздыми выдумками а не хоче провожати свою молоду жѣнку мѣжь люде та надѣвсѣ волить привычки свого молодецкого житя, люльку та пиварню.

Треба було лише видѣти, съ якимъ выразомъ паньскои погорды вымавлявъ панъ Шебъ слово „пиварня“! А хибажъ не ѳнъ глядавъ тамъ майже що вечера за Рісларомъ та обсыповавъ его докорами, якъ коли не ставився?

За всѣми тыми теревенями крылася въ головѣ купця зъ улицѣ дю-мель съ его „торговлею комисовою и спедицій-Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 8

ными дѣлами“ цѣлкомъ ясна гадка. Онъ хотѣвъ покинути свѣй склепъ, ухилятися ѳтъ купецкихъ дѣлъ, и думавъ ѳтъ якогось часу навѣдатися д Сидонію, та зъеднати собѣ ви для своихъ новыхъ замѣрѳвъ. Такъ се не було на порѣ выкликвати милій стычки и говорити о батьковскѳй власти та обовязкахъ жѣнки. Панѣ Шебова була теперъ троха вже не такъ переконана о непорочности своєї дѳнки, якъ еще передъ кѳлькама хвилями, та вже и пары зъ устъ не пустила. Она небога рада бы була теперъ стати и слѣпою и глухою та, щобы була нѣколи и не знала панни Плянусѳвнои.

Якъ всѣ, що були дуже нещасли й въ своимъ житю, такъ и она любила бодай позѳръ спокою. Несвѣдомѳсть выдавалась ѣй чимсь наибѳльше пожаданимъ. Милый Боже, чижь и такъ не було се жатье досыть сумне? А въ тѳмъ, чижь не була Сидонія завсѣгды правою дѣвчиною, чомужь не мала бути и правою жѣнкою?

Почало змеркати.

Панѣ Шебъ вставъ поважно, замкнувъ ѳконницѣ та зажегъ газъ; при зго свѣтлѣ выглядали голі стѣны, порожній перегородки въ шахахъ, словомъ цѣле дивне уладженъе такъ, мовъбы властит ль вчера оголосивъ банкротъ. Мовчки и закусивши съ погорлою уста неначе хотѣвъ скавати до старои панни: „Иде къ вечеру... часъ ити до дому.“ Въ той самъ часъ чути було, якъ панѣ Шебова въ заднѳй комнатѣ нишкомъ хлипала ладячи вечерю.

Панна Плянусѳвна вернула зъ гостины.

„Но?“ запытавъ старій Жигимонтъ, що жадавъ ви зъ нетерпеливостію.

„Не хотѣли менѣ вѣры няти и выправили мене въ найчемнѣйшій способъ, куды воробцѣ лѣтають.“

И прослезилася ѳтъ дѳвнанои зневаги.

Старій покраснѣвъ якъ грань и съ глубокою шаною взявъ ви за руку.

„Панно Плянусѳвна, моя сестро,“ скававъ съ повагою, прошу менѣ даровати, що васъ склонивъ емъ до того; але ходило о честь дому Фромонтѳвъ.“

Зъ того часу ставъ Жигимонтъ съ кождымъ днемъ сумнѣйшій. Зго каса выдавалась ему вже за мало крѣпкою, ва

мало безпечною. Хочь Фромонтъ и не жадае бувало ътъ него грошѣй, то ънъ все въ страху и въ журѣ; а въ бесѣдѣ съ сестрою всю свою тревогу збирае въ три слова, що ему заодно наверталися на языкъ:

„Не маю вѣры!...“ говоривъ своимъ тяжкимъ швейцарскимъ говоромъ.

Такъ собѣ все набивавъ голову своєю касою, ажъ ему нераазъ снилося, що она цѣлкомъ разлетѣлася, що при всѣхъ замкахъ таки стоить отверта, або що сильный вихоръ забирае паперы и що ънъ по цѣлѣй фабрицѣ ганявся за ними, щобы ихъ навадъ повбирати.

Сидить бувало въ день за кратами въ своимъ спокѣйномъ бюрѣ, то привиджувалось ему, мовбы мала бѣла мышъ всунулася до скринѣ та все грызе, роздирае и тымъ гладшою та красшою стае, чимъ бѣльше робить докола спустошена.

Якъ же ъттакъ пополудни явится Сидонія на рундуку въ своимъ убраню мовь кокотка, то ажъ задрожитъ старый Жигимонтъ — такій лютой. Въ его очахъ переходила коло него истна пагуба торговлѣ и то пагуба въ пышномъ строю, съ малымъ синѣмъ пояздомъ передъ дверима та съ моторнымъ лицемъ цасливои зальотницѣ.

Панѣ Ріслеровѣй анѣ въ гадцѣ було, що тамъ на долини при томъ ъкнѣ чатуе еи завзятый ворогъ, та нагледае еи найдрѣбнѣйшій рухи, найменшій дрѣбницѣ еи житя, кождый прихѣдъ и ътхѣдъ учительки спѣву, вранцѣ кожде зъявленье моднярки, всѣ пуделочка, якій тамъ приносятся, та й тѣ гальонѣвані шапки и службы во склепу „дю-люврѣ“ и той его тяжкій вѣзъ, що съ двѣднками стае передъ ворѣтми и мовь почта поспѣшна съ здоровыми кѣньми жене Фромонтову торговлю съ шаленою скоростію идъ банкротови.

Жигимонтъ числивъ пакки, важивъ ихъ окомъ и цѣкаво загледавъ черезъ ътчинені ъкна до середины Ріслеровои хаты. Не укрылися передъ его окомъ анѣ тѣ ковры, що ихъ трѣпано съ такимъ гукомъ, анѣ столички съ цвѣтами, що ихъ выставляно на сонце, анѣ тѣ цвѣты рѣдкі и дорогі але и недугуючі, бо не добрані до поры року, анѣ пышні гафты.

Кожде свѣже закупио въ дому сейчасъ впадало ему ѣ

очи, бо завсѣгды ишло въ парѣ съ якимсь великимъ жада-
ньемъ грошѣй.

Але бѣльше нѣжь всё занимало его лице Ріслера.

По его думцѣ тотъ жѣника готова була его пріятеля,
найлѣпшу и најчестнѣйшу душу, перевернути въ скѣченного
ледащицю. То була вже рѣчь певнѣсенька, Ріслеръ знае
о своѣй ганьбѣ, терпять ея, та платять его, щобы мовчавъ.

Певно, що въ такѣй гадцѣ було щось недорѣчного, щось
огидного. Але чистѣй правѣ душѣ, що довѣдались о нечести,
хочь нѣколи ея не пѣзнали, мають вже въ собѣ таке, що
заразь пускаются за далеко, по за границѣ дѣйсности. Скоро
разъ касирѣ бувъ переконанный о врадѣ Сидоніи и Юріи
Фромонта, то вже и нѣкчемнѣсть Ріслера не выдавалась ему
не имовѣрною. И якжежь мавъ собѣ иначе вытолковати
тую рѣвнодушнѣсть Ріслера на выдатки спѣльника?

Честивецъ Жигимонтъ съ своєю привычною праведно-
стію не годенъ бувъ поняти чистоты сердца такого Ріслера.
Его привычки твердого веденя рахункѣвъ и купецка быстрота
не мали зовсѣмъ нѣчо спѣльного съ тою непритомною необа-
чною вдачею чоловѣка, що бувъ по поламъ художникомъ
и вынаходцемъ. Онъ о всѣмъ мѣрковавъ по собѣ, бо и ѣо
снѣ ему не вераеся, що то е чоловѣкъ заклопотанный якоюсь
вынаходкою, занятый якоюсь упертою гадкою. Такі люде то
сновиды. Они дивятся та нѣчого не бачуть, бо ихъ очи
звернені въ середину.

Але по гадцѣ Жигимонта Ріслеръ таки бачивъ.

Ся гадка робила старого касира дуже нещасливимъ.
Бувало зайде Ріслеръ до касы, то Жигимонтъ вразу ще бы-
стро дивится ему въ очи. Але дальше побачить тую зимну
рѣвнодушнѣсть, що мовъ маска покрывае лице его пріятеля,
та выдаея она ему обдуманною и нарешною. И взохоченый
тымъ ѣтвернеся наконецъ та гребе въ вяванкахъ рѣжныхъ
наперѣвъ, щобы ухилитися передъ облуднымъ поглядомъ
Ріслера; а говорить съ нимъ еще, то хіба зверне очи на
кручені стезжки огороу або на плетені навхрестъ краты.
Справдѣ не знати вже було, съ кимъ властиво говорить.

Вже не обмѣнювались пріявными поглядами, вже не
перебирали посполу въ листахъ касовой книжки за давными
вгадками.

„Отсе рѣкъ, що вступивесь до нашої фабрики... ту твої першій додатокъ... Чи тямить еще? Обѣдалисьмо того дня у Дуива а ѳттакъ пошли вечеромъ до „кавярнѣ неарячихъ...“ га? то бувъ банкетъ!“

Въ кѳнци таки вачудовавъ Ріслера той дивный холодъ, якимъ повѣяло межи нимъ а Жигимонтомъ. Отъ и ставъ обѣ тѳмъ говорити съ жѣнкою.

Она вже ѳтъ якогось часу мовбы въ воздухѣ чула тую ѳтразу Жигимонта. Иде неравъ черезъ подвѳрье, то такъ ви слѣдятъ неприязнї очї, що вмѣшана ажъ обернеся дѣ комнатцѣ касиера. Отже той розладъ межи обома приятелями лякавъ еи, и она чимъ швидше взялася на способы, щобы завадлегѣдъ настроѣти свого чоловѣка противъ лихихъ помовокъ Жигимонта.

„А пожь, вы не уважаете, що ѳнъ завидуе вамъ вашого становиска!... Давный товаришь, а теперь его начальникъ — се его сердить... Але якбы чоловѣкъ хотѣвъ собѣ що робити въ тыхъ всѣхъ завидникѳвъ — отъ бачите, я ту справдѣ мовъ окружена такими людьми.“

Ріслеръ выпуливъ очї:

„Ты?“

„Певно, що я... всѣ тѣ люде нетерпятъ мене. Они не могутъ пробачити того малѳй Шебѳнѳй, що она теперь жѣнкою пана Ріслера старшого... Богъ вѣсть, кѳлько вже пѳдлыхъ помовокъ на мене ровнесено.. А вашъ касиеръ такожь певно не ховаз языка до кешенѣ, того можете бути певнымъ... той злосливый чоловѣкъ!“

Тыхъ кѳлька слѳвъ выстарчило. Ріслеръ за гордый, щобы жаловатися, въ своимъ обуреню одвѣчавъ холодомъ на холодъ. Тыхъ двѳ честныхъ але недовѣряючихъ собѣ душъ не могли вже сходитися съ собою, щобы не дѳбнавати якогось прикрого чувства; и такъ Ріслеръ старшїй по якомъ часѣ ставъ цѣлкомъ оминати касу. Оно приходило тымъ легше, що всѣ sprawy грошевї належали до молодшого Фромонта, а ему присылаемо мѣсячнї грошѣ що трицятого на гору до хаты. Се була дальша пѳлекша для Юрїя и Сидонїя и давала нагоду до множества поганыхъ обманѣ.

Теперь Сидонїя думала надъ тымъ, якъ довершити той образъ свого розкѳшного житя, що собѣ уложила була. Не-

ставало їй еще хутора. Властиво она нетерпѣла деревъ, лановъ и сѣльскихъ гостинцевъ, що чоловікка засыпують туманами курявы — „нема въ свѣтѣ нѣчо сумнѣйшого,“ мовляла. Але Кляра Фромонтова проживала звичайно лѣтомъ въ Савиню. Ледво наспѣли перші хороші дни, то вже ладовано скринѣ на долѣшнѣмъ поверсѣ, знимано занавѣсы, и великій вѣвъ, на котрѣмъ геть високо на верху гойдалася синя колыска донечки, выправлявся во всѣмъ до замку дѣда. А опѣсля колись вранцѣ выѣздили такожъ мати, бабка, мамка и дѣтина, цѣла купа бѣлои одежи и легкихъ обслонѣ въ двокѣннѣй колясѣ баскимъ чваломъ идѣ сонѣшнымъ муравникамъ и тѣнистымъ бесѣдкамъ.

Париж о тѣмъ часѣ гидкій, безлюдный, а жарко въ нѣмъ мовъ въ гутѣ; але про те любила его Сидонія и въ тѣй порѣ року. Тѣлькожь всѣ стрѣйні и богаті Парижанки гуляють теперъ пѣдъ ясными парасольками по надъ берегами моря, а выѣздъ той служитъ имъ за покрышку до тысячныхъ новыхъ выгадокъ, до тысячныхъ дивезныхъ и дуже смѣлыхъ модъ, позволяючихъ показатись, що отъ маеса хорошу уточену ногу и власне довге чорне волосье. Отъ той гадки ажъ сердце їй щемѣло.

Морскій купелѣ? О тѣмъ не було що и думати, бо Ріслеръ не мѣгъ ѣтдалитися.

Купити хутѣръ? Не було еще за що.

Правда, що на те бувъ любчикъ; а ѣнъ нѣчого не бажавъ горячѣйше, якъ уволити їй ту свѣжу волю.

Алежбо хутѣръ то не нараменникъ анѣ шаль кашмировый, щобъ можна его схвати. Треба було, чтобы чоловіккъ самъ принявъ той даръ. А се трудна справа; але съ Ріслеромъ можна прѣбовати.

Щобы на разѣ приготовить рѣчь, говорила заедно о якѣмъ малѣмъ не дорогѣмъ хуторци недалеко Парижа. Ріслеръ слухавъ та пѣдсмѣхався. Подумавъ собѣ на высокую траву, на садъ повный хорошихъ овочѣвъ: оно кортѣло его вже и до посѣлости якоисъ; разомъ съ возможностью дався чути и тая потреба. Але бувъ обачный; такъ одвѣчавъ:

„Дасться видѣти... дасться видѣти... Пождѣмо кѣнца року.“

Кѣнца року, то значить: рѣчного обрахунку.

Рѣчный обрахунокъ!

То чародѣйне слово. Цѣлый рѣкъ порався и обертався чоловѣкъ въ наибѣльшѣмъ занятю. Грошѣ приходятъ, идутъ, рвотчуются, растутъ, улѣтаются, а майно торговлѣ бѣльшае, меншае, росте або счезае въ безустаннѣмъ руху мовѣ тотъ лыскуча невхопна вмѣя; и ажъ до певного часу! неначе перестанку, не дѣйдешъ въ тѣмъ всѣмъ кѣнца. Ажъ рѣчный обрахунокъ покаже, якъ рѣчи стоять, и чи рѣкъ, що выдався добрый, е такожь на правду добрый.

Рѣчный обрахунокъ робится звичайно съ кѣнцемъ грудня на рѣдво або на новый рѣкъ. Треба до того богато часу по надѣ звичайнѣ години працѣ; отже неравъ муситесь робити до пѣзнои ночи. Цѣлый дѣмъ на ногахъ. Лямпы горять еще довго по за бюровѣ години и неначе берутъ участь въ тѣй правничнѣй свѣтлости, що еи сей послѣдний тыждень року рвдае въ кружкахъ родинѣ. Каждый ажъ до найнишого слуги въ фабрицѣ пѣкавый, якъ выпаде рѣчный обрахунокъ. А джежь бѣдъ того важного числа залежать додатки и коляда!

Тамъ обчисляютъ величезнѣ грошѣ богатои фабрики, а ту на хатахъ на пятѣмъ поверсѣ або въ тѣсныхъ домѣвкахъ поза валами навѣтъ и жѣнки, дѣти та родичѣ службы не говорятъ о нѣчѣмъ иншѣмъ, якъ о рѣчнѣмъ обрахунку. Ёго кѣнець дастся и имъ почути: або съ конечности будутъ мусѣли здоити свою оцѣднѣсть, або ажъ теперъ позволить коляда на довго ѣткладане купно якоисъ домовои рѣчи.

У Фромонта молодшого и Рѣслера старшого въ тѣй хвилѣ е Жигимонтъ божищемъ дому, а ёго мала перегородка храмомъ, де всѣ купчики ѣтбувають сторожу.

Середѣ тишины спочивающей фабрики шелестять при обертанку тяжкѣ листы великихъ книгъ, коли голосный покликъ якого тамъ имени вѣзве заглянути до иншихъ спискѣвъ. Шкребѣтъ пера. Старый касиеръ посередѣ своего штабу выгледае надѣ-мѣръ занятый, страшный. Отъ часу до часу загляне Фромонтъ молодшѣй, въ рукавичкахъ, съ цигаромъ въ зубахъ, — отъ-отъ мае всѣдати до появу. Пѣдходить поволи на пальцахъ и похилитесь до ѣконца перегородки:

„А що... Якъ тамъ?“

Жигимонтъ мрукне, и молодой панъ торговль ътходитъ; не смѣе бѣльше пытатися. Онъ здогадуеся по лицу касиера, що новина буде нехороша.

Справдѣ ътъ часѣвъ заверюхи, коли билися на подвѣрхѣ фабрики, не було еще такъ нужденного обрахунку въ торговль Фромонта. Приходы и ровходы вырѣвнювалися. Торговельнѣ выдатки поѣли весь зыскъ; а до того еще Фромонтъ молодшій бувъ великѣ грошѣ виненъ до касы. Треба було видѣти змѣнене лице старого Плянуса, якъ 31. грудня прийшовъ на гору до Юрія вручити ему рѣчный обрахунокъ.

Юрій принявъ дуже весело тую вѣдомсть. Оно дальше — каже — поде вже лѣпше. А щобы назадъ вернути веселдсть касиерови, давъ ему на коляду тысячъ франковъ мѣсто пятьсотъ, якъ звычайно дававъ покойный стрыко. Загаломъ каждому дѣсталися доказы тои великодушности; а при загальномъ задоволеню внятъ повабулося то сумне законченъе рѣчныхъ рахункѣвъ. Що до Ріслера, то Юрій взявъ на себе повѣдомити его о станѣ рѣчѣй.

Але якъ вѣйшовъ до малои комнатки своего спѣльника, що була освѣтлена въ горы мовъ робѣтня художника, такъ що лучѣ свѣтла прямо ишли на роботу вынаходя, то таки наразъ хвильку и соромно му стало и каеся того, що починивъ.

На скрыпѣ ътчиняныхъ дверѣй Ріслеръ обернувся радѣсно: „Шоршъ, мѣй друже... вже еи маю... нашу тискарню. Ще треба обдумати кѣлька дрѣбницъ... але се вже байки; теперъ я вже певный мого дѣла... Будете видѣли... будете видѣли!... Прошасоны могутъ собѣ теперъ робити, що хотять — „Ріслеровою тискарнею выпремо всѣхъ соперникѣвъ.“

„Славно, товаришу,“ ъткававъ Фромонтъ молодшій. „Отсе на колись, а о нынѣшнемъ не думае. Рѣчный обрахунокъ!...“

„Дѣйстви, правда есть. Я вже вовсѣмъ не думавъ о томъ... Выпало не цѣлкомъ хорошо, не правда?“

Такъ скававъ, бо запримѣтивъ въ лица своего спѣльника троха взорухеный и заклопотаный выразъ.

„Але де тамъ, цѣлкомъ противно, дуже хорошо,“ ътповѣвъ сей. „Можемо бути слушно задоволенѣ, особливо що то прецѣнь нашъ першій рѣкъ... Маемо по сорокъ тысячѣвъ

Франковъ чистого выску. Думаючи, що може будете потребовали гроша, щобы жъвнцѣ зробити який дарунокъ на новий рѣкъ — — —“

Съ тымъ положивъ Фромонтъ молодшій на стѣлъ купу банкнотѣвъ и переказѣвъ; але при тѣмъ не смѣвъ глянути въ лице тому честному чоловѣкови, котрого въ тѣй хвили такъ погано обманювавъ.

Рислеръ старшій черезъ хвилю дуже бувъ зворушений. Тѣлько грошѣи на разъ и то для него одного! Сей часъ подумавъ на благороднѣсть тыхъ Фромонтѣвъ, що зробили зъ него те, чимъ є; а ѳтакъ прийшла му на умъ его мала Сидонія та ви бажанье, що его вже тѣлько разѣвъ виявляла а теперъ оно може збутися.

Съ слезами въ очахъ и съ добродушною усмѣшкою на устахъ простягнувъ обѣ руки до своего спѣльника:

„Тѣшуся.... дуже тѣшуся...“

То були его улюблені слова при незвычайныхъ нагодахъ. ѳтакъ показавъ на тую купу банкнотѣвъ, що лежали передъ нимъ на столѣ, на тѣ легки листочки, що завсѣгды готові ровлетѣтися на всѣ вѣтры.

„Знаете, що се є? запытавъ Юрія съ радѣснымъ лицемъ.
„Се Сидонинъ хутѣръ!“

А певно, що такъ!

VII.

Листъ.

„До пана *Франца Рислера*, инжинѣра французского товариства

въ Исмаилѣ (въ Египтѣ).

„Францъ, мѣй хлопче, старый Жигимонтъ пише до Тебе тыхъ кѣлька слѣвъ. Якѣбы я лѣпше умѣвъ списати мои мысли, то мавбы тобѣ богато що ровповѣдати. Але клята французина за тяжка; а до того Жигимонтъ Плянусъ, коли не мав дѣла съ своими числами, то вже зовсѣмъ до нѣчого. Отже хочу Тобѣ лише якъ можъ коротко сказати, о що ходить.

„Въ дому Твоего брата не добре водится. Жѣнка обманю его разомъ съ его спѣльникомъ. Она вже своего чоловіка привела на глумъ людскій; а якъ поѣде такъ дальше, то черезъ ню будутъ его люде еще уважати за очевидного падлюку. — Слухай, мѣй хлопче. ты муєшь неотверто сей часъ приѣхати сюда. Ты одинъ мѣгъ быєь поговорити съ Ріслеромъ и зняти ему полуды въ очій що до тои Сидонія. Намъ ѣнь не йме вѣры. Бери жь скоро ѡтпустку и приѣди.

Я знаю, що ты тамъ на юѣ муєшь робити на хлѣбъ и дбати о будучѣсть; але чоловікъ съ честію повиненъ надѣвсе инше класти имя, що ему передали родичѣ. А я жь тобѣ кажу: якъ не приѣдешъ сей часъ, то приѣде хвиля, коли имя Ріслера покрыєся такимъ соромомъ, що не будешъ вже мавъ ѡтваги, носити его еще дальше.

*Жигимонтъ Цялюсь,
касиеръ.“*

ТРЕТЯ КНИГА.

I.

Местникъ.

Кого заняте або уломнѣсть тѣла держитъ все на одномъ мѣсци и при томъ самѣмъ ѣкнѣ, хто нѣкого не бачитъ передъ собою крѣмъ мурѣвъ, крѣвъль та сусѣдныхъ ѣконъ, того обходятъ и переходжѣ въ улицѣ.

При ихъ недвижности стає имъ житѣе улицѣ частиною ихъ власного житя; а тѣ, що за своими занятами перебѣгають неравъ по при нихъ що день о томъ самѣмъ часѣ, и не адогадуются, що суть для иншихъ годинниками, що за ними

повирають признані очи та сей чась запримѣтять, якъ коли случайно оберуть собѣ иншу дорогу.

Панѣ Дельобейльовѣ що весь день сидѣли въ своѣй комнатѣ, ѳдавалися такожъ подѳбнымъ замѣчанямъ. Мати въ працѣ вже почала троха недовиджати, а ѳкно було вузеньке; тожь она сѣдала при самѳй занавѣсѣ ѳсуваючи ѳи на бѳкъ. Троха оподальше ѳтъ свѣтла але заравъ обѳчь ѳи стѳльца стояло велике поручове крѣсло дочки. За роботою вскаувала ѳттакъ перехожихъ. Було се розрывкою, поддержувало розмову, и скорѣйше сходили довгѣ години працѣ, численѣ пѳсля правильного явленя зарѳвно трудящихъ людей. Панѣ Дельобейльовѣ особливо занялися двома малыми сестричками, якимсь паномъ въ сѣрѳмъ пальтѣ, дѣтиною, що ѳи воджено що день до школы а опѳсля зновъ навадъ, та якимсь инвалидомъ на деревянцѣ, що ѳтъ ѳго ходы глухо и якось сумно лунало по хѳднику.

Правда що отсега ледво коли бачила на очи; ѳнъ пероходивъ, ажъ коли нѳчь вже запала. Але чутно ѳго було; и сей тупѳтъ выдавався кулявѳй дѣвчинѣ мовъ голосна луна ѳи найсумнѣйшихъ гадокъ. Всѣ тѣ знакомѣ въ улицѣ и не здогадувалися, якъ дуже занималися ними обѣ жѣнки. Ишовъ дощъ, то була така бесѣда:

„Помокнуть... Не знати, чи дитина зайшла ще передъ дощемъ до дому?...“ Змѣнялася пора року, а марцеве сонце розѳляло свои промѣня по мокрѳмъ хѳднику, або грудневѣй свѣгъ покрывъ ѳго бѣлыми платками чи чорнымъ болотомъ; то нова одежина на котрѳмъ въ приятелѣвъ тыхъ двоихъ пустильницъ наводила ихъ на гадку: „Настало лѣто!“ або зновъ „Надходить зима.“

Було се въ маю, одного въ тыхъ лагѳдныхъ вечерѣвъ, коли то житѣе домѳвъ черезъ ѳтвертѣ ѳкна розходится на свѣтъ. Девидерѣя и ѳи мати пильно перебирали пальцями и голками и користали въ уходячого дневного свѣтла ажъ до послѣдного промѣня, поки зажегли свою лампу. Чути було галась дѣтѣй, що гралися по подвѳряхъ, на пѳвъ розвѣяну вѣтромъ гру на фортепянѣ, ѳтъ часу до часу покликъ якого тамъ ходячого крамаря, що переходивъ туды съ своими до половины выпорожненными тачками. Весна неслась воздухомъ съ неописанымъ запахомъ гияцинтѳвъ и бову.

Мати Дельобейльова отцо поклала на бѣкъ роботу та, поки замкне ѳкно, сперла лѣктѣ на пѣдѣконци и слухала еще того рѣжного гамору великого рухливого мѣста, яке оно раде, що по скѣнченѣй дневнѣй працѣ може переходитися по улицахъ. Хвилями говорила съ донькою не обертаючись.

„Бачь, отъ иде панъ Жигимонтъ. Якось сего вечера завчасу вѣйшовъ зъ фабрики... А може оно тѣлько такъ здався, бо вже довшій дни; але менѣ таки выдався, що еще не може бути сема година... Але кого то старый касиеръ має при собѣ?... А то прецѣнь дивне!... Здавалобыся — ба такъ, певно — — здавалобыся, що то панъ Франць... Алежь то зновъ не може бути... Панъ Франць вѣ сѣй хвили геть далеко звѣтси; но! та и борода такожъ не мавъ... Але менше о тов! сей панъ таки дуже подѣбный до него... Дивисьно, дѣтино!“

Але дѣтина не встаетъ зъ крѣсла; анѣ навѣтъ не рушится. Съ задумчивымъ окомъ, съ голкою лѣтаючою вѣ воздухѣ, нерухома вѣ милѣй поставѣ своего невсыпущого занятя, выбралася до блакитной чародѣйной краины, до той чародѣйной краины, де чоловѣкъ иде своєю дорогою вѣольный ѳтъ всякои уломности. Имя Франца, котре мати мимовѣльно выповѣла при нагодѣ якоись подѣбности, то для неи минувшѣсть повна солодкихъ привидѣвъ, повна горячихъ надѣй, що такъ скоро улетѣли, якъ той румянець, що выступавъ на ви лицѣ, коли ѳнъ вечеромъ вертаючи до дому ще на хвильку зайшовъ до комнаты побалакати съ нею. Якъ жежь то вже давно тому! Чи таки справдѣ мешкавъ ѳнъ колись ту побѣчь, чи справдѣ чувала она колись его хѣдъ по сходахъ, чи справдѣ колись доходивъ ви той шелестъ, коли ѳнъ присувавъ бувало стѣлъ рисунковый до ѳкна? Кѣлько то горя и радости вызнала она, якъ ѳнъ ту на низонькѣмъ стѣльци сидѣвъ бувало ѣй вѣ ногахъ и ровповѣдавъ о Сидоніи.

А она робила надъ своими хрущиками та птичками та за роботою додавала ему ѳтваги и ровраджувала; бо Сидонія завдала було ѳѣдному Францови не одного малого горя, поки навела на него отте велике. Звукъ его голосу, коли говоривъ о тѣй соперницѣ, и блескъ его очѣй, коли думавъ о нѣй, при тѣмъ всѣмъ таки чарувавъ ви. И такъ, коли вѣ тяжкѣй ровлуцѣ забрався генъ далеко, то полишивъ за

собою бѣльшу любовь ѡтъ тоя, яку забравъ съ собою. Тамъ любовь при однакомъ завсѣгды окруженю и при ѡтлюднѡмъ тихѡмъ житю съ всѣмъ его горемъ мусѣла остати однакою; его жь любовь тымъ часомъ на свѣжѡмъ воздухѣ широкихъ гостинцѣвъ таяла поволи и улѣтала.

...Меркне чимъ разъ бѣльше. Невысказанный сумъ огорѣтае бѣдну дѣвчину разомъ съ густѣющими тѣнями того лагѡднаго вечера. Блескъ минувшого щастя меркне для неи, якъ те свѣтло дневне тамъ въ ѡкнѣ, де все еще выхляеся мати.

Въ томъ ѡтчиняются дверѣ... Хтось тамъ стоить, та не можна его добре розѡзнати... Хтобы то такій мѡгъ бути? Панѣ Дельобейльовѣ не принимаютъ же нѣколи гостей. Обернулася мати и сразу думаетъ, що то хтось въ торговлѣ, що прийшовъ по тыждневу роботу.

„Мѡй чоловікъ саме пѡшовъ до васъ, пане... Бѣльше ту не маємо нѣчо. Панѣ Дельобейль ѡтнесе вамъ все.“

Мущина не одвѣчаючи иде ближе до комнаты; а чимъ бѣльше зближаеся до ѡкна, тымъ лѣьше вызначаеся его лице. Высокій се, сильный, осмаденый молодець съ густою русою бородою, сильнымъ голосомъ и троха тяжкою вымовою.

„А! панѣ Дельобейльова, а вже жь не пѡзнаете мене?“

„О! панѣ Францъ, я — я васъ пѡзнала сей часъ,“ обѡввалася теперъ Дезидерія, спокойно, холодно, ѡтъ привычаю,

„Бѣй Богу! сежь панѣ Францъ.“

И боржѣй зрываеся мати Дельобейльова до лампы, зажегае еи и зачинае ѡкно.

„Якъ же! то вы, пане Францъ?... И якъ спокойно говоритъ собѣ мала: я васъ пѡзнала сей часъ... Отта мала бурулька! Она все остаеть однака.“

Справдѣ, истна мала бурулька та ще и въ леду. Бѣда якъ стѣна; а рука, що подае Францови, бѣла мовъ снѣгъ а вишна мовъ лѣдъ.

Ѧнь бачить еи красшою и еще гарниѣшою нѣжь при своимъ ѡтвѣдѣ.

Она бачить его хорошимъ и пышнымъ якъ завсѣгды; а сей слѣдъ утомлена и задумчивости въ очахъ робить его дужшимъ, нѣжь бувъ при своимъ ѡтвѣдѣ.

Утомленье походитъ во спѣшнои дороги, въ котору выбрався заразъ, якъ лише дѣставъ те страшне письмо старого Жигимонта. Те слово „соромъ“ такъ нимъ потрясло, що и свое щастье и свое мѣсце здавъ на волю Богу а самъ ѡтѣхавъ сей часъ, не ждучи ѡтпустки. Зъ пароходу всѣвъ просто на желѣзницю и остановився ажъ въ Парижи. Оно чейже выстарчить, щобы утомитися, особливо коли чоловікови спѣшно станути на мѣсци, а душа въ безустанной непевности, въ страху — и тревожѣ ѡтбуде за той часъ десять равѡвъ тую дорогу.

Задумчивѡсть походитъ въ давнѣйшого часу. Початокъ еи того дня, коли тая, котору любивъ, не хотѣла зѡстати его жѣнкою, щобы за шѣсть мѣсяцѣвъ ѡтдатися за его брата — два страшнѣе удары одинъ по другѡмъ, въ котрыхъ другѣе еще болеснѣйшѣе ѡтъ першого. Правда що старшѣе Ріслеръ. нѣмъ оженився, писавъ до него и просивъ о позволенье, и то въ такъ сердечныхъ, такъ нѣжныхъ словахъ, що ѡтъ того зменшилась троха сила того удару. Такожъ нове окруженье, праця и далекий подорожѣ розвѣяли наконецъ его горе. Такъ ѡтѡ въ того всего лишилась у него тѡлько якась тяжка туга — бодай всли ненависть и злѡсть, яку чувъ въ сѣбѣ хвили до той невѣсты, що ославлюе теперъ его брата, не в ще оставкомъ давной любви.

Але нѣ! Францъ Ріслеръ о тѡмъ лише думае, щобы пѡмститися за славу Ріслерѡвъ. Онъ не влюбленнымъ сюды приходить, але судію; и Сидонія нехай стережеся.

Просто въ желѣзницѣ пѡйшовъ бувъ местникъ просто до фабрики: надѣявся, що несподѣванымъ своимъ приѣздомъ васкочитъ братову и ѡткрые все въ одной хвили.

На нещастье не заставъ нѣкого дома.

Заслоны ѡконнѣе малого дому въ заду въ огородѣ, де жили паны, були попусканѣе ѡтъ чотырнадцати днѣвъ.

Батько Ахиль сказавъ ему, що панѣе живутъ теперъ на селѣ, де що вечера выѣздаютъ такожъ оба спѡльники.

Фромонтъ молодшѣе еще дуже завчасу забрався въ фабрики, а Ріслеръ старшѣе отцо выѣхавъ такожъ.

Францъ задумавъ бачитися съ старымъ Жигимонтомъ. Але се була субота, то в день выплаты; тому мусѣвъ ждати, ажъ равѣщцласи поволи довга верениця робѣтниківъ, що по-

чиналася при хатѣ батька Ахила а кончилася ажъ при кра-ткахъ касиера.

Досыть бувъ нетерпеливый и сумный, а таки той чест-ный юнакъ, що змалку проживавъ мѣжь парискими робѣт-никами, мавъ въ томъ привѣнность бачити зновъ докола себе те жваве поранье, тѣ особливѣ звичаѣ и обычаѣ. На всѣхъ тыхъ и честныхъ и хитрыхъ лицахъ можна було читати радѣсть, що скѣнчився тыждень. Можна було мѣрковати, що у тыхъ людей недѣля починався вже въ субботу у вечерь о семѣй годинѣ при малѣй лампѣ касиера.

Тѣлько той, хто живъ мѣжь робѣтниками, може знати всю поняду того дня спочинку и его свѣдомѣсть. Богато въ тыхъ бѣдныхъ людей, що робили якусь нездорову роботу, ждуть того блаженного дня мовъ подуву свѣжого воздуха, до-конечного для ихъ здоровья и жия.

Але и що за радѣсть такожь, що за бажанье шумной утѣхи! Здався, неначе тигарь тыжневои працѣ улѣтае ра-вомъ съ парюу машинѣ, що съ сыкомъ и дымомъ уходитъ по жолобкахъ.

Кождый робѣтникъ ѣтступивши ѣтъ кратокъ перече-слявъ еще лыскучѣ грошѣ уважно въ своихъ чорныхъ ру-кахъ. Тожъ то тамъ було розчарованя, недоволеня и переченя за опущенѣ робѣчѣй години або за грошѣ внятѣ на передѣ; а середѣ бренькоту великихъ грошѣй чути було спокѣйный твердый голосъ Жигимонта, що ажъ до нелюдскости боро-нивѣ користи своихъ панѣвъ.

Францъ знавъ всѣ тѣ пригоды дня выплаты, тѣ удавѣ ѣтвывы чувства а щирѣ. Онъ знавъ, що одинъ торгуеся ту для свои родины, щобы мѣгъ заплатити пекаря, аптикаря, шкѣльну оплату, де-хто зновъ для корчмы або й чогось гѣр-шого ще. А тѣ понурѣ вынидѣлѣй тѣни, що тамъ на дворѣ передѣ воротами фабрики ходять тамъ и сямъ и довгимъ поглядомъ заглядають въ подворѣ — онъ знавъ, чого оѣи ждуть, знавъ, що кожде въ нихъ наглядая батька або мужа, щобы гнѣвными и переконуючими словами завести его скоро до дому.

О, тѣ босѣ дѣты, тѣ нѣмчата повиненѣ въ старыхъ шаялахъ, тѣ бруднѣй жѣнки, що ихъ слезами омыване лице бѣле мовъ тѣ льнянѣй чепцѣ на ихъ головахъ...

О, той грѣхъ чигаючій на дворѣ на день выплаты, тѣ закамарки понурѣ по темныхъ улицахъ, де теперъ горять свѣтла, тѣ мрачнѣ шибѣ по корчмахъ, де тысячна отруа алькоголю чванится своими адрадливыми красками...

Францъ знавъ всю тую нужду; але она ему нѣколи не выдавалася такъ страшною, такъ сердце роздирающею, якъ того дня.

Выплата скѣнчилась. Жигимонтъ выйшовъ зъ своего бюра.

Оба приятелѣ пѣзналися и обнялись. Оттакъ середъ тишины фабрики, котрой пустѣ робѣтнѣ мали теперъ выпочинокъ на двацять чотыри годинѣ, розкававъ касиеръ молодому Францови весь станъ рѣчѣй. Розкававъ ему о житю Сидоніи, о еи шаленыхъ выдаткахъ, о еи на завсѣгды знищенѣй славѣ. Ріслеры закупили хутѣръ въ Авніерахъ, давну посѣлѣсть одной акторки, и уладилися тамъ якъ можна найпышнѣйше! Держать повяздъ и конѣ и позволяютъ собѣ неслыханого збытку, живутъ по паньски. Найбѣльшежъ непокоила честного Жигимонта теперѣшна осторожнѣсть молодшого Фромонта. Онъ ѣтъ якогось часу не бере вже жадныхъ грошій зъ касы а прецѣнь Сидоніи марнотравить теперъ бѣльше нѣжъ коли.

„Не маю вѣры!...“ повторявъ несчастливый касиеръ похитуючи головою... „не маю вѣры!...“

И такимъ голосомъ говоривъ ѣттакъ дальше:

„Але твоѣй братъ, хлопче, твоѣй братъ!... Якъ розумѣти его захованье? Онъ при тѣмъ всѣмъ вложить руки до кишень та ходить тамъ и сямъ, дивится въ гору и думаетъ лишь о своѣй вынаходцѣ, котра на несчастье якое не хоче ити... Знаешъ, чи маю тобѣ широ скавати, що думаю?... Онъ або падлюка або теляча голова.“

При тѣй розмовѣ ходили по малѣмъ огородѣ тамъ и навадъ, то приставали, то зновъ ишли дальше. Францови выдавалося, мовбы его мучивъ якій лихій сонъ. Спѣшна дорога, нагла змѣна пѣдсона и окруженя, безпрерывна бесѣда Жигимонта, той новый образъ, якій собѣ мавъ выробити о Ріслерѣ и Сидоніи, о тѣй Сидоніи, котру такъ горячо любивъ колись — те все морочило его, доводило майже до бѣшености.

Було вже пѣвно. Наставала нѣчь. Жигимонтъ просивъ

его на Монтружь на нѣчлѣгъ. Франць вымовлялся утомю. И такъ вчинився самъ одинъ на Маресѣ о тѣй сумной неприемной порѣ, коли кончится день, а лѣхтарнѣ еще не свѣтятся. Мимохѣтъ изъ звичаю завернуть на улицу де-бракъ до колишного своего помешканя.

Въ сѣняхъ на дверяхъ була прибита картка :

Покѣй съ меблями до напята.

Була се тая сама комната, де колись такъ довго живѣ съ своимъ братомъ. Онъ пѣзнавъ ту мапу, що чотырма шиильками була прибита на стѣнѣ, те ѡкно въ сѣняхъ и малу вывѣску пань Дельобейльовыхъ : Птички и хрущѣ до строфѣвъ.

Дверѣ тыхъ пань були троха ѡтчиненѣ. Потребовавъ ихъ лише трунути та вѣйти.

Певно въ цѣлѣмъ Парижи не було для него безпечнѣйшого захисту, не було мѣсяця, котребы лѣпше надавалося до того, щобы приняти и ровважити его зворушену душу, якъ та тиха, завсѣгды однакова домѡвка. Для его зворушеня въ тѣй хвили була она, що пристань съ глубокою тихою водою ; що берегъ спокойный сонѣшный, де жѣнки при роботѣ ждуть на своихъ чоловѣкѡвъ та батькѡвъ, коли онтамъ реве вѣтеръ та пѣнится море. Але передовсѣмъ тягла его туды, хочъ самъ того не знавъ, тая звязъ непохитной прихильности. Що ва дивне солодке диво ! Тая любовь, що хтось чуе до насъ, она намъ люба и дорога, хочъ и не чуемо ви взаимно.

А тая люба мала бурулька Девидеря, она его такъ горячо любила ! Якъ то свѣтилися ви очи, коли говорила съ нимъ о рѣчахъ цѣлкомъ рѡвнодушныхъ ! Якъ свѣтятся всѣ фосфоромъ намачанѣ рѣчи, такъ зорѣло ви гарне смѣючеся лице навѣтъ ѡтъ наймарнѣйшого слова, що вымовляла. А якъ добре робивъ ему той спокой пѣсля цѣлои прямои бесѣды Жигимонта.

Обѡе живо щebetали съ собою ; тымъ часомъ мати Дельобейльова накрывала до столу.

„А вже жъ будете съ нами обѣдати, не правдажъ, пане Франць?... Отець саме понѣсъ роботу, але на обѣдъ съ певностю верне назадъ.“

На обѣдъ съ певностю верне назадъ !

Та чудна жѣнка говорила се съ певною гордовитостю.

Справдѣ славный Дельобейль ѡтъ часу, якъ розбилося

Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 9

его директорство, не бѣвъ вже по за домомъ, навѣтъ тыхъ вечерѣвъ, коли побиравъ тыжневый заробѣтокъ жѣнокъ. Несчастливый директоръ тѣлько обѣдѣвъ споживъ въ своѣй гостиници на вѣру, що вже не смѣвъ назадъ тамъ навертати. Але ва те не залишивъ нѣколи привести съ собою въ субботу двоухъ або трехъ выголонѣлыхъ и несподѣванныхъ гостей, „старыхъ,“ мовлявъ, „товаришѣвъ.“ И сего вечера войшовъ до хаты въ товариствѣ якогось гуляки ѳъ театру въ Мецу и смѣхуна ѳъ театру въ Анжеру, що якъ разъ оба були безъ мѣсяца.

Гладонько выбрытый, при свѣтлѣ сцены зѣвялый и поморщенный смѣхунъ выглядавъ якъ зѳстарѣлый уличникъ; гуляка бувъ въ ишпаньскихъ черевикахъ и не мавъ на собѣ нѣ одной нитки чистого бѣля. Дельобейль заравъ въ порога заповѣдавъ ихъ въ шумныхъ словахъ; але побачивши Франца Ріслера, перервавъ вводины.

„Франць!... мѳй Франць!...“ загомнѣвъ старый акторъ мельодраматичнымъ голосомъ и судорожно вымахувавъ по воздуху руками. По довгихъ крѣпкихъ обѣймахъ познакомивъ ѳттакъ своихъ гостей съ собою.

„Панъ Робрикаръ ѳъ театру въ Мецу.“

„Панъ Шандевонъ ѳъ театру въ Анжеру.“

„Франць Ріслеръ, инжинѣръ.“

Въ устахъ Дельобейля звучала навва инжинѣра мовь щось страшно высокого.

Девидерія побачивши приятелѣвъ батька склала чудово ротикъ, щобы забундючитись. Оножь булобы такъ хорошо було провести такой день, якъ сей, въ найтѣснѣйшѳмъ круаѣ родиннѳмъ. Але великого чоловѣка не обходило се нѣчо. Онъ мавъ на голову роботы, щобы выпорожнити кишень. Насампередъ добувъ пышный паштетъ — „для пань,“ каже; але позабувъ при тѳмъ, що ѳнъ самъ любивъ его шалено. Дальше явився морскій ракъ, ковбаса, цукрованій каштаны, наконецъ черешнѣ, першій въ сѣмъ роцѣ!

Гуляка скубавъ съ жаромъ за ковшѣръ ѳъ сорочки, котрого не було видко; смѣхунъ покашлювавъ съ такими руками, якій передъ десятыма роками були въ звичаю по парискихъ театрахъ. Девидерія тымъ часомъ думала на той великій убутокъ, якій въ малѳмъ тыжневѳмъ заробѣтку мусѣла нарѳбити ся въ кишень вытрясена застава; а мати Дельобей-

льова зновъ поперевертала всё на полиці въ послѣху, щобы добуті потрѣбну столову посуду.

Обѣдъ ишовъ дуже весело. Оба акторы споживали жваво, на велику радѣсть Дельобейля, що балакавъ съ ними о своихъ пригодахъ. Чи може бути що нужденнѣйшого! Пригадали собѣ лише самі на лахматѣ подертї убрания, погашенї лампы и купу старыхъ заплѣснѣлыхъ розпадаючихся декорацій та иншого внарядя.

Въ якѣйс простѣй, иншимъ малорозумѣлѣй акторскѣй бесѣдѣ розказували собѣ о своѣмъ нечуванѣмъ поводженю; бо такъ якъ говорили, то кожного въ нихъ, хтобы тамъ и счисливъ, кѣлько разѣвъ витано окликами, засыповано вѣнцями и въ походѣ обнош но по цѣлыхъ мѣстахъ.

А вжежъ и кушали при розмовѣ, такъ якъ то звыкли кушати акторы, значить: сидячи лише въ трехъ частяхъ, съ лицемъ зверненымъ до громады и съ тою уданою поквапностію, съ котрою акторъ сядячи на сценѣ за паперяною вечерою то ѣсть, то говорить, то зновъ поставитъ склянку на стѣлъ або посуне крѣсломъ, щобы тымъ выкликати вражѣнье, або складно повертакчи ножомъ чи вилками хоче выразити жаль, зачудованье, радѣсть, страхъ або несподѣванку. Мати Дельобейльова прислуховалась, лише вѣдсмѣхалась.

Не дармо живєся трицять лѣтъ за акторомъ; щось таки муситєся за той часъ переняти въ того особлившого житя.

Лише малый кутикъ стола бувъ ѣдѣлений ѣтъ остального товариства мовъ якимъ облакомъ, що спиравъ тѣ пустї жарты, той лунаючїй регѣтъ и немудрї хвальбы.

Францъ и Девидерїя розмовляли нишкомъ съ собою, та и не чули, що говорилося обѣчь нихъ. Пригоды въ дѣтинного вѣку, згадки въ того часу, коли ще були сусѣдами, минувшѣсть, що набирала цѣны лише ѣтъ спѣльности згадокъ та тои свѣтлости, яку мала въ ихъ очахъ — ѣтъ про що ишло те любе щєбетанье.

Наразъ роздрвався облакъ, а грѣмкїй голосъ Дельобейля перебивъ ихъ розмову.

„Ты не бачивъ еще брата?“ запытавъ Франца, щобы не дати повору, мовъ забуває на гостя. „И его жѣнки мабуть ще не бачивєсь?... Ба, то побачишь велику паню: строѣ, мѣй друже, а тонъ! Бѣльше не буду говорити нѣчо. Въ Авнїє-

рахъ купили истый замокъ. И Шебы тамъ живутъ такожь... Такъ, старый друже, се насъ дуже ровъєднало. Люде тецерь богаты, погорджують своими давными приятелями и товаришами... Нѣколи анѣ слова... нѣколи и не навѣдаются... Менѣ се зовсѣмъ байдуже, якъ можешь собѣ думати; але для пань — се справдѣ обида...“

„О, тату,“ перебила живо Девидерія, „ачаєте прецѣнь, що мы занадто любимо Сидонію, щобы за те гнѣватись на ню.“

Акторъ сильно трѣснувъ пястукомъ въ стѣлъ.

„Тежь то и влє, що такъ робите!... Треба гнѣватися на такихъ людей, що чоловѣка хотять лише обиджати та понижати.“

Ему ще важко було на серци ѳтъ тои ѳтмовы грошѣй на театрѣ, та не укравъ и сего гнѣву.

„Якъ бы ты знавъ,“ каже до Франца, „якъ бы ты знавъ, якъ они розмѣтують грошѣ... пожалься Боже... Жадного статку, жадномъ зваги... Я самъ, якъ ту говорю съ тобою, просивъ твого брата о невеликѣй грошѣ, щобы собѣ адобути долю, та запевнявъ ему значнѣй росты — впрость менѣ ѳтрѣзавъ... Бо певно! вельможна панѣ таки за богато потребує. Она ѳздить верхи, гуляє въ пояздѣ та здорово водить чоловѣка за нѣсь... Мѣжь нами сказавши, я не думаю, щобы ѳнѣ бувъ щасливый, той уцтивина Ріслеръ... Тая мала жѣночка дѣє ему всѣлякѣ абытки...“

Бувшій комедіантъ закѣнчивъ свою бесѣду пѣдморгуячи до смѣхуна и гуляки, и черезъ хвилию обмѣнювалися всѣ троє звичайными чудацкими поглядами, геканьемъ та гмканьемъ, словомъ: розмовлялися и розумѣлися безъ слѣвъ.

Францъ ставъ мовѣ громомъ поваленый. Безъ его причины тислась изъ всѣхъ бокѣвъ страшна певнѣсть. Жигимонтъ говоривъ по своему, Дельобейль такожь по своему. А всѣ выходило на одно.

На щастье скѣнчився обѣдъ. Всѣ три акторы пѣднялися та пѣшли до пиварнѣ на улицю Бльонделя. Францъ лишився самъ съ обома жѣнками.

Коли Девидерія побачила его при собѣ, такого любого та милого, то почувла наравъ найсердечнѣйшу вдяку для Сидоніи. Она подумала собѣ, що при тѣмъ всѣмъ таки лише ви

великодушности має подякувати и за сю тїнь щастя; и та гадка додала їй духа заступитися за свою колишню подругу.

„Видите, пане Франць,“ говорила, „не треба вамъ вѣрити всего, що батько розказує про вашу братову. Тато завжди троха пересолює. Яжъ знаю найлїпше, що Сидонія неспособна допуститися всего того, о що ви посуджають. Я навѣть твердо переконана, що ви серце не змѣнилось зовсѣмъ, и она все еще любить своихъ приятелївъ, хочъ и забуває троха про нихъ... То вже такъ мусить бути въ житю. Прийде розлука, хочъ чоловікъ самъ не хоче. Не правдажъ, пане Франць?“

Якъ жежъ хорошою видалась ему, коли такъ говорила до него. Нїколи ему не впавъ въ око, такъ якъ сегодня, ви хорошій складъ твари, ви паньскій цвѣтъ лица. А той жаръ, съ якимъ заступалася за свою подругу, и тї чаруючі правдиво жївнотї причини, котрыми оправдувала Сидонине мовчанье и ви непамять на нихъ, такъ его розжалобили, що розстаючись сего вечера задумався въ простодупинѣмъ своѣмъ самолюбствѣ о тѣмъ, якъ то ся дѣтина любила его, а може таки и любить еще та береже для него въ своѣмъ серци той теплий безпечный кутикъ, де чоловікъ вертає якъ до захисту, коли его пѣдокосить житье.

Заснувъ уколєсаний утомию пѣсля спїшної дороги, и тымъ шумомъ вѣтру и филъ морскихъ, що то по довгѣй подорожи звичайно довго еще гудить намъ въ ухахъ. Всю нѣчь снились ему въ его давнѣй комнатѣ молодечї лѣта, малá Шебѣвна, Девидерія Дельобейлѣвна, ихъ игры, роботы и головна школа, що своимъ великимъ будынкомъ таки ось ту близенько заглядала тихо и понуро въ темнї улицѣ Маресу.

Въ ранцѣ, коли черезъ неzasлонецї ѓкна впало свѣтло на его очи и збудило въ нѣмъ свѣдомѣсть обовязкѣвъ и журбѣ дневныхъ, снилось ему, що часъ до школы ити та що его братъ передъ выходомъ до фабрики ѓтчиняє дверѣ и гримає:

„Вставай, лежню! Вставай!...“

Але сей любый прияный голосъ звучавъ якъ на сонѣ таки троха за жваво, за дѣйсно; такъ Франць отворивъ очи.

Ажъ ту стоить Рїслеръ надъ лѣжкомъ та съ прияною усмѣшкою, въ котрѣй видно було троха зворушеня, жде, поки

не збудится братъ. А докажемъ, що то справдѣ бувъ Ріслеръ, було вже и се, що урадований, побачивши по довгій розлуцѣ свого брата, не знавъ нічо бѣльше сказати, якъ :

„Тѣшуся... тѣшуся.“

Була се недѣля. Але Ріслеръ своимъ звичаемъ такъ прійшовъ до фабрики, чтобы скористати зъ ея тишины и спокою та посидѣти при роботѣ надъ своєю тискарнею. Заразъ якъ тѣлько прійшовъ, довѣдався ѳгъ батька Ахиля, що братъ станувъ при улиці де-бракъ. Отже и приѳвгъ сюды, урадований несподѣванкою, але и угнѣваний троха за те, що Францъ не повѣдомивъ его на передѣ, а особливо, що першого вечера пѣсля свого приѳвду не провѣвъ у него. На те що хвиля жаловався все на ново пѣдчасъ своєї урваної розмовы; бо що лише хотѣвъ сказати, вѣчого не докѣнчивъ, заодно перебивавъ собѣ самъ питаннями та объявами радости и сердечности. Францъ звинявся утомою и тою приемностію, яку ему справляла гадка, що зновъ разъ буде въ хатѣ, де колись жили оба.

„Но, добре вже, добре,“ кававъ Ріслеръ, „але теперъ вже тебе не пущу... сей часъ мусишь ѳхати зо мною до Азянѣрѣвъ... Нынѣ увѣльняюся; бо чейже можешь собѣ думати, що ѳгъ тої хвилѣ, якъ ты ту, не може бути бесѣды о жаднѣй роботѣ... Якъ же угнѣшитися тою несподѣванкою моя малá... ѳ яка рада буде... Мы такъ часто говорили о тобѣ... Яке щастье! Яке щастье!“

И ѳдначиско зъ радости ажъ жарѣвъ. Онѣ, той мовчазливый, стався говѣркимъ, чудовався надъ Францомъ, замѣчавъ, що вирѣсь. Правда, що вихованокъ головної школы вже при своѣмъ ѳтѣвдѣ бувъ собѣ невѣрше довгій; але теперъ рѣвше вызначався складъ его лица, его плечѣ розрослись, и mezi тымъ довгимъ хлопцемъ съ семинарицкою подобою, що передѣ двома роками ѳтѣхавъ до Исмаилы, а тымъ хорошимъ осмаленымъ, поважнымъ а лагѣднымъ велитнемъ була рѣжница не абы яка.

Такъ придивлявся ему Ріслеръ, а Францъ за той часъ смотрѣвъ такъ само уважно на свого брата; а замѣтивши, що ѳнъ все ще такій самъ простодушный, все такій любязный и хвилями неприятный, кававъ собѣ :

„Нѣ, оно не може бути!... Се завсѣгды еще та сама давна честна людина.“

И теперь погадавъ на те, о що люде поважились посу-
джовати его брата; та вся его злѣсть звернулася на тую
облудну выступну невѣсту, котра свого чоловіка такъ без-
стыдно вухвало обдурює, що ѓнъ мусить уходити за ви спѣль-
ника. До якоижь лагодився страшной розправы съ нею, якъ
остро хотѣвъ промовити до неї: — Панѣ, я вамъ закавую —
чи розумѣете мене? — закавую вамъ ославляти мого брата!...

О томъ думавъ всю дорогу до Амстервѣвъ, споглядаючи
на голі еще дерева по стокахъ желѣзницѣ на передмѣстю
св. Германа. Ріслеръ сидѣвъ супроти него и безперестанно
балакавъ. Говоривъ о фабрицѣ, о торговлѣ. Мали оба въ по-
слѣднѣмъ роцѣ по сорокъ тысячъ зыску; але якъ вже его
тискаря буде ити, то ажъ тогды еще не такъ буде. „Оберта-
ючися тискаря, мѡй хлопче, обертаючися и дванадцятигранна;
за однимъ оборотомъ колеса дасть ѓттискъ взѡрця съ двана-
цятьма до пятнадцати красокъ, съ червою на рожевѡй, тем-
новеленою на ясновеленѡй; и нѣ одинъ пружокъ не затресе, нѣ
одна краска не заллесе, нѣ одна смушка не завадить другѡй,
нѣ одна тѣнь не затре анѣ не звалить другѡй... Розумѣешь,
братчику?... Машина, що робить такъ штучно якъ чоло-
вѣкъ!... Значить: переворотъ въ цѣлѡмъ выробѣ тапетѡвъ.“

„Але,“ запытавъ Францъ троха неспокоѡйный, „чи вже
ви выдумавесь, тую твою тискарю, чи еще думавшь надъ
нею?“

„Выдумавъ!... тричи выдумавъ!... Завтра тобѣ покажу
всѣ мои начерки. При тѡй нагодѣ прийшовемъ еще на гадку
такого зваряду, що буде вѣшати тапеты на жердкахъ сушар-
нѣ... На другій тыждень уладжуся геть на горѣ въ фабрицѣ
на поду, и велю тамъ пѡдъ моимъ окомъ владити мою першу
машину. До трехъ мѣсяцѣвъ треба ввати патентъ и тискаря
мусить вже робити... Будешь видѣти, Францъ, оно зъ насъ
всѣхъ зробить богатырѣвъ... А можешь собѣ думати, якій
буду радъ, що буду мѡгъ ѓтплатитися Фромонтамъ бодай троха
за те добро, яке они вчинили менѣ... Справдѣ! Господь Богъ
ласками своими обсыпавъ мене въ моѡмъ житю!...“

И почавъ вычисляти все, въ чѣмъ було его щастье. Си-
донія — то найлѣпша душа на цѣлѡмъ свѣтѣ, то скарѡъ

не жѣночка, а кѣлько она ему робить чести! Мають чудну хату, принимаютъ гостей, дуже высокыхъ гостей. Малѣ спѣвае якъ соловейко, дякувати панѣ Добвонової, що учитъ съ великимъ выразомъ. Такожъ дуже любѣ людина, тая панѣ Добвонова — — — Одна лише рѣчь дуже его грывае, бѣдняку Ріслера: непонятне для него розъяднанье съ Жигимонтомъ. Може бы ему Францъ допомѣгъ ѣтгадати сю загадку.

„О певно! допоможу тобѣ, братику,“ ѣткававъ Францъ, тѣлько зубы закусивъ; а румянецъ гнѣву окривъ ему лице на тую гадку, якъ можна було пѣдварѣвати сю праведну щирю душу. На щастье бувъ вже ѣнъ ту, ѣнъ, той местникъ; и ѣнъ вже приведе всѣ назадъ до ладу.

Тымъ часомъ зближались вже до хутору въ Авнѣрахъ. Францъ пѣзнавъ его въ далека по чудовѣй вежи въ нового сивого лысучого лупку. Выдався ему мовъ нарешно владженный для Сидоніи, справдешна клѣточка для той птички съ модно лысучимъ пѣрьемъ.

Бувъ то швайцарскій дѣмъ на два поверхи; его ясні шибы и тяжкї рожеві занавѣсы въ ѣкнахъ видно було вже ѣтъ желѣзницѣ на кѣнци зеленого муравника съ величезною огородовою банею въ англѣйскои ковани.

Заразъ близенько бѣля него плыла рѣка, що выглядала ту еще цѣлкомъ по париски, значить: було ту повно ланцѣвъ, до купелѣ уладженныхъ мѣсець, великихъ байдакѣвъ; за найменшимъ ударомъ филь гѣйдався цѣлый рѣй малыхъ легкихъ човенъ, що були попривязованї до берега, а ихъ шумнї свѣжозмальованї имена покрывала груба верства угляного пылу. Сидоніи видно було въ ви ѣконъ корчмы надъ водою; черезъ тыждень були они тихї и безлюднї, але за те въ недѣлю наповнялися здвигомъ рѣжнородныхъ крикливыхъ людей, котрыхъ голосна веселѣсть пѣднималася въ обохъ берегѣвъ въ гору и зливалася съ плескомъ веселъ та по надъ водою лучилася въ ту струю пѣсенъ, окликѣвъ радости, смѣхѣвъ, крикѣвъ и гамору, що въ дни празничнї звыкла плысти долѣ и горѣ Секваною на якихъ десять миль безъ перервы.

Въ тыжни видно тамъ було неогрядно ѣдѣтыхъ дармучихъ людей, що волочилися тамтуды лякаючи роботы: муштинъ въ вовняныхъ сердцакахъ, въ великихъ ширококрысыхъ соломяныхъ капелюхахъ съ кѣнчастыми головками

жѣнокъ, що съ задумчивымъ поглядомъ мовь тѣ коровы на пасовиску сѣдали безъ дѣла по вытовченѣй травѣ насыпѣвъ. Всѣ захожѣ, мандрующѣ катаринкарѣ, арфисты, ливвоскоки останавливались тамъ мовь передъ рогачкою. Ними покрывалась цѣла гребля; а за ихъ приближаньемъ отчиналися ѡкна малыхъ хатъ, що стояли при нѣй, и вызирали зъ нихъ бѣлы неподопинанѣ кафтаники, нечесанѣ головы, дармофды съ люлькою въ ротѣ и придивлялися тымъ простацтвамъ, неначе тужили до близького Парижа.

Ажъ сумно и гидко.

Трава ледво що выгляне, а вже и пожовкне пѣдъ нечисленными кроками, чорный порошокъ туманомъ пѣднимается; а проте кожного четверга перефадать туды пышнѣ полупанки, коли выстроенѣ на остатнѣй гузыкѣ точатся до касына на легкихъ телѣжкахъ съ нанатыми вѣзниками. Те все Сидонѣй припадало до душѣ; она жъ була Парижанка тѣломъ и душею. До того малѣ Шебѣвна бувало въ дѣтинныхъ лѣтахъ богато наслухалася о Авнѣвахъ, особливо ѡтъ славного Дельобейля, що радъ бувъ мати въ тѣй сторонѣ хатинку, якъ тѣлько иншихъ акторѣвъ, оттакъ собѣ хуторецъ, де можнабы вернути по театрѣ пѣвнѣчнымъ пофадомъ.

Всѣ бажаня малѣй Шебѣвнѣй збулися теперъ Сидонѣй Рѣслеровѣй.

Оба браты прийшли до ворѣтъ при греблѣ, що звычайно були незамкненѣ. Вѣйшли та ишли опѣсля еще молодымъ гушавникомъ. Свѣтлиця бильарова, житло огородника, малѣ теплярня вражали такъ, мовь бы належали до тыхъ гавѣдѣствъ швайцарскихъ, що то дають дѣтямъ до забавы. Всѣ было легоньке, ледво трималося землѣ, готове улѣтъи за леда легонькимъ подувомъ банкроту або якои примхи — справдешный хутѣръ кокотки або биржевого грача.

Францъ оглядався троха сторѣпѣлый. Онъ тамъ зъ заду вѣвъ рундукъ пристроеный донциами съ цвѣтучими цвѣтами до гостинной, де высокѣ заслоны были попѣдтяганѣ. Бѣлыя дверѣй побачивъ огородовѣ крѣсла, американскѣй столецъ - гойданку и малый столикъ, на котрѣмъ стояла еще ранѣшна кава. Зъ дому чути было игру на фортепянѣ и глухой шепѣтъ.

„Сидонѣй не троха зачудуеся,“ говоривъ честивецъ Рѣ-

слеръ та тихонько ишовъ напередъ по пѣску огороу. „Она же мене не скорѣйше якъ на вечеръ... Въ свѣ хвили грає съ панею Добзоновою.“

И швидко ѳтчиняючи дверѣ закликавъ еще въ порога, нѣмъ вѣйшовъ, своимъ здоровымъ добродушнымъ голосомъ :

„А но згадай, кого я веду!“

Панѣ Добзонова сидѣла сама при фортепянѣ, такъ и вѣрвалася валякана въ крѣсла. Зъ заду великой гостинной вносилися надъ столикомъ заграничнѣ рослины и выглядали мовъ дальша частина его хорошой буйной стати; въ нихъ пѣднѣлися сквапно въ своихъ сиджень Юрѣй Фромонтъ и Сидонѣя.

„Охъ, якъ же ты мене налякавъ!...“ ѳдоввалася Сидонѣя бѣвжучи Рѣслерови на стрѣчу.

За шумѣли по коврѣ крижки ви бѣлои ранной сукнѣ съ синими стяжками, що подабали на платки неба покрытого хмарами; и минуло вже ви заклопотанье. Просто, съ любявнымъ лицемъ и съ своею вѣчною усмѣшкою на устахъ пѣдѣйшла до своего чоловѣка, обняла его а опѣсля наставила Францови чоло до поцѣлунку та повиталася :

„Добрый день, пане брате.“

Рѣслеръ лишивъ ихъ самыхъ а самъ пѣдѣйшовъ до молодшого Фромонта неслыхано зачудованный, що его ту вастає.

„Якъ то, Шоршь, вы ту?... А я гадавъ, що вы въ Савиню...“

„Въ самѣй рѣчи; але подумайте собѣ... Я приѣхавъ сюды... думавъ, що вы въ недѣлю лишаєтесь въ Авнѣрахъ... Хотѣвемъ поговорити съ вами въ однѣй торговельной справѣ...“

И боржѣй ставъ Юрѣй своему спѣльникуви ровповѣдати о однѣмъ значнѣмъ замовленю, та мотався при тѣмъ часто въ власныхъ словахъ. Сидонѣя обмѣнялася съ Францомъ кѣлькама маловажными словами та подѣлася десь. Панѣ Добзонова вела при фортепянѣ дальше свои глухѣ дрижаки, подобнѣ до тыхъ, якѣ въ театрѣ звыкли заводитися пѣдъ крутѣ хвилѣ.

Хвили се була справдѣ досыть крута. Але Рѣслера веселѣсть розѣгнала всякѣй примусъ. Онъ звинявся передѣ

своимъ спѣльникомъ, що не було его дома, а ѳттакъ радъ бувъ обвести брата по обѣйстю. Отже пѣшли въ гостинню до стайнѣ, во стайнѣ по иншихъ господарскихъ будынкахъ, по возѳвняхъ, до теплярнѣ. Все було нове, ясне, пышне, але за мале и невыгѳдне.

„Але жь бо и гукъ грошій коштовало!“ сказавъ Ріслеръ съ певною пыхою.

Онъ радъ бувъ, щобы ажъ до найдрѳбнѣйшой дрѳбницѣ чудоватися надъ Сидонинымъ купномъ; отже показувавъ проводы газу и воды, електричній звѳнки, огородові меблѣ, англійскій бильяръ, домову аптеку, а все съ голосными обявами вдячности для молодшого Фромонта, що въ него зробивъ богача принимаючи его за спѣльника.

Коли тѳлько Ріслеръ почавъ розпливатися на ново въ своѣй вдячности, то Юрій все ѳтвертався засоромлений и заклопотаный особлившими поглядами молодого инжинѳра.

При снѣданю вже заносилося на те, що анѣ рушь не пѳде розмова.

Панѣ Добзонова говорила майже сама одна. Она щаслива була тымъ, що видѣла любовну каламутню въ повнѳмъ розвитку. Историю свою подруги знала до крыхты, або бодай гадала, що знав. Отже розумѣла той придавленный гнѣвъ гостя, давного голубка: ѳнъ лютится, що заставъ свое мѣсце заняте; и такъ само той неспокоѣй Фромонта, котрого тревожить нечайный приѳвадъ противника. Она поглядомъ додавала духа одному, усмѣшкою розважувала другого, чудовалася непохитнымъ спокоемъ Сидоніи и всю свою ненависть ховала собѣ для того поганого Ріслера, того брусоватого дикого мучителя. А особливо звернула все свои силы на те, щобы не допустити при столѣ до той страшной мовчанки, що то при бреньку вилокъ выходитъ и смѣшною и прикрою.

Заразъ пѳсля снѣданя заявивъ Фромонтъ молодшій, що мусить вертати до Савиню. Ріслеръ старшій не смѣвъ его стримовати, бо инакше мусѣлабы его люба „мадамъ Шоршь“ сама одна провести недѣлю. И такъ любчикъ радъ нерадъ мусѣвъ въ найѳбольшу спеку ити до желѣвницѣ не обмѣнивши нѣ слова съ любкою; а мужъ бувъ ему неѳтступнымъ товаришемъ, бо уперся провести его ажъ до двѳрца.

Панъ Добонова сѣла на хвилю при Францу и Сидоніи въ малій бесѣдцѣ, по котрой спиналася вина лова съ своими темночервеными пучечками. Але незабаромъ зрозумѣла, що она ту злишна, та вернула навадъ до гостинной и почала зновъ грати и спѣвати тихо а съ выравомъ, такъ само якъ передъ хвилею, коли бувъ Юрій. Въ тихомъ огородѣ роздавалася тая глуха, скрѣзь гѣлье перебираючяся музыка мовъ щебетавъ птиць передъ бурею.

Наконецъ остались самі.

Пѣдъ голыми ще, жаднымъ листкомъ непокрытыми жердками бесѣдки пекло масве сонце троха за надто. Сидонія приложила руку до чола и смотрѣла на греблю за прохожими. И Францъ такожъ дивився въ даль, але въ иншу сторону. Хочъ удавали, неначе не мають съ собою жадного дѣла, то таки наразъ звернулись обое дѣ собѣ въ тѣй самѣй хвилі, съ однаковымъ поглядомъ и съ однакими гадками.

„Маю съ вами поговорити,“ ѡдозвався ѡнъ якъ разъ въ тѣй хвилі, коли и она ровняла ротъ.

„Я такъ само,“ ѡтказала поважно. „Але ходѣмо... найдемо собѣ выгѣднѣйше мѣсце.“

И пѣшли разомъ до малого павильону въ заду огорода.

III.

О с в ѣ д ч и н ы .

Справдѣ, часъ вже було, щобы явився местникъ.

Малá жѣночка забуваючи на себе саму крутилася въ париской млынѡвцѣ. Ђще держалася на водѣ дяковати своѣй легкости; але ви черевмѣрнá выдатки, той збытокъ, котрымъ пышалася, те маловаженъе всѣхъ найменшихъ правилъ приличности, яке оказовала чимъ разъ бѣльше — те все заповѣдало. що она небавки готова пѣти пѣдъ воду и потягнути за собою въ браводню честь своего чоловѣка а може навѣтъ и майно та имя значного але черезъ ви неровумъ знищеного торговельного дому.

Окруженье, середъ которою теперь жила, тѣло при-
спѣшало еще ей пагубу. Въ Парижи, въ тыхъ крамарскихъ
частяхъ мѣста, що своими влосливыми плетками суть прав-
дивыми мѣсточками, тамъ змушена була таки ще до бѣльшой
осторожности; але въ Азнѣрахъ, де изъ всѣхъ бокѣвъ окру-
жена була хуторами акторокъ, неясными ховяйствами, безро-
бѣтными купчиками, ту не було ѣй вже жадной неволѣ. Ту
окружавъ ей выступкомъ наповный воздухъ; ѣнъ припадавъ
ѣй до душѣ, нимъ дыхала безъ обридженя. Муанка и танцѣ
на балевѣмъ току бавили ей вечеромъ, коли сидѣла въ сво-
имъ малѣмъ огородѣ.

Разъ въ ноци дався чути въ однѣмъ въ сусѣдныхъ до-
мѣвъ выстрѣлъ въ пистоля. Зъ того пошло, що опѣсля цѣле
сусѣдетво говорило о якѣйсь дурной звичайной пригодѣ лю-
бовной; а Сидоня почала ѣтъ того часу пропадати за подѣ-
бными пригодками. Рада була мати въ своимъ житю такѣжъ
яку любовну приключку. Уже не знала мѣры нѣ въ бесѣдѣ
нѣ въ захованю: або въ короткой спѣдничцѣ съ довгою па-
лицею въ рудѣ гуляла по гребли Азнѣрской, мовъ модна
жѣнка въ Трувилю або Гульгату; а нѣ, то оставала якъ
и ей сусѣдки дома незѣбрана, безъ жадного занятя, и ледво
еще троха творилася до господарства, де ей обкрадали якъ
кокотку, такъ що и не замѣчала нѣчого. Тая сама панѣ, що
ей кождого ранка видѣли люде гуляючу на кони, балакала
неразъ цѣлыми годинами съ служницями о тыхъ дивныхъ
ховяйствахъ докола ней.

Згодомъ зѣйшла назадъ до давного становиска, ба навѣтъ
нише. Зъ богатого, добре поставленого мѣщаньского стану,
до которою выйшла черезъ свое замуже, зѣйшла до становис-
ка утриманки. Такъ часто ѣдила разомъ съ чудно вычепу-
ренными жѣнками, съ дѣвчатами, що носятъ волосье счесане
ажъ на очи „образомъ собаки“ або розпущене по плечахъ
„на образъ Геновефы въ Брабанту,“ що въ кѣнци и сама
подабала на нихъ. За два мѣсяцѣ стала навѣтъ русою, на
велике счудованье Ріслера, котрый не троха здивѣвался, що
ему промѣняно его ляльочку. Що до Юрія, то его бавили тѣ
всѣ чудацтва, бо въ одной жѣницѣ находивъ десять. Ѣнъ
бувъ властивымъ мужемъ и ховяиномъ.

Щобы роввеселяти Сидоню, то пострався ѣй о якесь

нѣбы товариство. Зводивъ прїятелѣвъ въ своихъ нежонатыхъ лѣтъ, кѣлькохъ моторныхъ купцѣвъ; але майже нѣколи не приводивъ жѣнокъ: жѣнки мають за надто быстрѣ очі. Отже панѣ Добвонова остала единою си подругою.

Уладжовали обѣды, прогулки по водѣ, огородовѣ забавы съ огнями. Становиско бѣдняки Рїслера ставало съ каждымъ днемъ смѣшнѣйше и стыднѣйше. Пришовъ бывало вечеромъ утомленный и лихо одѣтый, то мусѣвъ боржѣй ити до своєї комнаты, щобы еще троха перебраться.

„Маємо гостей на обѣдѣ,“ говорила жѣнка — „спѣшѣтса!“

Оттакъ сѣдавъ до стола на послѣднѣмъ мѣсци, подавши попередъ руку всѣмъ своимъ гостямъ, прїятелямъ молодшого Фромонта, котрыхъ ледво знавъ въ имени. И диво! неравъ правлено при столѣ о купецкихъ дѣлахъ, бо Юрїй съ тою певностію пана, що платить, приводивъ своихъ знакомыхъ въ клюбу.

„Снѣдана и обѣды въ дѣлахъ купецкихъ!“ — тѣ слова поясняли все въ очахъ Рїслера: и безустанне пересиджованье спѣльника и выбѣръ гостей и пышнѣй стрѣвъ Сидонїи, що лише для добра дѣлѣ робитса такою хорошою и зальотною.

Тая зальотнѣсть голубки доводила бывало молодого Фромонта до розпуки. Въ кождѣй порѣ дня впадавъ неспокоѣйный и недовѣрчивый, щобы си заскочити несподѣвано, бо боявся лишати на довше саму тую облудну вѣдповану душу.

„Що прецѣнь робить твоѣй чоловѣкъ?“ съ наругою бывало пытаеся старый Гардиноасъ своєї внучки. „Чому онъ частѣйше не прїѣздитъ?“

Кляра звиняла Юрїя; але тая безустанна рѣвнодушнѣсть таки почала си непокоити. День въ день дѣставала при обѣдѣ коротку карточку и увѣдомленье: „Не жди мене сего вечера, люба дѣтино. Буду мѣгъ прибути до Савиню ажъ завтра або позавтра нѣчнымъ поѣздомъ.“ И бывало сплече вже теперь небога.

Не весела кушала сама супроти пустого мѣсця чоловѣкѣ. И не знала, що си обдурюють; а таки чула, що мужъ чимъ разъ бѣльше ѣтчужувъсь ѣтъ неї. Мусить коли бывало остатись дома черезъ яку домову забаву, чи яку тамъ иншу рѣчь, то вже такїй непрїтомный, такїй мовчавный: анѣ

слова о тыхъ своихъ безустанныхъ занятяхъ. Кляра сходилася вже надзвычайно рѣдко съ Сидонією, то и не знала нѣчо о томъ, що дѣяся въ Азнѣрахъ. Але коли Юрій зновъ забирався скрапно съ усмѣшкою на устахъ, тогды томило опущену якесь несвѣдоме пѣдоврѣнье; и якъ тѣ, котрыхъ жде якесь велике горе, чула наразъ въ серци якусь страшну пустыню, мѣсце вѣльне для грозячихъ нещастъ.

Би мужъ ледво чи бувъ щасливѣйшій ѳтъ неи. Ся окрутна Сидонія неначе мала утѣху въ томъ, щобы его мучити. Цѣлому свѣтови позволяла лицятися до себе. Саме тогды заходивъ шо дня до би дому италіянскій теноръ въ Тулювы; звався Казабонъ, а велѣвъ себе звати „Казабоні.“ ѳтже ѳнъ спѣвавъ съ нею въ двѣхъ непокоячій пѣсни. Юрій заравъ въ полудня гнавъ въ своѣй задрости до Азнѣрѣвъ, все занедбувавъ и почавъ замѣчати, шо Ріелеръ за мало стереже свои жѣнки. ѳнъ радъ би бувъ теперъ, щобы спѣльникъ лише на него бувъ слѣпый.

Га! якъ бы такъ ѳнъ бувъ би мужемъ, тожь то би би тримавъ въ крыпахъ! Але ѳнъ не мавъ нѣякого права до неи; ба, та бо навѣтъ не соромилася говорити се ему въ очи. Инколи числивъ собѣ такожь на пальцахъ тымъ недтпертымъ ровумомъ, шо то неравъ блыне и въ найдурнѣйшихъ головахъ, шо коли ѳнъ самъ обманюе, то може и заслугуе на те, щобы обманювано и его. Словомъ сказавши невеселе було его житье. Весь часъ бѣгавъ по бисерникахъ и склепахъ та придумовавъ дарунки и неспѣванки. Знавъ би ажъ за надто добре. Знавъ, шо строями можна би урадовати але не приковати до себе, и шо той день, коли бы тѣ стало скучно — — —

ѳще не скучала Сидонія. Она вела житье, яке тѣ було до вподобы, уживала щастя, якого могла доступити. Би любовь до Юрія не мала въ собѣ нѣ жару нѣ чару. ѳнъ бувъ для неи лише другимъ мужемъ, младшимъ а передовсѣмъ богатшимъ ѳтъ першого. Щобы своему грѣшному пожитю надати вже цѣлкомъ якогось маломѣщаньского повору, то спровадила до Азнѣрѣвъ своихъ родичѣвъ и намѣстила ихъ въ одной хатцѣ конецъ села. Пустый, нарощно слѣпый отецъ и нѣжна, завсѣгды заслѣплена мати були для неи поважнымъ

окруженьемъ; а такого, якъ сама чула, було їй треба и то тымъ бѣльше, чимъ нивше упадала.

Такимъ ладомъ було все якъ найлѣпше полагоджене въ тѣй малѣй вѣсованѣй головѣ, що такъ холодно обдумовала выступокъ. И здавалося, що дальше тымъ самымъ робомъ може спокѣйно вести свое житье; ажъ наразъ являвся Францъ Ріслеръ.

Якъ лише побачила его на порозѣ, то заразъ зрозумѣла, що си спокѣй непевный, и що вайде мѣжь ними щось не на жарты важного.

Въ однѣй хвили вже и думка готова. Ходило лишень теперъ о тоє, якъ си перевести.

Павильонъ, де були завернули, бувъ то великій круглый будынокъ съ чотырма ѣкнами, що давали рѣжный выгядъ, и бувъ улаженный на тѣ лѣтнѣ спеки, на тѣ горячі хвилѣ, коли то чоловѣкъ глядає захисту ѣтъ сонця та гудѣня комахъ въ огородѣ. Докола по пѣдъ стѣну ишла широка нивька софа. На серединѣ стоявъ такъ само низькій на червоно покостованый столычокъ; на нѣмъ лежали поодинокі числа часописѣй для моды.

Тапеты були новѣ; на нихъ пурхали птычки помѣжь блакитными китками очеретины. Оно вражало, мовъ лѣтный сонъ, мовъ легонькій образъ, що уносится передъ очима, коли затулюются до сну. Спущенѣ заслоны, рогожѣ застеленѣ по помостѣ, американскѣй ѣминѣ, що спинався на дворѣ по краткахъ, ровдавали по комнатѣ якѣсь любый холодъ, що еще бѣльшавъ ѣтъ журчання близькои безперестанно плывучои рѣвки и ѣтъ ударѣвъ си легкихъ филь.

Сидонѣя тѣлько вѣйшла, заразъ усѣла на софѣ ѣтгортаючи на бѣкъ довгу бѣлу спѣдницю, що мовъ снѣгъ спадала на рогожу. И ждала съ яснымъ окомъ и усмѣхаючимся ротикомъ, склонивши троха малу головку, на котрой зъ бѣку упняте волосѣ еще вѣблѣшало выразъ завзятой упертости.

Францъ бувъ блѣдый якъ смерть. Станувъ, оглянувся докола и ѣдоввався ѣттакъ по хвили :

„Чоломъ передъ вами, панѣ. Ровумѣтеса не абы якъ на ровкѣшнѣй выгудѣ.“

Але въ тѣмъ майже ажъ злякався: бесѣда ровпочалася

ѳтъ такъ далекихъ рѣчій, що готова не такъ скоро довести до того, до чоґо хотѣвъ завернути. Отже брусовато каже боржѣй дальше :

„Кому виннісьте весь сей збытокъ?... Вашому чоловікови чи любчикови?“

Хочьбы рушилася на те, хочьбы очи звела до него.

„Обомъ,“ каже.

На таку певність себе троха змішався.

„Такъ вы признаете, що той чоловікъ — то вашъ милый?“

„А вжежъ!... певно!...“

Франць черезъ хвильку смотрѣвъ на ню мовчки. И она була теперъ блѣда навѣтъ при своимъ спокою, и вѣчна легка усмішка счезла зъ ея устѣ.

Ѳттакъ каже дальше :

„Стережѣтся, Сидонію. Имя мого брата, те имя, що ѳнъ давъ своѣй жѣнцѣ, се такожъ и мое имя. Коли Ріслеръ на тѳлько шаленый и слѣпый, що позволяе вамъ те имя окривати соромомъ и ганьбою, то теперъ моя рѣчь хоронити его передъ вашимъ завзятемъ... Я томѣ жадаю ѳтъ васъ : скажѣтъ пану Фромонтови, щобы собѣ чимъ скорше поглядавъ иншою любовницѣ, котрабы его могла нищити... Бо якъ нѣ“ — — —

„Бо якъ нѣ?“ запытала Сидонія, що за той часъ бавилася заедно своими перстеньми.

„Якъ нѣ, то увѣдомлю мого брата о тѳмъ, що въ его дому робится; и ажъ зжахнетеса, коли его побачите такъ само палкимъ и грѣбнымъ, якъ є звичайно спокѳйнымъ и тихимъ. Моя новина може убье его; але можете бути певнїй того — вперѣдъ ѳнъ васъ убье.

Она здвигла раменами :

„Но! то нехай мене убиває... Або менѣ залежить що на тѳмъ?“

Она вымовляла тї слова съ такимъ выразомъ горя и рѳвнодушности, що Францови мимохѳтъ зробилося жаль тои гарной молодой щасливой невѣсты, коли чувъ, якъ говорячи о смерти такъ спокѳйно здавса на свою долю.

„То такъ дуже его любите?“ запытавъ ея троха вже

Библ. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшїй и Ріслеръ старшїй.“ 10

лагоднѣйшимъ голосомъ. „Такъ дуже его любите, того Фромонта, що волите умерти нѣжь отцуратись его?“

Зѣрвалася на те.

„Я? тоту ляльочку, тую непотрѣбъ, тоту смѣшну жѣнку въ мужеской одежи — любити?... Нѣколи!... Принималамъ его, якъ кожного иншого була бымъ приняла“ — — —

„Чому?“

„Бо мусѣламъ, бо буламъ шалена, бо грѣшну любовь крыламъ въ сердца и еще крыю, а хочу еи выкоренити въ собѣ, нехай буде, що хоче.“

Якъ зѣрвалася, такъ на цѣлѣмъ тѣлѣ дрожала говорячи до него око въ око, лицомъ въ лице.

Грѣшну любовь!... Когожь она любитъ?

Францъ и здрѣгнувся передъ тымъ пытаньемъ.

Еще не догадывався нѣчого; але розумѣвъ, що той виявленный въ него поглядъ, той вѣющій дѣ нему отдыхъ мають ему открити щось страшного.

Такъ задача местника и судии вклала на него, все выведатися.

„Кого жъ вы любите?...“ запытався.

И глухимъ голосомъ отвѣтила:

„Вы жъ знаете, що — васъ люблю.“

Се жѣнка его брата!

Отъ двоухъ лѣтъ згадувавъ собѣ на ню завсѣгды якъ на сестру. Для него братова а колишня суджена его — то вже нѣякъ не те саме: онъ бувъ се уважавъ собѣ за выступокъ, колибы мавъ хочъ бы въ однѣмъ зраку еи лица пѣннати навадъ тую, котрой колись бывало такъ часто горивъ: „Люблю тебе.“

А теперъ она ему каже, що люблю тебе.

Нещасливый местникъ стоявъ сторопѣлый, замороченый и не знавъ нѣ слова отквати.

Она смотрѣла на него и ждала...

Бувъ се дрозцю переймающій сонѣшний день, якъ бувають весною, коли отъ свѣжо упавшого дощу вохкій вѣтеръ вѣе лагоднѣйше и слабше и якое дивно жалѣбно. Воздухъ бувъ лѣтепый и наповный вонкою свѣжо розцвилыхъ цвѣтовъ, що сего першого теплого дня роздавали сильный запахъ, якъ фиалки въ стухлѣмъ мѣсци. Комната, де сидѣли,

наповнялася черезъ высокій окна всѣма тыми упивающими пахощами. Тамъ на дворѣ чути було звуки недѣльной катаринки, далекій кликаня на рѣцѣ, а блявше, въ огородѣ солоденькій голосъ панѣ Довбоновой, що заводила умираючи:

„Кажуть, ты любишь другого,

Ты знаешь, се бувбы мой скороооонъ!...“

„Такъ, Францъ, я завсѣгды васъ любила,“ говорила Сидонія. „Тои любви я зреклася тогда, бо була молодою дѣвчиною, а молоді дѣвчата самі не знаютъ, що дѣють; але ви нѣчо не годно було въ моимъ сердци притушити нѣ зменшити. Я дѣзналася, що и Дезидерія любить васъ такожь. Дезидерія, така нещаслива бѣдна дѣвчина; такъ въ порывѣ великодушности радамы була ѡтдати свое власне щастье, щобы ви зробити щасливою. И я ѡтправила васъ, щобысьте звернулися до неѣ. Тымъ часомъ, ахъ! скоро васъ нестало, тогда я переконалася, що моя жертва була надъ мои силы. Бѣдна Дезидерія! Нѣравъ я ви кляла сердечно и — чи повѣрите менѣ? — ѡтъ того часу я завсѣгды уникала, щобы не пѣти до неѣ або не зѡйтися съ нею. Побачити ви — то за надто великій бѡлъ для мене!“

„Але жъ коли мене любилысьте,“ запытавъ Францъ тихонькимъ голосомъ, „коли мене любилысьте, то чомужь було виходити за моего брата?“

Анѣ окомъ не лыпнула.

„Выйти за Ріслера, значило тѡлько, що зближитися до васъ. Думаламы собѣ: Не можешь бути его жѣнкою. Добре, будь же его сестрею. Тогда буде тобѣ бодай вѡльно дальше его любити, и не будете потребовали цѣле житье прожити одалѣкъ себе! Ахъ, се мрѣѣ дѣтинній, що роятся по головѣ въ двадцатыхъ рокахъ, мрѣѣ, котрыхъ марнѡсть ажъ за надто скоро ѡткрывае намъ досвѣдъ... Я не въ силѣ була любити васъ, пане Францъ, якъ сестра, а такъ само зновъ не въ силѣ була забути васъ; въ моимъ подружю була се рѣчь неможлива. При иншѡмъ чоловѣцѣ може булобы оно таки и удалось менѣ; але при Ріслерѣ було мое положенье страшне. Онъ все говоривъ о васъ, о вашихъ успѣхахъ, о вашѡй будучости... Францъ такъ говоривъ, Францъ те зробивъ... Онъ васъ такъ любить бѣдняка. А до того — и се було для мене найстрашнѣйше — вашъ братъ такій подѡбный до васъ.

Въ ходѣ, въ лица а особливо въ голосѣ така родова подбѣдность межи нимъ а вами, що я неразъ при его пестошахъ замыкала очи и гадала собѣ: — То днѣ... то Франць... Опѣсля я побачила, що ся грѣшна гадка стався для мене мукою, що менѣ день и нѣчь не дае спокою; тогды силовалася я заморочити себе. Такъ даламся намовити, щобы выслухати того Юрія, що мене напастовавъ вже ѳгъ давна, та змѣнити ладъ житя и вести житье шумне, гуляще. Але кленуся вамъ, Франць, що и середъ шуму утѣхъ, котрымъ ѳтдаламся, не пересталамъ нѣколи мыслити о васъ, и если мае хто право жадати ѳгъ мене справы въ мого поступованя, то певно не вы, що нехотячи зробилисьте въ мене те, чимъ емь!“

Замовкла...

Франць не смѣвъ вже и очій до неи пѣдвести. ѳгъ якои хвилѣ выдалася ему за надто хорошою, за надто пожаданою. А се жѣнка его брата!

Не смѣвъ вже и говорити. Чувъ нещасливый, що давна любовь вельможно вселявся въ его серци, и що теперъ его очи, слова, всё говорилобы о любвѣ.

А се жѣнка его брата!

„О, якійжь мы нужденнй, якй нужденнй!“ промовивъ ѳбдвый местникъ повалюючись бѣля неи на софу.

Тыхъ кѣлька слѣвъ були вже трусливостію, початкомъ кѣндя; мовъ бы судьба, що оказовалася такою лютою, ѳтняла ему такожь и силу боронитися. Сидонія поклала свою долонь на его руку: „Франць... Франць...“ и такъ сидѣли обѣчь себе мовчки. але розпаленй жаромъ; а скрѣзь гушавины долѣтала до нихъ урываными звуками думка, та неначе усыпаяла ихъ:

„Твои любви бажаю якъ раю,

Бѣльше не хочу нѣчоо!...“

Нарзъ явилася Ріслера широка стать на порозѣ:

„Сюды, мои панство, сюды! Они въ павильонѣ!“

И въ тѣй самѣй хвили вѣйшовъ уцтивина разомъ съ тещами, котрыхъ привѣвъ съ собою.

Пѣшли теперъ горячй привитани и нечисленнй обниманя. Але треба було видѣти, якимъ то въ висока ласкавымъ поглядомъ придивлявся панъ Шебъ тому хлопови, що о цѣлу голову бувъ высшй ѳгъ него а два разы ширшй:

„Но, хлопче, иде по думцѣ съ вашимъ перекопомъ суетскимъ?“

Для панѣ Шебовои остався Францѣ все еще по троха суженымъ вятемъ; тожь обнимала его съ наибольшимъ розмахомъ. А Ріслеръ, якъ звычайно бандуроватый въ своѣй радости и обявахъ чувства, скакавъ по рундуцѣ, говоривъ, що въ честь повороту затраченого сына треба зарѣзати кѣлька товстыхъ телятъ, та грѣмкимъ голосомъ, що певно чути було по всѣхъ сусѣднихъ огородахъ, кликавъ на учительку спѣву:

„Панѣ Добзонова, панѣ Добзонова... я не хочу давати вамъ нѣякихъ приписѣвъ, але що вы ту спѣваєте, то якесь дуже сумне виходить... До бѣса нынѣ съ тымъ выразомъ!... Заграйте лѣпше щось охочого, отъ якій танецъ, нехай разъ повальцю съ панею Шебовою...“

„Ріслеръ, Ріслеръ, чисьте голову стратили? Зятю!“

„Нутежь, мамо, нуте... мусите... гоць!“

И нескладно почавъ танцювати вальця въ шѣсть осьмихъ, мовъ лялька накручена, та волѣкъ за собою тещу безъ тху по улицяхъ огороду. А панѣ Шебова приставала за каждымъ крокомъ та поправляла на ново до звыклого ладу розвѣяні стаяжки отъ капелюха и кружева при шалю, при тѣмъ гарнѣмъ шалю въ Сидониного весѣля.

Ажь дурѣвъ въ радости сарака Ріслеръ.

Францѣ нѣколи не забудъ того довгого дня съ его мукими. Выѣхали на проѣздку, опѣсля уладили собѣ прогулку на водѣ, попоѣли на травѣ, на такъ званѣмъ островѣ опрышкѣвъ (île de Ravageurs) — словомъ, не подаровали ему нѣчо зъ красъ Авѣверскихъ. И весь часъ, при жарѣ сонця на гостинци, на лысучихъ филияхъ воды, мусѣвъ смѣятися, говорити, розказувати о своѣй дорѣ зѣ, правити про суетку шийку, подавати вѣдомости о поднятыхъ роботахъ та слухати тайныхъ жалѣвъ пана Шеба, завсѣгды гнѣвающогося съ своими дѣтьми и докладныхъ розказѣвъ брата про свою тискарию. Дванацятигранна, обертаючяся тискария, мѣй хлопче! Сидонія не перешкаджала панамъ въ ихъ розмовѣ и выдавалася цѣлкомъ занятою своими думками. Лише отъ часу до часу кинула слово до панѣ Добзоновои або сумно до неи усмѣхнулася; а Францѣ не смѣючи глянути ѣй въ лице

тільки слівдивъ кожде порушенъе ви сино - підшитой парасольки, фильованъе ви сукнѣ...

Якъ же она вмѣнилася отъ двоухъ лѣтъ! Якою стала гарною!...

Оттакъ приходили ему страшнѣ мысли до головы. Того дня була гулянка повздѣвъ до Лшонпану, и попри ихъ повздѣ переѣздили инші; правили ними мальованѣ, густыми обслонами ватулянѣ жѣнки. Недвижно якъ ляльки, съ довгимъ бичемъ въ руцѣ, сидѣли на козлѣ, и здавалося, щонѣчо нема на нихъ живого крѣмъ однихъ великихъ паленѣючихъ очѣй, неначе прикованыхъ до головъ конѣй. Всѣхъ очи бѣгли за ними мовъ пѣрванѣ тою швидкостію, съ якою гнали на передѣ.

Сидонія подабала на тѣ сотворѣня. И она могла була такъ само правити повздомъ Фромонта; бо Францъ сидѣвъ въ Фромонтовѣмъ повздѣ. Онъ поперѣдъ пивъ Фромонтове вино — весь достатокъ дому походивъ отъ Фромонта.

Оно було соромно, обураючо. Онъ радъ бувъ, гукнути се своему братови, ба навѣтъ було се его обовязкомъ; на тежъ и приѣхавъ нарощно. Але не чувъ вже до того ѣтваги.

Ой, несчастливый той местникъ!...

Вечеромъ пѣсля ѣбду сидѣли въ гостиннѣй; отъ рѣки плывъ вѣдухъ ѣтчинеными ѣкнами. Рѣслѣръ просивъ жѣнку, щобы заспѣвала; радъ бувъ, щобы показалась передѣ Францомъ съ всѣма своими новыми способностями.

Сперта на фортепянѣ хотѣла Сидонія вымовитися; панѣ Добзонова тымъ часомъ, потрясаючи своими довгими кучерами, грала пригравки.

„Але жъ бо я нѣчого не умѣю. Щожъ менѣ спѣвати?“

Наконецъ таки надумалася. Блѣда, сумна, свѣта не тямлючи почала спѣвати креольску пѣсню, пѣсню народну въ Лювизіаны, що панѣ Добзонова сама приладила до спѣву съ фортепяномъ. Зъ огороду роздавався ажъ заморочуючѣй запахъ бозу и гияцинтѣвъ, що здавалося, мовъ паощѣ якѣ горять на восковыхъ свѣчкахъ, при котрыхъ дрожащѣмъ свѣтлѣ спѣвала:

„Бѣдне мале дѣвча Цися —

Завернулажъ ѣй головку

Ой любовь, ой та любовь.“

И спѣваючи о бѣдной малой Цисѣ, що збожеволѣла въ любви, выглядала Сидонія сама мовь бы залюблена, ажъ хора. Серце рвалося слухати, съ такимъ выразомъ неначе зранена голубка повторяла той тужливый конецъ, що такъ бесконечно сумно звучить въ дѣтинномъ говорѣ осады :

„Завернулажь ѣй головку
Ой любовь, ой та любовь.“

И ему такожъ збожеволѣти, тому нещасливому местникови.

Але нѣ. Сирена але дѣбрала свою пѣсню. Францъ скоро лишь почувъ имя „дѣвча Цися,“ то мовь бы его перенесло наразъ генъ далеко въ Сидониной гостинной до понурои хаты на Маресѣ ; и знявъ его щирый жалъ и выкликавъ ему образъ малои Девидерии, що его такъ давно любить. До еи пятнадцатого року не кликали еи иначе якъ лише Сирця або Цися ; и такъ она була справдѣ та „бѣдна мала Цися,“ тая завсѣгды сама одна, завсѣгды вѣрно любяча, о котрой розказуе тая креольска народна пѣсня. Сидонинъ спѣвъ — даремный захѣдъ ; Францъ вже еи не слухавъ, вже и не дивился на ню. Онъ теперъ сидѣвъ онъ тамъ при великомъ поручовѣмъ крѣселѣ на малѣмъ низькомъ столчыку, на котромъ бывало вже неразъ пересидѣвъ до пѣвночи, коли бувало ждуть на „батька.“ Такъ, такъ ; лише тамъ може надѣятися добра, бѣльше нѣгде. Треба ему утѣкати до любви той дѣтины, треба ѣй ѣтдатися съ тѣломъ и съ душою, треба ѣй скавати : „Возьми мене... спасай мене...“ И хто знае? Она жъ его любить такъ дуже. Може и спасабы его, може и вылѣчилабъ его справдѣ въ его окаяной любви.

„Де жъ ты хочешъ ити?“ запытавъ Ріслеръ брата, коли побачивъ, якъ сквапно зѣрвался, скоро перегудѣвъ послѣдний звукъ пѣсни.

„Забираюся... Уже пѣзно.“

„Що? Ты не ночувшь у насъ? Але жъ твоя комната вже готова.“

„Цѣлкомъ готова,“ додала Сидонія съ якимсь дивнымъ поглядомъ.

Францъ живо ѣтмовивъ тымъ запросинамъ. Онъ мусить бути доконечно въ Парижи для деякихъ важныхъ орудокъ, що на него вложило суетке товариство. Все таки

старалися еще затримати его; ажъ ѓнъ вже вчинився въ переднѣй, при свѣтлѣ мѣсяця перейшовъ черезъ огородъ и не зважаючи на весь той празничный гомѣнъ въ Азнѣрахъ спѣшною ходою побѣгъ до двѣрця.

Вже ѓдѣйшовъ, и Ріслеръ пѣшовъ вже до своєї комнаты, а Сидонія и панѣ Добзонова еще довго сидѣли въ гостиннѣй, спертѣ на ѓкнѣ. Разомъ съ накликаваньемъ пликѣкъ на рѣцѣ и гаморомъ танцѣвъ, що давався чути мовъ складный глухій брякѣтъ решета, заходила до нихъ музыка въ сусѣдного казина.

„Не всть се бурлѣй!...“ ѓдовзалась панѣ Добзонова.

„О, я вже съ нимъ упоралась.“ ѓтказала Сидонія. „Лише мушу теперъ матися на острозѣ... буду теперъ пѣдъ быстрымъ окомъ... ѓнъ такій задрѣсный... Мушу написати до Казабонія, щобы якійсь часъ не показався бѣльше, а ты завтра рано скажешъ Юрію, що чотырнадцять днѣвъ мусить сидѣти въ Савиню.“

III.

Бѣдне мале дѣвча Циця.

Якоюжь щасливою була Дезидерія!

Францъ приходивъ що дня и сѣдавъ якъ давнѣйше на нивкѣмъ малѣмъ стѣльчику въ еи ногахъ — и то вже не щобы лише говорити о Сидоніи.

Коли францѣ сѣдала до своєї работы, ѓтчинялись нишкомъ дверѣ: „Добрый день, панно Цицю!“ ѓнъ звавъ еи теперъ завсѣгды еи дѣтиннымъ именемъ, и треба було лише чути, якъ любо и приявно ѓнъ то вымовлявъ! „Добрый день, панно Цицю!“

Вечеромъ ждали разомъ на „бѣтька“; она сидѣла при работѣ, а ѓнъ розказувавъ ѣй о своихъ далекихъ подорожахъ, а ажъ неразъ и здрѣгалася въ страху.

„Що тобѣ е такого? Ты завсѣмъ вже не та сама стала,“ говорила мати Дельобейльова, зачудована тымъ, що еи

бачила такую веселою а особливо такую жвавою и верткою. Бо вперѣдъ разъ въ разъ кучала въ своимъ крѣслѣ мовь безнадѣйна молода бабуня; а теперь малá кулява вставала що хвиля, бѣгла до ôкна, силовалася рѣвно триматись и про-сто стояти, та нишкомъ при тѣмъ пыталася матери:

„Чи знати що по менѣ, якъ не иду?“

Доси дбала лише о ладѣ въ учесаню волося; а теперь ôтъ малои гарной головки розбѣйшлася ви пуста дбалôсть на всю стать, цѣлкомъ такъ само, якъ ви довге хороше куче-ряве волосье, коли вго цѣлкомъ розпуститъ. Була теперь дуже, дуже вальотною, та й всѣ се запримѣчали. Навѣтъ птички и хрущѣ выглядали теперь якось цѣлкомъ инакше, якось чепурно.

Певно що Дезидерія Дельобейлѣвна була щаслива. Франць ôтъ кôлькохъ днѣвъ говоривъ о спôльнôй прогульцѣ на село; а що той завсѣгды такій добрый, такій великоду-шный батечко зовсѣмъ не боронивъ панямъ выпочити собѣ черезъ день, то одной недѣлѣ францѣ выѣхали всѣ четверо разомъ.

Не можна описати, що то за хороша була днина. Якъ Дезидерія о шестôй рано ôтчинила ôкно, якъ побачила въ равнôй мрацѣ тепле ясне ярке сонце а погадала на де-рева, поля и гостинцѣ, на цѣлу чудну природу, що ви такъ давно вже не бачила а теперь при боку Франца мала зновъ оглядати, то ажъ йй слезы станули въ очахъ. Тамъ гудять дзвоны; ту въ бруку на долѣ чути вже уличный гамôръ: она одягався въ недѣльну одѣжъ — що то за свято для бѣдныхъ, навѣтъ лица малыхъ углярѣвъ бѣлѣють та краснѣють при нѣмъ. Цѣлымъ тымъ початкомъ чудного ранка любовалася поволи и съ розкошию.

Франць принѣсъ йй вчера въ вечеръ парасольку, малу парасольочку съ ручкою зъ слоневой кости. Нею доповнила свои убрание дуже старанне хочъ и дуже скромне; отъ якъ ялося саме для такой бѣдной уломной людины, що не радабы звертати на себе очи. Але все таки сказалобыся за мало, коли бы лише признати, що ся бѣдна уломна дѣвчина була гарна.

Якъ разъ о девятôй заѣхавъ Франць съ фяакромъ на-нятымъ на цѣлый день и побѣгъ на гору по своихъ гостей.

Не надумуючись пішла панна Цися чепурно, тримаючися поруча, сама одна долѣ сходами; за нею мати Дельобейльова, щоби уважати на ню. А славный комедіантъ съ пальтомъ на руцѣ побѣгъ съ молодымъ Ріслеромъ на передѣ, щоби отчинити дверчата появу.

Що то за хороша була вѣда въ появѣ, а околиця, рѣка, дерева...

Але не пытайтесь, де то було — Девидерія не дѣвчалася того нѣколи. Она могла бы хіба отповѣсти, що сонце нѣколи не свѣтило величавѣйше, птички нѣколи не були веселѣйшій, хашчѣ нѣколи любѣйшій — и не сказалабы неправды.

Въ дѣтиньствѣ правда що часомъ цѣлыми днями буяла по дворѣ, по далекихъ прогулякахъ. Але опѣсля жила въ старѣй части Парижа мовъ прикована безустанною працею, нуждою и тымъ, що уломні люде такъ люблять сидяче житье. Тамъ мала завсѣгды однаковий и выстарчаючій для неи выглядъ на высокій крѣвлѣ, на ѳкна съ желѣвными ганками та комины фабрикъ, котрыхъ червоній цеглы ярко ѳтбивають ѳтъ понурыхъ мурѳвъ старыхъ историчныхъ палатъ. ѳтъ давна вже не знала иншихъ цвѣтѳвъ крѳмъ повѣтиць на своимъ ѳкнѣ, жадныхъ иншихъ деревъ крѳмъ акацій въ Фромонтовѳмъ огородѣ, що ихъ въ далека бачила крѳвъ дымъ.

Якокожъ утѣхою наповнилася ви грудь, коли побачилася на отвертѳмъ поли. Радѳсть и молодеча веселѳсть пѳднимали ви мовъ на крыла, такъ що въ одного зачудованя попадала въ друге, плескала въ руки, скриковала неначе птичка а ѳбъявы ви простодушнои цѣкавости покрывали непевнѳсть и тревожливѳсть ви ходу. Справдѣ, що не богато тамъ того було и знати по нѣй. Ба и Францъ бувъ заодно при боку, завсѣгды готовъ пѳдтримати ви, подати вѣй руку при переходѣ ровѳвъ, и то съ такимъ жаромъ, съ такимъ нѣжнымъ выравомъ въ очахъ. Якъ сонъ, такъ перейшовъ той чудный день. Не могла налюбоватися тымъ всѣмъ, що бачила; все ви чаровало: и широке блакитне небо, що перевирало крѳвъ гѳлье ажъ пахло, и кустарникъ, що стелится такъ ватишно, такъ таемничо по пѳдъ дерева, де и цвѣтки ростуть смуклѣйше и выше, де золотистый мохъ на дубовыхъ пняхъ выглядае мовъ ѳлукане промѣнье сонця, и той наглый

выглядъ на ясны прогалины — всё, всё, навѣтъ утома по далекой прогульцѣ за мѣстомъ.

Подо вечеръ, коли вже день почавъ погасати, вышли край лѣса. Оси видно було бѣлы дорѣжки пѣльнѣ, тамъ дальше лыскучу, мовь сръбну стяжку, рѣку, а генъ за тымъ въ кѣтлинѣ мѣжь двома пагорками повно сѣрыхъ крѣвь, бань и вершкѣвъ вежь; кажуть їй, що се Парижь. Тогда тужнымъ окомъ глянула по цѣлой той цвѣтучой, пахощами любви и глогу наповной краинѣ, та сховала еи въ кутичокъ своєї памяти, мовь бы не мала еи нѣколи, нѣколи вже бѣльше оглядати.

Китичка, що собѣ малá кулява принесла въ той прогульки до дому, бѣсѣмъ днѣвъ наповняла еи комнату своєю воною. Було тамъ мѣжь гияцинтами, фѣялками и галузками глогу такожь повно иншихъ малыхъ безименныхъ скромныхъ цвѣтокъ, що майже всюды край дороги цвѣтуть въ необачно засѣяного зерна.

Оглядала тѣ легонечкѣ, блѣдосинѣ або темночервонѣ цвѣточки и чуднѣ тѣни ихъ красокъ вынайденѣ природою давно передъ малярами, та дуже часто повторяла еще въ мысли свою прогульку. Фѣялки пригадовали їй той малый мотомъ порослый горбокъ, де ихъ зрывала и выбирала зъ подъ лѣстѣ, та стрѣлася при томъ съ руками Франца. Тѣ великѣ воднѣ рослины вѣрвала на березѣ рову, мокрого еще отъ зимовыхъ дощѣвъ; щобы ихъ досягнути, сперлася було крѣпко на руку Франца. Всѣ тѣ згадки наvertsалися їй при работѣ, а при томъ свѣтилося и вылыкувалося пѣрше колибриковѣ при свѣтлѣ сонця, що черезъ отчинене ѡкно впадало до комнаты. Весна, молодѣсть, спѣвъ и вонь зовсѣмъ перемѣнили тую сумну домѣвку на пятѣмъ поверсѣ; а Дезидерѣя таки цѣлкомъ не въ жартѣ говорила до матери, коли любовалася запахомъ китицѣ отъ приятеля:

„Уважаєте, мамо, якъ чудно сего року пахнуть цвѣты?...“

И Францъ такожь почавъ дѣзнавати силы того чару. Панна Циця заняла поволи цѣлкомъ его сердце и выперла зъ водѣтамъ навѣтъ згадку на Сидонію. Анѣ слова, що и местникъ бѣдняка робивъ тутъ всё, що лише мѣгъ. О кождой

порѣ являлся при Цисѣ и тулился до неѣ какъ дѣтина. Анѣ разу не смѣвъ вернуть до Аннѣрбѣвъ.

Сидонія завдавала ему за богато еще страху.

„А выѣдъ же бо троха до насъ... Сидонія пытается за тобою,“ говоривъ ѳтъ часу до часу уцтивина Ріслеръ, коли побачивъ брата, якъ входивъ до фабрики. Але Францъ тримався крѣпко и заслонявся всякими можливими орудками, щобы лише можна ѳтложити свѣѣй приѣздъ до завтра. Съ Ріслеромъ оно приходило не трудно, бо днѣ теперъ бувъ ѳбльше нѣжь коли иншимъ часомъ занятый своєю тискарнею, котру недавно що зачавъ споряжати.

Коли лише Францъ сходилъ въ горы ѳтъ своего брата, то вже старый Жигимонтъ въ великихъ робочихъ рукавахъ и съ перомъ та ножикомъ въ рудѣ чатовавъ на него и проводивъ его кѳлька кроковъ. Онѣ повѣдомлявъ молодого друга о станѣ рѣчѣй въ фабрицѣ, коли лише зайшло що нового. ѳтъ якогось часу здавалося, що все обертався на лѣпше. Панѣ Юрій приходитъ правильно до бюра, и що вечера вертае до Савиню. До касы не приходятъ вже съ жадными рахунками. Здався навѣтъ, чи и вельможна панѣ тамъ на селѣ такожь не заховуеся спокѳнѣйше.

Касиеръ радѣвъ.

„А видишь, хлопче, якъ оно було разумно, що я написавъ до тебе... Выстарчило твого приѣзду, щобы все навадѣ привести до ладу... Але все таки,“ додавъ уцтивина своимъ звываемъ. „все таки... не маю вѣры...“

„Будьте спокѳнѣй, пане Жигимонтъ, я тутъ е,“ отвѣчавъ местникъ.

„Чейже не ѳтъѣздишь еще, не правдажь, хлопче?“

„Нѣ, нѣ... еще нѣ... маю еще впередъ полагодити одну дуже важну справу.“

„А такъ! То тымъ лѣпше!“

Франца важна справа то було его весѣлье съ Дезидерією Дельобейлѣвною. Еще о тѳмъ не говоривъ съ нѣкимъ, анѣ навѣтъ съ нею; але панна Циса мусѣла певно щось догадыватися, бо съ кождымъ днемъ робилась веселѣйшою и гарнѣйшою, неначе перевиджовала, що внетъ надѳйде хвиля, коли ѣѣ треба буде всеѣ веселости и всеѣ красы.

Разъ въ недѣлю по полудни були обов самѣ въ хатѣ. Мати Дельобейльова выйшла зъ дому ажъ горда, така втѣшша, що разъ може показатися по пѣдъ руку съ своимъ великимъ чоловѣкомъ, та лишила Франца при дочцѣ, щобы ѣи не скучалося самѣй. Франць бувъ сегодня незвычайно старанно одягнений. По цѣлѣй его стати ровдавалася якась празнична яснысть, на его лици вызначалася якась дивна несмѣлость въ парѣ съ ѳвагою, зворушенье въ парѣ съ урочистою повагою; а велике поручове крѣсло вже по тѣмъ всемъ, якъ пѣдсудався дѣ нему малый низькій стѣльчикъ, мѣрковало, що ѳнъ має ему сказати дуже важну новину, и догадовалося навѣтъ потроха, що то має бути. Розмова почалася сразу маловажными рѣчами; що хвиля перерывалася довгими перестанками, такъ якъ въ подорожи стае чоловѣкъ по кождѣмъ дни дороги, щобы выпочити собѣ.

„Хороша нынѣ погода.“

„О, дуже хороша.“

„Наша китичка все еще хорошо пахне.“

„О, дуже хорошо...“

И вже при тыхъ простыхъ словахъ дрожавъ ихъ голосъ изъ зворушеня ѳтъ того, що мало наступити дальше.

Наконецъ пѣдсунулся малый низькій стѣльчикъ еще троха близше дѣ великому поручовому крѣслову; стрѣлися очи, найшлися руки, и обов дѣтокъ назвалися нищечкомъ поволеньки по имени.“

„Дезидеріо!“

„Франць!“

Въ тѣй хвилі запукано до дверій.

Було се легке тихе пуканье якоись ручки въ хорошѣй рукавичцѣ, що боится за найменшимъ доторкненьемъ, щобы не замаратись.

„Прошу!“ ѳдозвалася Дезидерія съ легкимъ рухомъ нетерпеливости; и хороша, чепурна и приявно усмѣхаючися вѣйшла Сидонія. Она хотѣла въ переходѣ отвѣдати разъ свою малу Цисю, та пригорнути ѣи до своего сердца. Уже давно того бажала.

Дуже нѣбыто стчудовалася, що застае тутъ Франца; але въ радости, що може разъ пощebetати съ давною своею подругою, ледво его замѣчала. Наголубилася, наместилася и на-

щербеталася сердечно про минувшѣсть; ѳтакъ рада була побачити и ѳкно въ сѣняхъ и комнату Ріслера. Оно справляло ѳй приємнѣсть, пригадати собѣ въ той способъ всю свою молодѣсть.

„Пригадуйте собѣ еще, Францъ, якъ то краля въ колибрикахъ зайшла до вашои комнаты и якъ просто держала свою малу головку пѳдъ вѣнцемъ въ перъ?“

Францъ не одвѣчавъ. Бувъ за надто взоруженый. Голосъ въ середины говоривъ ему, що ся невѣста прійшла сюды лише для него, що она хоче его назадъ мати, хоче не допустити, щобы ѳтдався другѳй; и съ жахомъ примѣтивъ нещасливый, що не богато и заходу буде потребовала, щобы доконати того. Скоро лишь ви побачивъ въ порозѣ, а вже и пурхнуло къ нѣй его сердце.

Дезидерія — Дезидерія нѣчо не мѣрковала. Сидонія выгладала така приязна, така щира. А до тогожь були собѣ теперь обов братомъ та сестрою; то любовь вже мѣжь ними — рѣчь неможлива.

А таки обгорнуло малу куляву щось неначе глухе перечутье нещастя, коли Сидонія, стоячи вже на порозѣ готова до ѳтходу, обернулася еще недбало и сказала до дѣвера:

„Отъ прійшло менѣ на гадку, Францъ — Ріслеръ велѣвъ менѣ привести васъ нынѣ въ вечеръ съ собою на обѣдъ... конѣ стоятъ ту на долинѣ... Поѣдемо по него разомъ до фабрики.“

По тѳмъ звернулася до Дезидеріи съ найчуднѣйшою въ свѣтѣ усмѣшкою:

„Ты чейже намъ его оставишь на нынѣшний вечеръ, не правдажь, Сирцю? Будь спокойна, ѳдамъ его тобѣ назадъ.“

И ѳнѣ мавъ справдѣ ѳтвагу ѳдойти, невдячный!

Пѳшовъ не надумуючись нѣ хвильки, хочьбы разъ еще обернувся, пѳрванный своимъ жаромъ, мовъ моремъ ровгуканымъ; и анѣ того дня, анѣ опѳсла, въ загалѣ нѣколи, нѣколи вже не дѳзналося велике поручове крѣсло панны Цисѣ, що ему мавъ сказати такого особливого малый нивѣкій стѳльчикъ.

IV.

ВЪ ЖДАЛЬНИ.

„А вжежь певно, люблю Тебе, люблю Тебе — бѣльше нѣжь коли небудь и то на вѣки... До чого боротися еще, до чого пручатися намъ? Грѣхъ дужшій ѳтъ насъ... И чижь наша любовь грѣхомъ?... Мыжь були собѣ суджені. Чи не маємо права получитися навадъ, наперекѣръ житю, що насъ ровлучило? Такъ приѣзди! Рѣчь постановлена, поѣдемо... Завтра въ вечерь о десятой на Ліонскѣмъ двѣрци... Возьму билеты и жду Тебе...

Франць.“

Цѣлый мѣсяць ждала Сидонія на сей листъ; цѣлый мѣсяць здобувалася на всякій любощѣ и хитрощѣ, щобы довести свого дѣвера до сего письменного объявленія своєї любви. Наклопоталася не мало, поки дѣпняла свого. Була то не легка справа, таку молоду честну душу, якъ Франца зѣпсовати ажъ до злочинства; и въ тѣй дивнѣй борѣбѣ, въ котрѣй щиро любячій боровся проти власной своєї справы, чулася неравъ на краю своихъ силъ и майже зовсѣмъ знеохоченою. ѳтъ вже выдававсь ѣй цѣлкомъ прикованый до неї, а ту наравъ пѣднималася на ново его вроджена правота, и ѳнъ бувъ готовъ утѣкати та зновъ ѣй выхопитися.

ѳтжежь то радѣсть для неї не абы яка, коли ѣй одного ранка принесено те письмо. Була тогды у неї панѣ Добвонова; инѣщо передъ тымъ прійшла приносячи повно жалѣвъ ѳтъ Юрія Фромонта. ѳнъ скучавъ теперь бѣдняка одалѣкъ своєї голубки и починавъ боятися о того дѣвера, що такий завзятый, задрѣсный, вымагающій еще бѣльше, якъ колибы мужъ.

„О, бѣдачиско, бѣдачиско,“ говорила сентиментальна Американка, „якъ бы ты видѣла, якій ѳнъ нещасливый!“

При тѣмъ потрясла своими запѣкаными кучерами, ровѣпняла звитокъ нѣтъ и добула ѳттамъ листы ѳтъ бѣдачиска

що звыкла була завсѣгды старанно ховати мѣжъ пѣснами. Она чулася незвычайно щасливою, що була вмѣшана въ тую любовну справу и що могла повертатися въ кружѣ самыхъ тайнъ и заколотѣвъ; се додавало ей млавымъ очамъ и сухому лицу щось троха мовъ мягкости.

Найдивнѣйше жъ при тѣмъ було, що ся молода гарна Добзонова, котра така була услужна въ ѡтношеню любовныхъ листѣвъ, таки нѣколи въ своимъ житю сама анѣ не писала, анѣ не дѣстала жадного такого листу.

Она завсѣгды была въ доровѣ межи Азнѣрами а Парижемъ, завсѣгды съ якоюсь любовною звѣткою — истный почтарскій голубъ; але вѣрна своѣй породѣ туркотала лише изъ спѣвчутя.

Показала ѣй Сидонія карточку ѡтъ Франца; такъ она на те :

„А щожъ, будешь ѡтписовати?“

„Я ѡтписаля вже, и то, що пристаю.“

„Якъ то? Ты хочешь съ тымъ дурнемъ ити въ свѣтъ?“

Сидонія ровсмѣялася :

„Нѣ вже жъ, справдѣ нѣ. Я ѡтписала, що пристаю, щобы ждавъ мене на двѣрци. Бѣльшь нѣчо не хочу. Сежь еще дуже ласкаво, що буде черезъ мене якои чверть години въ неспокою и въ тренетѣ. Ѣнъ зробивъ мене ѡтъ мѣсяця ажъ надто нещасливою. Подумай лише, що я черезъ сего панича змѣнила цѣлкомъ житье. Я мусѣла залишити мой гостиннй дни, мусѣла дверѣ зачинити передъ моими приятелями, передъ всѣма, кого лише знаю молодого та любого зачавши ѡтъ Юрія, а навѣтъ передъ тобою. Бо знавшъ, моя дорога, що и ты неподобалася ему, и ѡнъ радъ бы бувъ прогнати тебе, такъ якъ и другихъ.“

Одного ще Сидонія не доказала, а се була головна причина ей злости до Франца : ѡнъ нагнавъ ѣй боя и то великого боя тымъ, що грозивъ ѣй мужемъ. Ѣтъ тои хвилѣ чулася дуже не своєю : ей житье, те дороге житье, що клала надѣвсе, здавалось ѣй таки направду въ небезпеченьствѣ. Тѣ за надто русявѣ и зъ виду зимнй люде, якъ Ріслеръ, бувають въ гнѣвѣ страшнй. Ихъ гнѣвѣ буде тихй, але наслѣдки его не дадутся обчислити ; цѣлкомъ якъ тѣ выбухающа рѣчи

безъ краски и безъ смаку, котрыхъ боится чоловікъ уживати, бо не знае ихъ силы. Словомъ, якъ подумала, що ви чоловікъ може колись довідатися о ви поступкахъ, то ажъ мурашки перебѣгали по вѣй.

Зъ ви давнѣйшого житя, того бѣдолашного житя въ люднѣй части мѣста, наvertsались вѣй на гадку страшнѣй рѣчи. Пригадовала собѣ розвѣднанѣй подружа, мѣсть жѣнокъ чоловікѣвъ, розпрыскану кровь, що лилася за соромъ вѣроломства; не давали вѣй спокую привиды смерти. А смерть, той вѣчнѣй спокѣй, те мертве мовчанье якъ разъ годнѣй були переймати жахомъ те мале сотворѣнье, що пропадало за угѣхами и ажъ до шалености було ласе на гамбръ та житье.

Отже той щасливѣй листъ зробивъ конецъ всѣмъ тымъ страхамъ. Теперъ, коли Франць знавъ, яке ружье она має въ своихъ рукахъ, теперъ вѣякъ не мѣгъ ви оскаржити, хочьбы навѣтъ въ першѣмъ розлюченю, коли побачить обману. А якъ бы таки говоривъ що, то она покаже его листъ, а всѣ обвиненя выйдуть въ очахъ Ріслера на чисту клевету. Ахъ, пане местнику, теперъ зловилисьмо тебе!

„Я назадъ ѣтживаю... назадъ ѣтживаю!...“ такъ говорила до панѣ Добзоновой. Оттакъ побѣгла до огороду, сплела великѣй китицѣ до гостинной, повѣтчиняла на рвтяжъ ѣкна, щобы впусити сонце, та выдавала кухарцѣ, вѣзникиви, огородникиви найровличнѣйшѣй приказы. Дѣмъ мавъ пристроитися, Юрѣй мавъ зновъ привѣздити; а щобы зробити початокъ, хотѣла съ кѣнцемъ сего тыжня дати великѣй обѣдъ. Дѣйсно, выдавалося, мовъ бы ви черезъ мѣсяць не було дома а теперъ вернула зъ нудной и томлячой дороги, що ѣтбула за орудками; такъ квапила ся рвести назадъ житье и рухъ вколо себе.

На другѣй день вечеромъ сидѣли Ріслеръ, Сидонѣя и панѣ Добзонова разомъ въ гостиннѣй. Честивецъ Ріслеръ шниравъ въ грубѣй книжцѣ о механицѣ; Сидонѣя спѣвала, а панѣ Добзонова пригравала вѣй на фортепянѣ. Наразъ Сидонѣя перервала въ серединѣ своей пѣсени и почала шалено смѣятися. Саме выбила десята година.

Ріслеръ зглянувся цѣкаво.

„Зъ чого такъ смѣшся?“

Библ. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшѣй и Ріслеръ старшѣй.“ 11

„О, нічо... отъ прійшло менѣ щось на гадку,“ отъказала Сидонія и моргнула на паню Добзовову вказуючи на стѣнный годинникъ.

Була се година назначена на стодины; и она подумала на ті муки, въ якихъ жеде ви залюблений.

Отъ повороту пѣсланця, що принѣсь Францови въ горячѣ отѣковану прихильну отповѣдь Сидонія, обгорнувъ его мучену душу якійсь глухій спокѣй, мовъ нагла знемога. Жадной вже непевности, жадного ваганя межи склонностію а обовязкомъ. Сейчасъ почувъ якусь пѣльгу на души, мовъ вже совѣсти у него не стало. Съ найбѣльшимъ спокоемъ почавъ ладитися въ дорогу, запинавъ на пѣдлозѣ свои клунки, выпорожнявавъ комоду та шафы; и еще далеко було до тои години, коли малися забирати его рѣчи, а онъ вже сидѣвъ на скринцѣ середѣ комнаты и глядѣвъ на мапу прибиту на стѣнѣ, мовъ на образъ своего бурлацкаго житя, та поведивъ окомъ по тыхъ простыхъ знакахъ шляхѣвъ и по тѣмъ якъ филиа загнутѣмъ рубци, що показуе море.

Анѣ разъ не прійшло ему на гадку, що по другѣмъ боцѣ сѣнній хтось плаче та зѣтхае за нимъ. Анѣ разъ не подумавъ собѣ на розпуку брата, на ту грозу, що мусить скластися пѣсля ихъ утечи. Онъ мыслию погнавъ далеко по за то все; бачивъ себе вже съ Сидонією въ темнѣй одежи утѣкачѣвъ на перонѣ двѣрця, ба навѣтъ еще дальше, край синого моря, де на якусь хвилю останавлиются, щоби звернути допыты на иншій слѣдъ, а наконецъ въ чуждѣй краинѣ, де нѣхто не жагадае ви отъ него, нѣхто ему не отбере ви. То зновъ выставлявъ собѣ той вѣзъ, що точится та гуде въ ноци по пустыхъ поляхъ. Бачивъ любу блѣду головку сперту на подушкахъ, рожеві усточка близъ своихъ устъ и двѣ темныхъ очей, що при млавѣмъ свѣтлѣ лампы дивляться на него, а пара сопе, а колеса туркотять та легонько колышуть ихъ обов.

Сопижь та стугони, машино! Нехай дрозжитъ земля, не-

хай паленѣе небо, нехай бухае дымъ та поломѣны; сверломъ-вертись въ нѣчь тунелю, свищи черезъ горы, рѣки, гони, палажкочи, шуми, але веши насъ геть, веши насъ геть далеко въ заселеного свѣта, геть въ оковъ его законѣвъ, за границу его жадобъ, вырви насъ житю, вырви насъ намъ самымъ!...

Бже на двѣ години передъ отворенѣмъ касы до назначеного поѣзду станувъ Францъ на Лионскѣмъ двѣрци. Дворецъ той выглядае сумно, до того лежить въ далекой части мѣста, такъ що подабае на яку провинціоальну стацію. Ту свѣвъ собѣ въ найтемнѣйшѣмъ кутѣ та кунявъ, анѣ не повернувся, мовъ здеревѣлый. Въ его головѣ шумѣло въ той хвили та гудѣло такъ якъ и на самѣмъ двѣрци. Мучило его и недавало ему спокою множество мыслей безъ звязи, неясныхъ сиоминокъ, дивныхъ гадокъ. Въ одной хвили заганнявся такъ далеко въ загадкахъ, що мусѣвъ себе по два и по три разы запытувати, за чимъ онъ тутъ є и чога жде. Але крѣвъ всѣ тѣ баламутнѣ мрѣвъ пробивалася завсѣгда назадъ гадка на Сидонію и освѣчувала єи яснымъ свѣтломъ.

Она жъ сказала, що приѣде.

Єще було досыть далеко до умовленои години; але онъ таки мимохѣтъ ровглядався мѣжъ тыми людьми, що товпилися та кликали на себе, и смотрѣвъ, чи не открые той гарной стати, що мала наравъ вырынути середъ здвигу и роздѣляти его за кождымъ крокомъ въ блеску своєи красы.

Богато поѣздѣвъ прийшло и ѡдѣйшло; безъ числа перегудѣло сигналовыхъ свистѣвъ, що своимъ придавленнымъ пѣдъ склянною крѣвлею звукомъ пригадовали шелестъ дертого полотна. Потѣмъ стало на двѣрци пустѣсенько, безлюдно мовъ въ церкви въ будный день. Десята недалеко, а съ нею и поѣздъ, що Францъ ждавъ на него. Передъ нимъ жаденъ вже не ѡтходивъ. Францъ пѣднявся.

Се вже не сонъ, не мрѣя-небылиця, що ганяе єще въ далекомъ неозначенѣмъ часѣ.

За четвертъ, найдалше за пѣвъ години повинна надѣхати доконче.

Отъ и почалася для него страшна мука ждана, тая тревога и нудьга, що до кости переймае чоловѣка, той дивный станъ душѣ и тѣла, що то и сердце перестаетъ бити, и ѡтдыхъ устае и гадка, и рухи и слова остають недоконченѣ, бо всѣ

жде. Поеты сто разъ еи описовали, тую болючу тревогу залюбленого, що чує туркѣтъ вова по пустѣмъ шляху, шелестъ перекрадаючогося ходу по сходахъ.

Але ждати на любку на двѣрци, въ ждальни, то далеко ще сумнѣйша справа. Звисаючі во стелѣ лампы, котрыхъ свѣтло не доходить до запорошеного помосту, такъ мрачно горять, — тѣ великі окна, — той безустанный гомѣнъ крокъѣвъ и скрипъ дверій, що обивася о пыльно надслухоуче ухо, — высокі голі стѣны съ оповѣщенями: „Прогулька до Монака,“ „Обѣздка по Швайцаріа,“ — то окруженье готове до ѣзды, жаднѣ змѣнѣ, рѣвнодушне на другихъ, заодно змѣняючеса — те все якъ разъ надавса до того, щобы чоловікѣкови стискати серце та збѣльшати тревогу.

Франць ходивъ тамъ и сямъ та пыльновавъ повязѣвъ, що заѣздили та приставали при довгихъ камѣнныхъ сходахъ. Дверчата ѣтчиналися и назадъ съ гукомъ замыкалися; а зъ темрявы на дворѣ выходили рѣжні твари до освѣченого пѣдсѣня, спокѣйні и зворушені, щасливі и печальні твари, капелюхи съ перами и ясными обслонами, сѣльскі ѣтѣпки, заспані дѣти, тягнені напередъ за руку. Що явится яке нове лице, то его переймала дрощъ. Здавалось ему, що пѣвнае Сидонію, неспокѣйну, обслонену, троха заклопотану. Якъ скоро радбы бути при нѣй, успокоити, охороняти еи!

Бѣльше наповнявса дворець, тяжше приходило те стороженье. Повязды заѣздили теперъ одинъ за другимъ. Мусѣвъ бѣгати ѣтъ дверій до дверій. Выйшовъ на двѣръ; здавалось ему, що тамъ буде ему легше уважати; до того не мѣгъ довше знести въ духотѣ ждальнѣ той нудьги, що почала ему ажъ груди заперати.

Було се пѣдъ конецъ вересня. Погода була лагѣдна. Легка мгла пѣднималася докола, а лѣхтарнѣ при повяздахъ выглядали въ долѣ на стрѣмкѣмъ пѣдѣздѣ млаво и мрачно. Кожда, що надѣздитъ, немовъ кличе до него: „То я... отутъ!...“ И ѣнъ назирае за повяздомъ, що здалека зближася, а надѣя ажъ серце ему розпирае, неначе сидитъ тамъ бѣльше нѣжъ житье его. Надѣздитъ. Але що высяде хто, то не Сидонія; а той повяздъ вертае въ его очахъ легко и порожно навадъ до Парижа.

Часъ ѣтѣзду вже близько. Дивится на годинникъ: вже

лишь четверть години. Перелякался; але двѣнокъ кличе, що каса отверта. Бѣжитъ боржѣй и стае конецъ довгого ряду.

„Два бильети першої класы до Марсели!“ И се здавалось ему вже бодай якоюсь займанщиною.

Крѣвь вѣски наладовані рѣчами и крѣвь товпы припб-звившихся вернувъ навадъ на свое мѣсце дальше сторожити. Вѣзники кличуть „Бачно!“; але ѓнъ стоить на пѣдѣздѣ, выставлений на кѣньскі копыта, съ глухими ушима, але съ широко отвореными очима. Ще лишь пять минутъ! Майже рѣчь неможлива, щобы приѣхала еще на часъ. Всѣ товпится квапно до середины, до свѣтлицъ, куфры точатся на складъ, тяжкй, въ полотна позашивані тлумаки, мѣдяными цвяшками выбивані клунки, малй завинятка подорожныхъ купцѣвъ, кошѣ всякой величины и всякого виду, перевертані и ва-жені, съ однакимъ поспѣхомъ счезають въ тыхъ самыхъ две рячѣ.

Наконецъ приѣхала...

Такъ, то она, она, черно одягнена, струнка, нѣжна жѣнка разомъ съ другою меншою — певно съ панею Добзоновою. Але ще разъ придивитися — що за гѣрка ошйбка! Була се молодичка, троха подѣбна до неї, стрѣйна Парижанка съ лицемъ яснѣющимъ ѓтъ щастя. Молодой чоловікъ приступивъ до неї и взявъ ея пѣдъ руку. Молоде подруже певно по весѣлю ѣхало въ дорогу — матери провожала ихъ до желѣзницѣ. Мовъ уношені филиями щастя, що шумѣло имъ докола, перейшли по при Франца. И злющо якось и зависно дивився на нихъ, якъ тулилися дѣ собѣ и крѣпко тиснені товпою выходили за дверѣ.

Ему здавалось, неначе обѣкрали его обѣм, неначе то его та Сидонине мѣсце занимають они теперъ въ поѣздѣ...

Отже вже и заколотъ ѓтѣвзду, послѣдне дзвоненье, глухий шепѣтъ выпущеної пары; разомъ съ тымъ тупѣтъ квапнои ходы припбзвившихся, скрыпъ дверій, туркѣтъ тяжкихъ

омнибусовъ. Сидоніи нема. А Францъ все еще жде. Въ той хвили чуе якусь руку на своимъ рамени.

Боже!

Обертався. Передъ нимъ велика голова пана Гардиноаса, що цѣла сидить въ шапцѣ съ клаптями на уши.

„Не помыляюся; се панъ Ріслеръ. Такъ и вы ѣдете Марсильскимъ поспѣшнымъ? И я такожъ, хочъ таки недалеко.“

И ставъ выкладати Францови, що припѣзався до Орлеанського поѣзду, отже вертає до Савиню Ліонскою желѣзницею. Оттакъ править о старшомъ Ріслерѣ, о фабрицѣ.

„Мабуть дѣло ѡтъ якогось часу кепско иде... Такожъ зарвавъ ихъ щось и банкротъ Бонарделвв... Ба, треба нашимъ хлопцямъ матись на острозѣ, треба стеречися... Тымъ робомъ, якъ они правлять своимъ судномъ, може ихъ легко те саме постигнути, що и Бонарделвв... Але выбачайте, мабуть будуть внетѣ замыкати касу. До побаченя!“

Францъ мало що и чувъ, що той тамъ правивъ до него. Нехай собѣ тратится братъ, нехай тамъ и цѣлый свѣтъ западесе — ему вже все байдуже. Онъ жде...

Але въ томъ съ трѣскомъ запаало ѡкно касы, неначе послѣдна запора его упертой надѣи. Дворецъ опустѣвъ на ново. Галасъ змѣнивъ мѣсце, перенѣся на желѣзну дорогу; и наравъ роздався въ ночи переймаючій свистъ и запищавъ ему въ ухо мовъ прощальный покликъ на глумъ залюбленому.

Поѣздъ пшовъ.

Онъ силуся бути спокѡйнымъ и застановитися. Очевисто припѣзавлася до поѣзду въ Азнѣрахъ; але знаючи, що онъ жде на ню, приѣде въ ночи, менше о тов, о котрой годинѣ. Такъ ждѣможъ. До тогожъ и є ждальня.

Сѣдає нещасный на лавцѣ. Великі ѡкна позачиняні; на нихъ выглядає темнѡсть, мовъ чорный лыскучій папѣръ. Сномъ зможений книгаръ порався коло своего краму, щобы его поскладати. Францъ безъ мысли впавивъ очи въ тѣ ряды рѡжнородныхъ книжокъ; се цѣла библиѡтека желѣзничача; за тѣ чотыри години, що провѣвъ на двѡрци, выучився вже на память всѣ надписи тыхъ книжокъ.

Мѣжъ ними пзнавъ книжки, що читавъ въ своимъ шатрѣ въ Исмаилѣ або на пароходѣ, котрымъ вертавъ зъ

Суецу до Франціи; и тѣ простѣя маловажнѣя повѣсти заховали для него всея якійсь морскій запахъ, якійсь заграничный духъ. Але отъ и замыкають вже шафу съ книжками, тай гестало му вже и того способу, щобы розганяти утому и неспокой душѣ. И крамница съ забавками скрылася такожь за свою перегородкою. Свиставки, тачки, коновочки, лопаты, граблѣ, все те ремѣниче знаяде, що нимъ граются малѣ Парижане на селѣ, счезло въ мигъ ока. Купчиха, хирлява жѣнка съ сумнымъ лицемъ, загортався въ старыи плащъ та выходить съ жарѣвнею въ руцѣ.

Все тѣ люде покѣнчили свою дневну працу; они выдержали ажъ до послѣдней хвилѣ съ вытревалостью и твердостью великаньского мѣста, що гасить ажъ съ днемъ свои лѣхтарнѣ.

Якъ то пѣвно идуть люде спати! Се звернуло его гадки на добре знакому комнату, де о тѣй порѣ горить еще лампа та освѣчуе стѣлъ застеленыи колибрами и свѣтячими хрущами. Але ся гадка губится внетъ знову въ безладѣ не тримаючихся купы мыслѣй, що родить въ нѣмъ горячково ожиданье.

Наразъ почувъ, що доскулюе ему страшена спрага. Гостинница на двѣрци ще не замкнена. Входить. Нѣчнѣя слуги сплять по лавкахъ. Помѣсть ѡтъ полоканя склянокъ мокрый и вохкѣй. Жде безъ кѣнца и дѣждатись не може, поки ему услужать. Отщо хоче вже пити, ажъ приходитъ ему на умъ, що за той часъ, якъ ѡдѣйшовъ, могла наспѣти Сидонѣя и може глядае за нимъ въ ждални. Зрываеся, жене якъ шаленыи и лишае повну склянку и грошѣ на столѣ.

Таки не приѣде.

Ѳнь чуе се.

Его хода, що одностайно и рѣвно лунае здовжь цѣлыхъ сходѣвъ передъ двѣрцемъ, дражнить его свѣдоцтвомъ его самоты и недолѣ.

Щожъ тамъ могло статися? Що могло ви здержати? Чи занедужала, чи може передъ часомъ розкаялася? Але въ такѣмъ разѣ була бы его повѣдомила, булабы прислала паню Добзонову. Може Рѣслеръ переловивъ листъ? Кто знае! Она така нероважна, неосторожна.

И такъ заходивъ въ всѣякія здогады, а тымъ часомъ приближався день. Уже верхки домѣвъ Мазасу середъ темрявы почали прибирати яснѣйшу краску и вызначатись рѣзко на небѣ. Що ту дѣяти? Треба сейчасъ поѣти до Авнѣрѣвъ та старатися тамъ пропытати щось, розвѣдати, що ся стало. Уже таки мѡгъ и бути тамъ.

Якъ загадавъ, такъ заравъ и пустился скорою ходою долѣ подѣвдомъ. По дорозѣ стрѣчавъ жѣвнѣрѣвъ съ торнистрами, бѣдныхъ людей, що хотѣли ѣхати раннимъ поѣвдомъ, тымъ поѣвдомъ для нужды, що встае завчасу!

Переходивъ черезъ Парижь, якимъ ѡнъ е о раннѡй порѣ, сумный морозный Парижь. Ту и тамъ блимае червоне свѣтло лѣхтарень передъ полиційными сторожами; мѣйскіи сержанти по двоухъ по трехъ ходять доворомъ по улицахъ, стають по рогахъ та быстрымъ окомъ прошибають темряву.

Передъ одною зъ тыхъ сторожій бачивъ громаду людей, шматарѣвъ, сѣльскихъ жѣнокъ. Певно якась нѡчна пригода, що кѡнчиться ту передъ комисаремъ полиціи... Ахъ, кобы то Франць бувъ знавъ, що то за пригода була! Але ему не могло се и на гадку прійти; такъ рѣвнодушно подивився сюда зъ далека.

Лише тѣ рѡжні нехорощі рѣчи, що являлися єго очамъ, и та ранна зоря, що блѣдымъ млавымъ свѣтломъ вдѡймалася понадъ Парижемъ, тѣ лѣхтарнѣ, що неначе свѣчки при мерци горѣли надъ берегомъ Секваны, и утома по безсоннѡй ночи — те все наводило на него якійсь тяжкій сумъ.

Коли за двѣ або три години ходу прійшовъ до Авнѣрѣвъ, пробудився мовъ бы зѡ сну.

Сонце поднималося въ цѣлѡй своѣй величавости и червонымъ заревомъ обливало долину и рѣку. Мѡстъ, дома, гребля, все яснѣло въ тѡй раннѡй свѣжости и гожости, въ якѡй звичайно являються всѣ рѣчи съ новымъ днемъ, що ясно и усмѣхаючо выбираєся зъ нѡчнои мраки. Уже зъ далека побачивъ дѡмъ свого брата. Тамъ повставали вже; за словы въ ѡкнахъ були попѡднимані, цвѣты повыставляно на край ѡконъ. Хвилию ще тынявся ту и тамъ, поки поважився вѡйти.

Наразъ кличе хтось на него ѡтъ берегу.

„А дивѣтъ, пане Франць!... Рано всталисьте нынѣ.“
Бувъ се Сидонинъ вѣвникъ; выѣхавъ плавити конѣ.

„Нѣчо нового дома?...“ съ трепетомъ запытавъ его Франць.

„Нѣчо, пане Франць.“

„Братъ мѡй дома?“

„Нѣ, пане ночувавъ нынѣ въ мѣстѣ.“*)

„Не хорый хто?“

„Нѣ, пане Франць; нѣхто, щобымъ знавъ.“

Съ тымъ пошли конѣ по груди въ воду, ажь пѣна брыскала въ гору.

Франць надумався задзвонити при фѡртцѣ.

Въ огородѣ чистили та гладили стежки. Дѡмъ бувъ въ жвавѡмъ руху. Хочъ такъ еще рано, чувъ звѡнкій и грѡмкій голосъ Сидонинъ, що лунавъ коло дому мовъ спѣвъ птиць въ кущѣвъ рожь.

Говорила дужъ живо.

Франць пѡдступивъ зворушений близше та слухавъ.

„Нѣ, не треба сметаны... выстарчить студенець... Але мусить бути добре студений а, що найважнѣйше, о семѡй годинѣ щобы бувъ готовъ... Но! а на перше... треба подумати...“

Ѡбувала съ своєю дѣвчиною велику нараду про завтрѣшний обѣдъ. Нечайне явленье дѣвера не перешкодило ѣи нѣ троха.

„А, добрый день, Франць,“ промовила цѣлкомъ спокѡйно. „Заразъ вамъ буду служити. Масмо завтра гостій на обѣдъ, покущикѡвъ... великій обѣдъ въ дѣлахъ купецкихъ... Позволите, не правдажъ?“

Гожа, усмѣхаюча сидѣла въ бѣлой широкой ранной сукни и въ малѡмъ чепци въ кружева та спокѡйно уклдала дальше порядокъ стравъ. При тѡмъ цѣлыми грудьми вдыхала свѣжій воздухъ, що подумавъ ѡтъ луки и рѣки. На ви здоровѡмъ лици не знати було нѣ слѣду грывоты або неспокою. Ёи гладке чоло, чарѡвно очудованый поглядъ, що ви

*) Авторъ мабуть позабувъ, що Ріслеръ старшій вчера еще о десятѡй годинѣ вечеромъ бувъ въ Азиѣрахъ (гл. ст. 161)

Увага перекладчика.

такъ довго мавъ захвати молодою, и на пѣвъ рознятї рожевї уста дивно ѳтбївали при лицї залюбленого, змѣненѳмъ не до пѳзнаня неспокоемъ и высиленьемъ сеи ночи.

Цѣлои четверть години сидѣвъ въ кутѣ въ гостиннѳй та мусѣвъ слухати, якъ вычисляла всѣ звичайнїи стравы мѣщаньскаго обѣду въ звyklѳмъ порядку, зачавши ѳтъ малыхъ теплыхъ паштетѳвъ и норманьскои рыбы-плескулѣ съ рѳжними нечисленными додатками ажъ до брескинѣ Монтрельскихѣ и гроздѣ въ Фонтенеблю. Не подаровала му нѣ найменшой закуски.

Наконецъ остались самї, и мѳгъ вже говорити. Стрвоженымъ голосомъ пытаеся :

„То вы певно не дѳстали мого письма?...“

„А чомужь бы нѣ, дѳстала.“

Ветала, поправила собѣ передѣ зеркаломъ кѳлька дрѳбныхъ кучерѣвъ, що замоталися мѣжь розмаянїи стяжки, та при тѳмъ, приглядаючись въ зеркалѣ, каже дальше :

„Певно, що дѳсталамъ вашъ листъ. Навѣтъ дуже буламъ урадована тымъ, що дѳстала его... Якъ бы васъ теперь хотѣла зѳбрати охота, сказати брату вашему о тыхъ мераеныхъ поговѳркахъ, такъ якъ менѣ грозилисьте: то нѣчо менѣ легшого, якъ довести ему, що цѣла причина тыхъ ложныхъ обвинень є лише злѳсть за те, що якъ слѣдѣ даламъ ѳтправу вашѳй выступнѳй любовѣ. Прїймѣтъ ласкаво се слово, мѳй любый... и до побаченя.“

И щаслива якъ тая акторка, що кинула незвычайне, прошибаюче слово во сцены, перейшла по при него и выйшла зъ гостиннои; лише усмѣхалася та кутики устѣ адвигла до горы, урадована, безъ гнѣву.

И ѳнъ не убивъ ви !

V.

Р ѳ ж н ѳ в ѣ с т и.

Вечеромъ передѣ тымъ нещаснымъ днемъ, въ кѳлька хвиль по тѳмъ, якъ Францъ крадькома вынѣся зъ своєї комнаты при улицї де-бракъ, прїйшовъ славный Дельбейль

дуже загрыженный домѣвъ и съ тымъ склопотанымъ заведе-
нымъ лицомъ, що завсѣгды звикъ бувъ показовати въ при-
крыхъ пригодахъ.

„Господи Боже, бѣднѣй чоловѣче, щожъ тобѣ сталося
такого?...“ сейчасъ запытала мати Дельобейльова; она за два-
цять лѣтъ все таки еще не научилася менше зважати на тѣ
театрально пересаднѣ рухи своего чоловѣка.

Бувшій комедіантъ нѣколи бувало не обѣдѣся безъ того,
щобы и передъ найдрѣбнѣйшимъ словомъ не скривити якось
троха лица, такъ якъ то колись выучовався для сцены. Отже
теперь, нѣмъ ѡтповнѣвъ, стягнувъ уста въ кутахъ на дѣль на
знакъ гнѣвнои ѡтразы, мовъ бы отцо проковтнувъ щось
гѣркого.

„Тѣ Ріслеры суть очевисто люде невдячнѣ або самолю-
бнѣ, а вжежъ певно страшно вле вихованѣ. Чи знаєте, що я
довѣдався инѣщо тамъ на долини у воротаря? тѣлько ди-
вився на мене въ боку, мовъ бы тѣшився, що отъ добре тобѣ
такъ... Отже, Франць Ріслеръ поѣхавъ. Недавно лишивъ
дѣмъ, а теперь може вже и въ Парижи его нема. Анѣ руки
менѣ не подавъ на прощанье, анѣ не подяковавъ за хлѣбъ
сѣль... Якъ вамъ се выдася?... Бо съ вами певно такъ само
не попрощався, не правда? А прецѣнь нема ще и чотырохъ
тыжнѣвъ, якъ — не вымовляючи ему того — сидѣвъ у насъ
день и вѣчь.“

Мати Дельобейльова ажъ скрикла, такъ несподѣванкою
тоу щиро засмутилася. Девидерія не сказала нѣ слова, анѣ
не рушилася. Она все та сама мала бурулька. Анѣ навѣтъ
дротъ мосяжнѣй не задрожавъ въ еи звинныхъ пальцахъ...

„Нехайже ту хто вѣритъ ще въ приянь,“ говоривъ
дальше славный Дельобейль. „И що я ему заподѣявъ?“

Уровне, що весь свѣтъ его переслѣдує, було частиною
его зарозумѣлости. Оно належало до его становиска, яке зай-
мавъ въ житю, уважаючи себе за мученика штуки.

Ласкаво, майже съ материнською нѣжністю розговору-
вала мати Дельобейльова своего чоловѣка — оно щось завсѣ-
гды троха материньского є въ тѣй поблажливѣй выбачливѣй
любвѣ, що будять такѣ великѣ дѣти — голубила его, додала
приемачокъ до ѡбѣду. А саѣака бувъ таки на правду тяжко
загрыженный. Черезъ вывѣдъ Франца потерявъ не мало: дав-

нѣйше бувало старшій Ріелеръ заодно угощавъ его, опѣсая Францъ; а теперъ се мѣсце опорожнилося зновъ, и акторъ съ жалемъ выставявъ собѣ тѣ примѣности, безъ котрыхъ теперъ прийдеть ему обходитися.

А то крѣмъ тои самолюбной поверховной грызоты бувъ правдивый неслыханый смутокъ, смертельне горе; а заслѣплена мати не мѣрковала нѣчо!... Алежъ гляньно на свою дѣтину, нещасна! Подивись на те блѣде лице, на тѣ очи безъ слѣвъ, що свѣтятся недвижно мовъ влѣплени въ одну, лише имъ идну рѣчь. Нехай ѓткрыся передъ тобою ся мала, замкнена въ собѣ, терпяча душа. Поспытай свою дѣтину, кажи їй выговоритися, а передовсѣмъ кажи їй выплакатися. увольни си ѓтъ того тягару, що си придавлює; нехай тѣ очи омрачені ковтаными слезами не встромяются вже въ пусту даль, въ те страшне незване щось, де впялися съ крайною розпукою.

О Боже!...

Є невѣсты, що у нихъ мати убиває жену. У Дельобейльовой жена убила маму. Поклонница божка Дельобейля, цѣлкомъ занята службою своему кумирови, думала, що си дочка на те лише прийшла на свѣтъ, чтобы ѓтдатися тѣй самѣй службѣ, чтобы клячати передъ тымъ самымъ ѓваремъ. Обѣ повинній въ житю одну лишь мати мету: працювати для славы великого чоловѣка и розраджувати генія, на котрѣмъ не ѓбнався свѣтъ. Бѣльшь нѣчо у неи не було на свѣтъ. Она нѣколи не замѣтила, якъ наравъ покраснѣла Дезидерія, коли Францъ вѣйшовъ до комнаты; нѣколи не ѓткрывала тыхъ хитрыхъ способѣвъ, котрыми залюблене дѣвча умѣло завернути на него бесѣду и при кождѣй нагодѣ вкрутити его имя до розмовы, и то ѓтъ давныхъ лѣтъ, ще въ того давно прогувшого часу, якъ то Францъ дѣдня забирався бувало до головной школы, якъ разъ коли жѣнки зажегали лампу, чтобы розпочати свою денну роботу. Нѣколи не слѣдила за тымъ довгимъ нѣмымъ мовчаньемъ, въ котрѣмъ такъ радо замыкаєся легковѣрна щаслива молодѣсть съ своими мрѣями про будучину. А якъ коли наскучилось їй мовчанье Дезидеріи та запыталася: „Що такъ думаешь?“ — то дѣвчина потребувала лишь ѓтповѣсти: „Нѣчо,“ а мамині гадки,

що на хвилию вѣйшли въ свои дороги, завернулися сейчасъ до своию люблѣнои рѣчи.

Отжежъ то ся жѣнка умѣла отгадувати все въ серци свого чоловѣка, навѣтъ въ найдрѣбнѣйшой морщины его олимпійского а пустого чола, але для своию бѣднои Цисѣ не мала нѣколи тои любязнои выроумѣлости, що навѣтъ найстаршихъ и житьемъ знуджѣныхъ матерій отмолоджуе ажъ до тыхъ гарныхъ часѣвъ дѣтиннои приязни та робить ихъ подругами и дорадницями дѣтій.

И сежъ то и найгѣрше у тыхъ несвѣдомо самолюбныхъ людей якъ Дельобейль, що они и другихъ роблять самолюбными.

Буває въ декотрыхъ родинахъ, що у всемъ уважаеся лише на одну людину. Отже той ввычай мусить конечно въ темной мрацѣ лишати всяку радѣсть и горе, що для тои людини суть рѣвнодушнїи або безъ користи.

А пытаюжся васъ, якимъ побытомъ могла мати яке значѣнье для славы великого артиста ся сумна пригода дѣвоча,] що слѣзми розпирала серцъ бѣднои залюблѣнои дѣвчины?

А таки она терпѣла дуже.

Майже отъ мѣсяця, отъ того дня, коли Сидонїя забрала Франца съ собою до своию колясы, розумѣла Дешидерїя, що онъ ей вже не любить, и знала такожъ имя своию противницѣ. Она не то щобы гнѣвалася на нихъ за те, а скорѣйше жаловала ихъ. Але по що ему було вертати? По що було легкодушно розбуджати зрадливую надѣю въ ей серци? Буває засудять кого на темну вязницю, то привычають нещасливый и очи до темности и члены свои до тѣсноты мѣсяця; якъ же опѣсля выведуть его на хвилию на свѣтъ а оттакъ навадъ замкнуть, то и вязниця стане ему тымъ ще сумнѣйшою и темнота мрачнѣйшою. Такъ само и той бѣднои дѣвчинѣ заяснѣло наравъ въ житю свѣтло сонця; якъ же опѣсля навадъ погасло, то тымъ ще сумнѣйшою стала ѣй нова ей неволя. Кѣлько то слѣзъ проковтала она нишкомъ въ того часу! Кѣлько горя нарѣказовалася своимъ малымъ птичкамъ! Бо сямъ разомъ еще ей пѣддержувала праця; пильна невсыпуца праця своею правильностю и одностайностю, безъ-

установленным поворотомъ тыхъ самыхъ журбъ и тыхъ самыхъ рухбвъ лагодила еи гадки.

И якъ малъ мертвъи пташечки неначе бѣтаскували нове житье въ еи рукахъ, такъ и еи мертвъи надѣвъ та зрадливѣи привиды наповненѣи отруею силнѣишою и певнѣишою бѣтчи, що пыломъ занималася докола еи стола, стрѣповали бѣт часу до часу крылами съ судорожною тревогою, але и съ жвавимъ розмахомъ радѣи воскреснути. Францъ еще не цѣлкомъ бувъ для неи страченѣи. Правда що лише въ рѣдка навѣдувався еще до неи. Але она таки знала бодай, що бнѣ тутъ е; чула бодай, якъ приходитъ, якъ бѣтходитъ, якъ неспокойно прохожася, и бачила навѣтъ часомъ черезъ бѣтченѣи дверѣи его любу стать, якъ сквапно бѣтжить черезъ сѣни. Не выглядавъ щасливѣи. Якежь бо яке и щастье могло его ждати? Любивъ же жѣнку своего брата. И на згадку, що Францъ не е щасливѣи, забувала сердечна майже на власну свою недолу та думала лише про горе приятеля.

Она знала се добре, що бнѣ не може вернути вже до неи съ любовію. Але думала собѣ: може колись вбѣде до еи комнаты зраненѣи и умирающѣи, сяде на малбмъ низькомбмъ стблъчыку, склонитъ голову на еи колѣна и голосно рыдаючи пожалуеся бѣи на свое горе та вбѣзве просячи: „Розрадь мене...“

Ся плоха надѣя удержувала еи три тыжнѣи при житю. Бѣи же такъ не богато було треба.

Такъ нѣ. Навѣтъ се не було бѣи суджене. Францъ бѣтѣхавъ и не глянувъ навѣтъ на ню, слова не сказавъ на прощанье. Не досыть зрады милого, треба ще й зрады приятеля! То вже страшне....

За першими словами батька почувася втрученою въ глубоку ледову темну пропасть та съ шаленою скоростію гналась тамъ, безъ памяти, добре знаючи, що нѣколи не поверне на свѣтъ. Еи давило. Рада була опертися, не даватися, кликати помочи.

Такъ чѣвижь?

Мати не почувалабы еи — о тбмъ знала.

Сидонія?... О, знала вже сю приятельку! Скорѣише моглабы була ввернутися до тыхъ малыхъ пташечокъ съ лыскучимъ пѣремъ, що гарными своими очима такъ рбвнодушно весело позирали на ню.

Що найстрашнѣйше; она сейчасъ врозумѣла, що теперь вже и праця їй не поможе, котра стратила вже свою благодѣйну силу. Вѣлі рамена не мали вже силы, омлѣлі руки опадали дармо и боявко.

Хтожь мѡгъ си теперь пѡддержати въ тѡй недоли?

Богъ? Чи такъ зване небо?

Про те и не думала навѣтъ. Въ Парижи, а особливо въ частяхъ замешкалыхъ робѡтниками, суть дома за надто высокі, улицѣ за надто тѣснї а воздухъ за надто тяжкій, щобы можна добачити неба. Оно счезае въ дымѣ фабричныхъ коминѡвъ, въ мрацѣ и парѣ, що пѡднимаея зъ вохкихъ крѡвъ. А въ тѡмъ житъе для ѡбольшой части тыхъ людей таке гѡрке, що они лише пястукѡмъ погрозилибы та клялибы промыслови божему, колибы имъ въ ихъ нуждѣ приишовъ ѡвѣ на гадку. Отсе и причина, чому въ Парижи такъ богато лучаея самоубійствѣ. Той народъ не знае, що то молитися; за те готовъ каждой хвилѣ умирати. Въ смерти видить конецъ всякого горя, своего спасителя и потѣшителя.

Въ ню то вдвиглася малѣ кулява и очїй не ѡтвертала. Сейчасъ постановила умирати.

Але якъ?

Те глупе житъе докола неи пѡшло дальше своимъ звичайнымъ ходѡмъ, мати ладила ѣдженъе, а великій чоловѣкъ самъ до себе правивъ довго о людскѡй невдячности. Тымъ часѡмъ она сидѣла недвижно въ своѣмъ крѣслѣ та думала, яку собѣ смерть ѡбѡрати. Майже нѣколи не оставалась сама; то и думати не було що про углье, що то запалишь позатыкавши добре всѣ шпары въ ѡкнахъ и дверяхъ. Нѣколи не выходила; то ще менше можна було думати про отрую, що то купишь въ аптецѣ, такую малу пачочку съ бѣлымъ порошокѡмъ, та скрыешъ въ кипени до игольника або до наперетка. Правда що були пѡдъ рукою головки ѡтъ сѣрниковѣ; ржа на мѣдяныхъ грошахъ и велике ѡкно, що выхидить на улицу; але малажѣбы родичамъ справити такой страшный образъ своєї добровѡльной смерти? Якъ же переражающимъ бувъ бы для нихъ видѣ си останковѣ, вѡбранныхъ на улицы середѣ адвигу народу? Якъ о тѡмъ погадала, то и ѡтцуралась тыхъ способѡвъ.

Оставала ще рѣвка.

Вода бодай чоловіка занесе неразь такъ далеко, що нѣхто его вже не найде, и смерть останеся въ тайнѣ...

Рѣка!

Задрожала, якъ спогадала на ню. Але не образъ глубокой темной воды лякавъ ея. Зъ того париска дѣвчина смѣлася. Закине на голову запаску, щобы нѣчо не видѣти, и шубоветь! Але треба було вѣйти на долину, самѣй самѣсенъкой вѣйти на улицю; а улиця завдавала їй страху.

Такъ бевталанна дѣвчина гналася въ найбѣльшомъ зворушеню идъ смерти и забутю и въ далека мѣрляла ту пропасть влѣпленими очима, въ котрыхъ ѳбѣвалася вже боже-вѣльнѣсть готовленои собѣ смерти; а славный Дельобейль тымъ часомъ втихомирявся поволи та говоривъ вже троха не такъ драматично. А що на обѣдъ була еще до того капуста, его улюблена страва, то попавъ за ѣдженъемъ въ якусь чулбѣсть; говоривъ о своѣй давнѣй славі, о передплатникахъ въ Алянсонѣ, о золотѣмъ вѣнці; а опѣсля попоѣвши поповѣ до Одеону подивитися на „Ѳтлюдка,“ въ котрѣмъ его приятель Робрикаръ першій разъ выступавъ, — вымусканный, выглаженный, въ бѣльсенъкихъ якъ снѣгъ маншетахъ и съ новою лыскучою стосуѣвкою въ кишени, що ему дала жѣнка, щобы мѣгъ по паньски показатися.

„Дуже радамы, що батько нынѣ добре собѣ поповѣ,“ скавала мати Дельобейльова спрятуючи во стола. „То его троха розрадило, бѣдачиска. Ёго театръ розѳрве его. Такъ бы оно адалося ему...“

...Ѳттакъ, то найгѳрше, що мусить сама ити черезъ улицю. Треба пождати, ажъ погасять газъ; скоро мати уложитися до лѣжка, треба по тихонечки вѣйти по сходахъ, казати собѣ ѳтчинити дверѣ и ѳттакъ пуеститися на поперекъ черезъ той Парижъ, де стрѣчавшь муштинъ, що тобѣ зухвало заглядають въ лице, де треба переходити попередъ каварнѣ, що свѣтять яснымъ мовъ день свѣтломъ. Вже въ дѣтнѣства мала Девидерія такій страхъ передъ улицею. Коли ще малою дѣтиною вѣйде бувало на дѣль за якою орудкою, то хлопчиска бѣжуть за нею съ смѣхомъ и наругою; и она сама не знала, що їй було страшнѣйшимъ, чи те передражняванъе ея кулявого ходу, те штильгуканъе тыхъ малыхъ збыточникѣвъ въ курткахъ, чи милосердъе прохожихъ, що съ жалемъ

отвергались отъ неи. До того еще боялася вобвѣ, омнибу-сбвѣ. А до рѣвки було далеко. Треба буде дуже втомитися. А таки иншои рады нема...

„Иду спати, дѣтино. Будешъ еще сидѣти?“

Дѣтина анѣ очий не звела; каже, що буде ще сидѣти. Хоче докѣнчити свою дванацятку.

„Но, то добра нѣчь тобѣ“ сказала мама; ви ослабленіи очи не могутъ вже довго вносити свѣтла лампы. „Я поставила вечерю для батька до огню. Заглянь еще разъ, нѣмъ ляжешъ до лѣжка.“

Дезидерія правду сказала. Она хоче еще докѣнчити свою дванацятку, щобы отецъ мѣгъ ви ѳтнести завтра рано. И справдѣ було видѣти тую спокѣйну малу головку, що схилилася при свѣтлѣ лампы надъ своею роботою, то нѣкому и на гадку не пришли бы тѣ чорніи мысли, що снуются по нѣй.

Но, вже и готова послѣдна птичка въ дванацятки, чудна мала пташечка; крылца ви цѣлкомъ зеленіи мѣняются въ сине, мовъ въ морскѣй водѣ вчачаніи.

Старанно, чепурно причѣпляе ви Дезидерія до мосяжного дроту въ чуднои поставѣ воздушной твари, що пурхае сполохана.

О, добре летить, мала синя пташка. Якъ легенько бѣе крылцями, якъ неначе губитися въ просторѣ. Ажъ знати, що симъ разомъ пускаеся въ далеку дорогу, въ дорогу до вѣчности, въ котрой нѣхто не вертае...

Робота скѣнчена, стѣлъ спрятаный, послѣдній шовковій нитки старанно повбираний и шпильки повпинаніи въ подушочку.

Батько вернувши домовъ найде при спущенои лампѣ свою вечерю въ теплѣмъ прыску, побачить въ комнатѣ звѣклыи ладъ, ѳтбуде на волосъ всѣ свои привычки, и сей

Библ. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ридеръ старшій.“ 12

страшный несчастный вечеръ перейде ему спокойно и мирно якъ все иныя. Девидерія тихцемъ отчинае шафу, бере малый шаль та загортаея. Оттакъ выходить.

Якъ то? Не глянешь на матврь, анъ мовчки не скажешь ей „оставайте здоровя“, нъ хвильку не розжалобишь?... Нъ, нъчо. Тымъ страшнымъ быстрымъ скомъ умирающей пѣнала наразъ, черезъ яку то самолюбну любовь пропали еи дѣтинны, еи дѣвоцѣ лѣта. Она чувъ въ собѣ, що одно однѣ-сеньке слово великого чоловѣка успокоѣтъ отсю тамъ сплячу жѣнку, и майже гнѣвна на ню за те, що не пробудится, що пускае въ хаты дѣтину анъ не моргнувши замкнеными вѣями.

Якъ молодой умирае, хочбы и добровѣльно, то оно нѣколи таки не дѣея безъ упору; такъ и бевталанна Девидерія прощася съ симъ свѣтомъ кленучи свою долю.

Теперь она на улицѣ. Де мае звернутися? Улицѣ вже безлюднѣ. Тѣ части мѣста такъ оживленѣ черезъ день стають вечеромъ вже завчасу тихѣ и пустѣ. Працюють тутъ за богато, то и засыпляютъ скоро. При бульварахъ Парижъ еще въ повнѣмъ житю та кидаетъ на цѣле мѣсто червону луну мовъ ѳтъ якои пожежи; а тутъ великѣ ворота майже все вже позамыканѣ та ѳконницѣ позапиранѣ. Хвильми лише середъ тишины почувшь припѣанене десь кованье, то хѳдъ полицайника, хочъ его самого не видишь, то зновъ розмовляея съ собою пѣякъ та замовкне, коли заточится. Часомъ здрвесея вихоръ ѳтъ близькихъ прибережныхъ гребель, задово-нитъ шибамы лѣхтарнѣ, затрясе збутовѣлою линвою при корѳѣ, ѳттакъ ослабне на закрутѣ улицѣ та устане во свистомъ пѳдъ якимъ але пристаючимъ порогомъ ворѳтъ.

Загорнена своимъ малымъ шалемъ иде Девидерія спѣшно съ пѳднесеною головою и сухими очима. Дороги не знае але иде просто, все просто.

Въ вузкихъ понурыхъ улицахъ Маресу блимають ту и тамъ лѣхтарнѣ далеко одна ѳтъ другои; по ихъ закрутахъ и перехрестяхъ глядае Девидерія горячково выходу до рѣки, але що хвиля вертае назадъ на давне мѣсце. Все щось нового стане мѣжъ нею а рѣкою. А таки задуваетъ ей вѣющѣй ѳттамъ вѣтеръ вохкою свѣжостю въ лице. Справдѣ выдаея, неначе нарочно стають мѣжъ нею а смертю грубѣ муры та высокѣ

домы. Але малá кулява має добре серце и иде та иде що разъ дальше по нерѣвнѣмъ помостѣ старыхъ улицъ.

Чи бачилисьте коли вечеромъ по ловахъ подстрѣлену куропатву, якъ втѣче боровою? кулится, сунесь по при самѣй землі и съ закроваленымъ крыломъ тягнесь идъ мѣсцю, де бы въ спокою розстатися съ житьемъ. Несмѣлымъ хѣдъ той малои тѣни, що онъ тамъ иде по хѣднику и пересувався по при самыхъ мурахъ, цѣлкомъ такъ само выглядає. А о тѣй самѣй порѣ тыняєся ще хтось по улицяхъ майже въ тѣй самѣй часті мѣста та въ найбѣльшой розпуцѣ жде и смотритъ за чимсь! О, колибы такъ стрѣлися! Онъ бѣжить мовъ въ горячцѣ. Якъ бы такъ заговорила до него, запытала о дорогу:

„Простѣтъ, мѣй пане, кудыто идесь до Секваны?“

Пѣбнавъ бы ви сейчасъ:

„Якъ то? То вы, панно Цисю? Щожь вы о сѣй порѣ робите по за домомъ?“

„Хочу умирати, Францъ. Вы менѣ ѳтняли охоту до житя.“

Сердечно зворушений обнавъ бы ви, притуливъ бы до своего сердца, на рукахъ ви ѳтнѣсь бы та сказавъ бы до неї: „Нѣ, нѣ, не умирай! Я потребую тебе, щобы потѣшитися, щобы подужати въ всего того горя, що заподѣяла менѣ друга.“

Але се хѣба сонъ поеты, пригода, якихъ житье не умѣє вынайти. Оно занадто жестоке, те неблагане житье! и нехай коли треба буде лише марнои рѣчи, щобы выбавити яку людину, то и той марницѣ стережесь дати. Ѳтъ того то и такі завсѣгды сумні тѣ правдиві повѣсти...

Улицѣ и знову улицѣ, ѳттакъ майданъ и мѣстъ; а гавові лѣхтарнѣ значать другій ясный мѣстъ на темнѣмъ плесѣ воды. Отсе разъ вже рѣчка. Въ легкѣй мрацѣ лагѣдного вохкого осѣнного вечера выдаєсь тѣй той такъ мало знаний тѣй Парижь якимсь безмежно великимъ, ще бѣльшимъ ѳтъ того, що необѣзнана съ мѣсцевостями. Отсе мѣсце, де мусить умирати.

Она чувся такою малою, такою одинокою, такою счеваючою середъ безмежности пустого, млаво освѣтленого великаньского мѣста. Тѣй здаєся, мовъ бы вже не жила. Подхо-

дить надъ берегъ; але наравъ здержуе ви ходу на хвилю запахъ листь, цвѣтѣвъ и свѣжои землѣ. Въ ногахъ, на хѣднику, що иде по надъ воду, стоить множество кущѣвъ пообтыканыхъ соломою, дониць съ цвѣтами пообвиваныхъ бѣлымъ паперомъ, уставленыхъ вже на завтрѣшний торгъ. Купчихи пообтуляни въ замѣтки, съ ногами спертими на жарѣвняхъ, куняють въ своихъ стѣльцяхъ зможені сномъ и нѣчнымъ холодомъ. Сирѣтки въ рѣжныхъ краскахъ, розета и пѣвнї рожѣ пахощами наповнюють воздухъ. Зъ далека ихъ сюды привезено, вырвано зъ рѣднои землѣ; а теперъ стоятъ въ свѣтлѣ мѣсяченка середъ своихъ малыхъ тѣвнї та ждуть примхи сплячого Парижа.

Бѣдна малѣ Дезидерїя! За пахощами сего подорожного огорода пригадуются вѣи ще разъ ви молодї лѣта, тї рѣдкї дни щастя и ви зраджена любовь. Поволи переходить помѣжъ цвѣты. Часомъ зашумять кущѣ ѳгъ нагону вѣтру мовъ гѣлье въ лѣсѣ; а зъ кошѣвъ, що стоятъ на хѣднику наповненї рослинами повывриваными съ корѣвнемъ, заходитъ духъ вохкои землѣ.

Приходить вѣи на гадку та прогулька на село, що було съ Францомъ ви ѳтбула. Першїй разъ того дня ѳтдыхала тымъ свѣжимъ воздухомъ природы; и теперъ въ годинѣ смерти чувъ его знову. — „Чи тямить?“ неначе ѳвнѣ пытаеъ ви, а она каже сама до себе: „О такъ, добре тямлю.“

Она се тямить ажъ надто добре. Мала тѣвнѣ прийшла конецъ тои якъ на свято пристровнои греблѣ та станула на сходахъ, що ведуть до рѣки — — —

Майже въ тѣи самѣи хвили повстае здовжъ цѣлои греблѣ голосный крикъ и спѣшна бѣганина. „Живо човна и гака!“ Зѣ всѣхъ сторѣнѣ бѣжуть плисаки та полицайники. ѳтвяають ѳгъ берега човно съ лѣхтарнею на передѣ.

Огороднички прокидаются; одна зъ нихъ пытаеъся повѣхаючи, що тамъ склалося, а каварка на розѣ мосту каже спокѣйно:

„ѳгъ якась жѣвка скочила до воды.“

Але нѣ, рѣка не приняла сеи дѣтины. Змилосердилася надъ тою гарною та доброю душею. При свѣтлѣ лѣхтарень, що тамъ въ долѣ надъ водою ходять тамъ и сямъ, громадится чорна купка людей и пускаеъся ити. Выратѣвана!...

Одинъ пѣскаръ выловивъ ея. Несутъ ея мѣйскіе сержанты; докола нихъ тиснутя плисаки и тырхоносы; а середь нѣчной тишины чути грубый хриплый голосъ, що собѣ глузуе: „Справдѣ мань емь роботы съ тою водяною курочкою. Треба вамъ було видѣти, якъ менѣ высмыкалася зъ рукъ!... Ей Богу! здався, що дуже рада була повбавити мене мови на-городаы!...“ Згодомъ вгомонуеся здвигъ, цѣкавіе розходятся. Чорна купка бересе на сторожу полиційну; а огороднички тымъ часомъ засыпляють назадъ, а на опущенѣй греблі дро-жатъ сирѣтки ѳтъ холодного нѣчного вѣтру.

Безталанна дѣтино! ты думала, що то такъ легко зѣйти во свѣта, пропасти наразъ. Ты не знала, що рѣка, замѣсть тебе скоро повернути въ нѣчо, ѳдасть тебе на всѣлякій со-ромъ и ганьбу неудалого самоубійства. Насамперѣдъ сторожа, тота прогана сторожа съ брудными лавами та долѣвкою, де мокре смѣтѣе выгядае мовь болото на улиці. Тамъ Дези-дерія мусѣла провести нѣчь. Положено ея на тапчанѣ при печи, та въ добродушности затоплено здорово, ажъ ѳтъ того нездорового жару почало куритися зъ ея перемоклои одежи. Де знаходится? Того не годна була розѳбрати. Докола ле-жатъ на однаковихъ лѣжкахъ якісь муцины, широка ко-мната якась сумно пуста, тамъ зъ заду два замкненіе пѣяки ревуть та страшно кленуть и гримають въ дверѣ; те все чула и видѣла малá кулява лише неясно та не годна була того поняти.

Бѣля неи куняла при дверчатахъ печи якась жѣнка въ лахматю съ розхрѣстанымъ по плечахъ волосемъ; червоне свѣтло зъ печи не въ силѣ було надати хочьбы дрѣбку якоись краски ея блѣдому дикому лицу. Була се божевольна, що ея зловлено въ ноци; ѳдне сотворѣнне хитало несвѣдомо голо-вою та безъ памяти и майже не рушаючи устами повтаряло разъ въ разъ слова: „Ахъ такъ, нужда, справдѣ можна ска-зати... ахъ такъ, нужда, справдѣ можна сказати...“

Ся невесела жалѣбна пѣсня середь хропу сплячихъ зав-давала Дезидеріи страшного болю. Она прижмурила очи, щобы не дивитися бѣльше на те дике лице, передъ котрымъ издрѣгалася; мовь бы бачила въ нѣмъ свою власну розпуку. ѳтъ часу до часу ѳтчинялися дверѣ ѳтъ улицѣ, голосъ яко-гось старшого выкликувавъ кѣлька именъ, и двоухъ полицай-

никбвъ выходило въ стражницѣ, а двоихъ иншихъ приходило та кидалося въ поперекъ на лѣжка, утомленій якъ тѣ вартові пловцѣ, що проведуть нѣчь на чердаку судна.

Наконецъ наставъ день съ тымъ зимнымъ свѣтломъ, такъ страшнымъ для недужихъ. Дезидерія очунила наразъ въ свои мороки, пѣднялася на лѣжку, скинула въ себе плисацкій плащъ, що була нимъ загорнута, та неважаючи на свою бeзсилъность и горячку силувалася встати, щобы ѳтъзскати навадъ власть надъ собою и свою волю. Она занялася лише одною ще гадкою, щобы вымыкнутися всѣмъ тымъ очамъ, що отвиралися докола неи, та опустити те страшне мѣсце, де такъ тяжко ѳдыхати въ снѣ и рушитися свободно.

„Мои панове, прошу васъ, пустѣтъ мене до мамы,“ промовила дрожащи.

Досытъ затвердѣли тѣ добріи люде на парискій пригоды, а таки розумѣли, що ту мають передъ собою якусь лѣпшу справу, бѣльше прошибаючи, нѣжь звичайно. Тѣлько жъ не могли ще ѳвести Дезидеріи до матери. Мушъла впередъ еще ити до комисаря. То була рѣчь доконечна. Жаль имъ було ви, то привели фіакра. Але мушъла выйти въ дому; а ту передъ дверима стояла громада людей, що хотѣли видѣти, якъ буде переходити малъ кулява съ мокрымъ, на скраняхъ повлипанымъ волосемъ и въ плисацкѣмъ плащи, въ котрѣмъ дрожала во зимна. Въ комисаріятѣ кавали ѣи ити по темныхъ вохкихъ сходахъ, де стрѣчала правдивыхъ шибеникѣвъ.

Дальше идутъ дверѣ, що въ службовыхъ дѣлахъ заодно то ѳтчинялися то замыкалися; за ними холодній, але освѣченій комнаты; на лавкахъ мовчаній, замороченій, заспаній люде, волоцюги, влодѣи, дѣвки; онъ стѣлъ застеленый старымъ зеленымъ покрываломъ, при нѣмъ робивъ „песъ комисаря,“ довжезный хлопяга съ мужичою головою и въ вытертѣмъ сурдутѣ. Тамъ оно було.

Дезидерія вѣйшла. Передъ нею пѣднявся въ темнотѣ якийсь чоловѣкъ, пѣдступивъ до неи и подавъ ѣи руку. Се бувъ той чоловѣкъ съ нагородою, той поганецъ, що ви выратовавъ за марныхъ двацять пять франкѣвъ.

„Но, матусю,“ ѳдовзався съ простацкимъ смѣхомъ и такимъ голосомъ, що мимохѣтъ нагадавъ все собѣ мрачній ночи на водѣ — „но, матусю, якъ же тамъ по купели?“

И почавъ розповѣдати притомнымъ, якимъ способомъ выловивъ еи, якъ еи хопивъ, такъ, а опѣсла зновъ такъ, и що съ певностію булабы теперь въ дорожѣ просто до Руану, якъ бы не ѓнъ.

Нещаслива въ сорому и горячки стала якъ ракъ червона. Така була задурена, що выдавалось їй, мовъ рѣка полишила їй якусь полуду на очахъ та шумъ въ ушахъ. Наконецъ введено еи до меншой комнаты, передъ якогось чоловіка поважно споглядаючого, пристроеного хрестами, передъ самого пана комисаря, що саме пивъ каву и читавъ судову часопись.

Онъ мачавъ собѣ булку въ кавѣ та не ѓтвертаючи очій ѓтъ часописи скававъ остро: „А, то вы...“ а полицейный сержантъ, що впровадивъ сюды Дезидерію, почавъ сейчасъ читати свѣй доносъ:

„...Дельобейлѣвна, двадцять чотыри лѣтъ маюча, моднярка, замешкала при улици де-бракъ у своихъ родичѣвъ хотѣла о три чверти на дванацяту передъ домоу пѓдъ ч. 17. на гребли де-ля-межисері ѓдобрати собѣ житье та скочила до Секваны; але панъ Паршминетъ, пѣскаръ, замешкалый при улици де-ля-бюгъ-шомонъ, щасливо вытягнувъ еи въ воды.“

Панъ комисаръ слухавъ того жуючи и съ спокойнымъ та знуженымъ лицемъ чоловіка, котрого вже нѣчо не годно здивовати. Наконецъ глянувъ на... Дельобейлѣвну остро и докоряючо и втявъ їй важну науку. Се дуже але, дуже сумно, що она таке зробила. Що еи могло спонукати до такъ алого вчинку? Чому хотѣла умирати? Но, ѓтповѣдайте... Дельобейлѣвна, чому?

Але... Дельобейлѣвна ватялася и нѣчо не ѓтповѣдала. Ёй здавалося, що осквернилабы свою любовь, якъ бы на такѓмъ мѣсци призналась до неи. „Не знаю... не знаю...“ нишкомъ промовила, дрожачи ѓтъ зимна.

Съ досадою и нетерпеливостію заявивъ панъ комисаръ що ѓтведуть еи до родичѣвъ — але съ тымъ, що муситъ приречи, що бѓльше того нѣколи не зробить.

„Но, чи обѣцуете менѣ се?...“

„О! такъ, обѣцую, мѓй пане...“

„Отже нѣколи бѓльше того не зробите?...“

„Нѣ! Съ певностію нѣ... нѣколи... нѣколи...“

Хочь якъ божилася, панъ комисаръ таки похитавъ головою, що мовъ не вѣритъ тѣй божбѣ.

Наковецъ выпустили си, ѣде вже домѡвъ, до свого природного захисту. Але си мукамъ еще не було кѡнца.

Въ пояздѣ оказавася полиційный урядникъ, що съ нею вѣхавъ, за надто вѣчливый, за надто любязный. Она удавала, що его не розумѣе, усувала ся на бѡкъ, ѡтсувала руку. Що за муки!... Але найстрашнѣйше було, якъ приѣхала на улицу де-бракъ; той неспокѡй въ дому, тая цѣквѡсть сусѣдѡвъ. Уже ѡтъ самого ранку знали по цѣлѡй части мѣста, що она десь подѣлася, и говорено собѣ, що ѡтѣхала съ Францомъ Ріслеромъ. Ранесенько вже видѣли славного Дельобейля, якъ выходявъ зъ дому дуже змѣвнений въ капелюсѣ на вспакъ заложеномъ и въ пѡмнатыхъ маншетахъ, що було знакомъ невычайного зворуженя. А жѣнка воротаря, якъ заносила, що тамъ треба було на день, то застала паню Дельобейльову на пѡвъ збожоволѣлу: ѡтгала зъ комнаты до комнаты та глядала хочѣбы за одною стрѣчкою письма ѡтъ дѣтныи, хочѣбы за якимъ дрѣбнесенькимъ слѣдомъ, котрый бы мѡгъ навести на якій здогадъ.

Небовѣ блысло теперъ наравъ въ головѣ — пожалься Боже, що троха за пѡвно — и що до захованя дочки въ остатныхъ дняхъ и що до си мовчаня на вѣсть ѡ ѡтѣздѣ Франца. „Не плачь, жѣнко... я си приведу...“ сказавъ отецъ ѡтходячи, та пѡшовъ, чи не провѣдае що, а разомъ такожь, щѡбы не дивитися на си смутокъ. Зъ того часу ѡтгала небога заедно ѡтъ ѡкна до сѣннй, зъ сѣннй назадъ до ѡкна. За найменшимъ шелестомъ на сходахъ ѡтчиняла съ битьемъ сердца дверѣ и выѡтгала. А вернула опѡсля назадъ, то заливалася слезами глядючи на комнату; си пустка ажъ за сердце стискала, а то ще стояло порожне, на пѡвъ до стола обернене крѣсло Дезидеріи.

Въ тѡмъ наравъ заѣхавъ на долини вѡвъ передъ дверѣ. Въ домѣ дались чути голоса и кроки.

„Мамо Дельобейльова, оттуть она!... Ваша донька е назадъ ту!“

Безъ шала и безъ капелюха, въ великомъ, бурномъ плащи загорнена, ишла справдѣ Дезидерія блѣда, безсильна

горѣ сходами сперта на рамени якогось незнакомаго. Якъ побачила матѣрь, усмѣхнулася до неѣ съ добродушнымъ майже выразомъ въ лицѣ.

„Не лякайтесь, то нѣчо...“ силовалася прошептати, та повалилася на сходахъ. Нѣколи булабы мама Дельобейлова не думала, що она така сильна. Дѣтину пѣднѣти, занести до комнаты, положити на лѣжку — те все сталося въ одной хвилиницѣ. А при тѣмъ говорила съ нею, цѣловала еѣ.

„Прецѣнь, прецѣнь ты знову ту. Звѣтки жѣ ты приходишь, нещаслива дѣтино? Кажѣ, чи правда, що хотѣлася собѣ смерть заподѣяти? Такъ малася велику грызоту?... Чо мужъ ты не сказала менѣ того?“

Коли Девидерѣя побачила свою матѣрь въ такѣмъ станѣ, якъ заливаєсѣ гѣркими слезами, якъ въ кѣлькохъ годинахъ постарѣлася о яку десятку лѣтъ, то почувала важкѣ докоры совѣсти. Погадала собѣ, що пѣшла не попросѣвшисѣ и що въ души виноватѣла матѣрь о бракъ сердца.

Бракъ сердца!

„Але твоя смерть булабы и моею.“ говорила ѣдна матѣ. „О, якъ я встала рано, якъ я побачила, що твоѣ лѣжко нетыкане, а тебе такожѣ не замѣтила въ комнатѣ.. то все закрутилося вѣ мною, и я повалилася на землю... А тепло тобѣ теперъ?... чи добре тобѣ лежати?... Бѣльше того не зробишь, правда? не хочешъ вже умирати?“

И обтулювала еѣ лѣпше покрывалами, обгрѣвала ѣѣ ноги, тулила до сердца и колысала мовѣ малу дѣтину.

Девидерѣи ставали теперъ передъ зажмуренѣи очи на ново все подрѣбности еѣ самоубѣйства, все тѣ страшнѣ рѣчи, що перебула опѣсля, якъ еѣ вырвано зъ рукъ смерти. Въ горячцѣ, що теперъ ишла въ гору, и въ тѣмъ тяжкѣмъ снѣ, що почала теперъ западати, мучивъ и тревоживъ еѣ все еще той шаленый еѣ хѣдъ поперекъ Парижа. Тысячѣ темныхъ улицъ отвѣралося передъ нею, а на кѣнци каждой плыне Секвана.

Тая страшна рѣка, котрой не годна була найти въ ночи, не давала ѣѣ теперъ спокою во снѣ.

ѣѣ привиджовалося, що скрѣзь вся обмазурена намуломъ и болотомъ; и въ страшнѣи зморѣ, що еѣ мучила,

незнала бѣдна дѣтина, якъ має втечи передъ тыми загадками, та шептала нишкомъ до матери: „Скрий мене... скрий мене... стыдно менѣ!“

IV.

Она прирекла, що ббльше того не зробить.

Нѣ, она ббльше того не зробить. Панъ комисаръ може бути спокбйный. Нема небезпеченьства, щобы се зрбила еще разъ. Щожъ бы теперъ и почала, щобы зайти ажъ до рѣки, теперъ, коли навѣтъ въ лбжка не годна встати? Якъ бы ви панъ комисаръ побачивъ теперъ, то певно не надумовавбыся повѣрити ви словамъ. Те бажанье, тая туга за смертю, що того ранка такъ страшно вызначалися на ви блѣдомъ лица, слѣднй, анѣ слова. и теперъ ще на цѣлбй ви стати; тблькожъ теперъ они лагбднѣйшй, не такй жаркй. ...Дельобейлѣвна знае, що лише троха, трошечки лише ѣй пбдождати, а не буде вже потребовала нѣчо бажати.

Лѣкарѣ кажуть, що она вмере на запаленье легкихъ, котре собѣ придбала въ вохкбй одежи. Лѣкарѣ ошибаются: то не запаленье легкихъ. Но, то умре черезъ свою любовь? ...Нѣ. Пбсля той страшнои ночи она вже не думае про Франца, она не чувся вже гбдною любити и бути любленою. Теперъ в у неи хоба, в сказа на ви непорочнбмъ житю, и на сежъ она умре.

Якъ скбнчится та страшна пригода, годѣ перевидѣти; але чи такъ чи сякъ она скбнчится, все таки оно въ ви очахъ пляма. Той выхбдъ зъ воды въ притомности тблкихъ муцинъ, — те майже безпритомне спанье въ вартовбй, — тй поганй пѣсни, що тамъ ихъ чула — тая божевбльна, що грѣлася при печи, — те все выступне, нездорове, обиджающе, що стрѣчала на сходахъ комисарйату, — а дальше тая погорда, що пробивалася въ очахъ декотрыхъ людей — вухвалбсть иншихъ — жарты ви избавителя — вѣчливбсть полицйного урядника — разъ на все страчена жѣвноча сором-

ливѣсть — поданье своего нависка — наконецъ еще еи уломнѣсть, що во вѣсѣхъ хвильяхъ еи довгихъ мукъ неотступала ѳтъ неи наругою, вѣблшаньемъ смѣшности еи замѣру, що въ любви хотѣла на се-бе наложить руку — — —

Она вмре во встыду, кажу вамъ. Въ нѣчнѣмъ горячкѣ вѣмъ маяченю безъ перестанку повторяе: „Стыдаюся... стыдаюся...“ А въ хвильяхъ спокою накрываеся цѣлкомъ покрывалами навѣтъ ажъ съ головою, мовъ бы рада схватися, за-гребатися.

При самѣмъ лѣжку, пѣдъ ѳкномъ, сидитъ мати Дельобейльова при своѣй роботѣ та дае повѣрѣ на дочку. Хвильями позирае на ню, пѣдглядае ту нѣму розпуку, тую непоняту хоробу; такъ ѳпѣсля навадъ бересе живо до роботы, бо сежъ чи не найѳблша недоля убогихъ, що не могутъ до счочу ѳддатися смуткови. Мусятъ працювати и навѣтъ при смерти думати о конечныхъ потребахъ и журбахъ жита.

Богачъ може цѣлкомъ ѳддатися своему смуткови: може въ нѣмъ потонути, може жита для него и лише двоє потребуе робити: терпѣти та плакати.

А ѳбѣднѣй анѣ не мае звѣтки анѣ не мае права до того. У мене дома, на селѣ, була стара жѣнка, що въ однѣмъ роцѣ стратила чоловѣка и доньку — два страшнѣ допусты и то одинъ по другѣмъ. А треба ще було хлопцѣвъ ховати та на державѣ гасдовати. Отже ѳтъ досвѣта мусѣла бути въ роботѣ, всѣ потреби полагодити, доглядати усякихъ робѣтъ въ поли, неравъ на такихъ мѣсцяхъ, що далеко гонѣ въ одного на друге. Отъ и каже равъ до мене отся вдова: „Въ тыжни анѣ хвилиночки не маю коли поплакати; але въ недѣлю — о, въ недѣлю, то я за цѣлый тыждень ѳтплачу...“ И справдѣ, дѣти гралися аѳо скакали по дворѣ, а она замкнулася въ той день въ хатѣ и цѣле пополудне плакала, заводила та по цу-стыхъ комнатахъ кликала чоловѣка та доньки.

Отже матуся Дельобейльова не мала навѣтъ недѣлѣ. Лише подумати, що она працювала теперъ сама, що еи пальцѣ не мали той чудной звинности якъ малѣ ручки Деидерѣи, що лѣкаретва були дорогѣ, и що она нѣ въ защо въ свѣтѣ не хотѣла „батькови“ нѣчо ѳтняти зъ его любыхъ привычекъ. Такъ коли небудь недужа отворила очи, то завѣгды

бачила матѣрь въ блѣдомъ свѣтлѣ ранномъ чи при блеску нѣчной лампы неусыпно при работѣ.

А спущено заслоны при лѣжку, то чула тихій, сухой, металлическій бренькѣтъ кладеныхъ на стѣлъ ножиць.

Те гарованье и тая безсонность матери, що еи не ѳтступала въ горячѣ, дуже еи дотыкали. Неразь бѣльше терпѣла ѳтъ того, нѣжь ѳтъ всего иного.

„Прошу, подайте менѣ троха мою роботу,“ говорила тогды та силовалася пѣднаться въ лѣжку. Отсе бувавъ порѣмнѣ свѣтла въ тѣй тѣмѣ, що съ кождымъ днемъ ставала густѣйшою. Матуся Дельобейльова бачила въ тѣмъ жаданю поворотъ охоты до житя та, якъ могла, садовила еи въ лѣжку и приставляла близше стѣлъ. Але голка була ѣй за тяжка, очи за слабї; а найменшїй туркѣтъ возѣвъ на долинь по бруку, тї кликаня, що доходили ажъ до ѳкна, пригадовали Девидерїи, що улица, тая погана улица оттуть близенько неи. Нѣ, таки очевисто не ставало ѣй силы до житя. Ба, якъ бы то могла насамперѣдъ умерти а ѳтакъ назадъ народитися на ново... Тымъ часомъ вянула поволи та згодомъ цѣлкомъ все залишила. Часомъ мати, нѣмъ вяла свѣжку нитку, глянула на свою чимъ разъ блѣдшу дѣтину:

„Якъ жежь тобѣ?“

„Дуже добре...“ отвѣчала недужа, и легка, болюча усмѣшка ровясняла на хвилиночку еи страдаюче лице та тѣлько тымъ лѣпше показувала те знищенье, якого нарѣвивъ въ нѣмъ бѣлъ; ѳтъ цѣлкомъ такъ, якъ сонце, що блысне въ бѣдолашну хату: замѣсть еи ровяснити, то тѣлько ще лѣпше вызначить еи сумъ и бѣдноту. По такѣмъ довго мовчали обоє: мати, бо боялася залятысь слезами, а дѣнька, бо горячка еи змагала и вже еи обслонювала тая мгла, котрою смерть милосерно обводитъ умираючихъ, щобы такъ зломити ихъ послѣднїи силы та легше, безъ муки и безъ опоры переправити ихъ на той свѣтъ.

Славного Дельобейля нѣколи не було дома. Онъ въ нѣчѣмъ не змѣнивъ свого житя: живѣ и дальше якъ артистъ безъ мѣсяца. А прецѣмъ знавъ, що дѣнька лежить на смертельной постели — лѣкаръ сказавъ се ему. Ся вѣсть навѣтъ дуже нимъ потрясла, бо властиво ѳнъ таки щиро любивъ свою дѣтину: але у того дивного чоловѣка ѳбъявлялися

навѣтъ найширшій найсердечнѣйшій чувства хибно и неприродно, цѣлкомъ пѣсля того правила, пѣсля которого жадна рѣчь поставлена на кривой площѣ не видастся, що стоить просто.

Дельобейльови передовсѣмъ ходило о тоѣ, чтобы перейти съ своимъ смуткомъ та вынести его на показъ. Онъ гравъ нещасливого ѡтца ѡтъ одного кѡнца бульвару до другого. Можна було его подыбати при входахъ до театрѡвъ и въ акторскихъ кавярняхъ съ червоными очима и блѣдымъ лицемъ. Невычайно любивъ, якъ его хто запытавъ: „Но и щожь, бѣдняко, якъ тамъ у тебе дома?“ Тогда похитаѣ головою съ jakimсь нервовымъ рухомъ, скривить лице, мовъ здержуеся ѡтъ слѣвъ та придавлюѣ въ собѣ проклѡнъ, и прошибаѣ небо нѣмымъ гнѣвнымъ поглядомъ, цѣлкомъ, неначе гравъ „Лѣкаря ѡтъ дѣтій.“ Але те все не вадило ему зовсѣмъ, чтобы оказовати донцѣ найсердечнѣйшу ввѣчливѡсть и услужнѡсть.

И такъ въ того часу, якъ положилаея, взявъ собѣ въ вчычай, приносити ѣй цвѣты въ свои вештанины по Парижи. И то не досыть ему було вчычайныхъ цвѣтѡвъ, якъ ѡтъ скромныхъ фялкѡвъ, що цвѣтуть по всѣхъ рогахъ улицъ для худыхъ кишень; але мимо непогѡдного осѣнного часу мусѣвъ мати рожѣ та гвоздики, а особливо бѣлый бѡвъ, що роводять по теплярняхъ, той бѡвъ, що и цвѣтъ и прутье и листѣ маѣ однако зеленковато-бѣлы, неначе природа лишилаея въ поспѣху при одной лише красцѣ.

„О, того за богато... ажъ надто богато... буду гнѣватися,“ говорила недужа дѣвчина за кождымъ разомъ, коли его бачила, якъ урадованый съ китичкою въ руцѣ входитъ до комнаты. Але ѡнъ съ такимъ великодушно напушеңымъ лицемъ ѡтповѣдавъ: „Дайже спокѡй... дайже спокѡй...“ що она не смѣла дальше опиратися при своимъ.

А прецѣнь се бувъ великѣй выдатокъ, а мати не мало набѣдилаея, чтобы на всѣхъ заробити...

Але матуся Дельобейльова не то що нежаловалася, та ще и похваляла великого чоловѣка, каже, що то дуже хорошо въ его боку.

Она не могла начудоватися тою недбалостю о грошѣ,

тою высокою безжурностию, та бѣльше нѣжь коли небудь вѣрила въ генія и въ театральну будучѣсть своего мужа.

И ѡнъ такожь зберѣгъ за весь той часъ непохитну вѣру. Тымъ часомъ оно вовсѣмъ не богато хибовало, а проврѣли бы наконецъ его очи правду. Не богато хибовало, а маленька. ѡтъ горячки жарка рука нехай бы дѣткнулася той гордой зарозумѣлой палки, то и ровдгналабы наконецъ те пусте уроенье, що такъ довго вже товклося по нѣй.

Разъ въ ноци збудилася Дезидерія нагло въ дивнѣмъ якѣмсь станѣ. Треба поперѣдъ сказати, що день передъ тымъ лѣкаръ отвѣдуючи ви ажъ здивувався, такъ наразъ заставъ ви спокѣйнѣйшою и безъ горячки. Не умѣвъ собѣ пояснити причины того несподѣваного полѣпшеня, та на ѡтходѣ каже : „Пождѣмо, будемо видѣли ;“ ѡнъ числивъ на тую дружестѣсть молодечой силы, на тую силу, що неравъ навѣтъ при овнакахъ смерти родить нове житье. Але якъ бы бувъ посмотрѣвъ пѣдъ подушку Дезидеріи, то бувъ бы тамъ найшовъ письмо съ почтовою печаткою „Каиро,“ и оно булобы ему розьяснило той щасливый взоротъ : чотыри стороны письма съ пѣдписомъ „Францъ,“ котрый своѣй дорогѣй малѣй Цицѣ все вызнавъ и пояснивъ.

Се бувъ листъ, котрого такъ бажала недужа въ своихъ мрѣяхъ. Колибы навѣтъ була сама его диктовала, то були бы не выйшли цѣлкомъ такъ выразистыми, якъ теперъ, все тѣ слова, що мали розжалобити ви сердце, все тѣ сердечнѣ оправданя, що мали загоѣти ви раны. Францъ каявся, просивъ прощенья и розповѣдавъ своѣй вѣрнѣй приятельцѣ о своѣй скорѣбѣтѣ, о докорахъ совѣсти, о своихъ мукахъ, хочъ ѣй нѣчто не прирѣкавъ а особливо нѣчтого ѡтъ неи не допрошувався. Съ наибѣльшимъ обуреньемъ выражався о Сидоніи и усиленно просивъ Дезидерію, щѣбы ѣй не вѣрила. Дальше говоривъ съ досадою, быстроокою и страшною по давнѣй любви, о тѣй простѣй ѡбсутѣй души, о тѣмъ звѣднѣмъ голосточку, що такъ надався до ложки и нѣколи не зрадится жадною сердечностию, бо походить въ головы, якъ и все ѡбъявы жару той париской цацѣ.

Щѣ за нещастье, що сей листъ не прійшовъ кѣлька днѣвъ скорѣйше! Теперъ все тѣ любѣй слова були для Дезидеріи тымъ, що пыннѣ стравы за пѣзно подаванѣ тому,

кто въ голоду умирае. Онъ любитъ ихъ запахомъ, велить собѣ ихъ подавати, але не мае вже силы покушати ихъ. Черезъ цѣлый день все на ново читала хора той листъ. Вынимала его въ коверты, оттакъ складала его навадъ хорошо и старанно и все хочъ и зажмурила очи, видѣла его передъ собою съ всѣми дробницами ажъ до краски почтового значку. Францъ не забувъ про ню ! Сего выстарчало, щобы ви успокоити до солодкого сну ; и такъ здрѣмала наконецъ, съ тымъ вражѣнемъ, мовь ви безильна голова спираеся на крѣпкомъ рамени приятеля.

Наразъ прокинулася и то, якъ вже сказалисьмо, въ якѣмсь дивномъ станѣ. Якась безильность, якійсь неспокой перенявъ ви наскрѣвъ ; було то щось не до описаня. Выдавалося їй, мовь житье тримаеся ви ще лишь на сильно натягненой нитцѣ, такъ туго натягненой, що мало не вѣрвесея ; а нервове дрожанье той нитки мовь надае всѣмъ ви змысламъ якоись невычайной досконалости и быстроты. Була нѣчь. Въ комнатѣ, де спала, було на пѣвъ темно ; а дали їй родичѣ свою комнату, бо була веселѣйша и просторша нѣжь ви мала спальня. На стелѣ крутились ясны кружки, що отбивалися отъ нѣчной лампы, той сумной ворѣ, до котрой недужі споглядають въ своихъ безсонныхъ ночахъ. На столѣ до роботы стояла друга лампа прикрыта дашкомъ, що пукавъ свѣтло лише на певне мѣсце, та освѣчувала лише розложену на столѣ роботу и постать матусѣ Дельобейльовой, що заспала на своимъ стѣльци.

Въ головцѣ Девидеріа, що їй не выдавалася вже такою тяжкою якъ впередъ, почали теперь наразъ сноватися рѣжны думки и вгадки. Цѣла минувшѣсть неначе ще разъ переходила передъ ви душею. Приходили їй теперь знову на гадку рѣжны найдрѣбнѣйшія пригоды въ ви дѣтинныхъ лѣтъ, сцены, котрыхъ тогды не роаумѣла, слова, що чула мовь во снѣ.

Дѣвча чудовалося тому, але не лякалася. Она не знала, що передъ великою роботою смертельного знищеня приходитъ неразъ хвиля дивной надмѣрной чутливости, неначе житье збирае все свои силы и способности до послѣдной борбы.

Зъ лѣжка свого видѣла батька и матѣрь ; мати була отутъ близенько коло неи, а батько въ робѣтнѣ, до котрой стояли дверѣ отчиненіа. Матуся Дельобейльова лежала про-

стягнута въ своимъ крѣслѣ съ свободою задоволеніи наконецъ утомы. При той свободѣ подчасъ сну выначалися невзатерто всѣ морщины на лица, тѣ шрамы, котрыми часъ и влиднѣ значать старіи твари; хордѣ ажъ сердце рвалося. Въ день воля и журбы покрывають неначе личиною правдивый выразъ лица; за те въ ноци показуеся вже онъ самъ. Глубокіи морщины на лица той честной невѣсти, почервонѣліи повѣки, рѣдке а на скранияхъ бѣле волосе, въ роботы побабченіи руки — те все можна було теперъ видѣти, и Девидерія видѣла все. Она радабы була въ душѣ въ сѣи хвили мати на стѣлько силъ, щобы могчи встати и поцѣловати се гарне спокѣйне чоло, пооране морщками але про те не зміѣнене.

Цѣлкомъ противно выдався донецъ черезъ на пѣвъ отчиненіи д ерѣ славный Дельобейль въ одной въ своихъ улюбленныхъ поставѣ. Онъ сидѣвъ, въ трехъ частяхъ звернений до неи, передъ малою, бѣлою скатерткою, на котрой пышлася его вечера, та ѣвъ перевираючи при тѣмъ якусь книжочку, що лежала передъ нимъ сперта на караѣцѣ. Великій чоловікъ що ино прийшовъ домѣвъ; може навѣтъ и збудивъ недужу шелестомъ своихъ крокѣвъ. И еще утомленный ходомъ та занятый порывомъ доброи выставки въ театрѣ споживавъ теперъ самъ вечерю, пышно, поважно, съ скатерткою подъ бородою, въ новѣмъ пальтѣ и съ запѣканымъ волосемъ.

Першій разъ въ своимъ житю примѣтила теперъ Девидерія рѣзку противнѣсть межи на вынидѣлою матерію, що въ своѣи бѣднѣи чорнѣи одежи выдавалася ще бѣльше сухѣрлявою и слабосильною, а щасливымъ, добре живленнымъ, дармующимъ, спокѣйнымъ, безжурнымъ батькомъ. За однимъ поглядомъ зрозумѣла теперъ рѣзницю мѣжъ тыми двома особами. Наразъ счезъ для неи той кругъ звичайного житя, въ котрѣмъ дѣти наконецъ не видять вже добре, бо ихъ очи ровинулися пѣсля его особного свѣтла. Она осуждовала теперъ родичѣвъ въ далека, мовъ бы незначно ѣтдалася ѣтъ нихъ. Такъ и ся быстрѣсть ока въ послѣднѣи годинѣ була для неи мукою. Що станеся съ ними, коли на вже не стане? Або мати буде за богато працювала и умре въ надмѣрного высилена, або небога буде мусѣла залишити всяку роботу, а на самолюбный, завсѣгды лише своєю театральною славою

занятыи чоловікк заведе поволи обовъ въ нужду, въ тую темну пропасть, що чимъ дальше въ ню падешь, тымъ ширшою она робится и глубшою.

А таки не бувъ се чоловікк злий. Неравъ давъ доказы того. Лише бувъ въ якѣмсь станѣ непонятого заслѣпленя, котрого нѣчо доси не було въ силѣ розвѣяти.... А що, якъ бы она вялася теперъ до того? Щось їй говорило, що невадовго вже прийдесть їй розпрощатися съ житьемъ. Якъ бы ще поперѣдъ роздрвала ту густу заслону, що собѣ нещасный паротно и на силу завявавъ нею очи?

Лише легонька, любязна рука, якъ ви, могла того пѣднятися.

Лише она одна мала право скавати до батька:

„Зарабляй собѣ на хлѣбъ... зречися сцены!“

Не було часу до страченя; такъ Деидерія Дельобейлѣвна вѣбрала всю ѣтвагу и тихцемъ закликала:

„Тату... Тату...“

Великій чоловікк поскочивъ живо на перше закликанье доньки. Того вечера выставляли въ театрѣ „амбигю“ нову штуку, и ѣнъ прийшовъ домѣвъ оживлений, роохоченый. Свѣтло, оплески, розмовы по куритаряхъ, всѣ тѣ дробницѣ, що ровеселяли его глупоту, бѣльше его очаровали нѣжь коли небудь.

Выпростувався якъ свѣчка и гордо, съ яснымъ лицемъ вѣйшовъ съ лампою въ рудѣ и съ камелѣю въ дѣрцѣ сурдута до комнаты Деидеріи.

„Добрый вечеръ, Цию. Ты не спишь еще?“

Его слова звучали весело и дивно ѣтбивали въ тѣмъ сумнѣмъ окруженю.

Деидерія махнула рукою, щобы бувъ тихо, указуючи на сплячу матѣр.

„Поставте лампу... Маю съ вами поговорити.“

Зачудовавъ его ви зворушенный урываный голосъ и прошибаючій поглядъ широко рознятыхъ очей.

Троха заклопотаный пѣдѣйшовъ ближе тримаючи въ рудѣ камелѣю, щобы їй подати. При тѣмъ чепурно зложивъ въ кѣнчикъ уста; а его новы чоботы скрипѣли, бо такъ уважавъ, що оно по паньски. Его постава була очевидно выму-
Бабл. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріелеръ старшій.“ 13

шена; и то на певно ѿтъ тои занадто великою противности
межи ясно освѣченою, гамбрною театральною салею, ѿтки не-
давно що выйшовъ, а тою малою комнаткою недужои, де въ
воздухѣ чути хоробу, де завмирае гамбръ и свѣтло.

„Чого потребуєшь, моя пташечко?... Гѣрше тобѣ?“

Потѣкнула малою блѣдою головкою на знакъ, що справдѣ
чуєся гѣрше та радабы, щобы говоривъ зъ близька, цѣлкомъ
зъ близька. Отже станувъ при самѣй постели; а она поклала
тогда жарку ѿтъ горячки руку на рамя великого чоловѣка
и тихо шептала ему до уха... Она мася дуже але, цѣлкомъ
але и чує се добре, що не довго ѣй вже жити.

„Тогда останетеся цѣлкомъ самѣ съ мамою... Не дро-
жѣтъ бо такъ, тату... Аджежъ вы знали, що оно мусить
наступити, и то таки незабаромъ... Я лише хотѣлабы вамъ
сказати... Боюся, що мама не будутъ въ силѣ удержати дому,
якъ мене вже не стане... Дивѣтъ лише, яка виглядає блѣда
и знеможена.“

Акторъ посмотрѣвъ на „святую невѣсту“ и мовъ бы дуже
вчудовався, що справдѣ выглядає такъ нужденно. Але ѿтакъ
потѣшився тою самолюбною увагою:

„Она нѣколи не була дуже сильна...“

Ся увага а особливо той голосъ, якимъ вымовивъ еи,
обурили Дезидерію и утвердили еи постанову. И такъ безъ
наименшого слѣду помилованя для урѣвень актора говорила
дальше:

„И щожъ съ вами обоима станесе, якъ мене вже не
буде?... Певно, я знаю, що вы маєте великѣ надѣѣ; але
поки они збудутся, до того еще далеко. Такъ довго вже
ждете даремнѣсенько и можете ждати еще разъ такъ довго;
а поки що, що думаете починати?... Видите, дорогій тату, я
не хотѣлабы вазжурити васъ; але менѣ здавса, що въ вашихъ
лѣтахъ и при вашихъ ровумѣ повиннобы вамъ бути легко —
— я переконана, що панъ Ріслеръ старшій дуже тѣшивбы
ся тымъ — — —“

Говорила поволи, съ натугою, уважливо добирала слѣвъ
а межи реченя вставляла довгі перестанки, завсѣгда въ той
надѣѣ, що отецъ выповнитъ котрый зъ тыхъ перестанковъ
якимъ рухомъ або словомъ. Але акторъ не ровумѣвъ еи.
Онъ слухавъ еи и дивився на ню своими великими круглыми

очима. При тѣмъ догадувався неясно, що тутъ невинна и непѣдкупна совѣсть дѣтины выводитъ проти него обвиненье; тѣлько не знавъ еще, яке.

„Гадаю, що лѣпше зробилибысьте,“ почала зновъ Дезидерія несмѣло, „гадаю, що лѣпше булобы — — — зречися — — —“

„Га?... Що?... Якъ?...“

Она замовкла, коли побачила, що вдѣяли ви слова. Рухливе лице старого актора змѣнилось наразъ ѳгъ наглои розпуки; а слезы станули ему въ очахъ, справдешнї слезы, котрыхъ не старався навѣтъ закрити рукою, якъ то оно звичайно водится на сценѣ, та не стѣкали ему по лицю, такъ зъ переляку давило его въ грудяхъ. Нещасный почавъ розумѣти.... Всего лише двое осталось ему вѣрныхъ поклонникѣвъ, а теперъ еще одно зъ нихъ ѳтвертався ѳтъ него. Власна донька не вѣрить вже въ него! Але се рѣчь неможлива! Онъ хйба ви зле зрозумѣвъ, хйба перечувся... Чого має зречися? чого? чого?... Але на той поглядъ, що въ нѣмѣй тривовѣ неначе моливъ помилованя, не стало Дезидерїи ѳтваги докѣнчити. А въ тѣмъ приходивъ вже конецъ и силамъ и житю ѳѣднои дѣтины.

Два чи три разы ще прошептала :

„Зречѣтся — — — зречѣтся — — —“

И мала головка склонилася на подушку; умерла не сказавши, чого має зречися, що має понехати...

...Дельобейлѣвна умерла, пане комисарь. Я жъ говоривъ вамъ, що она бѣльше того не зробить. Тымъ разомъ смерть заощадила ѣй дороги и труду — сама прийшла по ню. И вже, невѣрный, чотыри крѣпкї, добре забитї дошки ручать вамъ за те слово дѣтины. Она вамъ обѣцяла, що того бѣльше не зробить — и бѣльше не зробить того.

Малá кулява умерла. Отсе найсвѣжша новина въ цѣлѣй части мѣста, що ажъ вся заворушилася ѳтъ тои сумнои пригоды. Не щобы Дезидерїю такъ дуже любили або знали!

она жь нѣколи не выходила въ дому та й лише десь колѣсь покавала въ окнѣ свое блѣде пустельниче лице и отъ невспущои працѣ попѣдбиванѣ очи. Отже не щобы ея такъ любили або знали; але на похоронахъ доньки славного Дельобейля буде напевно богато акторѣвъ, а цѣлый Парижъ обожаетъ тыхъ людей. Любить видѣти тѣ божища въ бѣлый день на улици та радъ придивитися ихъ правдивому лицу, що на сценѣ закрываея якось надлюдскою оболлоною. Отже колѣ того дня ранкомъ голосными ударами клеветца прибывано бѣла обитя при вузкихъ дверяхъ въ улици де-бракъ, вѣйшлося богато цѣкавого люда на хѣднику и на дорозѣ.

Треба се привнати акторамъ: они люблятея або бодай при всякихъ нагодахъ, де можна показатися, на баяхъ, концертахъ, обѣдахъ, похоронахъ и т. и. громадаея и тримаютея разомъ съ якоусь однодушностію и съ свѣдомостію товариской звязи.

Славный Дельобейль не належавъ вже до театру, его имя вже бѣльше якъ отъ пятнадцати лѣтъ счало цѣлкомъ въ оповѣщенъ и афишѣвъ; а все таки, щобы скликати множество акторѣвъ изъ всѣхъ кутѣвъ Парижа и околицѣ, було досыть малои звѣстки на дѣѣ стрѣчки въ якѣй тамъ мало внанѣй театральнѣй часописи, що ось то: „Пана Дельобейля, бывшого першого ироя при театрахъ въ Мецу и въ Алянсонѣ, постигло нещастье“ и т. д. „Похороны отбудутся“ и т. д....

Славнѣй чи не славнѣй, внанѣй чи невнанѣй, всѣ вѣйшлися. Однѣ грали разомъ съ Дельобейльомъ по краю; иншѣ бачили его по театральныхъ кавярняхъ, де належавъ до тыхъ завсѣгды замѣчанныхъ тварѣй, що не легко ватымти ихъ собѣ въ имени але тямить ихъ въ окруженя, въ котрѣмъ ихъ вѣдно видишь а котрого частію они выдаютея. Ще иншѣ бавили въ Парижи въ переѣдѣ въ краю, чи не удастея ту „зловити“ якого директора та дѣстати яке добре вѣванье. Всѣ они вѣйшлися.

И всѣ, славнѣй чи не славнѣй, парискѣй чи въ краю, про одно лишь дбали, щобы перечитати свое имя въ якѣй часописи въ звѣстцѣ о похоронахъ. Бо тымъ пустымъ душамъ мабутъ все однаково пожадане, щобы лише въ якѣй тамъ небудь способѣ пригадатися людямъ. Они мають великого

страха передъ тымъ, щобы люде про нихъ не забули. Отже въ хвляхъ, коли не показуются на сценѣ, чуютъ потребу, щобы о нихъ говорено и щобы при несталдѣ, скоро вмѣняючѣйс парискѣй модѣ всякими возможивыми способами удержоватися въ памяти.

Все маломѣщанство Маресу, той канкана танцюющей крафны, ждало ътъ девятой години въ ѡкнахъ, въ дверяхъ и на улици приходу „артистѡвъ.“ Цѣлы робѡтнѣ чатували при своихъ запорошенныхъ ѡкнахъ, мѣщухи вызирали въ за своихъ смушкованыхъ занавѣсъ, гавдинѣ стояли съ кошникомъ на рудѣ, ученики ремѣсничѣ съ пачками на головѣ.

Наконецъ почали зъявлятися, то пѣшки то въ повадахъ, то по одному то по кѡлькахъ. Пѡзнати ихъ по гладко выбрытыхъ тваряхъ, що синяво полыскаются на бородѣ и на щокахъ, по неприродныхъ, або за надто выразистыхъ або за надто звычайныхъ лицахъ, по знаныхъ рухахъ а особливо по незвычайнѡй сентиментальности, що походить въ той пересады, якои вымагає оптика сцены. Справдѣ цѣкава була рѣчь придивлятися, въ якѡй рѡжний способъ тѣ людцѣ оказали свое зворушенье при тѡй сумнѡй пригодѣ.

Каждый ишовъ по темнѡмъ брукованѡмъ малѡмъ подвѡрю смуткомъ дѡткненого дому, мовъ бы ступавъ по сценѣ означающѡй свѣтъ, и каждый пѣсля питомѡй собѣ ролѣ. Першій ирофъ, съ сумнымъ лицемъ и зморщенымъ чоломъ, зачинали ътъ того, що приходячи обтиравъ собѣ каждый кѡнчиномъ рукавички слезу въ ока, котрой вже не може повадержати; онѡсля зѡтхнувъ, глянувъ въ небо и остановлявся середъ сцены, т. е. середъ подвѡря спираючи капелюхъ на бедрѣ; а щобы поконати свѡй смутокъ, тупавъ троха лѣвою ногою мовъ бы то: „Мовчи, сердце, мовчи!“ Смѣхуны „грали“ просту звычайнѡсть. Они говорили до себе съ простодушнымъ жалѡбнымъ лицемъ, звали одинъ другого „бѣднымъ, старымъ хлопцемъ“ и стискали собѣ руки съ легкимъ дрожаньемъ долѣшныхъ щокъ та клипали при тѡмъ повѣками и стягали уста въ кутахъ, що надавало ихъ зворушеню якогось простого смѣшного выразу.

Всѣ удають и всѣ щирѣ...

Тѡлько поприходили, заравъ подѣлилися на двѣ громады. Славнѣ акторы, що вже выйшли высоко, въ горы

споглядали на такихъ незнанныхъ, бѣдолашныхъ Робрика-рѣвъ; а тѣ вновь ѳтплачувались за сю зневагу тысячными злосливими увагами: „Чи уважаете, якъ Г. постарѣвся, якій ѳнъ вже значеный?... Той такожъ вже не довто удержитися при своихъ роляхъ.“

Славный Дельобейль въ чорнѣмъ уборку и въ чорныхъ рукавичкахъ съ зачервонѣлыми очима и затиснувши уста похожавъ тамъ и сямъ помежи обѣ тѣ громады и мовчки стискавъ кождому руку. Сарацѣ слезы майже задавлювали сердце; але се ему не вадило, щобы собѣ дати на тую при-году учесати та повапѣкати волосѣ. Дивный чоловѣкъ! Хтобы мѳгъ бувъ читати въ его души, нѣхто не годенбы вказати границѣ, що ось доги щирый смутокъ а ѳтеи вже уданий, — такъ оба съ собою крѣпко вмѣшалися... Межи акторами було такожъ кѳлькохъ въ нашихъ знакомыхъ: передовѣмъ панѣ Шебѣ, що тымъ разомъ бѳльше собѣ дода-вавъ нѣжъ все и мовъ дуже занятый ѳтирався о самыхъ улюбленыхъ актѳрѣвъ; панѣ Шебова тымъ часомъ була на горѣ при бѣднѣй матери. Сидонія не могла прийти; але Рі-слеръ старшій прийшовъ, майже такъ само згрыженный якъ отецъ, честна душа, приятель въ послѣднѣй годинѣ, що за-плативъ всѣ выдатки того сумного празника. Дятого и по-хороннѣй поязды були пышнѣй и покрывала та обитя стѣнъ были пообшиванѣ срѣбными тороками и катафалькѣ пристро-еннѣй бѣлыми рожками и фѣялками. Ся скромна бѣла краска попри восковыхъ свѣчкахъ и тѣ дрожачѣй свяченою водою скропленѣй цвѣты въ тѣсныхъ понурыхъ сѣняхъ при улицѣ де-бракъ цѣлкомъ нагадували долю той бѣднои дѣтины, ко-трѳи найлегша усмѣшка була завсѣгды скроплена слезами.

Поволи, крокъ за крокомъ, пустилися черезъ крученѣй улицѣ.

Дельобейль ишовъ хлипаючи на самѳмъ передѣ. Роля нещасливого ѳтця, що справляє похоронъ своѣй дѣтинѣ, роз-жалоблювала его майже такъ само якъ и сама смерть той дѣтины; бо середъ щирого смутку остала его вѣчна особиста пустота все тая сама, якъ камѣнь на днѣ ручая, що его не годнѣй вмѣшити вмѣняющѣйся филѣ. Выставнѳсть похоронного походу, що чорною смугою спинявъ переходѣ по улицахъ, чорно крытѣй поязды, малѣ коляска Ріслерѣвъ, що Сидонія

прислала для большой величины, — те все лестило ему, радовало его. Разъ не мѡгъ вже вытримати та звернувся до Робрикара, що ишовъ обѣчь него :

„Уважаешь?“

„Що такого?“

Нещасливый отецъ обтеръ собѣ очи и шепнувъ не безъ якоисъ гордовитости :

„Б два появды...“

Бѣдна малá Цисю , ты скромна , ты добра душе ! То не для тебе весь той ѡтгрыванный смутокъ , той походъ пышно сумуючихъ !

На щастье стояла въ горѣ при днѣ робѡтнѣ за спущеными заслонами мати Дельобейльова ; ви не можна було вдержати, щобы не дивилася на прощанье свои дѣтины.

„Майся гараздъ... Майся гараздъ...“ говорила мати стиха, майже сама до себе, и махала несвѣдомо рукою якъ яка бабуся або божевольна.

Досыть тихо прошептала се „Майся гараздъ!“ , а Дезидерія таки мусѣла его чути.

ЧЕТВЕРТА КНИГА.

І.

Казка о синѣмъ чортику.

Свобѡдно всякому не вѣрѣти въ тоє — а я про мене вѣрю крѣпко и твердо въ синого чортика. Не щобы я его коли самъ видѣвъ ; але одинъ зъ моихъ приятелѣвъ , поеть, на котрого могу цѣлкомъ спуститися, оповѣдавъ менѣ дуже часто, якъ разъ въ ночи стрѣвся око въ око съ тою дивною мадою марою, и то ось якъ.

Мѡй приятель цощпотнувся разъ, що давъ кравцєви ве-

ксель. А якъ то оно звичайно доводится въ такихъ разѣхъ всѣмъ людямъ съ живою уявою, такъ и онъ скоро лишъ давъ свѣй пѣдпись, то и думавъ вже, що збувся цѣлкомъ довгу, та на вѣченки забувъ про вексель. Ажъ разъ въ ноци будить мого поета якійсь незвычайный шелестъ, що ишовъ зъ комина. Спершу гадавъ, що то якій змерзлый воробецъ, що тиснеся до тепла выгаслого огню, або може пѣвникъ на коминѣ ганяный вколо вѣтромъ. Але по хвилѣ шелестъ стае выразнѣйшій, и вже добре чув бренькѣтъ наповненого карбованцями мѣшка и брянкѣтъ Богъ вѣстѣ якого тамъ ланцуха. А разомъ почувъ тонекій голосочокъ, що выравно якъ пѣянье когута а сильно якъ далекій свистъ льокомогивы кликавъ зъ крѣвлѣ: „Платити! Платити!“

„Господи!... мѣй вексель!“ сказавъ бѣдачико самъ до себе: бо пригадавъ собѣ теперъ наравъ, що довгъ у кравця платный за тыждень. И до бѣлого дня перевертався, по всѣхъ кутахъ лѣжка глядавъ сну а всюды находивъ лише гадку на той клятый кусень паперу. На другу нѣчь, на третю, на четверту и дальше все о тѣй самѣй годинѣ будило его и все въ той самъ способъ: каждой ноци чувъ бренькѣтъ грошій, брянкѣтъ ланцуха и насмѣшливый голосъ: „Платити! Платити!“ И чимъ ближе до дня заплаты, тымъ бѣльше пискливе и переравливе ставало те кликанье и гровило грабѣжею и тюрмою.

Нещасливый поеть! мало того, що черезъ день мусѣвъ набѣдитися и навганятися по мѣстѣ вдовжь и вширшь, щобы ровдобути гроша; а то еще и въ ноци мусѣвъ ему той страшный голосъ ѣтбирати сонъ и спокѣй. И чѣй онъ е, той голосъ? Що то за страхъ? якій пакостный духъ має въ тѣмъ утѣху, щобы ему такъ доскулювати? Хотѣвъ о тѣмъ переконатися. Такъ замѣстѣ положитися до лѣжка, гасить одной ноци свѣтло, ѣтчиняе ѣкно и жде.

Я не потребую чейже ажъ говорити, що мѣй приятель, якъ звичайно лѣричный поеть, живъ дуже выеeko, пѣдъ самою крѣвлею. Черезъ кѣлька годинъ не бачивъ нѣчо бѣльше якъ лише чарѣвный образъ стисненыхъ, дѣ собѣ похиленыхъ крѣвлѣ, котрыхъ широку площу перерѣзують на всѣ стороны улицѣ мовъ величезнѣ пропасти и перерывають дивно комины та верхки домѣвъ, що вызначаються при свѣтлѣ

мѣсяця. Було се неначе якась друге мѣсто надъ темнымъ сплячимъ Парижемъ, неначе воздушне мѣсто, що висить и уносится помежи порожною долѣшною тьмою а яснымъ горѣшнимъ свѣтломъ мѣсяця.

Мой приятель ждавъ, ждавъ довго. Ажъ наконецъ десь около другои або третои години надъ раномъ, коли прорѣзуючя темряву вежѣ перекликовалися годиною, чмихає щось легкою ходю близенько него по надъ цеглы и лупковѣ плиты, а тонкій высокій голосъ кличе черезъ коминь: „Платити! Платити!...“ Боржѣй выхилився мѣй поетъ троха на передѣ, и отъ побачивъ того ледачого чортика, того деруна людского, щому вже дѣсьмь днѣвъ не давъ спати. Отѣмъ, якъ выгладѣ, не мѣгъ менѣ нѣчо сказати певного; свѣтло мѣсяця показує рѣчи и ихъ тѣни въ якихъ дивныхъ розмѣрахъ, тымъ и дуже легко помылитися. Онъ замѣтивъ лише, що той чудный чортикъ бувъ одѣтый якъ возный отъ банку, т. е. мавъ на собѣ синій сурдуть съ сѣрѣбными гувиками, на рукавахъ выклады якъ сержантъ, на головѣ складаный капелюхъ, пѣдъ рукою мавъ скѣрянну торбу, що завбѣльшки майже така була, якъ самъ чортикъ, а ключъ отъ неи висѣвъ на довгѣмъ ланцюшку и шалено дзвонивъ за кождымъ крокомъ, такъ само якъ и мѣшокъ съ грѣшми, що нимъ вымахувавъ другою рукою. Отже такъ побачивъ мѣй приятель синого чортика, якъ сквапно чмихавъ при свѣтлѣ мѣсяця; бо выдавалося, що бувъ дуже занятый, що богато мавъ орудокъ: однимъ розгономъ перескакувавъ черезъ улицѣ, гонивъ отъ комина до комина и тѣлько пересувався по хребтахъ крѣвль.

Вражій сынъ має щось богато знакомыхъ. Не мало є купцѣвъ въ Парижи, не мало людей, котрымъ грозить день сплаты, не мало нещасливыхъ, що пѣдписали переказъ або впоперекъ на векслю написали слово „принято.“ Веѣмъ тымъ людямъ засылавъ синій чортикъ по доровѣ свое удѣмненье. Кликавъ по надъ фабриками, що о тѣй порѣ стояли глухы и пусты, кликавъ по надъ палатами финансового свѣта, що дрѣмали середъ тишины своихъ пышныхъ огородѣвъ, и по надъ домами съ цятѣма и шѣстьма поверхами, понадъ нехорошими, нерѣвными крѣвлями бѣднотою заселеныхъ частей мѣста кликавъ: „Платити!... Платити!...“ Въ кришталевѣмъ воздухѣ, якимъ онъ буває въ горѣ отъ острои стужѣ

и ясного свѣтла мѣсяця, лунавъ сей тонкій пискливый немилосерный голосъ отъ кѣнца до кѣнца мѣста. А всюды, де заходивъ, ровганавъ сонъ, наводивъ журбу, томивъ душу и очи и справлявъ по всѣхъ поверхахъ парискихъ домѣвъ якусь дрошь отъ грывоты и безсонности.

Думайте собѣ о той кавцѣ, що хочете; я на подтвержене того, що оповѣдавъ менѣ мѣй приятель, могу на всякій спосѣбъ zapewнити васъ, що одной ночи пѣдъ конецъ сѣчня той самъ тоненькій голосъ и той самъ бренькѣтъ ланьцуха вбудивъ наравъ во сну такожь и старого касиера въ торговлѣ Фромонта молодшого и Ріслера старшого въ его малѣмъ домѣ на Монтружи, и ѣнъ почувъ такожь те зловѣще кликанье:

„Платити!“

— Таки такъ и правда, — подумавъ собѣ уцтивана та пѣднявся на лѣжку — позавтражъ день сплаты... А я маю ѣтнагу и сплю собѣ!

Ходило справдѣ о значній грошѣ: за деѣ тратки приходило платити сто тысячѣвъ франкѣвъ, и то въ хвили, коли каса Фромонтовой торговлѣ по першій разъ за трицять лѣтъ була порожна. Щѣжь ту дѣяти? Жигимонтъ кѣлька разѣвъ спытувався говорити о тѣмъ съ молодшимъ Фромонтомъ; та сей неначе минавъ тяжкою отвѣчалности за дѣла торговельный и завсѣгды въ горячкѣвѣй сквапности переходивъ черевъ конторы, мовъ бы нѣчого не хотѣвъ нѣ видѣти нѣ чути. На заклопотанѣ запытаня касиера отвѣчавъ завсѣгды, загрываючи свѣй тоненькій вусикъ:

„Добре, добре, любыи Плянусь... Не журѣтся... я вже тому зараджу...“

Але при тѣмъ выглядавъ, неначе зовсѣмъ о чѣмъ иншѣмъ думавъ та въ души тысячь миль ѣддаленый отъ того, що дѣсяя около него. Въ фабрицѣ нѣкому вже не були тайный его вносины съ панею Ріслеровою; отже говорили собѣ, що

Сидонія его обманюв, що робить его нещасливимъ. И справдѣ, безглуздї справки его любки ббльше були ему въ головѣ якъ журбы касьера. Що до Ріслера, то его годѣ було побачити коли на очи: онъ переспджовавъ весь часъ на подѣ та наглядаявъ таємничои роботы при своихъ машинахъ, котра якъ бы не мала скѣнчитися нѣколи.

Ся рѣвнодушнѣсть панѣвъ на справы фабрики и цѣлковитый недостатокъ надзору довѣвъ поволи до загального розладу. Робѣтники и купчики робили цѣлкомъ, якъ имъ ся подобало: приходили пѣвно а завчасу выкрадалися навадѣ, и не обходявъ ихъ нѣчо старый давѣнокъ, що довгї часы колись бувало двѣнитъ на роботу а теперъ двѣнитъ неначе на упадокъ. Все таки еще дѣла ишли; бо значный торговельный дѣмъ довгї лѣта иде еще самъ неначе ѳтъ силы першого розгону. Але що за безладѣ, яка замѣшанина крылася за тымъ на око щасливимъ станомъ дѣла!

Жигимонтъ знавъ о тѣмъ лѣпше, нѣжъ хто небудь иншїй; и ддятогожъ то кликанье синого чортика такъ его налякало, що ажъ спати не мѣгъ. Неначе щобы лѣпше переглянути той безлѣкъ прикрыхъ гадокъ, що товпилися, крутились, сновалися въ неладѣ по его головѣ, засвѣтивъ касьеръ сточокъ и сѣвъ въ лѣжку та думавъ... Звѣтки ту вяти тыхъ сто тысячѣвъ франкѣвъ? Правда, що торговля мала еще навѣтъ ббльше на довгахъ, нѣжъ выносили тѣ грошѣ; були се давнї еще рахунки, що ждали полагодженя изъ стороны покупцѣвъ, було тамъ еще щось до жаданя у Прошасонѣвъ и у иншихъ... Але що за пониженье для него, упоминатися о всѣ тѣ задавненї довги! Се не въ звичаю по великихъ торговляхъ, оно выгядае по крамарски. А все таки лѣпше се, нѣжъ протестъ... О, якъ подумавъ, що возьный зъ банку стане при его краткахъ съ певнымъ и уповаючимъ лицемъ и спокѣйно положить свои вексѣ на стѣлъ, а онъ, Плянусъ, Жигимонтъ Плянусъ, буде мусѣвъ тогды скавати:

„Возьмѣтъ навадѣ свои тратки... Не маю грошїй, щобы ихъ заплатити — — —“

Нѣ, годѣ! Всяке инше пониженье не до порѣвнаня лѣпше, нѣжъ се.

„А вжежъ, такъ муситъ бути... завтра пѣду по колядѣ,“ говоривъ самъ до себе зѣтхаючи.

Такъ тревожився бѣдняка касиеръ и грызся и ока не мѣгъ важмурити. Тымъ часомъ синій чортикъ погнався дальше своею дорогою и потрясъ своимъ мѣшкомъ и ланчкомъ надъ одною вышкою при бульварѣ бомарше, де по смерти Девидеріи перебралися на житло славный Дельобейль съ жѣнкою.

„Платити! Платити!“

Ахъ! малá кулява не помылялася въ своихъ перечутияхъ. По ви смерти матуся Дельобейльова не довго вже могла робити дальше въ хрущахъ и птичкахъ до строѣвъ. Би счи померкли за слезами, а старій руки за надто дрожали, щобы съ певною гожостию присилати колибрики, котрі все таки выглядали якомь нужденно, невадало, хочь якъ тамъ заходилася коло нихъ. Мусѣла таки понехати тую роботу. Направляла ѳттакъ кружева та гафты а згодомъ зѳйшла на просту швачку. Але заробѳтокъ ви щоразъ то меншавъ та ледво выстарчавъ на що найконечнѣйшій потреби; а Дельобейль на страшнѳмъ своѳмъ становищи актора безъ мѣся мавъ конечно разъ въ разъ свои выдатки и черезъ те мусѣвъ робити довги. Бувъ виненъ кравцєви, шевцєви, своему доставникови ѳбля; а вже наибѳльше непокоѳли єго тѣ славнї снѣдана, що то колись було споживавъ на бульварѣ за своего директорства.

Рахунокъ той выносивъ двѣста пятьдесять франкѳвъ, платный послѣдного сѣчня, и симъ разомъ безъ найменшой надѣвъ на дальшу проволоку. Отже на голосъ синого чортика перейшли єму мурашки по цѣлѳмъ тѣлѳ...

Єще лишь двадцать чотыри годинъ до дня сплаты! єще лишь двадцать чотыри годинъ, щобы роздобути двѣста пятьдесять франкѳвъ! Якъ же не роздобуде, то всѣ имъ продадутъ: продадутъ тѣ кєпскї меблѳ, що походять єще зъ першихъ часѳвъ ихъ подружа, — недостаточнї они и невыгѳднї, але Дельобейлямъ дорогї тыми згадками, що вяжутся съ кождою дѣрою, съ кождымъ обтертымъ рогомъ; продадутъ той довгїй стѳлъ на птички и хрущѳ до строѣвъ, що при нѣмъ черезъ двадцать лѣтъ споживавъ вечерю; продадутъ велике поручове крѣсло Цисѳ, на котре годѳ имъ було подивитися безъ слєзъ, — оно мовъ бы зберегло по дорогїй

имъ доньцѣ шось въ еи рухѣвъ, поставы, въ еи скуленого сиджена въ дни думаня або довгой працѣ. Матуся Дельобейльова умре нехибно, якъ всѣ тѣ дорогі памятки счезнуть въ еи очій...

Бесталанный артистъ, хочъ якъ самолюбный, таки не все бувъ безпечный передъ докорами совѣсти; отже якъ подумавъ о тѣмъ всѣмъ, то тѣлько перевертався въ лѣжку на всѣ боки та тяжко вѣтхавъ. Цѣлу нѣчь ставало ему передъ очима блѣде лице Девидеріи съ тымъ нѣжнымъ благающимъ поглядомъ, съ якимъ дивилася на него въ хвили смерти. коли его молила, щобы врѣкся... Чого онъ мае вречися? И умерла, и не доказала сего; але Дельобейль проте аровумѣвъ еи по троха, и въ того часу въ тѣй немилосерднѣй души поселився якійсь неспокой, якась непевнѣсть, а той ноци помѣшались они въ страшный способъ съ его грошевыми клопотами.

„Платити! Платити!...“

Тымъ разомъ синій чортикъ кликнувъ въ переходѣ свое важке упомненье до комина пана Шеба.

Панъ Шебъ отѣ запустився було отъ якогось часу въ значнѣ дѣла непевной, дуже непевной вѣдчѣ, що пожирали пребогато гроша. Вже на кѣльма наворотѣвъ мусѣли Ріслеръ и Сидонія платити довги за свого батька и застерегли собѣ при тѣмъ выразно, щобы отъ теперъ сидѣвъ тихо и не брався бѣльше до жадныхъ дѣлъ. Але тѣ безустаннѣ купелѣ були ему доконечнѣ до житя. Онъ набиравъ за кождымъ разомъ свѣжою ѣтваги и выходивъ еще запопадлившимъ до тымъ бѣльшой дѣяльности. Якъ не мае грошій, то дававъ свѣой пѣдпись. А съ тымъ пѣдписомъ то вже таке вырѣблявъ, що пожалься Боже. Завсѣгды числивъ на доходы въ своихъ починѣвъ, та що вылатитя такъ въ своихъ довгѣвъ. Тымъ часомъ лихо надасть, що якось тыхъ доходѣвъ нѣколи не було видно; за те векслѣ цѣлыми мѣсяцами ходили ѣтъ одного кѣнца Парижа до другого а ѣттакъ вертали домѣвъ точнѣсенько на годину, ажъ дуръ головы брався, помаванѣ скрѣзь чорными карлючками, що набирали собѣ по дорѣвъ.

Якъ разъ сѣчневый вексель бувъ дуже значный. Такъ коли зачувъ переходячого синого чортика, прийшло ему на умъ, що не мае въ хатѣ анѣ дудка на сплату довгу. И со-

ромъ и злость! Отже зновъ треба буде понижатися передъ тымъ Ріслеромъ, треба наражатися на отмовну отповѣдь, треба привзятися, що не додержавъ слова... Якъ сарака погадавъ на те все, то ажъ зимный пѣтъ обливавъ его; а то ще середъ тишины нѣчної анѣ ока нѣчимъ не займешъ, анѣ гадокъ не звернешъ на що иншого, тѣлько лежи рѣвно въ лѣжку и не рупся въ мѣсяцъ та безъ нѣякои обороны отдайся на муки всѣмъ страхамъ и журбамъ. Панъ Шебъ що хвиля важегавъ лямпу, бравъ за часопись и даремнѣсенько славаяся читати, на велике невдоволенье доброй панѣ Шеговой, що нишкомъ нарѣкала на се и лицемъ оберталася до стѣны, щобы не видѣти свѣтла.

А за той часъ гаспедскій синій чертикъ втѣшний въ свои пакости и смѣючись побѣгъ дальше, щобы троха оподальше задвонити на ново своимъ мѣшкомъ и ланцюшкомъ. Отъ и станувъ при улици де-віейль-годриѣтъ на крѣвли великой фабрики; всѣ окна суть тамъ темны, лише въ однѣмъ свѣтитися на першѣмъ поверсѣ въ задъ въ огородѣ..

Хочъ пѣвна вже година, Юрій Фромонтъ не положився ще до лѣжка. Сидѣвъ при коминку затуливши голову руками та думавъ нѣмый и слѣпый, якъ то буває по безповоротныхъ стратахъ; думавъ про Сидонію, тую погану Сидонію, що въ сѣй хвили спить одинъ поверхъ выше надъ нимъ. Она его попросту збивае въ глудѣвъ. Що она его обдурюе, о тѣмъ бувъ переконаный, а обдурюе его съ тымъ тенористомъ въ Тулювы, съ тымъ Казабономъ чи то Казабоніємъ, якъ велѣвъ себе звати, що то его ввела до дому панѣ Добровонова. Отъ давна моливъ ей, щобы не принимала бѣльше у себе того чоловіка; але Сидонія не слухала его. Отцо нынѣ говорили съ собою о великѣмъ балю, що ладилася давати у себе; та безъ обвинякѣвъ сказала ему, що запроситъ своего тенориста и не буде вважати на нѣчо.

„Такъ бнѣ вашъ любый!“ одовався Юрій сердато и остро подививсь фѣ въ очи.

Она не сказала, що нѣ; навѣтъ очій не отвернула. Лише съ прошибаючимъ холодомъ, якъ звичайно, и съ лукавою легкою усмѣшкою заявила ему, що нѣкому не признае права осуждовати ей поступки або мѣшатися до ей дѣлъ, що она має свою волю и хоче ей мати дальше; та такъ само ему

якъ и Ріслерови не дасть верховодити надъ собою. Такъ сварилися цѣлу годину въ позадѣ при спущенныхъ заслонахъ та лялялися, та мало що не билися...

А то ѓнъ ѓтдавъ той невѣстѣ все, свое майно, свою честь, навѣтъ свою гожу жѣночку, що отъ спить тамъ съ дѣтиною въ другѡй комнатѣ, таке щастье, що мавъ въ рукахъ та позбувсь его для той жебрачки!... А теперъ она ему каже, що вже его не любить, що має другого. И ѓнъ такій ледачій, що еще гнѣвався на ню за те. Чи вѣля якого дала ему напитися?

Зъ досады ажъ варилося въ нѣмъ, ажъ пѡдкинуло нимъ. Якъ сидѣвъ въ своѣмъ поручовѣмъ крѣселѣ, такъ зѡрвался на рѡвнїи ноги и почавъ мовъ въ горячѣхъ ходити тамъ и назадъ по комнатѣ. Середъ тишины спячого дому лунали его кроки мовъ оживотворена безсоннѡсть... А тамта на горѣ спить. Спитъ въ права свои безсовѣстной и безжурной вдачѣ.

А може и думая про своего Казабонїа?

Якъ же Юрїеви стрѣлило сею гадкою до головы, такъ и дуръ его вявся; вже хотѣвъ пѡгнати на гору, збудити Ріслера, признатись ему до всего и разомъ съ нею кинутися въ пропасть. Якїй жежъ бо ѓнъ и простодушный, той обдуряный мужъ! Чому ѓнъ не стереже ви лѣпше? Онажъ собѣ така гарна, а передовѣмъ така ледача, що осторожнѡсть булабы цѣлкомъ оправдана.

Оттакъ бивсь Юрїй Фромонтъ съ тыми страшными, безхосенными гадками, ажъ наразъ середъ шуму вѣтру далося чути вѡванье синого чортика:

„Платити!... Платити!...“

Нещасный! Въ своѣй сердитости вже и забудъ на тоѡ. А таки ѓтъ давна вже тямивъ, що зближався той страшный день сплаты. Не разъ въ хвилиахъ помежи двома сходянами, коли его гадки на часочокъ ѓдорвалися ѓтъ Сидонїи та звернулися до торговлѣ, до дѣйсного жита — неразъ тогды говоривъ самъ до себе: „Той день — то моя згуба!“ Але якъ все, що живутъ въ мороцѣ похмѣля, такъ и ѓнъ гадавъ, що оно вже не дасться направити, шо вже за пѡвно до того; и боржѣй съ бѡльшою ще силою вертавъ назадъ на злу дорогу, щобы забути о всемъ, щобы заморочитися.

Отже тепер вже не було рады заморочуватися. Онъ бачивъ свою недолю ясно и выразно ажъ до дна; ему ставала передъ очи мовчазна поважна стать старого Жигимонта Плянуса, его тиха строгость въ грубѣмъ рѣзкѣмъ лицѣ, котрое не лагодивъ нѣякій поглядъ, и тѣ ясны очи швейцарского Нѣмця, що ѡтъ якогось часу слѣдили его такимъ невблаганнымъ поглядомъ...

Но добрежь! Такъ нѣ, онъ ихъ не має, тыхъ сто тысячѣвъ франковъ, и не знае навѣтъ, ѡтки ихъ вяти. Вже неставало грошій на тѣ рѣжны выгадки свои голубки, що вели просто до згубы; отже ѡтъ шѣстѣхъ мѣсяцѣвъ гравъ богато въ карты, щобы выграти на ихъ заспокоенье, та програвавъ значнй грошѣ. До того додати ще банкротъ одного банку и кепскій рѣчный рахунокъ.... Такъ оставалась ему лише одна фабрика, але въ якѣмъ станѣ!

До кого удатися теперъ, що ту почати?

Що передъ кѣлькома еще годинами выдавалося ему якоюсь путаниною, сумѣшкою, въ котрѣй не годенъ бувъ нѣчо докладно ровѣбрати, а въ тѣмъ безладѣ навѣтъ бачивъ надѣю для себе, те въ сѣй хвили оказалось ему въ переражающѣй ясности. Порожнй касы, позамыканй дверѣ, протесты векслѣвй, словомъ: банкротъ — отцо бачивъ, въ котру небудь подивився сторону. До того всего еще и здрада Сидоніи! Вже невнавъ нещасный, чого имитися въ тѣй лихѣй годинѣ, тѣлько войкнувъ въ скорботы та зѣтхнувъ, неваче промыслу якого кликавъ о помѣчь.

„Юрій, Юрій, отъ я... Що тобѣ?“

Его жѣнка стояла передъ нимъ, жѣнка, що теперъ кождои ночи его выжидала и съ страхомъ надслуховала, чи не вертає въ клюбу; бо она завсѣгды еще гадала, що онъ тамъ проводитъ вечера. Якъ замѣтила вмѣну по чоловѣцѣ, що кожного дня стає якійсь сумнѣйшій, такъ думала, що мусить мати грошеві клопоты, певно въ карты програвает. Кляра вже передъ тымъ довѣдалася, що онъ богато грає въ карты; и хочъ обходився съ нею рѣвнодушно, то таки журилася о него и рада була, щобы тѣй завѣрився, щобы тѣй давъ нагоду показатися сердечною и любязною. Тои ночи чула, якъ певно еще ходивъ тамъ и назадъ по своѣй комнатѣ. Малá донечка щось дуже кашляла и що хвила потре-

бовала догляду матери; такъ она уважала и на хору дѣтину и заравомъ на важуреного отца та бачно подслухуючи кождый шелестъ, отбувала одну въ тыхъ прикрыхъ томлячихъ нѣчныхъ сторожей, що то при нихъ жѣнки збирають все свои силы душѣ, щобы знести тяжке бремя збольшеныхъ обовязковъ. Наконецъ дѣтина заснула; отже Кляра чуючи, що отецъ хлипае, прибѣгла до него...

О, якій щирый, хочъ пѣвный жалъ обгорнувъ его, коли побачивъ ви передъ собою такую сердечну, такую неспокойну и такую гарну! Такъ, се правдива подруга, се щира приятелька! Якъ днѣ мѣгъ ви такъ понехати? Довго, довго плакавъ спертый на ви рамени та слова не мѣгъ добути. И оно добре було, що не мѣгъ говорити; бо бувбы їй до всего привнався, до всего. Нещасный чувъ потребу вылати свое сердце, чувъ невѣтперту охоту обвинити себе, щобы просити прощенья и тымъ зменшити собѣ тягаръ каеня, що давивъ ему сердце.

Не бувъ въ силѣ говорити; она выручила его въ того клопоту:

„Ты гравъ, не правда? и програвъ?... и то богато?“

Онъ притакнувъ рукою, а опѣсля, якъ прийшовъ назадъ до слова, признавъ їй, що потребуе на позавтра сто тысячъ франковъ и не знае, ѳтки ихъ взяти.

Анѣ словечка докору не вышло въ ви устѣ. Она належала до тыхъ людей, що въ нещастю лише о томъ думаютъ, якъ бы его направити, а не тратятъ часу на виноваченяхъ и нарѣканяхъ. Навѣтъ сердечно въ души благословила тую недолю, що зновъ зближила его до неи и ставалася новою звязію мѣжь тыми обома, такъ довго розлучеными сердцами. Она подумала хвильку. Оттакъ сказала на силу, такъ що видно було, якъ тяжке було для неи те постановленье:

„Еще нема нѣчо страченого. Поѣду завтра до Савиню и буду дѣдуня просити о грошѣ.“

Бувбы нѣколи не поважився жадати того ѳтъ неи. И во снѣ не пришлобы ему се на гадку. Она жъ така горда, а старый Гардиноасъ такій твердый! Очевисто була се велика жертва, яку ему тымъ приносила, свѣтлый доказъ любви, якій давала ему тымъ. Наравъ обгорнула его тая вну-
Библ. пай. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ридлеръ старшій.“ 14

трѣшна теплота, тая утѣха, яку наводитъ на насъ ѳдалене небезпеченство. Кляра выдалась ему якоюсь надлюдскою тварею, що має даръ удобрювати та успокоювати, такъ якъ тая тамъ на горѣ має даръ доводити до бѣшености и згубы. Радо бувбы упавъ передъ нею на колѣна, передъ нею, передъ тымъ гарнымъ лицемъ, що чудне, на нѣчь звинене волосье обводило его синявымъ мовъ святымъ вѣнцемъ, а правильный острый складъ его лагодила чудна якась ласкавѣсть и сердечнѣсть.

„Кляро, Кляро... яка жъ ты добра!“

Не ѳтповѣдаючи нѣчо повела его до колыски дѣтины.

„Поцѣлуй ви...“ сказала нишкомъ. Такъ стояли обоѣ обѣчь себе скрытїи за серпанковыми обелонами колыски и съ нахиленою головою слухали спокойного, ѳтъ недуги троха ще тяжкого ѳтдыху донечки. И Юрїй боячись, щобы не збудити малои, грѣмко поцѣловавъ маму замѣсть неи.

Сежь певно перша така пригода, яку колинебудь спровадила въ подружю поява синого чортика. Звычайно де тѣлько зъявится той поганый духъ, всюды розвѣднуе сердца и руки и ѳтвертае душу ѳтъ найдорожшихъ приклонностей, наводячи тысячный журбы бренькотомъ своего ланцюшка и невеселымъ покликомъ :

„Платити!... Платити!...“

II.

Р ѳ ж н ѳ ѳ т к р ы т я .

„А диви, Жигимонтъ!... Здоровїи були, батьку Жигимонте! Якъ тамъ торговля?... Все гараздъ у васъ?“

Старый касиеръ усмѣхнувся добродушно, подавъ руку начальникови, его жѣнциѣ и братови и розмовляючи озирався цѣкаво всюды докола. Оттакъ дѣялось въ одной фабрицѣ тапетѣвъ на передмѣстю св. Антонїя, у тыхъ Прошасонѣвъ, котрыхъ заходы почали бути небезпечный для Фромонтовой торговлѣ. Колисъ були они тутъ купчиками, а теперъ суть

своими панами; спершү зачали ѳтъ малого, а згодомъ умѣли собѣ выробити въ мѣсци поважне становиско. Стрыко Фромонтъ довго имѣ допомагавъ своимъ кредитомъ и своими грѣшми; ѳтъ того пошлы тревалы пріязны зносины мѣжъ обома торговлями и невелика належитѳсть для Фромонтѳвъ — щось десять чи пятнацать тысячѣвъ франкѳвъ; нѣхто не спѣшився упоминатись о той довгѣ, бо знали, що у Прошасонѳвъ грѣшѣ въ добрыхъ рукахъ.

Видѣ фабрики по правдѣ переймавъ завѣроу. На коминахъ гордо вѣяли хоругвы. По глухѳмъ гомонѣ, що чути було всюды, знати було, що въ робѳтнахъ пораяся повно людей при жвавѳй роботѣ. Будынки були добре уладжены, склянны стѣны числы и ясны; все показувало веселье, добрый станъ и ладъ. А за кратками сидѣла при касѣ скромно одѣта и съ гладко учесанымъ волосьемъ жѣнка одного зъ братѳвъ съ выразомъ поваги въ молодѳмъ лицы, що бачно и розважно нахлялося надѣ довгимъ рядомъ чисель.

Старый Жигимонтъ погадавъ собѣ въ тѳй хвили съ гѳркимъ чувствомъ на тую рѳжницю, яка заходила межы Фромонтовою торговлею, що вперѣдъ була така богата а теперь же еще лишь давнюю свою славою, а разъ въ разъ востающею заможностію того молодого заведеня. Быстрѣ его око смотрѣло по всехъ кутахъ и глядало за якою хобою, за якою ключкою; але годѣ було знайти що. Ажъ сердце ему стискалося; а въ его усмѣшцѣ видно було якесь удаванье, якесь змѣшанье.

Особливо чувся въ великѳмъ клопотѣ, якъ то почати, щобы упѳмнутися о грѣшѣ своихъ панѳвъ а не зрадити, що коло нихъ тѣсно въ касѣ. Бѣдняка удавъ веселе безжурне лице, ажъ справдѣ ему самому гѳрко робилося... Дѣла идуть добре... дуже добре... Отъ случайно зайшовъ нынѣ на се передмѣстье, такъ и пришло ему на гадку вступити разъ на слово... Сежъ рѣчь проста, не правда? Чоловѣкъ радъ побачитися разъ знову съ давными пріятелями...

Але въ тыхъ передмовахъ, по тыхъ манѳвцяхъ блудивъ чимъ разъ дальше, и годѣ було дѳйти до рѣчи. Противно чимъ разъ дальше ѳтходявъ ѳтъ неи. До того здавалося ему, що въ очахъ тыхъ молодыхъ панѳвъ, що его мовчки слушали, бачить нетае не якесь зчудованье; такъ наконецъ мо-

тався въ бесѣдѣ, затинався, стративъ голову, а дальше — нема иншой рады — взявъ за капелюхъ та забирався до отходу. Въ дверяхъ наравъ надумався иначе :

„Алѣ! коли я разъ тутъ — — —“

А при томъ моргнувъ очима; ему здавалось, що дуже хитро, а тымъ часомъ дуже якось жалѣбно.

„Коли я разъ вже тутъ, то можемо таки заравомъ полагати нашъ давный рахунокъ.“

Оба браты и молода жѣнка при касѣ глянули хвилю по собѣ не розумѣючи нѣчо :

„Рахунокъ? Якій же то рахунокъ?“

Оттакъ почали всѣ трое разомъ смѣятися, и то сердечно, мовъ бы ходило о троха за сильный жартъ старого касиера. Бодай его, того батька Плянуса!... И днѣ смѣявся таковы, старый. Смѣявся, хочъ не до смѣху ему було, лише за прикладомъ другихъ.

Наконецъ рѣчь выяснилася. Фромонтъ молодшій передъ пѣвъ рокомъ самъ одобравъ тѣ повѣстали грошѣ.

Жигимонтъ почувъ, що колѣна пѣдъ нимъ млѣють. При томъ всѣмъ мавъ еще на тѣлько отваги, щобы отповѣсти :

„Ахъ, правда! Я на вѣки забувъ... Жигимонтъ Плянусъ очевидно постарѣвся... До схилку иде вѣ мною, дѣти, до схилку...“

И пѣшовъ честивецъ обтираючи собѣ очи, въ котрыхъ свѣтилися еще великѣ каплѣ слезъ — певно во смѣху, що ажъ заходився разомъ съ тамтыми. Якъ дѣйшовъ, подивилися молодѣ братя одинъ на другого та похитали головою. Они врозумѣли.

За тымъ ударомъ пѣшло такъ страшно замороченье, що старый касиерь выйшовши на двѣръ мусѣвъ сѣсти на лавку. Отже тому то Юрѣй не бравъ вже грошѣй въ касы! Онъ самъ отбиравъ давнѣ довги. Очевисто зробивъ такъ не лише у Прошасонѣвъ, але и у всѣхъ другихъ. Такъ лишнымъ буде наражатися на дальшѣ пониженя. Ба, але вексель, вексель!... Тая гадка навадъ вернула ему силы. Обтеръ собѣ пѣтъ въ чола и пустився дальше, щобы запукати ще у одного покупця на томъ предметѣ. Але тымъ разомъ взявся для

осторожности на способъ и не вступаючи закликавъ до ка-
сиера таки въ порога;

„Добрый день, свату!... На одно слово, коли ла-
ска — — —“

Тримавъ рукою за дверъ и судорожно держався клямки.

„А коли то мы були поладнали нашъ послѣднй раху-
нокъ?... Я забудь записати до книжокъ.“

„О, вже давно, вже дуже давно. Квить Фромонта молод-
шого выданный ще въ вересню. Отже передь пятьма мѣ-
сяцами.

И живо заперлися навадъ дверъ.

Отже у двохъ вже! Очевисто мусѣло такъ само бути
и у всѣхъ другихъ.

„О, панъ Шоршь, панъ Шоршь...“ бурмотѣвъ старый
Жигимонтъ та пошлявся дальше съ похиленою спиною
и охлялыми ногами. Попри него переѣхавъ пояздъ панѣ Фро-
монтовой молодшой и завернувъ просто идъ двѣрцеви желѣ-
зницѣ париско-орлеаньской. Але Кляра не замѣтила старого
Плянуса, такъ само якъ выѣжджаючи въ фабрики не бачила
довгого пальта пана Шеба и свѣжо выпрасованого цилиндра
славного Дельобейля. Они оба, такожъ мученики дня сплаты,
закрутили кождый особно на ровѣ улицѣ де-вѣиль-годриетъ
и попростували до фабрики и до мошонки Ріслера. Молода
жѣнка ванадто була занята своєю гадкою, котру саме заду-
мала выконати, то не въ головѣ ѣй було роздивлятися по
улицѣ.

Подумайте, що за страшну задачу мала передь собою,
жкдати сто тысячѣвъ франкѣвъ ѳтъ пана Гардиноаса! Сей
чоловѣкъ чванився, що нѣколи въ своѣмъ житю одной су-
ѣвки не пожичивъ ѳтъ нѣкого анѣ нѣкому не пожичивъ;
а при кождѣй нагодѣ ровказуе бувало, що однѣсенкйй разъ
бувъ змушений просити своего батька о сорокъ франкѣвъ,
щобы купити собѣ штаны, то опѣсля звернувъ ихъ малыми
частями! Здався, мовъ земля, тая тверда и для хлѣбороба
неразъ невдячна земля зацѣплюе въ всѣхъ селянахъ якусь
несыть; отже тую знану ѳтвѣчну несыть заявлявъ старый
Гардиноасъ въ обходженю съ всѣма, навѣтъ съ власными
дѣтьми. Зъ великаньского майна того честивца не мало по
его гадцѣ нѣчо перейти за его жита на родину-

„Що маю, дѣстануть по моѣй головѣ,“ говоривъ бывало неразъ.

Тримаючись того выдавъ свою дочку, паню Фромонтову старшу, безъ жадного вѣна; а опѣсля не мѡгъ того даровати своему вятви, що розбогатѣвъ безъ его помочи. Бо другою прикметою тои такъ само пустои якъ самолюбнои душѣ було отцо: ѡнъ радъ бувъ, щобы кожде валежало ѡтъ него та кланялося передъ его калиткою. Якъ коли Фромонты въ его притомности радѣли тымъ, що ихъ торговля починае ити въ гору, то бывало его мале хитре сине око пѡдсмѣхнеся лукаво и влосливо а ѡнъ ѡтъ нехочу пробормоче: „Не кажи гоць, поки не перескочишь,“ та такимъ то голосомъ, ажъ дрощѣ тебе переймае. Бывало вечеромъ въ Савиню: чудно заходить сонце, въ его золотѣмъ блѣску вылыскуеся паркъ, улицѣ деревъ, сині лупкові плиты на крѡвли замку, чер оні цеглы на стайняхъ, ставы и саджавки; а той дивный доробковичъ поведе окомъ по тѡмъ всѣмъ докола та неразъ таки при дѣтихъ скаже на голосъ:

„Одно мене потѣшае на згадку, що колись мушу умирати: по моѣй смерти не буде въ родинѣ такого богача, щобы мѡгъ удержати сей замокъ, що потребуе пятьдесять тысячѣвъ франкѡвъ рѡчного выдатку.“

А таки бувае, що и у найтвердшихъ дѣдунѣвъ пускае сердце парѡстки любви и пестошѣвъ; такъ и старый Гардиноасъ бувъ бы радо розпестивъ свою внучку. Тѡлькожь Кляра еще дѣтиною чула непоконану ѡтрау до затвердѣлости и чванливого самолюбства того старого мужика. А коли не любовь вяже съ собою тыхъ, котрыхъ дѣлать нерѡвна мѣра образованя, тогды ѡтраза росте тысячными способами. Коли Кляра ѡтдавалася за Юрїя, сказавъ старый уцтвивина до панѣ Фромонтовои:

„Якъ твоя дочка хоче, то дѣстане ѡтъ мене царскїй дарунокъ на весѣлье, — але мусить просити о те.“

И Кляра не дѣстала нѣчо, бо не хотѣла просити.

Щожъ то за кара теперь! Тогды такъ гордо ѡткинула тую великодушнѡсть, а въ три роки мусить зебрати о стотысячѣвъ франкѡвъ! Мусить понижатися, мусить слухати безконечныхъ наукъ, наражатися на дурнї насмѣшки; а всѣ буде приперчене норманскими мужичими жартами, простац-

твами и тыми въ загалѣ разумными пословицами, що выдумані темными але здорово мыслячими головами разятъ неравъ своєю простакою бесѣдою, такъ якъ зневага изъ стороны того, хто не дорѣсь тобѣ умомъ.

Бѣдна Кляра! Си мужь, си батько мають дѣзнати зневаги въ си особѣ. Мусить вызнати гѣрку долю мужа и заравомъ упадокъ тои торговлѣ, що заложивъ батько и що зажитя свого такъ величався нею. Отся гадка, що має боронити всего, що бѣй наймилѣйше на свѣтѣ, була си силою и разомъ си немочію...

Була одинацята, коли приѣхала до Савиню. Не увѣдомила нѣкого на передѣ о своѣмъ приѣздѣ, то и не було на желѣзници двѣрскихъ коній; такъ мусѣла пѣшки ити до замку.

Було гѣренько зимно, а дорога була тверда и суха. Вѣтеръ безъ перешкоды свиставъ по замерлѣй рѣчинѣ и по рѣцѣ и гнався безъ опину по безлистныхъ деревьяхъ та корчакъ надъ берегомъ. Пѣдъ повислымъ небомъ видно було замокъ съ довгою смугою низькихъ мурѣвъ и плотѣвъ, що ѣтгороджували его ѣтъ сусѣднихъ пѣль. Лупокъ на крѣвли бувъ мрачный якъ те небо, що ѣтбивалося въ нѣмъ. Пышный лѣтний дворець цѣлкомъ перемѣнився: зима зробила его понурымъ и нѣмымъ, обчѣмхала листье въ деревъ и позганяла голубѣвъ въ крѣвлѣ. Здавалося, мовъ бы не лишилося тамъ нѣчо живого, крѣмъ легкого дрожання верху воды и стону великихъ тополь, що ѣтъ вѣтру гнутя дѣ собѣ та хитають сорочими гнѣздами на своихъ вершкахъ.

Зѣ далека выдався Клярѣ закостенѣлымъ и понурымъ той дѣмъ, де провела дѣтинный свѣй вѣкъ. Здавалось бѣй, неначе Савинѣ стрѣчавъ си съ тымъ зимнымъ паньскимъ лицемъ, яке прибиравъ для прохожихъ, що ставали пѣдъ желѣзною огорожею съ жердокъ подобаючихъ на списы.

Що за страшне те лице!

А таки нѣ, таки не такѣ оно страшне; бо саме тымъ

зовсімъ не сердечнымъ взглядомъ неначе кликавъ на ню Савинь: „Иди геть... не вступай сюды...“ И якъ бы Кляра була услухала того, то булабы понехала свѣй замѣръ, щобы говорити съ дѣдомъ, булабы боржѣй вернула до Паризжа та зберегла спокѣй свого житя. Але она не зрзумѣла тои перестороги, бѣдна дѣтина; и вже пѣзнавъ си великій новопундландецъ та въ великихъ скокахъ пѣдскочивъ дъ нѣй по сухомъ листю и порскавъ при воротахъ на си повитанье.

„Добрый день, Франю... де дѣдунь?“ запытала молодичка огородничку, що ѣтчиняла ѣй, така покѣрна, а лукава и ажъ дрожитъ, якъ вся челядь въ замку, коли чула надъ собою око свого пана.

Дѣдо бувъ въ своѣмъ бюрѣ, въ малѣмъ, ѣтъ головного будынку ѣтдѣленѣмъ павильонѣ, де забавлявся тымъ, що шныравъ въ вязанкахъ актѣвъ, по полицяхъ, та въ тяжкихъ велено оправляныхъ книгахъ. Сей бюрократичный налѣгъ походивъ въ прежнего его неутѣва и ѣтъ того таемничого вражѣня, яке зробила на нѣмъ свого часу канцелярїя нотари въ его селѣ.

Въ той хвили сидѣвъ тамъ съ своимъ полевымъ. Бувъ то щось нѣбы сѣльскій гончій и платный доносчикъ, що повѣдомлявъ его заравъ, коли що склалося або говорено въ околици. До того бувъ въ великихъ ласкахъ у пана. Звався Куна; а его кѣнчаста, хитра, крови жадна голова зовсімъ не робила встыду тому наввиску.

Якъ старый побачивъ свою внучку, що така блѣда и дрожача, хочъ и въ шубѣ, вѣйшла до комнаты, такъ заравъ замѣрковавъ, що склалося щось важкого, невычайного. Давъ знакъ Кунѣ, а сей усунувся и такъ звинно скрутився за дверѣ на пѣвъ ѣтчиненї, мовъ бы провалився просто скрѣвъ муръ.

„А щожъ то тобѣ, малѣ?... Ты жъ бо выглядавшъ цѣлкомъ охвачена,“ запытавъ дѣдо зъ за свого великого стола до писаня.

„Охваченый“ значитъ въ сѣльскѣй бесѣдѣ тѣлько що змѣшанный, змѣненый, посоловѣлый и досконало придавався до Кляры. На дворѣ така студѣнь, а она всѣхъ силъ добувала, щобы скоро ити; ѣтъ того выглядало си лице не таке спокѣйне якъ завсѣгды и мало якїйсъ невычайный выразъ.

Пощеловала его и, хочъ анѣ словомъ не въвававъ еи до того, сѣла при огни, де горѣли сухимъ мохомъ прикрытїи трѣски и по улицахъ парку навбираниѣ шишки съ голоснымъ трѣскомъ и тихимъ шипотомъ юшки. Она не пождала навѣтъ, щобы собѣ обтрясти иней, що осѣвъ на еи обслонцѣ; тѣлько заравъ при входѣ, такъ якъ собѣ постановила, сказала дѣдови, за чимъ приходитъ. Она боялася, щобы не помѣшали еи той страхъ и повага, що въ самѣмъ вѣдуцѣ уносилися докола дѣда и робили его неначе jakimсь грѣбнымъ божищемъ.

Его смѣлый поглядъ виявсь ѣи крѣпко и непохитно въ лице и заравъ при першихъ еи словахъ оказовавъ якусь влосливу радѣсть; его немилосерный ротъ замнявъ губы и неначе замкнувъ ихъ нарошною нѣмотою, завзятостїю и при-давленьемъ всякого чувства. Ажъ справдѣ треба було ѣтваги до того, щобы не вмѣшати. А она говорила безъ перестанку, безъ вагикненя, безъ опину, съ повагою, але безъ пониженя себе, та закрывала свое взворушенъ а голосъ крѣпила правдою своихъ слѣвъ. Видѣти було, якъ обоє сидѣли одно проти другого; ѣнъ спокойный, зимный, съ руками заложеными въ кишняхъ свои сѣрой вовняной камизельки, простягненный въ крѣслѣ, — она бачно ѣтважуючи навѣтъ найдрѣбнѣйше слово, якъ бы ѣтъ каждого зъ нихъ залежала вся еи доля и недоля: то скорѣйше бувъ бысь гадавъ, що бачишь обжаловану передъ судїю слѣдчимъ нѣжь дѣтину передъ своимъ дѣдомъ.

Ѣнъ про себе думавъ лише о своей гордѣй радости, якои дѣзнававъ въ той хвили. Отже таки разъ покорилися, тї зарозумѣли Фромнты! Таки разъ потребуютъ еще старого Гардиноаса! Суета, тая головна его хѣба, мимохѣтъ выплыла на верхъ въ цѣлѣй своей етати. Она скѣнчила. Тогда ѣнъ почавъ говорити, очевисто ѣтъ такихъ слѣвъ якъ: „Се знавъ я наперѣдъ добре... я се вороживъ... я знавъ, що оно въ кѣнци вѣйде на капуть,“ и такъ торочивъ дальше въ простый, обиджающей способъ, ажъ наконецъ заявивъ, що ѣнъ „зъ уваги на свои, родинѣ добре звѣснаѣ, правила“ не дастъ анѣ одной суѣвки.

Тогда почала Кляра говорити о своей дѣтинѣ, о имени своего чоловѣка, що разомъ е такожь именемъ еи батька а черезъ банкротъ окрывся неславою. Старый оставъ зимный

и неблаганый и скориставъ въ еи упокореня лише на те, щобы еи ще ббльше упокоряти; бо днѣ належавъ до тои породы грубыхъ мужикбвъ, що нѣколи не оставляють своего противника поваленого на землю, щобы ему впередъ не всадити въ лице закаблучки своего чобота.

„Не можю тобѣ нѣчо ббльше сказати, малá, хиба що Савинь кожного часу для васъ отвертый... Твоѣй мужь може прийти сюды; я потребую якъ разъ чоловѣка до веденя рахункбвъ. Юрїй може за тысячь двѣста франкбвъ рбчною платнѣ съ вбльнымъ житломъ для васъ всѣхъ обняти всю мою писанину... Скажи ему се дтѣ мене и прибувайте!...“

Пбднялася съ обуреньемъ. Она прийшла сюды якъ внучка, а днѣ обходится съ нею якъ съ жебрачкою. Славити Бога! на таке еше не збйшли.

„Справдѣ?“ сказавъ панъ Гардиноасъ, та въ легка, прошибаючо моргнувъ очима.

Кляра не отказала нѣчо, тблько дрожачи звернулася идъ дверямъ. Старый махнувъ рукою, щобы задержалася.

„Уважай! ты не знаешъ, чого позбувався... Знай, що лише для твого добра я тобѣ радивъ, щобысь твого чоловѣка спровадила сюды... Ты не знаешъ, яке житѣе днѣ веде въ Парижи... Съ певностю того не знаешъ, бо инакше не прийшла бысь була сюды та не жадалабы дтѣ мене грошій, щобы ихъ пропустивъ такъ, якъ твои пропустивъ... Такъ, такъ; я досконало знаю всѣ справы твого чоловѣка. Такъ само якъ въ Савиню маю свою полицію и въ Парижи а навѣтъ въ Азнѣврахъ... Знаю, що робить днями и ночами, братчикъ, и не хочу, щобы мои карбванцѣ пбшли туды, куды днѣ ходить. Для честно заробленыхъ грошій оно не ялося.“

Кляра сторопѣла; смотрѣла на дѣда, а въ переляку ажъ очи ѣй розширилися. Она мѣрковала, що въ сѣй хвили страшный сумѣ втискався до еи жита низькими дверчатами доносу. А старый говоривъ смѣвючися дальше:

„Бо она мае не згбршу пельку, тая малá Сидонїя.“

„Сидонїя?!“

„Сї Богу, тымъ гбрше, коли вырвалося менѣ имя... Але колїсь хорощимъ ранкомъ довѣдалабысья и такъ... Оно навѣтъ дивна рѣчь, що ты такъ довго — — — Але вы

жѣнки такі пусті... Щобы васъ мѡгъ хто обдурювати, се вже остатня рѣчь, яка приходить вамъ на умъ... Такъ добре; отже и машь. Сидонія пропутала всё, що лише мавъ — а въ тѡмъ за доволомъ свого чоловіка.“

И безъ милосердя оповѣдавъ дальше молодѡй жѣнцѣ, ѡтки ваялися грошѣ на хутѡръ въ Авнѣрахъ, на конѣ, на пояздѣ, и якъ обставлена малѡ чудна хатинка при уличцѣ Гаврііла. Пояснювавъ и описувавъ всё, одно за другимъ ажъ до найменшой дрѡбницѣ. Слѣдно було, що маючи свѣжу нагоду догодити своему налогови до слѣдження другихъ покориства нею по змовѣ. Може тамъ такожъ була причиною яка тава злѡсть до Шебѡвної, яка неохота черезъ припѣзнену, невынану любовь.

Кляра слухала его и не говорила анѣ слова. На еи лици видно було усмѣшку невѣры. Ся усмѣшка дражнила старого, розжарила его злосливѡсть... Ахъ! ты менѣ не вѣришь... Ахъ! ты хочешь доказѡвъ... Но, и давъ же ѣй доказы, посыпавъ однимъ за другимъ, и мовъ ножѣ впинавъ ѣй въ сердце. Нехай она пѡде лише до Дарша, до бисерника при улици де-ля-пе. Тамъ купивъ Юрій ще чотырнацять днѣвъ тому низку дѣямантѡвъ за трицять тысячѣвъ франкѡвъ. Се було Сидоніи на коляду. Трицять тысячѣвъ франкѡвъ въ хвили, коли банкротъ за плечима!

Онъ мѡгъ говорити цѣлый день, а Кляра булабы ему не перебила. Она чула, що за найменшимъ высилкомъ залабасы слезами, що и такъ ледво ихъ здержувала; а она противно хотѣла усмѣхатися, усмѣхатися ажъ до кѡнца, любѡ крѣпка душа. Хвилями лише вывирала на улицю. Рада бѣ була боржѣй пѡти, утечи передъ тымъ злосливымъ голосомъ, що такъ немилосерно вищавъ ѣй въ уши.

Наконецъ переставъ, выговоривъ всё. Склонилася и поступила идъ дверямъ.

„Идешь?... Чи такъ тобѣ спѣшно?...“ обѡввався дѣдо та провѣвъ еи на двѡръ.

Въ души троха соромився своей нелюдскости.

„Не хочешь поснѣдати во мною?“

Не мала силы ѡтказати яке слово, такъ лише головою кивнула, що не хоче.

„То бодай погоди, поки заложать конѣ... та поѣдеш до желѣзницѣ.“

Нѣ, все таки нѣ.

И пѣшла своєю дорогою. Старый ишовъ за нею крокъ въ крокъ.

Гордо звела голову та перейшла черезъ подвѣрье, де повно мала згадокъ на свои дитинячї лѣта; щобы хочь разъ оглянулася. А таки, чи одинъ то ѳтгомонъ си веселого смѣху, чи одно промѣнье си молодыхъ лѣтъ осталося на найдрѣбнѣйшѣмъ пѣсочку того подвѣрья!

Си улюблене дерево и улюблена лавка стояли все таки на тѣмъ самѣмъ мѣсци. Але она и не глянула на нихъ; такъ само анѣ подивилася на бажантѣвъ въ пташнику, анѣ навѣтъ на Киса, того великого новофундландца, що вѣрно ишовъ за нею та ждавъ пестоцѣвъ даремно. Дѣтиною того дому зайшла сюды, а выходитъ чужою, задумана въ страшныхъ думкахъ, котрї ще тѣлько потемнѣти моглибы ѳтъ найменшой згадки на щасливу спокѣйну минувшѣсть.

„Оставьте здоровї, дѣдуно!“

„Такъ иди здорова!“

И съ трѣскомъ зачинилися за нею дверѣ. Коли вже видѣлася самою, пустилася ити скоро, чимъ разъ скорше, мало що не бѣгла. Онажь не по просту ишла, а втѣкала. Прийшла конецъ паркового муру, передъ ворота оброслї жимолостїю: обѣчь висѣла замкова скринка на листы. Мимохѣтъ остановилася. Въ тяжкихъ хвильхъ вырынають наравъ въ памяти нашѣй згадки та съ наибѣольшою ясностїю наводятъ намъ зновъ передъ очи найдрѣбнѣйшї пригоды въ нашего житя, що вяжутся въ тѣй хвили съ нашою недолею чи радостїю. Отже и Кляру прошибла така згадка. Чи пригадалось ѣй те скѣсне рожеве промѣнье сонця, що тогды наравъ прoderлося скрѣзь хмары и обѣляло широку рѣвнину того зимового пополудня мовь бы въ серпню при заходѣ сонця? Чи тая тишина докола неи, що перерывали си лише тї складнї, майже у всѣхъ поряхъ року однаковї звуки природы?

Такъ чи сикъ — она пригадала собѣ въ тѣй хвили, якъ одного дня, передъ трема роками, стояла на тѣмъ самѣмъ мѣсци и кидала листъ до скринки, въ котрѣмъ Сидонїю за-

прашала на чотыри тыжнѣ до Савиню. Якійсь внутрѣшний голось шептавъ ѣй, що все нещастье пошло ътъ того дня. „О, якъ бы я була знала... якъ бы була знала...“ И выдавалося ѣй, мовь бы ще чула пучками пальцѣвъ тую якъ шовкѣ гладоньку коверту, якъ она сунеса до скринки.

Якъ же погадала при тѣмъ, що за простодушною, надѣйною и щасливою дѣтиною она тогды була, то ви, таку тихеньку, вяла тяжка досѣда на несправедливѣсть житя. „И за що менѣ отсе?“ пыталася сама себе. „Що я ѣй вдѣяла?“

Оттакъ прошибло ви наразъ: „Нѣ! то не правда! Оно не може бути... то ложь...“ И въ дорозѣ на дворець силовалася нещаслива переконати, впевнити себе. Але дарма.

Правда, лише черезъ половину выказана, то мовь те сонце захмарене, що далеко бѣльше томить очи, нѣжь найгорячѣйше промѣнье. Бѣдна невѣста видѣла въ тѣй мрацѣ, що закрывала еще ви нещастье, далеко яснѣйше, нѣжь булабы хотѣла. Теперь розумѣла и поясняла собѣ те дивне житье ви чоловѣка, его часті выходы, его журбы, его заклопотанье въ декотрыхъ дняхъ и те множество рѣжныхъ дрѣбницъ, які неразъ розповѣдавъ ѣй прийшовши домѣвъ о тѣмъ, куды ходивъ, называючи при тѣмъ рѣжніи имена людей, мовь бы на доказъ, котрого не жадала ътъ него. Изъ всего того выходила для неи певнѣсть его вины. А таки все еще не спѣшилася давати тому вѣру и ътъкладала ухиленье всякихъ непевностей ажъ до своего приѣзду до Парижа.

На малѣмъ понурѣмъ двѣрци, що лежить на отшибѣ и де зимою не являеся жаденъ подорожный, не було видко нѣ одного чоловѣка. Ту Кляра ждала на поѣздъ та задумана дивилася безъ мысли на сумный зимою огорождъ инспектора двѣрца и на останки повѣтиць, що палися здовжь дороги по огорожи. Въ тѣмъ почула наразъ теплый вогкіи ътъдыхъ на своѣй рукавичцѣ; то приятель ви Кисъ пришовъ сюды за нею и покорно урадованый пригадовавъ ѣй теперь здержуваными скоками и стрибаючи коло неи тѣ хороші спѣльнѣ прогульки давнѣйшихъ часѣвъ. Наконецъ простягся якъ довгій съ своими хорошими бѣлыми кудлами въ ногахъ свои панѣ на зимнѣй пѣдловѣ ждалнѣ. ътъ тыхъ покорныхъ пестощій, що въ такъ любявнѣй несмѣлѣй прихильности ла-

сився коло неї, не могла довше здержати слезъ и выбухла плачемъ. Але наразъ стыдно їй стало, що така слаба. Піднялася и отправила пса, отравила его безъ милосердя въ голосъ и въ лиці, показуючи ему въ далека дѣмъ острымъ поглядомъ, якого бѣдний Кисъ еще нѣколи не бачивъ у неї. Оттакъ живо обтерла мокрі очи и вогку руку, бо наближався вже съ шумомъ парискій поѣздъ, а она знала, що за кѣлька хвиль буде потребовала всѣи свои отваги.

Скоро лишъ знову высѣла въ поѣзду, першою рѣчию було у неї, що казала поведтися до бисерника при улиці де-ля-пе, котрый мавъ по словамъ дѣдуни продати Юриви дѣмантовий стрѣй. Якъ се окажется правдою, то и все инше буде правда. А при тѣмъ такъ боялася довѣдатися правду, що приѣхавши передъ пышно выставу склепову остановилася и не могла отважитися зайти до склепу. Щобы успокоѣтиса тымъ часомъ, то удала, мовъ то придивляеся съ найбільшою увагу выставленимъ дорогоцѣнностямъ въ хорошихъ скринючкахъ выложенихъ аксамитомъ. И хтобы бувъ видѣвъ тую паньску стать хочъ въ скромнѣмъ убраню, якъ нахилилася и приглядалася тому ясному, дивно приманючому блескови камѣня, той бувъ бы еи скорѣйше бравъ за яку щасливу жѣвкку, що отъ выбирае собѣ який стрѣй, нѣжъ за встрясену горемъ и мучену душу, що хоче тутки збагнути тайну свого житя.

Було се о третѣй годинѣ по полудни. Зимомъ выглядае улица де-ля-пе о тѣй порѣ правдиво чаруючо. Межи короткимъ ранкомъ а скоро настаючимъ вечеромъ бѣжить житье въ тыхъ пышныхъ частяхъ мѣста сѣбно напередъ. Скwapно женуть поязды то тамъ то сямъ, неустанный туркѣтъ, а на хѣдникахъ якась зальотна поспѣшнѣсть, бѣганина шовкѣвъ и шубъ. Зима то властива пора року для Парижа. Хто хоче его видѣти въ его щастю, въ богатствѣ, той бѣсовый Парижъ, то мусить видѣти его при повислѣмъ, снѣжнѣмъ небѣ.

Природы до того образу, можна сказати, непотрѣбно, — нѣ вѣтру нѣ ясного сонця; лише въ самъ разъ тѣлько свѣтла, щобы могли вызначатися и наилегшій краски, и найслабшій оттѣнки, отъ червоняво-сѣрыхъ памятникѣвъ ажъ до чорныхъ скляннихъ перелъ на жѣвнѣй одежи. Театральнй

и концертові оповістки яснѣють неначе освѣтленій свѣтломъ сцены. Склепы анѣ на хвилию не остають пустѣ. Здався, мовь бы всѣ ті люде були на ногахъ ладячись безперестанно до рѣжныхъ забавъ. Отъ того и смутокъ середъ такого гамору та руху тѣлько ще бѣльше дѣймав. Черезъ пять хвиль терпѣла Кляра муки страшнѣйшій отъ смерти. Тамъ за мѣстомъ на доровѣ въ Савиню, на пустѣй непроглядной рѣвинѣ розходилася ей розпука въ широкѣмъ воздухѣ и неначе менше мѣсяця занимала въ ей души; тутки стискала ѣй груди и запирала духъ. Голосы докола неи, кроки, несвѣдоме торканье прохожихъ, все збѣльшало ей муки.

Отъ и вѣйшла...

„А! такъ, вельможна панѣ, такъ, такъ... Панѣ Фромонтъ... Нашийникъ съ дѣмантами и рубинами. Могли бысьмо служити панѣ такимъ самымъ за двадцать пять тысячѣвъ франкѣвъ.“

Отже о пять тысячѣвъ франкѣвъ дешевше, нѣжъ ѣнъ заплативъ!

„Красно вамъ дякую,“ сказала Кляра... „роздумую собѣ.“

Въ зеркалѣ, що стояло напротивъ неи, побачила свои поцѣдбивані очи и сполотнѣле лице, ажъ сама злякалася. Выйшла во склепу та всѣхъ силъ своихъ добувала, щобы не упасти.

Одного лише бажала: щобы утечи въ улицѣ, въ посередѣ того гамору та остатись самѣй, цѣлкомъ самѣй, щобы могла спуститися въ пропасть гѣркихъ гадокъ и сумныхъ образѣвъ, що въ безладѣ сновалися въ ей души, та потонути въ нихъ. О, якій ледачій поганецъ... А она его розговорювала та обнимала еще сеи ночи!

Наравъ вчинилася на подвѣрью фабрики; и сама не знала, якъ сюды прийшла. Куды она ишла? Чи пѣшки чи приѣхала? Нѣчо не тямил. Дѣлала несвѣдомо мовь во снѣ. Ажъ коли станула на сходахъ передъ своимъ малымъ домомъ, почула назадъ яено и рѣзко дѣйсность. Ріслеръ заходився саме коло того, що казавъ выносити на гору кадки съ цвѣтами; они мали пышатися при тѣй выставной забавѣ, що улаждувала сего вечера у себе его жѣнка. Съ звычайнымъ споковмъ дававъ робѣтникамъ потрѣбні приказы, самъ

підтримовавъ високе гбље, щобы не побломлювали: „Такъ вѣ... А уступѣть же бо ся... Уважай на коверъ...“

Отже те празничне, утѣхою переняте окруженъе, що вже на улиці такъ тяжко вѣй було дѣть него на серци, переслѣдовало си ажъ до хаты. То таки вже за надто того глуму! Ваяла си якась тяжка досада. Ріслеръ си витає любявно и покѣрно якъ завсѣгды, а она перейшла по при него съ найбѣльшою дѣтравою въ лиці и слова до него не сказала; навѣть того зчудованя не бачила, що вызначалося въ его добродушныхъ великихъ очахъ.

Дѣть сего хвилѣ знала вже, що має зробити.

Гнѣвъ, честный справедливый гнѣвъ спонукавъ си до дѣланы.

Тѣлько що вѣйшла та поцѣловала дѣтину въ гоже личко, такъ сейчасъ побѣгла до комнаты матери.

„Живо, мамо, одягайтеся... Ъдемо геть...“

Стара мати сидѣла въ поручовдѣмъ крѣслѣ и вытирала ланцюшокъ дѣть годинника та кожду нязку чистила шпилькою съ безконечною увагою. На вѣзванъе Кляры почала поволи пѣдниматися.

Кляра на силу здержала рухъ нетерпеливости:

„Нутежь; живо, живо... Ладѣть свои рѣчи...“

Голосъ си дрожавъ. Комната бѣдною слабоумною вылыскувалася тою запопадливою чистотою, що вже зѣйшла на манію у старои; Кляру вражало оно якоесь прикро. Бувають хвилѣ, коли чоловѣкъ переконавшися въ однѣй лише рѣчи, що бувъ въ блудѣ, тратить наразъ вѣру и въ все инше и бачить передъ собою розкрыту всю пропасть людскои недолѣ. Въ такѣмъ сумнѣмъ станѣ було теперъ Кляра. По разъ першій почула теперъ свою самоту середъ божевольной майже матери и невѣрного мужа и за-молодои ще дѣт.ны. И се лише скрѣпляло си постанову.

Въ однѣй хвили бувъ весь дѣмъ занятый приладженями до того спѣшного, нечаяного вывѣду. Кляра пѣдганяла оствовпѣлыхъ людей, щобы сѣвшилися; помагала матери и убирала дѣтину, що втѣшно смѣялася при тѣй замѣшанинѣ. Она хотѣла выѣхати, поки Юрій верне, щобы приишовши домѣвъ заставъ колыску порожну, опущеный дѣмъ. Де мала

обернутися? Того еще сама не знала. Може до Орлеану поїхати до тїтки, може до Савиню, — все одно, де небудь. Передовсім хотїла забратися геть, геть зь того зрадливого облудного окруженя.

Була вь своїй комнатї; дверї до гостинной були лише припертї. Поралася коло ладованя куфра та вносила свои рїчи. Горенька робота! Кожда рїчь, що взяла зь свого мїсця, будила вь нїї тьму гадокь и споминокь. Звїсно, наше окруженє — то майже частина нашого житя. Часомь выстарчало запаху якои тамь торбинки або квїтокь якого кружева, щобы вытиснути вї слезы зь очїй. Вь тїмь дався чути тяжкїй хїд зь гостинной. Опїсля хтось легко закашляв, мовь бы хотїв дати знати, що „ось я ту.“ Она гадала, що то Рїслерь; бо лише онь мавь право заходити до неї такь смїло. Ажь стряслася на згядку, що малабы еще разь видїти те облудне лице, тую нещирю усмїшку; и поскочила до дверїй, щобы ихь зачинити.

„Нїкого не принимаю.“

Але дверї таки не подавалися, и показалася зь за нихь велика голова старого касиєра.

„То я, прошу панї,“ сказавь тихо. „Приходжу по грошї.“

„По якї грошї?“ запытала Кляра; она и не тямала вже, за чимь їдила до Савиню.

„Пєть!... на той вексель, що платный завтра. Пань Юрїй казавь менї, якь їтходивь, що заравь менї доручите тї грошї.“

„А такь!... правда... тыхь сто тысячїв франкїв... Але я ихь не маю, пане Плянусь. Нїчо не маю.“

„Коли такь,“ сказавь старый касиєрь якимсь дивнымь голосомь, мовь бы самь до себе говоривь — „коли такь, то банкроть готовь.“

И поволи пїшовь навад зь свого бюра.

Банкроть!...

Сторопїла, заморочена упала на крїсло.

Ѓть кїлькохь годинь занята утратою своего щастя позабула на упадокь торговлї. Ажь теперь зновь пригадала собї на те.

Бабл. най. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшїй и Рїслерь старшїй.“ 15

Отже ви мужь цѣлкомъ розтратився!

Верне домѡвъ и довѣдався о своѣмъ нещастю а вразомъ учуе, що его жѣнка и дѣтина забралися, що ѡнъ остався самъ съ своимъ бесталаньемъ.

Самъ одинъ, ѡнъ, те слабе хитке сотворѣнне, що умѣе лише плакати, лише нарѣкати, лише пястукѡмъ гровити своѣй недоли мовъ дѣтина. И що станесе съ нещасливимъ?

Жаловала его, хочъ такъ провинився.

Наразъ прийшло ѣй на гадку, що оно моглобы выглядати, мовъ бы втѣкла передъ банкротомъ, передъ нуждою.

Юрїй буде мѡгъ тогды скавати:

„Якъ бы я бувъ богатый, то була бы менѣ пробачила.“

Бѡльше не треба було тѡй благороднѡй, гордѡй души, щобы перевернути ви постановленье. Въ однѡй хвили прозрѣла и лѣпше порозумѣла своѣй обовязокъ; и въ мигъ ока счезла вся ѡтрава, вся ви досада. Коли ѣй дали знати, що дѣтина вѡбрана и куфры поладованѣ, то вже тымъ часомъ постановила инакше.

„Не треба вже,“ ѡтповѣла спокѡйно... „не поѡдемо.“

III.

П л а т и т и!...

Великїй годинникъ на вежи св. Гервасїа бивъ першу по пѡвночи. Було такъ студено, що легонькїй, по воздухѣ лѣтающїй снѣгъ замерзавъ, нѣмъ упавъ на землю, и покрывавъ брукъ бѣлымъ скрыпчїимъ килимомъ.

Рїслеръ загорнений въ плащи ишовъ въ пивярнѣ и скоро переходивъ черезъ безлюдный Маресъ. Бувъ радъ, сердечный Рїслеръ. Отцо въ товариствѣ Шеба и Дельобейля, тыхъ обохъ вѣчно пожичающихъ ѡтъ него панѡвъ, правновавъ першїй своѣй вѡльный вечеръ, конецъ тои майже безконечной самоты, въ котрѡй доглядавъ поладженя свои тискарнѣ съ всѣми непевностями, утѣхами и розчарованями вынашелця. А то тревало довго, дуже довго. Ёще въ оста-

тної хвили відкрито одну хибу. Знарядь, що мавь самь ров-
вѣщувати тапеты, не ишовь еще безь хибы; и черезь те
мусѣвъ на ново переглядати свои рисунки и обчислена. Отже
нынѣ наконець прѣбвали нову машину. Все удалося, якь
собѣ тѣлько жичивѣ. Уцтивина Ріслерѣ радѣвъ. Здавалося
ѣму, що сплативь довгѣ, коли подаровавъ Фромонтовѣй фа-
брицѣ сю нову винаходку, котра зменшитѣ труды и робочій
часѣ робѣтниківѣ а здвоѣтъ доходы и славу фабрики. От-
же жѣ то и чуднї мрѣвъ сновалися по его головѣ, коли от-
такѣ собѣ ишовь домѣвъ. А въ пару тымѣ щасливимѣ гад-
камѣ лунавѣ его крокъ твердо и гордо по камѣню.

Кѣлько тамѣ замыслѣвъ, кѣлько надѣй!

Теперѣ на мѣсеце швайцарскои хатки въ Азнѣрахахѣ, ко-
тру Сидонїя почала вже вызивати будою, буде мѣгѣ купити
якій невеликій хутѣръ десять або пѣтнацѣть миль ѣтъ Па-
рижа, буде мѣгѣ пану Шебови давати троха бѣльше на удер-
жанѣ, буде мѣгѣ частѣйше спомогати свого приятеля Дельо-
бейля, котрого нещаслива жѣнка свѣта не тямить за роботою,
буде мѣгѣ въ кѣнци спровадити назадѣ свого брата Франца.
Се була его улюблена гадка. Завѣдно думавъ про того бѣдного
хлопця, що загнаний на чужину, въ неадорову краѣну та
ѣтданий на самоволю якоисѣ нелюдскои дирекциї; дають
своимѣ урядникамѣ ѣтпустку, а потому десь не заповѣвши
на передѣ кличуть назадѣ майже якь стѣй. Бо Ріслерови
все ще на серцю важивѣ спѣшний, ѣму непонятой ѣтъвѣдѣ
Франца, коли бувѣ послѣднимѣ разомѣ, та той короткій часѣ,
на якій приѣхавѣ сюды; анѣ не мавѣ коли натѣшитися
нимѣ, за те лише ѣтжили въ нѣмѣ все гадки на ихѣ liebe
спѣльне житѣе. Такожѣ числивѣ на те, що найде въ фабрицѣ
якій малый кутѣкъ для Франца, де буде мѣгѣ показатися
придатнымѣ та забезпечити собѣ долю; нехай тѣлько вперѣдѣ
машина пѣчне роботу. Якь завсѣгды, такь и теперѣ думавъ
Ріслерѣ лише про щастѣе другихѣ. Его однѣсеньке самолюбне
вдоволенѣе було въ тѣмѣ, щобы у всеѣхѣ докола себе бачити
усмѣшку.

Такь прийшовѣ на рѣгѣ улицѣ де-вївїаль-годриѣтъ. Пе-
редѣ домомѣ стоявъ довгїй рядѣ цѣваздѣвъ, а сю звичайно
такь пусту часть мѣста оживляло свѣтло ихѣ лѣхтарень
и тѣни вѣзникѣвъ, що глядѣли захисту ѣтъ вѣтру и сту-

дени по кутахъ и за выступающими углами, котрї на глумъ-простой линїи хѣдника таки остались въ тыхъ старыхъ палатахъ.

— Атже жь правда, — пригадавъ собѣ уцтивина, — нынѣ жь балъ у насъ. — Пригадавъ собѣ, що Сидонїя дае нынѣ великій музыкальный вечеръ съ балемъ, тѣлько его увѣличила ѳтъ того, „бо она знае, що ѳнъ дуже занятый.“ При своихъ думкахъ, при своихъ мрѣяхъ, якъ то ѳнъ буде великодушно уживати своего богатства, цѣлкомъ вже врадѣвъ и вгордѣвъ на той ѳтгомонѣ забавы, що доходивъ ажъ до него. Съ якоюсь урочистою повагою друливъ тяжкї ворота, що про гостей були лише припертї, и побачивъ теперъ цѣлый ясно освѣченный другїй поверхъ дому тамъ въ саду въ огородѣ.

За филюючою васлоною занавѣсъ уносилися то ту то тамъ тѣни; а рухамъ тыхъ перелѣтаючихъ статїй неначе пригравала оркестра, котрой можна було здогадуватися по приглушенныхъ звукахъ, що разъ притихали то зновъ крѣпшала. Ишовъ танецъ. Рїслеръ вдвлявся хвилию въ той чародѣйный образъ балю и пѣзнавъ въ малѣй комнатѣ обѣчь гостинной тѣнь Сидонїи.

Она стояла въ повнѣмъ балевѣмъ строю передъ зеркаломъ въ гордѣй поставѣ хорошей жѣнки. Малѣ тѣнь за нею — певно панѣ Добзонова — поправляла щось при сукни и крѣпше звязовала уаликъ заложенои на шию стяжки, що довгими кѣнцями спадала на легкїй шлепъ сукнѣ. Те все видно было лише неясно; але и въ тѣй ледво слѣднѣй тѣни вьявлявся весь чаръ жѣнки, и Рїслеръ довго стоявъ та чудовався и любовався.

Але що за рѣзка рѣжниця межї першимъ а другимъ поверхомъ. Тамъ не видно було жадного свѣтла крѣмъ малои лампы, що освѣчувала голубї тапеты спальнѣ. Се зачудовало уцтивного Рїслера; а що малѣ Фромонтѣвна кѣлька днѣвъ тому була хора, то занепокоѣвся, тымъ бѣльше що пригадавъ собѣ ще до того, якъ невычайно неспокоѣйна перейшла по полдуни коло него панѣ Фромонтова. Отже завернувся и пѣшовъ до комнаты старого Ахила, чи не довѣдаеся чого.

Хата была биткомъ набита. Вѣники сидѣли въ туманѣ дыму въ люлюкѣ та смѣялися, балакали и грѣлися докола.

печи. Тільки Ріслеръ з'явився въ дверяхъ, настала глуха тишина, цѣкава, вымовна, выжидаюча тишина. Невно інщо говорили о нѣмъ.

„Чи дѣтина у паньства Фромонтѡвъ все еще хора?...“ зашытавъ батька Ахиля.

„Нѣ, дѣтина нѣ. тѡлько панъ.“

„Панъ Шоршь хорый?“

„Такъ; нынѣ вечеромъ занедужавъ щось, якъ прийшовъ домѡвъ. Сейчасъ привавъ емъ лѣкаря... Та сказавъ, що то нѣчо, що панъ лише потребуеуть спокою.“

И еще Ріслеръ не зачинивъ дверей за собою, якъ старый Ахиль докинувъ за нимъ пѡвголосомъ съ тою нѣбы боякою нѣбы зухвалою безстыдностію слугъ, що то и до ушій радабы дѡйти и вразомъ таки не доконче хотѣлабы, щобы ви ровумѣти:

„Бй Богу,“ каже, „на першѡмъ поверсѣ не уживають собѣ такъ, якъ на другѡмъ.“

Слушайтежь, що зайшло!

Фромонтъ молодшій прийшовши вечеромъ домѡвъ заставъ жѣнку таку змѣшану, таку змѣнену на лиці, що вразъ здогадався, що мусѣло скластися якесь нещастье. Тѡлько жь ѡтъ двоухъ лѣтъ такъ вже привыкъ до безкарности своєї зрады, що анѣ на хвилию не приходило ему на умъ, щобы жѣнка могла може провѣдатися ѡ его справкахъ. Кляра знову не хотѣла его такъ цѣлкомъ зтати та була на тѡлько великодушна, що говорила лише про Савинь.

„Дѣдунь“ каже „не хотѣвъ.“

Нещасливый сполотнѣвъ.

„Я пропацій... я пропацій... повторивъ зо два зо три разы въ горячковѡмъ зворушенію. И все, що перебувъ въ послѣднѡмъ часѣ: безсонні ночи, остатня страшна сварня, що мавъ недавно съ Сидонією, щобы не допустити забавы на п редодню банкроту, ѡтмова старого Гардиноаса, — все тѣ удары, що постигли его одинъ за другимъ и на перемѣну нимъ потрясали, выкликали теперь страшный нервовый переломъ. Клярѣ зробилося жаль; велѣла му положитися и сѣла при его лѡжку. Силовалася говорити съ нимъ; але ви голось не мавъ вже того сердечного звуку, що успокоюе и переконуе. Въ ви рухахъ, въ цѣлѡмъ захованю, якъ по-

правляла недужому подушку під головою, видно було не-
звичайну якусь рівнодушність и неласкавість.

„Але я запропастивъ твоє майно!“ отъязався хвилями
Юрій, мовъ щобы обтрястиєсь зъ того холоду, що єму не да-
вавъ повернутися. Она на те лишь погорду оказовала въ
лиці... Охъ! якъ сы то днъ не зробивъ нѣчо бѣльше!

Дальше таки успокоѣлися єго нервы, горячка полегшала,
и днъ васнувъ.

Она осталася при нѣмъ дозирати єго.

„Се мѣй обовязокъ,“ говорила собѣ.

Єи обовязокъ?

Отъ до чого дѣйшла съ тымъ чоловѣкомъ черезъ те,
що єго такъ слѣпо любила въ надѣѣ на довге щасливе
пожитѣе.

Въ той хвили почавъ на горѣ у Сидоніи живѣйше за-
водитися танецъ. Стеля тряслася до складу, бо панѣ Ріселѣрова
казала въ своѣй гостинній познимати всѣ ковры, щобы легше
було танцювати. Часомъ заходили такожъ на долину переры-
ваний гомѣнъ голосѣвъ и численній частій оплески; можна
було по тѣмъ здогадуватися, що гостій богато и комнаты
повнѣ.

Кляра задумалася. Она не вдавалася въ пустѣ жалѣ
и невадалѣ нарѣканя. Знала, що житѣе таке тверде, и що ду-
маньємъ та розумованьємъ не дастся спинити сумной коне-
чности єго неминучого ходу. Отже не пыталася, якъ той чо-
ловѣкъ мѣгъ єи такъ довго обдурювати, якъ мѣгъ для якоєсь
тамъ примхи ѣдати честь и щастѣе своєго дому. Се вже равъ
такъ сталоєя, и жаднѣ єи роздумованя не годнѣ того загла-
дити, не въ силѣ того завернути. Она думала лише про те,
що буде. Ставало ѣй передъ очи нове житѣе, житѣе важке,
сумне, повне недостаткѣвъ и клопотѣвъ. Але дивна рѣчь, що
упадокъ торговлѣ не то що єи не засмучовавъ а вертавъ ѣй
всю єи ѣтвагу. Якъ погадала, що для конечной оєадности
будуть мусѣли змѣнити мешканѣе, що Юрієви приѣде тяжко
працювати а може навѣтъ и ѣй самѣй, то ажъ оживлятися
почавъ той мертвый спокѣй єи розпуки. Якого то тяжкого
клопоту не буде она мала съ тыми трема дѣтьми: съ ма-
тѣрю, дочкою и съ чоловѣкомъ! Свѣдомѣсть своєи отвѣчаль-
ности не давала ѣй за надто загрыватися своимъ нещастѣемъ,

свою утраченую любовію; и чимъ бльше забувала сама о собѣ за гадками про тѣ бевсилнѣи сотворѣннѣ, котрымъ мала бути и опѣкою и охороною, тымъ лѣпше розумѣла значѣннѣ слова „жертва,“ що въ устахъ рѣвнодушного не значить нѣчо, а такъ страшно важкимъ выходитъ, коли станесе правиломъ жита.

Оттаке роздумовала небога тои сумной ночи, коли сидѣла по правдѣ мовь на сторожи, оружно и слезно, та зброѣлася до тяжкой борбы. А присвѣчувала, ѣй скромна малѣ лампа, котру то бачивъ Ріслеръ въ долу мовь зѣрку, що упала въ ясныхъ павукѣвъ балевой салѣ.

Успоковный ѣтповѣдію старого Ахили хотѣвъ уцтивина пѣти просто до свои комнаты. На забаву мѣжь гостей не думавъ ити; се его сердечно мало обходило.

Въ такихъ равахъ заходивъ бывало задными сходами, що були полученѣ съ касою. Отже пѣшовъ до робѣтень; свѣтло мѣсяця ѣтбываючися ѣтъ снѣгу освѣщувало ихъ черезъ скляннѣи стѣннѣи ясно мовь въ день. Ёще чути було тутки духъ дневной роботы; воздухъ бувъ горячѣи, ажъ дусило, переповненнѣи парою въ лойку и покосту. Зѣ порозстеляныхъ до сушена тапетѣвъ выходили довгѣи шелестячѣи улицѣи. Всюды лежало порозкладане рукодѣльне знаядье; ту и тамъ висѣли полотнянки, що на другѣи день мали робѣтники вдягати до роботы. Нѣколи не переходивъ туды Ріслеръ безъ якогось вдоволенѣи.

Въ тѣмъ побачивъ на кѣнци того довгого ряду пустыхъ комнатъ свѣтло въ бѣурѣ старого Плянуса. Отже касиеръ ёще при робѣтѣи. О першѣи годинѣ надъ раномъ оно справдѣи було дивне.

Першою гадкою Ріслера було, завернутися. Ётъ своего непонятого розѣднанѣи съ Жигимонтомъ, въ того часу якъ сей стрѣчавъ его завсѣгды съ зимнымъ мовчаньемъ, Ріслеръ обминавъ его, щобы не зѣйтися съ нимъ. Зѣобидженнѣи въ своѣи приязни ухилився завсѣгды ѣтъ розясненѣи рѣчи: ѣтъ бувъ за гордѣи на те, щобы запытатися Плянуса, за що гнѣваесе на него. Але сего вечера чувъ Ріслеръ сильну потребу ѣткрыти свое сердце и поговорити щиро; а до того надалася така добра нагода, щобы розмовитися въ чотыри

очи. Отже не завернувся вже въ дороги и смѣло вступивъ до бюро.

Каснеръ сидѣвъ середъ купы паперѣвъ и порозклада-ныхъ великихъ книгъ, що декотрі позсувалися на землю; авѣ не рупився. На шелестъ входячого начальника навѣтъ не подвѣвъ очій. Онъ познавъ Ріслера по ходѣ. Сей троха тымъ заклопотанный вдержався черезъ хвилию. Але ѳттакъ подступивъ просто до кратокъ касы. Трунула его туды якась въ тыхъ тайныхъ пружинъ, що вхъ носимо въ собѣ а они насъ не зважаючи на нѣчо попыхають на дорогу нашої судьбы.

„Жигимонте...“ обѣзався поважнымъ голосомъ.

Старый подивився на него и показавъ судорожно змѣнене лице, по котрѣмъ покотилися двѣ великія слезы, може першій, якій сей лѣчильникъ сплакавъ коли въ своѣмъ житю.

„Ты плачешь, старый?... Що жъ тобѣ сталося?“

И сердечный простягнувъ до приятеля руку розжалобленный, а той боржѣй подався съ своею въ задъ. Сей ѳтсужающій ся рухъ бувъ такъ мимовѣльный, такъ наглый, що розжалоблене Ріслера перекинулося цѣлкомъ въ обуренье.

Остро выпростувався:

„Я тобѣ подаю руку, Жигимонтъ Плянусъ!“ сказавъ на те.

„А я, я тобѣ мови не подамъ...“ ѳтповѣвъ Плянусъ и поднявся.

Настала страшна хвилию мовчаня. Чути було лишь глухій звукъ музыки и гомѣнъ балевый, той глухій усыпляющій гомѣнъ танцю и складный тупѣтъ по дрожачѣй пѣдлозѣ.

„Чому не хочешь менѣ подати руки?“ запытався Ріслеръ безъ обинякѣвъ, спертый о кратки, що ажъ затряслися и завенѣли.

Жигимонтъ стоявъ передъ нимъ и сперъ обѣ руки крѣпко на столѣ, мовъ бы хотѣвъ бѣльше притиску дати своѣй ѳтповѣди:

„Чому?... Бо вы запропастили сю торговлю; бо на сѣмъ мѣстѣ теперъ стоите, за кѣлька годинъ стане банковый

новыи и жажаде сто тысячѣвъ франковъ, а я въ вашои ласки не маю въ касѣ анѣ одной сувѣвки... Отже тому!“

Рислеръ вдеревѣвъ въ зачудованя:

„Я запропастивъ торговлю!... я?... я?...“

„Еще гѣрше, мѣи пане!... Бо запропастилисье ви черезъ свою жѣнку а самѣ такъ закрутилисье, що черезъ нашъ упадокъ а вашъ соромъ обезпечена ваша доля... Идѣтъ, я наскрѣвъ виджу вашу штуку. Грошѣ, що ваша жѣнка выдурила ѡтъ нещасливого Фромонта, дѣмъ въ Азнѣрахѣ, дѣманты и все инше, все записане на имя жѣнки и безпечне передъ всякими пригодами; и теперъ певно будете могли усунутися ѡтъ торговлѣ.“

Рислерови ажъ мову ѡтняло, чи може скорѣйше самъ заперъ въ собѣ голосъ; бо выразити тую тьму гадокъ, котрѣ бувъ бы радъ высказати, на те булобы ему и такъ не стало голосу. Лише простогнавъ: „О!.. О!..“ и заравомъ съ такою силою сѣгнувъ дѣ собѣ кратки, що ажъ выломивъ въ нихъ цѣлый кусень. Оттакъ захитавъ и повалився на землю безъ голосу и безъ знаку житя. Нѣчо вже не жило въ нѣмъ крѣмъ одной твердой волѣ, щобы не умерти, поки не оправдася. Мусѣла то бути дуже сильна воля: лице зайшло ему кровію, ажъ посинѣло, кровь въ скраняхѣ мовъ молотомъ ему била, въ ухахѣ зашумѣло, въ очахѣ потемнѣло, здавалося, мовъ дивится вже въ незнану краѣну, а ще нещасный повторявъ невровумѣлымъ голосомъ, голосомъ потопающого, котрому середъ гукѣ бурѣ вода тиснеся въ горло: „Я мушу жити... мушу жити...“

Коли навадъ прийшовъ до еебе, то сидѣвъ на выбиванѣй лавцѣ, де въ дняхѣ выплаты сѣдають бувало робѣтники. Бѣо плащъ лежавъ на земли, краватка була ровѣпнята, сорочка ровдерта, — Жигимонтъ роврѣзавъ ви своимъ ножикомъ. На щастье покарѣчивъ собѣ руки, коли выломлювавъ кратки; такъ въ тыхъ ранѣ зѣйшло богато крови. А то могло було поразити его. Коли розявѣ очи, побачивъ при собѣ сгарого Жигимонта и паню Юрѣву; касиеръ въ своимъ переляку побѣгъ було по ню. Скоро лишь Рислеръ ѡтвыскавъ мову, заштитався слабымъ голосомъ:

„Чи правда, мадамъ Шоршь, чи правда то, що чую?“

Она не мала ѡтваги дурити его и ѡтвернула голову.

„Отже торговля збанкротувала“ говоривъ нещасливый дальше, „а я“ — — —

„Нѣ, Ріслеръ, любый друже... Нѣ, не вы“ — — —

„Моя жѣнка, правда? О, то страшно... Отже такъ я от-
вдячився вамъ!... Але вы, мадамъ Шоршь, вы не могли мене
уважати за спѣльника въ тѣй огидной справѣ?..“

„Нѣ, нѣ, мой друже, втихомирѣтся... Я знаю, що вы
найчестивѣйшій чоловікъ въ свѣтѣ.“

Дивився черезъ хвилию на ню съ дрожачими устами
и зложенными руками, бо всѣ слова тои простодушною душѣ
мали въ собѣ щось дѣтвиного.

„О, мадамъ Шоршь, мадамъ Шоршь...“ шептавъ даль-
ше... „Коли погадаю, що я причиною вашого упадку — —“

Страшный то ударъ постигъ его, особливо его любовь
до Сидоніи дѣвнала смертельной обиды; але онъ при тѣмъ
всѣмъ бачивъ лише маѣтковый упадокъ Фромонтовой тор-
говлѣ, котрого причиною було его заслѣпленье для жѣнки.
Въ тѣмъ наразѣ зѣрвався живо на ноги.

„Нумо!“ каже, „лишѣмъ жаль на боцѣ... Теперь треба
нашъ рахунокъ довести до ладу...“

Панъ Фромонтова ажъ злякалася.

„Ріслеръ, Ріслеръ... куда вы?“

Думала, що онъ хоче ити на гору до Юрія.

Ріслеръ зривумѣвъ си та засмѣявся съ погордою.

„Не бѣйтеся, мадамъ Шоршь... Панъ Шоршь може спо-
койно спати... Я маю теперь пыльнѣйшу роботу, нѣжъ мети-
тися за зѣобиджену честь мужа. Пождѣтъ тутки на мене... я
завраъ верну.“

Побѣгъ горѣ малыми сходами; а Кляра покладаючись
на его слово осталася съ Плянусомъ въ тѣмъ выжиданю безъ
тху, котрого кожда хвилинка отъ безчисленыхъ рѣжнород-
ныхъ здогадѣвъ стаеся намъ вѣкомъ.

За кѣлька хвиль дався чути гомѣнъ скорыхъ кроковѣ
и шелестъ одежи по вувкихъ темныхъ сходахъ.

На передѣ зъявилася Сидонія въ пышнѣмъ балевѣмъ
строю; а така вже блѣда, що водото и камѣные полыскующе
всюды по си бѣлѣмъ тѣлѣ оказовало бѣльше живого тепла,
нѣжъ она сама, цѣлкомъ неначебы лежало на зимнѣмъ мар-
морѣ я.ои поставины. Еще задыхана отъ танцю дрожала на

цѣломъ тѣлѣ отъ переляку и скорого ходу; а легкія стяжки, выкладки, цвѣты и богатый стрѣй — все висѣло на нѣй якомъ небало, ажъ сумно и страшно було. Ріслеръ ишовъ за нею съ коробками, скриночками и паперзми.

Коли выйшовъ на гору оставивши Жигимонта и Кляру, кинувся до жѣнчиного столика и живо зѣбравъ всея дорогѣ рѣчи, камѣнне и цѣннѣ паперы, якѣ тамъ лише найшовъ, навѣтъ запись на дѣмъ въ Авнѣбрахъ. Оттакъ зъ порога кликнувъ голосно мѣжъ здвигъ балевый:

„Панѣ Ріслерова!...“

Она скоро побѣгла до него, такъ що тая хвилева приключка не заколотила гостѣй занятыхъ цѣлкомъ забавою. Коли побачила чоловѣка передъ своимъ столикомъ, а высувки побтеуванѣ, порозбиванѣ, поперевертанѣ, а тѣ тысячныя дрѣбницѣ, що въ нихъ були, поровкиданѣ по килимѣ; то зрону мѣла варазъ, що зайшло щось страшного.

„Ходѣтъ скоро,“ сказавъ Ріслеръ, „я знаю все.“

Она хотѣла прибрати невинно горде лице; але днѣ съ такою силою имивъ ви за руку, що прийшли ѣй на гадку слова Франца: „Онъ може умре отъ того, але впередъ усмертитъ васъ — — —“ А що лякалася смерти, то безъ опоры далася повести. Навѣтъ силы не мала до того, чтобы заперечувати правду.

„Дежъ идемо?“ запытала его тихимъ голосомъ.

Ріслеръ не отвѣчавъ. Мала еще лишь въ самъ разъ тѣлько часу, чтобы въ тѣй дбалости о себе, котрой нѣколи не забувала, закинути на нагѣ плечѣ легку тюлеву обслонку; потѣмъ потягнувъ, чи лѣпше сказати, друливъ ви на малѣ сходы и разомъ пустився и самъ за нею крокъ въ крокъ, чтобы добыча ему не вымыкнулася.

„Отсе,“ сказавъ входячи... „Укралисьмо и теперъ отдавмо крадене добро навадъ... Зъ того всего, Плянусъ, дадутся зробити грошѣ...“ И за тыми словами поклавъ на стѣлъ всю пышну добычу, що бувъ нею обладованый; жѣночѣ стрѣй, дрѣбницѣ до убрана, стемплевыми значками налѣпленѣ паперы.

Опѣсля звернувся до жѣнки:

„Ну! а теперъ вашѣ золота... Нумо! живо...“

Поволи, нерадо почала отвирати замочки при нарамenni-

кахъ и спинкахъ, особливо пышный замочокъ отъ діамантовой низки, на котромъ початкова буква ея имени — лысуче С — выглядало мовъ сплеча змѣя въ золотомъ колесѣ. Ріслерови було оно за довго, такъ на силу розбравъ слабѣ ключки. Пышный стрѣй запищавъ въ его рукахъ мовъ отъ кары.

„А теперъ до мене,“ сказавъ дальше... „и я мушу отдати всё... Отсе моя калитка... Щожь я маю еще?... Щожь я маю еще?..“

Горячково глядавъ коло себе та облапувался всюды.

„А, мѣй годинникъ!... Съ ланцюшкомъ таки буде за него тысячь франковъ... Мои перстенѣ, отсе моя обручка... Все до касы, все. Маємо нынѣ рано заплатити сто тысячѣвъ франковъ!... Скоро день мусимо ѣхати на село, спродати, обчислити. Я знаю одного, хто має охоту на дѣмъ въ Азнѣрахъ. Се треба скоро кѣнчити.“

Онъ самъ и говоривъ и робивъ. Жигимонтъ и панѣ Юрієва дивилися на него и не говорили анѣ слова. Сидонія выдавалася здеревѣлою, непритомною. Якъ еще омлѣвъ Ріслеръ, отворено дверѣ, и туды тягнуло студенымъ воздухомъ въ огороду. Се переняло ея дроцію и мимовѣдно крѣпше обтисла на собѣ складки своєи загортки. Еи очи! дивилися безъ мысли, еи умъ бувъ цѣлкомъ замороченый. Чи чула бодай те гудѣнье скрипокъ и гомѣнь танцю и тяжкій тупѣтъ по дрожащѣй пѣдлозѣ, що мовъ лютый глумъ доходили до неи въ перервахъ Ріслерової розмовы съ самымъ собою?... Наравъ хопила ея желѣзна рука и вырвала нагло въ тои задеревѣлости. Ріслеръ имивъ ея за руку и повѣвъ передъ жѣнку своєго спѣльника.

„На колѣна!“

Панѣ Фромонтова ухилиючись подалася въ задъ.

„Нѣ, нѣ, Ріслеръ, тѣлько нѣчо такого!“

„Такъ мусить бути,“ сказавъ твердый Ріслеръ....

„Шкодую звернути и перепросити... На колѣна, ледача!...“

И съ неотпертою силою кинувъ Сидонію до нѣгъ Кляры та все ще тримаючи ея за руку каже дальше: „Теперъ будете говорити за мною слово въ слово, що я скажу: „Панѣ...“ На пѣвъ мертва во страху повторила Сидонія тихо:

„Панѣ — — —“

„Цѣле житѣ въ покорѣ и послушеньствѣ...“

„Цѣле житѣ въ по — — — Нѣ, не могу!...“ и звинна мовь дика звѣрюка зѣрвалася до горы. И вѣльна ѳтъ крѣпкою руки Ріслера кинулася въ ѳтчиненій дверѣ, що ѳтъ початку тои страшнои пригоды приманювали еи и указовали дорогу въ пѣтму нѣчну до вызволяючої утечи, та погнала на двѣрѣ на свѣжну метѣль и заверюху, що свѣкла еи нагі плечѣ.

„Не пустѣтъ еи, не пустѣтъ!... Ріслерѣ, Плянусѣ, прошу васѣ... Пробѣгѣ, не пустѣтъ еи такѣ...“

Плянусѣ поступився идѣ дверямѣ.

Ріслерѣ задержавѣ его.

„Не повалаю вамѣ поступитися въ мѣсця... Простѣтъ, панѣ, дуже васѣ прошу; але мы маемо теперѣ важнѣйшія дѣла, нѣжѣ заниматися оттою тамѣ. Тутки не ходитѣ вже о паню Ріслерову... Мусимо ратовати честь Фромонтовои торговлѣ, єдину, о котру тутки розходитѣся, єдину, о котру менѣ ходитѣ въ свѣ хвили... Нумо, Плянусѣ, до касы; обчислѣмѣ, що маемо!“

Жигимонтѣ простягнувѣ до него руку.

„Ты праведна душа, Ріслерѣ. Прости, що я пѣдозрѣвавѣ тебе.“

Ріслерѣ удавѣ, що не чув.

„Сто тысячѣвъ франковѣ маемо платити, такѣ говоривѣ есѣ?... кѣлько маешѣ въ касѣ?...“

Поважно засѣвъ за краткою, переглядавѣ книги, обчиславѣ цѣннїя паперы, ѳтчинявѣ скриньочки съ дорогоцѣнностями и съ Плянусомѣ, котрого покѣйный батько бувѣ золотникомѣ, оцѣнявѣ всѣ тѣ рѣчи, котрыми колись любовався видячи ихѣ на своѣй жѣнцѣ але анѣ здогадовався ихѣ вартости.

Кляра тымѣ часомѣ вывирала съ трепетомѣ черезѣ ѳкно на малый, свѣгомѣ покрытый огородѣ, де Сидонинїя слѣды вже счезли пѣдѣ свѣжими платками, мовѣ бы на знакѣ, що пѣсля тои нѣчнои утечи нема вже надѣѣ на еи поворотѣ.

А тамѣ на горѣ ще гуляли. Думали, що панѣ дому занята прилаженѣемѣ вечерѣ, тымѣ часомѣ коли она просто-

волоса утѣкала звѣтси съ придавленными зойками злости и болю.

И дежъ она пустилася?

Якъ божевъльна погнала черезъ огородъ, черезъ подвѣрѣя, по пѣдъ склепѣня, де заганыло моровнымъ вѣтромъ. Старый Ахиль не пѣзнавъ еи; ѡнъ же сеи noci бачивъ тѣлько рѣжныхъ жѣнокъ, що перебѣгали туды въ бѣлой одежи!

Перша гадка у той молодички була, вынайти тенориста Казабонія, котрого таки въ кѣнци не смѣла запросити на балъ. Але Казабоній мешкавъ на Монтмартрѣ, а въ тѣмъ одѣню, яке мала на собѣ, було оно таки за надто далеко. А въ тѣмъ, чи буде ѡнъ и дома? Рѣчь певна, що и родичѣ принялибы еи; але она вже напередъ чула нарѣканя матери и безконечнй науки малого чоловѣчка. Въ тѣмъ прийшовъ ѣй на гадку Дельобейль, еи старый Дельобейль. Въ хвили западаючогося щастя пригадала собѣ на того, що еи першій познакомивъ съ тайнами высшего жита, що еи учивъ танцювати и повертатися, коли була ще маленькою, що смѣявся въ еи чарующихъ выученыхъ рухѣвъ та дававъ ѣй науки, якъ мае показатися хорошою, нѣмъ еще говоривъ ѣй хто о тѣмъ, що она хороша. Щось ѣй говорило, що той вѣсма покиненный чоловѣкъ признасть ѣй право проти вѣсхъ иншихъ. Отже сѣла до одного въ пояздѣвъ, що стояли передъ ворѣтьми, и казала повестися на бульваръ бѣмарше до хаты актора.

Матуся Дельобейльова робила ѡтъ якогось часу соломянй капелюхи для вывозу. Гѣрке ремесло, коли его можна звати ремесломъ; при дванацятѣхъ годинахъ працѣ заробляла на день ледво пѣвтрети франка.

За те Дельобейль разъ въ разъ роживався, чимъ бѣльше марнѣла „свята невѣста.“ Саме въ тѣй хвили вынайшовъ въ теплѣмъ прыску заправлену сыряну поливку, коли сильно запувано до дверей. Акторъ бувъ нынѣ въ театрѣ бѣмарше на выставѣ страшного драмату; навѣтъ иллюстрованй афишѣ были кровію помазанй. Отже издрѣгнувся на те пуканье въ такѣй невычайной порѣ.

„Хто тамъ?“ запытався троха неспокойно.

„То я... Сидонія... ѡтчиняйте живо.“

Вѣйшла дрозжачи въ зимна, скинула свою тюлеву загорг-

ку и сейчас подошла до печи, де огонь инѣ що не выгасъ еще. При томъ говорила живо до Дельобейля и зганяла передъ нимъ всю свою злость, що ви вѣла ѣтъ години, та притихлымъ голосомъ, бо матуся Дельобейльова спала въ другой комнатѣ, розповѣдала свою пригуду въ фабрицѣ. До того выставити собѣ ви пышне одѣвье въ той голѣй бѣдомашной хатѣ на пятѣмъ поверсѣ, той ясный блескъ ви помнятого балового строю середъ накопиченыхъ грубыхъ капелюхѣвъ и поровкиданныхъ по комнатѣ окравкѣвъ соломы, то готовый образъ драмату, образъ одного зъ тыхъ страшныхъ нещастъ, ѣтъ котрыхъ иде наразъ въ кутъ и становиско и чувство и богацтво.

„О, я бѣльше не вертаю домѣвъ... Скончилось... Бсмы свободна, свободна!“

„Але хто мѣгъ наговорити на тебе передъ твоимъ мужомъ?“ запытався акторъ.

„Францъ, я переконана о томъ, лише Францъ. Каждому иншому бувъ бы не имивъ вѣры... Инѣ що вчера прийшовъ листъ зъ Египту... О, якъ ѣнъ обѣйшовся зо мною въ притомности тои невѣсты!... Мене змушати падати передъ нею на колѣна!... Але помщуся я. На щастье хопила я щось передъ ѣтходомъ, чимъ могу помститися.“

И злослива усмѣшка давныхъ лѣтъ закрутилася около ви блѣдыхъ устѣ.

Старый комедиянтъ слухавъ того всего съ великою цѣкавостію. Жаль му було бѣдачиска Ріслера а навѣтъ Сидоніи, котра ему выдавалася тымъ, що въ театральномъ говорѣ звуть „гарною грѣшницею“; але при томъ всемъ не обѣйшовся безъ того, щобы не смотрѣти на цѣлу справу зъ чисто драматичного становиска, и наконецъ не мѣгъ опертися своѣй мании та каже:

„Будь що будь — але що за пышный бувъ бы зъ того пятый актъ!“

Она не замѣтила тыхъ слѣвъ. Була занята якоюсь злосливою гадкою, що наперѣдъ вже выкликала усмѣшку на ви устахъ, та тримала при огни свои тонкѣ попередиранѣ пончохи и стрѣйніи, снѣгомъ перемоченѣ черевики.

„Но, и щожъ теперъ думаешь почати?“ запытавъ по хвили Дельобейль.

„До рана лишитися тутки... Троха выпочити... А потому — дасться видѣти.“

„Тільки я тобѣ не могу дати лѣжка, небого. Матуся вже спить — — —“

„Не робѣть собѣ во мною жадного клопоту, любый Дельобейль... Буду спати отгуть въ крѣслѣ. Я зовеѣмъ не выбагливый гѣсть.“

Акторъ зѣтхнувъ.

„Ахъ правда, крѣсло... нашої бѣднои Цицѣ. Не одну нѣчку пересидѣла въ нѣмъ, якъ була пильна робота... Но, але помершій суть безперечно найщасливѣйшій.“

Онъ мавъ все на подорудю подѣбну самолюбну приповѣдку. Але ледво що выповѣвъ отсю, такъ и спостерѣгъ во страхомъ, що его поливка дальше цѣлкомъ выстыгне. Сидонія замѣтила его перелякъ.

„Вы були саме при вечери?... Я вамъ не перешкаджаю.“

„Ей до лиха, щожъ робити?... Се вже належить до нашого ремесла, до того гѣркого житя, яке нашъ братъ коротав... Бо бачишь, доню, я жду. Я не зрѣкса и не зречуся нѣколи...“

Що лишъ було еще въ душѣ Дезидеріи въ тѣй бѣдолашнѣй хатѣ, де она пережила двадцять лѣтъ, то все мусѣло издрѣгнутися на се страшне заявленье. Онъ не зречеся нѣколи!...

„Бо видишь,“ говоривъ Дельобейль дальше, „нехай собѣ говоритъ хто, що хоче, оно таки найкрасшій хлѣбъ на свѣтѣ. Чоловѣкъ є свободный, ѡтъ нѣкого не залежить. Все для славы и для людей!... О такъ! я на твоѣмъ мѣсци знавѣю, що робити. До лиха жъ бо, ты въ роду не така вдалася, щобы жити тобѣ съ тыми мѣщухами!... Тобѣ треба було житя артистки, тыхъ горячковыхъ поводжень, пригодъ, неспокоѣвъ.“

При тѣмъ, якъ говоривъ се, усѣвъ собѣ, припнявъ пѣдъ бороду скатертку и налявъ собѣ глубокий тарѣль поливки.

„...Вже и не говорю о тѣмъ, що щастье такой гарной жѣнки, якъ ты, зовеѣмъ не завадилобы твому акторскому щастю... Отъ, знаешь що? Повиннабысь взяти кѣлька годинъ

науки деклямаціи! При твоёмъ голосѣ, разумѣ и при твоѣй уродѣ моглабысь чудно выйти.“

И неначе щобы ви познакомити съ розкошами драматичной штуки, каже наразъ :

„Але ты мабутъ не вечеряла ще нынѣ?... Гривота справляе голодъ. Съдай та бери тарѣль. Я певный того, що сыряной поливки ты давно вже не ѣла.“

Та вставъ до полицѣ и все сперевертавъ, щобы найти для неи накрытье и скатертку; а она сѣла проти него та помагала ему та смѣялася потроха въ трудностей той инсталяціи. Вже не була така блѣда. Оть той веселости по недавномъ плачу жарѣли ѣй навѣтъ очи якимсь чародѣйнымъ блескомъ.

Комедіянтка!

Цѣле ви щастье минуло на вѣки: честь, родина, майно. Безъ сорочки и безъ чести прогнана въ своего дому. Не минуло ви жадне пониженье, жадне нещастье. Але про те вечеряла собѣ съ найлѣпшимъ смакомъ и весело та безжурно отповѣдала на жарты Дельобейля въ ви будущего занята и поводженя. Она чулася свободною, легкою, щасливою, цо разъ найшлася въ цыганьщинѣ, на властивой своѣй родинѣ. Що то еще може ви подыбати? На яку высоту може еще выйти, въ яку пропасть упасти въ своѣмъ новомъ, необчисленомъ, дивномъ въ пригоды житю? О томъ думала, коли засыпляла въ великомъ поручовомъ крѣслѣ Девидеріи. Але думала и про свою пѣмсту, солодку певну люту пѣмсту, цо отъ готова була въ ви рукахъ.

IV.

Новый помѣчникъ въ Фромонтовѣй торговли.

Вже бувъ бѣлый день, якъ Фромонтъ молодшій збудився. Пѣдъ нимъ збувалися страшнѣй рѣчи, надъ нимъ гудѣла весела забава; а онъ спавъ посередъ того цѣлу нѣчь

Библ. най. п. т. XIV. А. *Додета* „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 16

съ затисненными судорожно жменями, тымъ смертельнымъ сномъ, якимъ спялъ влочиньцѣ на передодню смерти, побѣдженій полководцѣ по своѣй погромѣ, — тымъ сномъ, що чоловікъ не радъ бы нѣколи пробудитися въ него и що ѳтъ недостатку всякого чутя такой подѳбный до смерти.

Ясне свѣтло, ѳтъ свѣгу въ огородѣ и на сусѣдныхъ крѳвахъ еще яснѣйше, впадало скрѳвъ занавѣсы до спальнѣ и пригадовало ему дѣйсность. Онъ чувся мовь якимъ ударомъ поваленый на землю и, нѣмъ еще змѳгъ прийти до якои яснои гадки, мавъ те неясне чувство смутку, котре звыкли лишати по собѣ забутїя нещастя. Добре знаныи гомѳнъ работы въ фабрицѣ, глухий сопѳтъ и штукъ машинъ доходивъ до его ушїй. Отже свѣтъ стоитъ еще! И згодомъ пробудилася въ нѣмъ гадка на отвѣчальность, що спочивала на нѣмъ.

„Нынѣ день“ — — — прошептавъ обертаючися мимохѳтъ въ темряву спальнѣ, мовь бы мавъ охоту назадъ попасти въ давнѣйшїй довгїй сонъ.

Обѳзався двѳнокъ фабричный, а за нимъ и иншїй двѳнки сусѣднїй, опѳсля чути було двѳны въ вежѣ, що голосили полудне.

„Вже дванацята!... Якъ же я спавъ довго!...“

Почувъ деякїй докоры совѣсти, але такожъ и велику пѳльгу, що справа нынѣшної сплаты переминула безъ него. Якъ же они тамъ на долѣ дали собѣ раду? Чому не закликали его?

Вставъ, розсунувъ занавѣсы и побачивъ, якъ говорили съ собою въ огородѣ старшїй Рїслеръ и Жигимонтъ, они, що такъ довго не обзывалися оденъ до другого. Щожъ такого сталося?... Коди зѳбрався до виходу, заставъ Клярю при дверяхъ свои комнаты.

„Не потребуешь сходити на долину,“ сказала до него.

„Длячого нѣ?“

„Останься тутъ... Я тобѣ поясню все.“

„Но, але щожъ тамъ чувати?... Приходивъ хто въ банку?“

„Приходивъ — тратки выкупленїя.“

„Выкупленїя?“

„Рїслеръ постарався о грошѣ... ѳтъ досвѣта ѳбгае съ

Плянусомъ... Его жѣнка мусѣла мати пышнѣй стрѣль... Самъ нашійникъ дѣянтвовый продали за двацѣть тысячѣвъ франкѣвъ... Онъ продавъ такожь дѣмъ въ Азнѣрахъ съ всѣмъ, що тамъ було; але що списанье договору купна и продажи wymagaе бѣльше часу, то Плянусъ и его сестра пожачили на разѣ грошѣй...

Отвернулася ѣтъ него, коли се говорила. Онъ зновъ спустилъ голову, щобы не зѣйтися съ еи очима.

„Рислеръ — то честна людина,“ говорила дальше, „и якъ довѣдався, ѣтъ кого его жѣнка мае весь той збытокъ — — —“

„Що?“ перебивъ ѣй Юрѣй страшно наляканный. „Онъ знае? — — —“

„Всѣ..“ ѣтповѣла Кляра тихо.

Нещасный збѣдѣ та затинаючись каже дальше:

„Но то — — — А ты?“

„О! я — я знала се скорѣйше нѣжь Рислеръ. Пригадай собѣ; вчера вернувши домѣвъ зъ Савиню сказала я тобѣ, що довѣдалася я тамъ дуже гѣркихъ рѣчѣй и що далабымъ за те десять лѣтъ мого житя, якъ бы була не ѣвдила тамъ.“

„Кляра!“

И запаленѣвъ горячою сердечностю, такъ що не мѣгъ здержатися, щобы не поступити ближе неи. Але еи лице таке було холодне, еи поглядъ такѣй сумный и певный, а въ еи цѣлѣй поставѣ вызначалася розпука и неприступна рѣвнодушностъ такъ рѣзко, що не смѣвъ притулити еи до своего сердца, такъ якъ зрау мавъ охоту, и тихо лише прошептавъ:

„Прости!... прости!...“

„Мушу выдѣватися тобѣ дуже зимною,“ сказала ѣтважна жѣнка, „але я выплакала вчера всѣ слезы. Тобѣ могло здаватися, що я плачу надъ упадкомъ нашего добра; ты бувъ въ блудѣ. Поки чоловікъ молодой и сильный, якъ мы, доти не вѣльно бути такимъ трусомъ. Передъ нуждою мы безпечнѣй, можемо боротися съ нею... Нѣ, я плакала за нашимъ страченымъ щастьемъ, надъ тобою, надъ твоимъ нерозумомъ, що позбавивъ тебе единой правдивой твои приятельки...“

Була гарна, коли такъ говорила, гарнѣйша нѣжь коли-небудь була Сидонія; бо той чистый блескъ, котрымъ сіяла, неначе въ висока еи освѣчувавъ, якъ яснѣсть синього погѣдного неба, коли противно неправильне лице Сидонине выгядало завсѣгды, неначе бы завдячало свѣй блескъ и вызываючо вухвалый чаръ свѣтлу лампъ якого покутного театру. Те зимне и невѣдне вперѣдъ лице Кляры набрало теперь жита при журбахъ, непевностяхъ и всѣлякихъ грызотахъ; и якъ жердка золота ажъ тогды набирае цѣны, коли вытолочится на нѣй монетный стемпель, такъ и се гарне, образомъ болю назначене лице заховало ѳтъ вчерашного дня незатертый выразъ, що довершавъ его красоту.

Юрій дивився и любовався нею. Выдалася ему теплѣйшою, нѣжнѣйшою, а для перешкодъ, що станули теперь мѣжь ними, такожь цѣннѣйшою и бѣльше пожаданою. Калянье, розпука и соромъ ѳдоввалися теперь въ одну хвилю разомъ съ тою свѣжою любовію въ его серци, и ѳнъ хотѣвъ пасти ѣй до нѳгъ.

„Нѣ, нѣ, встань,“ промовила Кляра. „Колибы ты знавъ, що менѣ нагадуешь, — коли бы ты знавъ, що за лукаве, ненавистію паленѣюче лице бачила я сеи noci въ моихъ ногахъ!“

О, я, я не лукавю...“ ѳтповѣвъ Юрій дрожачи. „Кляро, молю тебе, ради дѣтины нашої — — —“

Въ тѳй хвилі запукавъ хтось до дверій.

„Встань же бо. Бачишь, що житѣе допоминався о своє...“ сказала тихо и съ гѳркою уемѣшкою. ѳттакъ запыталася, чого ѳтъ нихъ хотять.

Панъ Ріслеръ велѣвъ просити пана на долину до конторы.

„Добре,“ ѳтповѣла. „Скажѣтъ, що заразъ.“

Юрій хотѣвъ ити, але она здержала его:

„Нѣ, дай менѣ пѳти. ѳнъ тебе не може ще видѣти.“

„Але — — —“

„Остань, я такъ хочу. Ты не знавшь, въ якѳй влості, въ якѳмъ обуренію ѳнъ, котрого обманювалисьте. Коли бысь бувъ бачивъ его сеи noci, якъ ѳнъ своѣй жѣнцѣ давивъ руки въ ставахъ...“

При тыхъ словахъ дивилася ему съ такою цѣкавостію

въ очи, що ажъ самѣй ѣй страшно стало; але Юрій не показавъ анѣ знаку якого зворушеня и ѳтповѣвъ лише:

„Мое житѣ належить до того чоловѣка.“

„Оно належить такожь и до мене, а я не хочу, щобысь ишовъ тамъ. Було вже досыть сорому въ домѣ мого ѳтця. Подумай лише, що вся фабрика знае о тѣмъ, що ту дѣся. Пѣдслухуютъ, пѣдглядають насъ. Нынѣ рано треба було всеи силы и волѣ наставникѣвъ, щобы робѣтники вялися до работы та звернули свои цѣкаві очи на свое дѣло.“

„Але жъ буде выглядати, мовъ бы я ховався.“

„А якъ бы и такъ! Сежь буде цѣлкомъ по мужески. Найбѣльшого влочињства не лякаются, якъ: жѣнку адряджати, приятеля обдурювати; але гадка, що мѣгъ бы ихъ хтось посуджовати о трусливѣсть, се дѣймае имъ бѣльше, нѣжь все... А въ тѣмъ слухай: Сидоніи нема вже, нема на вѣки. Якъ выйдешъ, то буду собѣ гадати, що хочешъ ви глядати.“

„Но, то добре, лишуся,“ сказавъ Юрій. „Зроблю все, що хочешъ.“

Кляра зѣйшла на долину и пѣшла до касы.

Хтобы бувъ теперъ видѣвъ Ріслера старшого, якъ своимъ звычаемъ спокѣйно съ руками въ задѣ заложеными ходивъ тамъ и навадѣ, той нѣколи не здогадавъ бы ся, що то не зайшло всего въ его житю ѳтъ вчерашного дня. Що до Жигимонта, то сей яснѣвъ во щастя, бо передовѣмъ бачивъ лише вексель заплаченный на означену годину и ненарушену славу торговлѣ.

Якъ зъявилася панѣ Фромонтова, усмѣхнувся жалѣбно Ріслеръ та похитавъ головою.

„Я собѣ такъ думавъ, що вы прийдете замѣсть него; але менѣ теперъ не съ вами дѣло. Я доконечно мушу съ нимъ бачитися и съ нимъ говорити. Мы нынѣ рано заплатили, що належалося; найгѣрше вже минуло, але мусимо ще порозумѣтися въ неоднѣй рѣчи.“

„Ріслеръ, дорогій друже, прошу васъ, пождѣтъ еще троха.“

„Чому, мадамъ Шоршь? Анѣ хвилинки нема до страчєня... О, я знаю; вы боитєся, щобы я не загнавєся въ гнѣвъ... Будьте спокѣйні... будьте спокѣйні... Вы жъ зна-

сте, що я вамъ сказавъ: в слава, що менѣ бѣльше значить нѣжъ моя власна, се слава Фромонтовои фирмы. Зѣ мои вини она выставлена на небезпеченство. Передовѣмъ мушу направити се лихо, якого я накоївъ або бодай допустивъ до него.“

„Ваше поступованье съ нами на чудо чудне, дорогой Ріслеръ; знаю се досконало.“

„О, панѣ... якъ бы вы его бачили!... то святый!...“ одозвався бѣдняка Жигимонтъ; онѣ не смѣвъ вже обыватися до свого приятеля, то бодай хотѣвъ ему оказати своє каянье.

Кляра говорила дальше:

„Але чи не боитесь?... — — — Людскі силы мають свою мѣру... Може на видѣ чоловѣка, що вамъ справивъ тѣлько горя — — —“

Ріслеръ имивъ ея за руки и съ щиримъ зачудованьемъ смотрѣвъ ѣй глубоко въ очи.

„Люба истото! вы говорите лише о тѣй кривдѣ, що менѣ заподѣяно... Тожъ вы не знаете, що я его такъ само ненавижду за адраду, котрои допустився на васъ?... Але для мене въ сѣй хвили того всего такъ якъ бы не було. Я теперь лише купецъ, що хоче порозумѣтиса съ своимъ спѣльникомъ для добра торговлѣ. Отже нехай зѣйде сюды безъ страху; а если боитесь о мене, щобымъ не спазнувъ, то оставьте при насъ. Я лише буду потребовавъ подивитися на дочку мого давного пана, а сейчасъ пригадаю собѣ на мое слово и на мѣй обовязокъ.“

„Я вамъ вѣрю, мѣй друже,“ отвѣтила Кляра и пошла по мужа.

Перша хвиля стрѣчи була страшна. Юрій бувъ блѣдый, неспокойный, упокореный. Сто разъ бувъ бы волѣвъ станути на двадцать кроковъ передъ пистолію того чоловѣка и ждати выстрѣлу, нѣжъ такъ, якъ теперь мушѣвъ поневоли неукараннымъ алочинцею ставати передъ нимъ и вгомоняти свои чувства та настроювати ихъ до звичайного спокою купецком розмовы.

Ріслеръ удавъ, що его не замѣчае, и дальше ходивъ собѣ по комнатѣ великими кроками тамъ и навадѣ.

„...Наша торговля якъ разъ переходить теперь страшнй часы,“ такъ промовивъ. „Нынѣ отвернулисьмо еще лихо; але

се не послѣдній вексель... Тая клята вынаходка за надто довго здержала мене ѓтъ нашихъ дѣлъ. Отже на щастье теперь я навадъ вольный и могу заняться ними. Але и вы такожь мусите ввятися до дѣла. Робѳтники и помѳчники пѳшли по троха за прикладомъ своихъ панѳвъ. Въ фабрицѣ вкоренилася повѳльнѳсть и недбалѳсть не до описаня. Нынѣ рано може де ѓтъ року по першій разъ вьялися до роботы въ своихъ часѣ. Числю на васъ, що навадъ все доведете до ладу. Що до мене, то я возьмуся навадъ до рисованя. Наші взоры вже перестарѣли. До новыхъ машинъ треба намъ новыхъ взорѳвъ. На наші тискарни маю велику надѣю. Всѣ пробы удалися несподѣвано добре. На певно маємо въ нихъ щось такого, чимъ будемо могли навадъ пѳдвести нашу торговлю. Не сказавъ емъ вамъ того раньше, бо хотѣвъ емъ вамъ зрѳбити несподѣванку; але теперь вже не маємо дя себе жадныхъ несподѣванокъ — не вже жъ, Юрій ?“

Его голосъ звучавъ такъ глумливо, що ажъ за сердце рвало; ажъ Кляра стрепенулася во страху, чтобы не спяхнувъ. Але Ріслеръ спокѳйно говорилъ дальше :

„Такъ, могу васъ навѣтъ впевнити, що „Ріслерова тискарня“ выдасть до шѣстѣхъ мѣсяцѣвъ прехороші вжитки. Тѳлько тыхъ шѣсть мѣсяцѣвъ буде стояти тяжкого заходу. Мусимо вгамоватися, выдатки мусимо зменшити и скупити, де лишъ можна буде. Малисьмо доси пятѣхъ рисѳвникѳвъ; ѓтъ нынѣ буде насъ лише двоихъ. Буду собѣ помагати ночами, то стану за остальныхъ троихъ. Зверхъ того зрѣкаюся ѓтъ сего мѣсяця почавши мого удѣлу спѳльника. Буду побирати платню наставника по давному, и нѣчо бѳльше.“

Фромонтъ молодшій хотѣвъ щѳсь противитися; але жѣнка дала му знакъ, чтобы собѣ давъ спокѳй, и Ріслеръ старшій говорилъ дальше :

„Я вже не спѳльникъ вашъ, Юрій. Стаю знову за помѳчника, чимъ мечѣ таки треба було остатися... Съ нынѣшнимъ днемъ устаетъ договоръ нашей спѳлки. Я такъ хочу, добре собѣ мѣркуйте, я такъ хочу. Се наше становиско лишится ажъ до часу, коли наша торговля выйде въ клопотѳвъ; а тогда я — — — Але що я тогда зрѳблю, то лише мене обходить... Отсе, що я мавъ вамъ сказати, Юрій. Мусите

теперь пильно дбати о фабрику; треба, щобы васъ видѣли, щобы чули пана коло себе; а я надѣюся, що не одно еще лихо дастся направити.“

Переставъ говорити. Въ тѣмъ дався чути туркѣтъ колесъ въ огородѣ, и два великѣ вozy до перевозу меблѣвъ стaнули передъ сходами.

„Выбачайте“ сказавъ Ріслеръ, „мушу васъ оставити на хвилию. Приѣхали вozy зъ заведеня выпродажи; мають забирати все, що тамъ маю на горѣ.“

„Якъ то! Вы продасте такожь свои меблѣ?“ запыталася панѣ Фромонтова.

„Певно... до найменшого кавалка... Отдаю ихъ навадѣ фирмѣ, до котрой належать властиво.“

„Але се не може бути,“ одозвався на те Юрій. „На тоє не могу позволити.“

Ріслеръ обернувся сердитый, ажъ скочивъ:

„Що вы кажете? На що не можете позволити?“

Кляринъ благодаючій поглядъ вгомонивъ его.

„Правда... правда.“ пробормотѣвъ и выйшовъ скоро зъ комнаты, щобы его не скусило здгнати наконецъ досаду зъ сердца.

Пусто стоявъ другій поверхъ. Челядь еще рано расплачена и отпавлена лишила хату цѣлкомъ въ тѣмъ неладѣ, якій остався по забавѣ. И такъ подабало се житло въ всехъ своихъ частяхъ якось дивно на таке мѣсце, де збулася якась страшна подѣя а теперь оно неначе виситъ въ непевности мѣжь тымъ, що сталося, а тымъ, що прийде. Подтчинниі дверѣ, — поскладані на купу по кутахъ килимы, — заставлені склянками блюда, — приготовленя до вечерѣ, — порохъ, що ѳтъ танцю поосѣдавъ на рѣчахъ — запахъ пунчу, пудру и збвялыхъ цвѣтѣвъ, що наповнявъ воздухъ, — все тѣ дробницѣ заразъ при входѣ Ріслера сумомъ налягли на его душу.

Въ гостинвѣй, де все выдавалося сперевертане горѣ но-

гами, стоявъ еще отвертый фортепянь, а на пѣдставцѣ на ноты лежала ще разложена бакханальна пѣсня зъ „Орфея въ адѣ“; а рѣзноцвѣтнѣ тапеты, що ѳтбивали ѳтъ того неладу, и поперевертанѣ мовь бы во страху порозкиданѣ крѣсла, надавали всему видѣ гостинной на потопающѣмъ суднѣ той страшнои ночи, коли середѣ заколоту веселой забавы довѣдаются наравѣ, що судно роасвѣлося и во всѣхъ сторѣнѣ льеса вода.

Почали зносити рѣчи на долину.

Ріслеръ придивлявся рѣвнодушно роботѣ зносячихъ, мовь бы то було не въ его домѣ. Той збытокъ, що вперѣдѣ такъ пышався нимъ та щасливимъ чувся, переймавъ его теперъ непоконаною ѳтравою. А таки попавъ въ дивне якесь роздраженне, коли вѣйшовъ до жѣнчинои комнаты.

Була то велика свѣтлиця обита синѣмъ шовкомъ съ ѳѣлыми кружевами, истне гѣвдочко кокотки. Подертѣ и пѣмнатѣ тюлеві выкладки, узлики во стяжокѣ, робленѣ цвѣты лежали всюды порозкиданѣ. Восковѣ свѣчки передѣ зеркаломъ згорѣли цѣлкомъ до споду и ровтрѣскали скляннѣ тарелики на свѣчникахъ. Синими шовковыми кружевами и рѣсами обслонене лѣжка съ попѣдтягаными и поѣтвертаными занавѣсами стояло нерушене при тѣмъ заколотѣ и выгѣдало на ложе умерлои, на лѣжке для выставы, въ котрѣмъ нѣхто вже не має спати.

Ріслера заравъ на вступѣ пѣрвала страшна злѣсть: хотѣлось ему кинутися на тѣ рѣчи, все подертѣ, поломитѣ, потороцитѣ. Нѣчо такъ не свѣдчитъ о жѣнцѣ, якъ си комната. Навѣтъ коли си нема дома, усмѣхаеса ще до насъ си лице въ зеркаль, въ котрыхъ придивлялася. Бѣдай якась дрѣбниця, бѣдай трошка зъ си улюбленыхъ пахниль лишитися на всѣмъ, чого тѣлько дѣткнулася. На подушцѣ софы знайдете ще образъ поставы, въ котрѣй лежала на нѣй, а помежи квѣтками килима доглянете слѣды си кроковъ ѳтъ зеркала до тоалетового столика. Тутки нагадовавъ Сидонію оссбливо столичокъ ѳставленый рѣжnymi дѣтинными дрѣбницами: стояли тутъ малѣ забавочки безъ жадного значѣня зъ хиньскои порцеляны, дрѣбнесенькѣ чарочки, начинье для ляльокъ, волоченѣ черевички, малѣ пастушата, хлопчики и дѣвчатка, що поуставлянѣ одно проти другого поглядали на себе вимными, лы-

скучими порцеляновыми очима. Сей столичокъ — то Сидонина душа; а еи завсѣгды простѣ и звичайнѣ, пустѣ, мало-важнѣ, марнѣ гадки були цѣлкомъ поддѣбнѣ до тыхъ дурныхъ забавокъ. Ёй Богу! якъ бы Ріслеръ минушой noci бувъ ровтрѣскавъ тую малу, крыхку голову, то було бы розкотилося ѳттамъ замѣсть мовгу множество такихъ самыхъ нѣсенѣтницъ, якѣ стояли на еи столичку.

Середъ штуку клеветѣвъ и закуту людей выносячихъ рѣчи думавъ бѣдняка съ смуткомъ про те все; ажъ въ тѣмъ дався чути позаду него тупающій, нѣбы поважный хѳдъ; и зъявився задыханый, червоный, ажъ пашѣвъ, малый панъ Шебъ. Якъ завсѣгды, такъ и нынѣ повертався до своего зятя зъ горы.

„Щожъ то такого? Що я чую? Ахъ, то вы выпроваджаетеся?“

„Не выпроваджаяся, пане Шебъ — продаю.“

Малый чоловѣкъ поскочивъ якъ карпъ въ окропѣ.

„Продаете? И щожъ?“

„Все,“ ѳтповѣвъ Ріслеръ глухимъ голосомъ не дивлячись навѣтъ на него.

„Ей бо, зятю, троха розуму! Мѳй Боже, я не говорю, щобы Сидонине захованье — — — А въ тѣмъ я нѣчого не знаю. Я нѣколи не хотѣвъ о тѣмъ нѣчо знати... Пригадую вамъ лише вашу честь. До лиха! люде перуть свои бруды дома! Не требажъ выставлятися на смѣхъ, якъ то вы робите ѳтъ рана. Дивѣтся лише на тыхъ людей при ѳкнахъ робѳтень — не кажу вже при воротахъ!... Але жъ о васъ говорятъ по цѣлѳмъ мѣстѣ, мѳй любый.“

„Тымъ лѣпше. Коли соромъ бувъ прилюдный, нехайже буде така и покута.“

Той повѣрнѣй спокѳй, тая рѳвнодушнѳсть на всѣ его уваги доводила пана Шеба до розпуки. Онъ змѣнивъ наравъ свое захованье и почавъ говорити до зятя остро, розказуючо, ѳтакъ якъ то говорится до дѣтѣй або до безглуздыхъ.

„Годѣ жъ бо! Вы не маєте права выносити ѳтси щонебудь. Я противлюся тому всякимъ способомъ, цѣлою мужескою силою, всею ѳтцѣвскою повагою. Чи вы гадаете, що я позволю вамъ викинути мою дѣтину на смѣтье?... О нѣ...“

съ певностію нѣ! Буде тыхъ дурницъ. Бѣльше въ хаты не поѣде нѣчо.“

И панъ Шебъ зачинивъ дверѣ и въ ѣтважнѣй поставѣ станувъ передъ ними. До бѣса! тутъ ровходилося о его власну шкѣру. Якъ его дочку выкинуть равъ — якъ ѣнъ каже — на смѣтье, то мабутъ и ему годѣ вже буде спати на перинахъ. Пречудно було ему въ тѣй поставѣ сердитого ѣтца; але бѣда, що не довго мѣгъ такъ остоятися. Мовъ двое клѣщій хопили его наравъ двѣ руки за рамена, и въ однѣй хвилѣ вчинився назадъ на серединѣ комнаты, та лишивъ людямъ вѣльный перехѣдъ.

„Шебъ, мѣй любый, уважайте добре на мои слова,“ сказавъ Ріслеръ нахлялючись до малого чоловѣчка. „Конецъ мѣй терпеливости... Ѡтъ рана неслыхано высилуюся, щобы гамоватися; але не богато треба до того, щобы розвалити мѣй гнѣвъ. А тогды горе тому, хто попаде менѣ въ руки: я готовъ навѣтъ на смерть кого убити... Ѡтже раджу вамъ вынестися чимъ скорѣйше...“

Тѣ слова сказавъ зять такимъ голосомъ и такъ вымовно термосивъ при тѣмъ пана Шеба, що сей якъ стѣй переконався о правдѣ его бесѣды. Ѡнъ почавъ навѣтъ гикатися та оправдоватися. Очевисто має Ріслеръ слушнѣсть, що такъ робитъ; се мусить ему признати всяка честна людина... А при тѣмъ поволи, крокъ за крокомъ, уступався идъ дверямъ. Тутки запытався ще несмѣло, чи панѣ Шебова буде и дальше дѣставати свою малу мѣсячну платню.

„А певно,“ ѣтповѣвъ Ріслеръ, „тѣлько не переступайте ви нѣколи, бо мое становиско тутки не ѣ вже те саме, що було. Я вже не сиѣльникъ сей торговлѣ.“

Панъ Шебъ ажъ остовпѣвъ въ зачудованя; выпуливъ очи та показавъ таке дурне лице, ажъ справдѣ можна було повѣрити, що тая пригода, котра его постигла за молоду — звѣсно така сама, яка ключилася Орлеанскому князевѣ — не ѣ лишь выдуманю нимъ байкою. Але не посмѣвъ зробити найменшой замѣтки. Очевисто промѣняли ему зятя. Чи сей тигръ, що ѣжится за найменшимъ словомъ та говорить о убиваню людей мовъ о якѣй дрѣбниці — чи се справдѣ Ріслеръ?

Ѡтже вынѣся и почувся безпечнымъ ажъ на долину

при сходахъ та съ певнымъ себе лицемъ пѣшовъ черезъ по-
двѣрье.

Якъ вже повиносили все во всѣхъ комнатахъ, обѣйшовъ
Ріслеръ ще послѣдній разъ докола, забравъ потѣмъ ключѣ
и пѣшовъ на долину до касы, щобы ихъ ѳтдати панѣ Фро-
монтовѣй.

„Можете теперъ вынанияти помешканье,“ сказавъ до неи.
„Се буде дальшій причинокъ для фабрики.“

„А вы, мѳй друже?“

„О, я про мене не потребуу богато. Просте лѣжко тамъ
на поду въ якѳй вышцѣ — ѳтъ и все, чого треба помѣчни-
кови. Бо, говорю ще разъ, ѳтъ нынѣ я лише ще помѣчни-
комъ... добрымъ, жвавымъ, певнымъ помѣчникомъ, на котрого
не будете потребовали нарѣкати; на се божуся вамъ.“

Юрій переглядавъ съ Плянусомъ рахунки; сѳ слова не-
щасливого такъ его розжалобили, що живо зѳрвался въ крѣ-
сла та почавъ хлипати, ажъ заходився. И Кляра була такожъ
дуже зворушена; а пѳдходячи до нового помѣчника Фромон-
товои торговлѣ ѳдоввалася:

„Ріслеръ, дякую вамъ въ имени мого ѳтця.“

„На него жъ то и памятавъ я весь сей часъ, мадамъ“
ѳткававъ по просту.

Въ тѳй хвили вѳйшовъ старій Ахиль та принѣсъ
почту.

Ріслеръ ѳдобравъ ѳтъ него той жмутъ листѳвъ, ѳтви-
равъ одинъ по другѳмъ и подававъ ихъ ѳпѣсля тымъ самымъ
ладомъ Жигимонтови.

„Отсе ѳдова въ Ліону... Чому не выслано ѳповѣди до
св. Стефана?...“

Всею силою занявся тыми торговельными дрѳбницями
и заявлявъ при тѳмъ таку быстроту, яка выходила якъ разъ
въ безустанного змаганя его душѣ до спокою и забутя.

Середъ великихъ, печатками фирмъ заосмотреныхъ ко-
вертъ, що по ихъ паперѣ и складѣ знати було конторну ро-
боту и скванѳсть высылки, зразу не добачавъ одного листу,
старанно опечатаного, що незначно лежавъ собѣ мѣжь ин-
шими. Ажъ въ тѳмъ подыѳавъ его та ѳтъ разу пѳзнае те
гарне, широкое, певне письмо: „Панъ Ріслеръ. — До
в л а с н ы хъ р у к ѣ .“ Було се письмо Сидоніи. И закипѣло

въ нѣмъ такъ само, якъ недавно, коли на горѣ вѣйшовъ до жѣнчиной комнаты.

Вся его любовь, вся злость зражденного мужа запалала въ его сердца съ тою силою досады, що робить чоловіка убійцею. И що она нише до него? Яку тамъ выдумала нову ложь? Хотѣвъ сразу отворити листъ, але потому здержався. Зрозумѣвъ, що пошлабы его отвага, якъ бы перечитавъ его; и тому схилюся до касiera та каже нишкомъ :

„Жигимонте, старый друже! чи хочешъ зробити менѣ одну прислугу?“

„Чи я хочу!...“ съ жаромъ отвѣввъ честивецъ. Онъ такимъ щасливымъ чувся, що зновъ по давному сердечно заговоривъ до него его приятель.

„Диви, се листъ до мене; не хочу его теперь читати, бо знаю на певно, що оно не далобы менѣ мыслити анѣ жити. Сховавшъ менѣ его и такъ само отсе...“

При тѣмъ добувъ зъ кишенѣ малу, старанно обвязану пачку и передавъ черезъ кратки касиерови.

„Отъ все, що менѣ лишася зъ минуѣности, що менѣ остався по тѣй жѣнциѣ... Я постановивъ, що не побачу анѣ еи анѣ жадной памятки по нѣй, поки не довершу тутки мови задачѣ и то поки не довершу еи добре... Розумѣшь, до того треба менѣ всего мого розуму... Шебамъ давай ихъ малу мѣсячну платню... Якъ бы она сама чого жадала, то постарася, о що треба буде... Але нѣколи не кажи менѣ нѣчо о тѣмъ... А отсе, що тобѣ отдаю, збережешъ менѣ добре, ажъ поки навадъ не упѣмнуса.“

Жигимонтъ замкнувъ пачку и листъ разомъ съ иншими важными паперами въ однѣмъ тайнѣмъ сховку своего столика. Ріслеръ сейчасъ почавъ навадъ переглядати дальше листы; але весь часъ вертѣлось ему передъ очима те гарне письмо, що писала рука, котру такъ часто и такъ горячо притискавъ було до своего сердца.

У.

К а в я р и я.

Що за рѣдкій, совѣстный робѣтникъ той новый помѣчникъ въ Фромонтовѣй торговли!

Каждого дня его лампа перша засвѣчалася за шибамы фабрики а погасала послѣдна. Уладили ему на поду маленьку комнату, що достоту такъ само выглядала, якъ тая, де живѣ было разомъ съ Францомъ, истну чернечу келію съ простымъ лѣжкомъ и столикомъ въ бѣлого дерева, надъ котрымъ висѣвъ образъ его брата. Живѣ знову такъ само трудящо, правильно, ѳтлюдно якъ спершу.

Працювавъ безустанно, а ѳдло велѣвъ собѣ знову приносити въ той малои молочарнѣ на ровѣ. Але ба! молодѣсть прогула разъ на все, разъ на все пропала надѣя; тожъ и згадки сѣ стратили весь свѣй чаръ. На щастье лишилися ему ще Франць та мадамъ Шоршь, тыхъ двое всего на всего сотворѣнь, про котрыхъ мѣгъ спогадати собѣ безъ жалю. Мадамъ Шоршь завсѣгды запопадалася, щобы его доглядати, щобы его розраджувати; а Франць писавъ часто до него, тѣлько — дивна рѣчь — нѣколи не згадувавъ нѣчо и Сидоніи. Ріслеръ думавъ, що хтось повѣдомивъ брата о тѣй страшнѣй пригодѣ, такъ и ѳнъ уникавъ въ своихъ листахъ всякой згадки о тѣмъ, що склалося. „О, коли жъ я его буду мѣгъ спровадити сюды навадъ!“ Се була его мрѣя, его ѳдине бажанье: пѣддвигнути на ново фабрику и спровадити навадъ брата.

Тымъ часомъ середъ гамору торговельного и гѣркои самоты его смутку завсѣгды однаково минали ему дни. Що рана сходилвъ на долину и обходивъ все робѣтнѣ, де высоке поважанье, яке все мали для него, и его остре тихе лице навадъ привели зовсѣмъ ладъ, що извѣвся було на якійсь часъ. Спершу богато собѣ о нѣмъ торочили та рѣжно толкували счевненье Сидоніи. Однѣ говорили, що змихнула съ якимсь любчикомъ, другѣ, що Ріслеръ прогнавъ ея. Але одныхъ и другихъ збивало въ ихъ здогадахъ въ толку поступованье

обоихъ спѣльникѣвъ съ собою, котре выдавалося такъ само свободнымъ, якъ впередъ. А таки часомъ, коли самъ на самъ були съ собою въ конторѣ, нападала Ріслера мовь бы якась божевѣльна шаленѣсть, привиджувався ему образъ доконанои грѣшнои зрады. Тогда пригадалося ему, що сѣ очи оттутъ, сѣ уста, отсе цѣле лице обдурювали его тысячными способами.

Тогда брала его наразъ кортячка кинутися на того лещицу, хопити его за гортанку та задусити безъ милосердя. Але згадка на паню Шоршову завсѣгды его здержувала. Чи жь мае бути менше крѣвкимъ, менше паномъ надъ собою, нѣжь ся молодиця?... Анѣ Кляра, анѣ Фромонтъ, анѣ въ загалѣ нѣкто не здогадовався, що дѣялося съ нимъ. Ледво можна було замѣтити въ его захованю якусь незвычайну острѣсть и непохитнѣсть. Теперъ робѣтники тремтѣли передъ Ріслеромъ старшимъ; и тѣ, хто не чувъ цоважаня для его черезъ нѣчь посивѣлого волося, для его позападаного, постарѣлого лица, и тѣ дрожали передъ его незвычайнымъ поглядомъ, тымъ поглядомъ, що яснѣвъ темно синою краскою мовь крыця кинжала. Завсѣгды ще добрый и приявный для робѣтникѣвъ, стався теперъ твердымъ при всякой провинѣ проти фабричного порядку. Здавалося, мовь бы мстився за свою давнѣйшу слѣпу, непростиму лагѣднѣсть, о котру себе виновативъ.

Справдѣ, чудный се помѣчникъ, той новый помѣчникъ въ Фромонтовѣй торговли.

За его причину дуже скоро ѳтзыскавъ давѣнокъ фабрики назадъ свою повагу, хочъ и голосъ его ослабѣ вже во старости. А той, що всѣму дававъ обладъ, ѳтмовлявъ собѣ навѣтъ найменшой пѣльги. Вдоволяючись чимъ небудь лишавъ три части свои платнѣ старому Плянусови для Шебѣвъ; але нѣколи таки не довѣдувався про нихъ. Малый чоловѣчокъ являвся точнѣсенько послѣдного дня кожного мѣсяця по свою малу платню, а стававъ передъ Жигимонтомъ внимный и поважный, якъ ялося чоловѣкови, що жѣе въ своихъ грошѣй. Панѣ Шебова правда що прѣбывала дѣстатися до вятя; она его такъ сердечно любила и жаловала. Але тѣлько що вырыне бывало передъ ворѣтьми еи цвѣткованый шаль, то Сидонинъ мужь вже и дмухне, тѣлько закурится за нимъ.

Бо вся хоробрѣсть, котру оказывавъ, була бѣльшь повѣрна нѣжь справдѣшна. Згадка на жѣвну нѣколи его не оставяла. Що съ нею сталося? Що она робить? Онъ майже гнѣвався на Плянуса, що нѣчо ему не говорить о тѣмъ. Особливо непокоѣвъ его той листъ, що его не мавъ було ѣдваги отворити. Заедно мысливъ о нѣмъ. Якъ же бувъ бы Жигимонтови казавъ собѣ его ѣддати, якъ бы такъ мавъ ѣдвагу!

Одного дня таки була за надто сильна покуса. Вчинився на долині въ конторѣ самъ одинъ. Старый касиеръ пѣшовъ на снѣданье и лишивъ ключикъ, чого не звыкъ бувъ, при столику. Ріслеръ не мѣгъ опертися. Одомкнувъ тайный сховокъ и почавъ глядати, шныряти мѣжь паперами. Листу не було. Жигимонтъ мусѣвъ его певно еще безпечнѣйше захватити, — може перевиджувавъ те, що отъ сталося въ сѣй хвили. Въ кѣнци Ріслеръ не дуже тамъ гнѣвався, що не удалося ему; бо мѣрковавъ, що якъ бы бувъ найшовъ той листъ, то прощалабы его сила, съ якою старався середъ працѣ здатися на свою долю.

Въ тыжни все ще ишло якось добре. При тысячныхъ занятяхъ торговельныхъ можна було еще знести те житье; а съ вечеромъ приходила така утома, що Ріслеръ мовъ яка колода валився въ нѣгъ на лѣжку. Але въ недѣлю — що за безконечно довгій часъ, що за муки для него! Тишина на подвѣряхъ и въ пустыхъ робѣтняхъ давала широке поле его думкамъ. Силовався робити; але неставало ему той заохоты, котру додае праця другихъ. Онъ одинъ бувъ занятый працею въ тѣй великѣй спочивающѣй фабрицѣ, котра перестала навѣтъ ѣддыхати. Повасувані засувки, послушані заслоны ѣконній, звучный голосъ старого Ахила, що грався по пустыхъ подвѣряхъ съ своимъ песомъ, — те все наводило на него чувство безмежной самоты. И саме мѣсто въ тѣй сторонѣ таке саме робило на нѣмъ вражѣнье. По широкихъ улицахъ лишь дехто зъ прохожихъ ишовъ своею дорогою; вечѣрній давоны ѣтывалися такъ якось сумно; часомъ тѣлько доходявъ сюды гомѣнъ рухливого париского житя; туркѣтъ воавѣвъ, якась самѣтна катаринка, кликанье бублейницѣ перерывали тую тишину можна сказати лише на те, чтобы еи еще збѣльшити.

Ріслеръ заходився коло укладаня цвѣтѣвъ та листя;

а коли такъ повертавъ олівцемъ, пускалася его душа за недостаткомъ потрібного занята въ далекій краѣны, въ минувшюсть до утраченого щастя, до незабутои пригоды, до своего мучеництва, та вртаючи въ той дороги запытувала ѳттакъ ѳдныку, що задуманый все таки ще сидѣвъ при своѣмъ столу : „И щожь выдумавъ ты за той часъ, якъ мене не було?“ Ахъ Боже, ѳнъ не выдумавъ нѣчо!

О якій довгій сумній страшний недѣль! Подумати лише, що до того всего причинялася еще тая забобонна любовь, котру народъ вберѣгае въ собѣ до сватъ, до того двацять чотыригодинного выпочинку, коли мае набрати свѣжои ѳтваги, с ѳжихъ силъ.

Якъ бы бувъ выйшовъ, то може сплакавъ бы побачивши якого тамъ робѳтника съ жѣнкою та дѣтиною. А такъ чернеча самота казувала его на иншій, не меншій муки : на тую ровпуку самотныхъ, на тяжку скорботу, коли Богъ, котрому ѳтдалися, не принимае ихъ жертвы. А у Ріслера Богомъ була праця. Отже при нѣй не зазнававъ вже жадного успокобня, жадной веселости; такъ переставъ вѣрити въ ню и клявъ еи.

Неравъ въ тыхъ хвилихъ скорботы ѳтчинялися тихцемъ дверѣ рисунковои свѣтлицѣ, и входила Кляра Фромонтова. Робилось ѣй жалъ того ѳдныки, що такъ пересиджувавъ въ самотѣ довгій недѣльній пополудня; отожъ приходила бувало съ малою донечкою посидѣти съ нимъ, бо знала въ до-свѣду, яку благодатну силу мають пестоцѣ дѣтины. Малѣ умѣла вже т-нерь сама ходити; такъ заравъ всунеса въ рукъ мамы и ѳѣжитъ до своего приятеля. Ріслеръ чувъ въ далека еи дрѳбну, спѣшму ходу, чувъ за собою легкій ѳтдыхъ и почувъ сейчасъ ѳмолоджаючу и утихомиряючу его силу. Она такъ сердечно обнямала его за шию своими малыи товстенькими ручками и такъ простодушно, безъ жадной причины смѣялася при тѳмъ та цѣловала его своими гожими усточками, що нѣколи ще не лукавили. А Кляра Фромонтова за той часъ стоить усмѣхаючися при дверяхъ та дивитися на нихъ обое.

„Ріслеръ, любый друже,“ промовить до него, „мусите Библ. пав. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодшій и Ріслеръ старшій.“ 17

выйти троха до огорода... Вы за богато працюете; еще за-недужаете.“

„Нѣ, нѣ, мадамъ... противно, работа утримує мене... здержує мене ђтъ думаня...“

Згодомъ обѣвесея знову :

„Нутежь, любый Ріслеръ, мусите старатися, щобы забути.“

Ріслеръ похитає головою.

„Забути?... чи можна се?... Бувають рѣчи надъ нашій силы. Можна простити, але не забути.“

Але таки майже завсѣгды удалося наконецъ дѣтинѣ вытягнути его до огорода. Радъ нерадъ мусѣвъ съ нею гратися пилкою або навѣть и въ пѣску. Тѣлько жъ незабаромъ вже помѣчала маленька у свого товариша неповоротнѣсть и невелику охоту до забавы. Тогды ставала спокѣйною и во-волялася тымъ, що тримаючись его за руку поважно ходила съ своимъ приятелемъ по стежкахъ высадженыхъ букшпаномъ. За кѣлька хвиль вже и не тямивъ Ріслеръ, що она при нѣмъ. Але таки теплота той ручки, що спочивала въ его долони, лагодила якоюсь магнетичною силою его зранену душу, хочъ и самъ не звертавъ на се уваги.

Можна простити, але не забути !...

Щось троха знала о тѣмъ и Кляра небога, бо и она такожь нѣчого не позабула, хочъ якъ собѣ була бодра, хочъ якъ велично выставляла собѣ свѣй обовязокъ. Окруженъе, въ котрѣмъ жила, пригадовало ѣй, такъ само якъ и Ріслерови, безустанно ви горе. Рѣчи, що ви окружали, все на ново роздирали ви рану, коли тѣлько починала присыхати. Сходы, огородъ, подвѣрье, всѣ тѣ нѣмѣ свѣдки и спѣльники вѣроломства мали въ декотрыхъ дняхъ завзято ѡтражающе лице. Съ якою то вѣачливостію старався мужъ ухияти ѡтъ неи всяку прикру вгадку, — якъ то ѡнъ уникавъ выходити вечеромъ въ дому, — якъ розповѣдавъ ѣй, куды коли ходивъ ; та и те лише причинялося до того, щобы ѣй живѣйше нагадовати выступну зраду. Неравъ таки хотѣлось ѣй просити его, щобы ѣй давъ съ тымъ всѣмъ спокѣй, та сказати ему : „Не роби за надто...“ Пропала ви вѣра ; а въ гѣркѣй усмѣшцѣ, въ нѣмѣй добрѣтъ и лагѣдности вызначалися тѣ стра-

шній муки священника, що захитався въ своїй вѣрѣ а таки хоче вѣрнымъ статися своїй клятвѣ.

Юрій бувъ дуже нещасливый. Онъ любивъ теперь жѣнку. Її великодушність перемогла его. Нею днѣ не мѣгъ начудоватися, и дѣтъ того походила его любовь ; а зверхъ того — чому таки не привнатись ? — Клярине горе заступило у неи мѣсце зальотности, котрой не було въ ви вдачѣ ; а того якъ разъ завсѣгды ѣй хибовало въ очахъ чоловѣка. Онъ належаваъ до той дивной породы мушинъ, що люблять здобувати серця жѣночѣй. Зимна, примковата Сидонія надавалася цѣлкомъ до той дивачности. Одного дня розпрощався съ нею сердечно, якъ не можна бѣльше ; на другій день заставъ ви рѣвнодушною, чимъ иншимъ занятою. И тая неустанна конечность, що ви мусѣвъ завсѣгды на ново позыскувати, заступала ему правдиву любовь. Тихе щастье любви нудило его, якъ тыхъ морякѣвъ spokѣйна безъ бурѣ плавба. Тымъ разомъ бувъ съ своею жѣнкою дуже близькій того, що мѣгъ потонути ; а ще и въ сѣй хвилѣ не цѣлкомъ перейшло небезпеченство. Онъ знавъ, що Кляра ѣтвернулася ѣтъ него и всю свою любовь звернула на дѣтину, єдину еще звязъ мѣжь ними. Те розвѣднанье було причиною, що выдавалася ему теперь гарнѣйшою и бѣльше пожаданою ; и онъ уживавъ всѣхъ своихъ способѣвъ зальотности, щобы ви назадъ собѣ звѣднати. Розумѣвъ се, що оно трудна буде справа, и що не съ звычайною душею має дѣло. Все таки не тративъ надѣѣ. Часомъ въ глубинѣ тыхъ лагѣдныхъ и на повѣрѣ рѣвнодушныхъ очѣй, що позирали на его змаганя, блысла неясна зѣрка, котра додавала ему надѣѣ.

Про Сидонію не думавъ вже. И нема що дивуватися надъ тымъ наглымъ зворотомъ. Въ тыхъ обохъ пустыхъ душахъ не було нѣчо, щобы було могло привязати ихъ крѣвше до себе. Юрій бувъ неспособный до тревалого чувства, хіба було мусѣло заедно ѣтвѣжуватися ; а Сидонія зновъ зъ своєї стороны не годна була розбудити нѣякого сталого, сильного чувства. Ихъ знакомство належало до тыхъ любоцѣвъ мѣжь паничками а кокотками, що походять зъ пустоты и дѣткненой власной любви, а не ведуть за собою анѣ прихильности анѣ сталости, тѣлько хіба сумній приключки, поединки та самоубѣйства, а выходится зъ нихъ майже завсѣгды а завсѣ-

одна на Афганистанъ. Жить бы было Сидонію жить по-прежнему, то жилось бы хуже, а иначе пришлось бы своимъ издраться; а за языкъ еще разъ обринули. То думали же такъ остро и такъ далеко, что еще миллионы были в немъ творили. На каждый случай былъ планъ и планъ для него. Ему жить жить безъ лица; а припрятать свои деньги въ карманъ и въ карманъ все съ надобно на деньги, чтобы не дала бы дала бы — се же припрятать его думалъ. И ты буди такъ такъ; но треба было великимъ бодрости и своимъ силами идти у своихъ соблазнахъ, чтобы назадъ поднести турки на ноги.

На ней стороны хиталась, та бѣдна Фромонтъ торговалъ. И на одну же бѣдѣмъ ночь провѣлъ старый Плинусъ, мученный смороки для сплаты и того погатового вѣдѣна савлого чортика. А на при бѣдѣмъ наибольшой ошадности завѣгдамъ вѣдѣмъ удавалось заплатить на часъ.

Навѣрномъ завѣдено въ фабрицѣ чотыри Ріслерова ти-скринъ, и на чотыри були въ руху. Почали вже на тореѣ такъ быти инертати на те увагу. Лионъ, Канъ и Рікегаймъ, та великий овередки того промыслу, попали въ велику треногу черевъ тую „обертаючуся дванадцятигранну бѣду.“ Опѣсла прийшли нанѣтъ разъ Прошасоны та давали вже триста тысячъ францихъ за те, чтобы имъ вольно було посполу уминати патенту.

„Що ты робити?...“ пытався Фромонтъ молодшій Ріслера старшого.

Свои рѣднодушно адигнувъ раменами:

„Надумайтеся сами... Мене се не обходить. Я лише помѣчницъ.“

Од холодно и безъ гнѣву сказані слова вгамовали необачну утѣху Фромонта и пригадали ему те важке положеніе, про котре завѣгдамъ радъ бувъ забувати.

Але разъ, коли Ріслеръ бувъ самъ съ своею любовою па-нею Шоршеною, то радимъ їй, отмовити жаданю Прошасондѣ.

„Погодите... не сѣдѣте. Подѣйте лѣпше продайте.“

Лише при той нагодѣ говоривъ о своихъ ткацарняхъ, коли такъ славно бувъ вмѣшаный въ се справу. Видно було, що на червѣ вже вѣрковъ ихъ долѣ.

Тымъ часомъ приходили замовлена одні за другими. Для добраго паперу и невычайно низькой цѣны, що ишла за улегшенымъ выробомъ, були даремні всѣ заходы иншихъ фабрикъ. Вже рѣчь певна, що Фромонтѳъ ждало велике богацтво. Фабрика ѳтвыскала навадъ своій давный достатный выглядъ и брѣнѣла зновъ мовъ улій. Робота ишла въ всѣхъ будынкахъ, де поралися сотнѣ робѳтниківъ. Старый Плянусъ ледво коли вытыкавъ ще носа въ конторы. Зъ малого огороду видно було, якъ сидѣвъ нахилений надъ тяжкими книгами приходѳвъ та записувавъ гарно выкручуваными числами доходы зъ тискариѳъ.

И Ріслеръ такожъ працювавъ завсѣгды еще не позволяючи собѣ нѣ розрывки нѣ ѳтпочинку. Вертаюче щастье невмѣнило нѣчо въ его пустельничыхъ звычаяхъ : завсѣгды еще слухавъ живого гомону своихъ машинъ зъ найвышого ѳнна на найвышѳмъ поверсѣ колишной палаты и не стававъ анѣ менше сумный анѣ менше мовчазный. Отже одного дня довѣдалися въ фабрицѣ, що тискариѳа, котрой одинъ приѳрникъ пѳслано на велику выставу до Маншестру, дѳстала тамъ золотый медаль и тымъ самымъ остаточне затвердження еи вартости. Панѣ Юріѳва закликала Ріслера въ порѣ снѣдана до огороду, щобы самѳй сказати ему сю добру новину.

Въ першѳй хвили церелетѣла по его постарѣлѳмъ понурѳмъ лицу усмѣшка задоволеной гордости. Зарозумѣлѳсть вынашелца, гордѳсть на свою славу, а особливо гадка, що те лихо, якого нанесла его жѣнка на торговлю, ѳнѣ направивъ въ такъ славный спѳсѳбъ — се справдѣ на хвилю робило его щасливымъ. ѳнѣ стиснувъ Клярю за руки и прошептавъ якъ за давнѣйшихъ щасливыхъ часѳвъ :

„Тѣшуся... тѣшуся...“

Але що за рѣзниця въ голосѣ! Сказавъ се безъ унесеня, безъ надѣйной утѣхи ; ѳтъ тѳлько съ вдоволеньемъ по довершенѳмъ обовязку, и нѣчо бѳльше.

Двѳѳнокъ кликавъ робѳтниківъ навадъ до работы, и Ріслеръ спокѳйно пѳшовъ на гору и вьявся зновъ до работы, якъ звычайно.

Але по хвили зѳйшовъ таки навадъ. Тая новина таки его бѳльше зворушила, нѣжъ радъ бувъ вказати. Тынявся по

огородѣ, заходивъ коло касы и усмѣхався при тѣмъ сумно невесело крѣвъ шибы до старого Плянуса.

„Съ чимъ ѓнѣ носится такъ?“ пытавсь уцтивина самъ себе. „Чого ѓнѣ може хотѣти ѓтъ мене?“

Коли вже наконецъ повечерѣло и малося замыкати контору, надумався Ріслеръ вѣйти и заговорити до него.

„Плянусь, старый друже, я радъ бы — — —“
Завагався троха.

„Я радъ бы дѣстати назадъ той листъ — ты знавшъ — и тую малу пачку.“

Жигимонтъ глянувъ на него зчудованый. ѓнѣ въ своѣй простодушности уроѣвъ собѣ, що Ріслеръ вже и не думав о Сидоніи, що цѣлкомъ забувъ про ню.

„Якъ то?... Ты хочешъ? — — —“

„Ахъ. слухай же, я мабутъ заслуживъ собѣ. Можна менѣ чайже подумати вже троха и о собѣ. Досыть вже довго думавъ я про другихъ.“

„Правду кажешь,“ ѓтповѣвъ Плянусъ. „Але слухай, що зробимо. Листъ и пачка лежать у мене дома на Монтружи. Якъ схочешъ, пѣдемо оба якъ за добрыхъ давныхъ часѣвъ — чи тамишь ще? — на обѣдъ до царской палаты. Я буду платити... Обѣдемо нынѣ твоѣй медаль чимсь добрымъ... печатанымъ!... Опѣсля пѣдемо разомъ домѣвъ. Заберешъ своѣй крамъ, а якъ буде за пѣзно вертати, то панна Плянусѣвна, моя сестра, владить тобѣ лѣжко, и заночуешъ у насъ... Дуже хорошо живеша тамъ... на селѣ... Завтра рано о семѣй вернемо ѓттакъ разомъ першимъ омнибусомъ до фабрики... Ходи, земляче, зроби се для мене. Инакше буду думати, що все еще гнѣвасхся на свого Жигимонта...“

Ріслеръ принявъ запросины. Не такъ ходило ему о святкованье медалю, якъ бѣльше о те, щобы мѣгъ о кѣлька годинъ ранше отворити той малый листъ, що таки вже разъ здобувъ собѣ право перечитати его.

Треба було убраться. Тяжка то була работа, бо майже черезъ пѣвъ року ходивъ лише въ одѣню до работы. А що то за новина въ фабрицѣ! Сейчасъ дали знати панѣ Фромонтовѣй :

„Панѣ, панѣ... А дивѣтъ но, панъ Ріслеръ выходитъ въ дому.“

Кляра придивлялася ему зъ окна; и ся велика, зъ журбы згорблена стать, що спиралася на рамени Плянуса, переняла ви якось дивно до глубины душѣ, чого опѣсла нѣколи не могла забути.

На улици все жичливо витали Ріслера. Вже ся ввѣчливѣсть неслыхано була ему любз. Ему жь такъ треба було жичливости! Але гуркѣтъ вовѣвъ заморочувать его троха.

„Голова менѣ крутится...“ каже до Плянуса.

„Збприся лишь крѣпко на мене, старый друже... будь спокойный.“

И сердечный Плянусъ выпрямився крѣпко и провадивъ своего приятеля съ тою простодушною пересадною гордостію мужика, що несе святого своего села.

Отъ и прийшли до царской палаты.

Въ огородѣ было повнѣсенько люда. Ходили сюды для мувики, и кождый середь трѣскотнѣ стѣльцѣвъ и середь туманѣвъ пороку старався запопасти яке мѣсце. Оба приятелѣ пѣшли живо до гостинницѣ, щобы выйти зъ того натовпу. Усѣли въ одной великой сали на першѣмъ поверѣ, звѣтки было видно зеленѣ дерева, прохожихъ и вытрыскъ крыницѣ межи двома сумно выглядяющими грядками цвѣтѣвъ. Таа гостинница съ своими поволотами на всѣхъ кутахъ и кѣнцяхъ, на зеркалахъ, паукахъ а навѣтъ на тапетахъ була для Жигимонта верхомъ пышного богатства. Бѣла скатерть, скибка хлѣба, списъ стравъ на обѣдъ по сталыхъ цѣнахъ — все его радовало.

„Тутъ намъ добре сидѣти, не правда?...“ сказавъ до Ріслера.

Опѣсла при кождѣй стравѣ того розкѣшного обѣду по пѣвтрети франка розпльывався съ жаромъ въ рѣжныхъ замѣткахъ и на силу наповнявъ тарѣль своего приятеля.

„Ѣдзь се... досконала рѣчь.“

Ріслеръ при найлѣпшѣй воли, щобы ѣддати честь тому празнику, выдавався якось дуже задуманымъ и заедно вызивавъ за окно.

„Чи тямить ще, Жигимонте?...“ обѣвався по хвили.

Старый касиеръ мавъ цѣлу потопу згадокъ на давно мицувшѣ часы, коли то ще Ріслеръ вступивъ до фабрики, та живо ѣтповѣвъ:

„А вже жь, чому бы нѣ... певно! Першій разъ, якъ обѣдалисьмо разомъ въ царскій палатѣ, то було въ лютомъ сорокѣ шестого, того самого року, коли въ фабрицѣ заведено нові вальцѣ.“

Ріслеръ похитавъ головою :

„Нѣ, нѣ... Я думаю передъ трѣма роками .. Онъ тамъ на тѣй сторонѣ, обѣдалисьмо разомъ того чудного вечера.“

И при тѣмъ указавъ на великій окна Вефуровой салѣ, що ѡтъ заходячого сонця стояла облита жаромъ мовъ ѡтъ павукѡвъ при весѣльнѡй вечери.

„Въ самѡй рѣчи! правда...“ пробормотѣвъ Жигимонтъ троха змѣшаний. Що за нещаслива гадка прийшла ему до головы, вести свого приятеля на таке мѣсце, що мусѣло забути въ нѣмъ такі гѡркі споминки !

Ріслеръ не хотѣвъ надавати обѣдови якогось сумного виду и нагло хопивъ за пугарь :

„Ано! На твоє здоров'є, старій товаришу!“

Силовався звести бесѣду на що иншого; але за хвилию самъ завернувъ назадъ до того самого и мовъ бы соромився, тихимъ голосомъ запытавъ Жигимонта :

„Бачивъ єсь ви коли?“

„Твою жѣнку?... нѣ, анѣ разу.“

„И не писала вже бѡльше?“

„Нѣ... анѣ разу вже.“

„Але таки мусишь мати о нѣй якісь вѣдомости. Що жь она дѣяла за тыхъ шѣсть мѣсяцѣвъ? Чи живе у родичѣвъ?“

„Нѣ.“

Ріслеръ поблѣдъ.

Онъ надѣявся було, що она верне до родичѣвъ, що буде працювати такъ якъ ѡнъ, щобы забути та покаятися. Неразъ думавъ о тѣмъ, що своє будуче житѣ уладить пѡсля того, що буде о нѣй чути, коли вже буде мѡгъ знову говорити о нѣй; и неразъ въ тыхъ образахъ будучого жита, неясныхъ мовъ сонъ, бачивъ себе переселенимъ съ Шебами въ яку чужу краѣну, де нѣчо не нагадувало бы ему давнѣйшого сорому. Не було се у него обдуманымъ замѣромъ; не укладавъ собѣ того съ всею свѣдомостию; на певно, що нѣ. Але

оно спочинало въ глубинѣ его душѣ неначе надѣя, неначе бажанье счастья, що живе въ всѣхъ тваряхъ.

„Чи она въ Парижи?...“ запытався знову, подумавши кѣлька хвиль.

„Нѣ... Счезла десь передъ трѣма мѣсяцями. Нѣхто не знае, де подѣлася.“

Жигимонтъ не сказавъ нѣчо, що она ѳтѣхала съ своимъ Казабоніемъ, що звалася теперъ по нѣмъ, що обое вѣдять разомъ по мѣстахъ краю, що въ мати страшно побивався за нею и не видуе ея та лише черезъ Дельобейля дѣстае о нѣй вѣсти. Жигимонтови здавалося, що о тѣмъ всѣмъ не повиненъ нѣчо згадувати, та замовкъ по своихъ послѣднихъ словахъ: „Счезла десь.“

Ріслеръ зновъ не мавъ ѳтваги пытатися дальше о тов.

Коли такъ сидѣли одинъ проти другого, оба досыть заклопотані тымъ довгимъ мовчаньемъ, почала пѣдъ деревами грати войскова музика. Грали одну зъ тыхъ увертуръ зъ италійскихъ оперъ, що то неначе нарощно уложені для прилюдныхъ прогулокъ пѣдъ голымъ небомъ а несчислені ихъ звуки неначе мѣшаються въ воздухѣ съ цвѣрѣнканьемъ ластѣвокъ и журчаньемъ вытрыскающей крыницѣ. Грѣмкі дугі инструмены вызначаютъ лагѣдну теплоту такъ довгихъ въ Парижи лѣтнихъ вечерѣвъ; здався, мовъ бы лише ихъ самыхъ було чути. Далекій гуркѣтъ колесъ, крикъ грающихся дѣтій, хѣдъ прохожающихся гине въ тыхъ плюскающихихъ, освѣжающихихъ, звѣнкихъ звукахъ, що Парижанамъ такъ само потрібні якъ щоденне зрошуванье ихъ хѣдникѣвъ. Вялі цвѣты всюды докола, бѣлі ѳтъ пороку дерева, поблѣдлі ѳтъ спека лица, весь сумъ, вся бѣдота великомѣйска, що згорблена задумчиво куняе по лавкахъ огороду, чуетъ якусь пѣльгу та сильнѣшае ѳтъ той музыки. Воздухъ потрясався та ѳтсвѣжуеся ѳтъ тыхъ акордѣвъ, що его прошибаютъ и наповняютъ звучностию

Бѣдачискови Ріслерови polegшало якось напруженье всѣхъ его нервѣвъ.

„То добре робить чоловѣкови, такъ троха музыки...“ сказавъ съ яснѣющими очима. И хриплымъ голосомъ промовивъ дальше:

„Тяжко менѣ на серци, старый друже... Колибъ ты знавъ — — —“

Коли подавали имъ каву, стояли оба мовчки спертї на ѓкнѣ.

Оттакъ музыка перестала, огородъ выпорожнився. Сонце, що освѣчувало еще выстаючі углы, пѓднималося поволи идѣ крѓвлямъ и кидало свое послѣдне промѣнье на ѓкна найвысшихъ вышокъ; а птицѣ, ластѓвки, що понасѣдали тиснявою на риввахъ, прощалися звѓттамъ послѣднимъ цвѣрѣнканьемъ съ минаючимъ днемъ.

„Ну... а теперь де?“ пытався Плянусъ, коли выходили въ гостинницѣ.

„Де хочешъ.“

Оттутъ близенько на першѓмъ поверсѣ при улици Монпансїрѓвъ, була кавярня, де ишло богато людей.

„А що, якъ бысьмо зайшли тутъ?...“ запытався Плянусъ; ѓнъ хотѣвъ доконче розѓгнати смутокъ своего приятеля. „Ту досконале пиво.“

Рїслеръ приставъ. ѓнъ ѓтъ шѣтѣхъ мѣсяцѣвъ не пивъ еще пива...

Колисъ була тутъ гостинница; опѓсля перероблено ѓи на концертovou салю, и заложено кавярню. Три великі комнаты, мѣжъ котрыми усунено стѣны, ишли одна за другою, попѓдиранї и розѣленї золочеными стовпами. Обитье було выконане въ маврїйскѓмъ стилю: огняна червень и легкїй блакитъ приѓдобленї малыми пѓвмѣсяцами и повываными завоями.

ѓще не було пѓвно, а вже всюды було биткомъ набито. Тѣма людей сидѣло вже докола столѓвъ, а бѣло поубиранї жѣнки позасѣдали довгимъ рядомъ середъ спеки и ослѣпляючого свѣтла газового въ заду на пѓдвышцѣ черевъ половину закрытѓи стовпами. На самъ видъ тои тиснявы вже дусило чоловѣка, нѣмъ ще вѓйшовъ до середины.

Оба нашї приятелѣ не мало набѣдилися, поки здобули собѣ мѣсця. До того ще приишлося имъ сидѣти за стовпомъ, що имъ закрывавъ половину пѓдвышки. А тамъ якъ разъ спѣвавъ тогды дрожачимъ голосомъ якїсь пышно вычесанный, вымацєнный, выцяцьканный, вычепурєнный паниско въ чорнѓмъ фраку и жовтыхъ рукавичкахъ:

„Гей вы лвыы влатогрывѣ,
Кровю отарь закалянѣ,
Гетьте! Бо я тутъ вѣрно сторожу!...“

Гостѣ — крамарѣ зъ той части мѣста съ своими жѣнками и дочками — выдавалися дуже одушевленѣи, особливо панѣ. Той чудный чабанѣ пустынѣ, що съ такою повагою ѳтаывався до львѳвъ и свои вѳвцѣ пасѣ въ фраку, бувѣ якъ разѣ метою всѣхъ мрѣй у склеповыхъ панночокѣ.

Длятого то и всѣ тѣ панѣ при всѣмъ своимъ мѣщанско чепурнѳмъ захованю, скромнѳмъ убранку и простыхъ склеповыхъ усмѣшкахъ ласо вытягали свои малѣ двюбочки за тою серцевою понадюю и тужливымъ окомъ споглядали на свѣвака. А вже смѣху варта, якъ той поглядѣ звернений на пѳдвышку наразѣ змѣнявся и стававѣ якимсь гѳркимъ и глумливымъ, скоро обертався до мужа, того бѳдного мужа, що отгуть напротивѣ жѣнки попивавѣ собѣ спокѳйно зъ своего куфля: „Ой ты, ты певно не бувѣ бы годенѣ, передѣ носомъ льва вѣрно сторожити, а до того ще въ чорнѳмъ фраку и жовтыхъ рукавичкахъ...“

А око мужа неначе справдѣ отвѣчало на те:

„Ой такъ, певно; то собѣ зъ бѣса зухъ, отсей тамъ.“

Досыть собѣ рѳвнодушно на таке лицарство попивали Рѣслерѣ и Жигимонтѣ свое пиво та не богато и зважали на музику. Пѣсня скѳнчилася; пѳшли оплески, крики, гуки. Въ тѳмъ наразѣ старый Плянусѣ ажъ скрикнувѣ:

„А диви! дивна рѣчь... думавѣ бы хто... але на правду не помыляюся... То ѳнѣ, Дельобейль!“

И справдѣ то ѳнѣ бувѣ, славный актерѣ. Плянусѣ добачивѣ его въ тѳй хвили тамъ зъ заду въ першѳмъ рядѣ передѣ самую пѳдвышкою. Видно було зъ боку его посивѣлу голову. Не дбало стоявѣ съ капелюхомъ въ рудѣ спертый о стовцѣ и то въ празничнѳмъ одѣню якъ до першого выступу: въ бѳлѳй якъ снѣгъ сорочцѣ, съ позапѣканымъ волосемъ и въ чорнѳмъ фраку съ камелию въ дѣрцѣ, що выглядала мовѣ якѣи ордерѣ. Ѳтъ часу до часу дивився дуже зъ висока по народѣ въ сали, але найбѳльше споглядавѣ на пѳдвышку съ такимъ якимсь любявнымъ лицемъ, съ якоюсю заохочуючою усмѣшкою на устахъ и жартоблывыми обявами

удоволена, що були звернені до когось, котрого Плянусь не мігъ видѣти въ свого мѣсяца.

Що Дельобейль знайшовся въ кавярни, въ тѣмъ нѣчого не було дивного; атжежь онъ що вечера пересиджувавъ по ва доможъ. Але при тѣмъ всѣмъ якось моторошно стало старому каснерови, особливо коли въ тѣмъ самѣмъ рядѣ побачивъ синю капузу и темносині очі. То була панѣ Добвонова, чула учителька спѣву. Середъ дыму въ тютюну и здвигу люда выдалися Жигимонтови тыхъ двое лицъ мовъ які духи, що неравъ зъявлятєся чоловѣкови въ злѣмъ якѣмъ снѣ. Онъ боявся про свого приятеля, хочъ самъ не знавъ добре, дячого; и сейчасъ прийшло ему такожь на гадку, выпровадити его звѣдси.

„Ходѣмо, Ріслеръ... Ту можна згинути во спекоты.“

Въ тѣй хвилі, коли пѣдналися — бо Ріслерови було веб одно: ити чи липитися — заграла оркестра складаючєся зъ фортепјану и кѣлькохъ скрипокъ якусь дивну зворотку. Въ салі пѣднївся цѣкавыи рухъ. Кликано: „Пєть!... тихо!... сѣдати!“

Отже радї не радї мусѣли навадъ сѣдати. Ба и Ріслеръ почавъ неспокоѣтисє.

„Я знаю сю пѣсню.“ сказавъ самъ до себе. „Де то я єи чувъ вже?“

Загремѣло оплесками, а разомъ и Жигимонтъ скрикнувъ; такъ Ріслеръ глянувъ на пѣдвышку.

„Ходи, ходи... ходѣмо...“ каже до него старый каснеръ та на смлу тягне его за собою.

Але вже було за пѣано.

Ріслеръ пѣнавъ вже свою ж-ну, якъ станула край пѣдвышки и кланялася гостємъ съ усмѣшкою тан-чинцѣ.

Она мала на собѣ бѣлу сукню якъ на тѣмъ балу. Але цѣле єи убраньє не було теперъ таке богате, а єи захованьє було невридливо свѣбѣдне.

Сукня лєдво покрывала їѣ рамена; волосєе завєсало їѣ на чоло неваче яка русива мгла; а шїю обнимала низка перєлъ за надто великихъ, щѣбы могли бути правдииві. Дельобейль говоривъ правду: їѣ треба було цыганьского жити. Єи краса набрала выразу якѣсь безкурєности, що єи знаменуєвала; бѣгъ того давала зъ себе вѣрный образъ жѣнки, що

втекла своему чоловікові, та віддана всьлякѣй судьбѣ спадає поволи чимъ разъ низше ажъ на саме дно париского пекла, звѣтки жадна сила въ свѣтѣ не годна єи выдобути навадъ на чистый воздухъ и свѣтло.

А якъ то їй те комедіянтство выдавалося до сподобы! Съ якою певністю выступала на пѣдвышку! Ой, колибъ могла була видѣти той непритомный зъ розпуки, страшный поглядъ, що звертався на ню зъ за одного стовпа, булабы єи усмѣшка не була така безстыдно спокѣйна, єи голосъ бувъ бы не знайшовъ тыхъ лесныхъ тужливыхъ звукѣвъ, якими теперь туркотала голубка єдину свою пѣсоньку, що їй за весь часъ встигла наклепати панѣ Дѣбновова:

„Бѣдне мале дѣвча Цяся —

Завернула жъ їй головку

Ой любовь, ой та любовь.“

Ріслеръ пѣднявся, хочъ якъ здержувавъ єго Жигимонтъ.

„Сѣдати!... Сѣдати!...“ кричали на него.

Нещасный нѣчо не чувъ.

Онъ тѣлько впяливъ очи въ свою жѣнку.

„Завернула жъ їй головку

Ой любовь, ой та любовь.“

повторяла Сидонія съ пересадою.

Черезъ хвилинку пытався самъ себе, чи не впасти бы на пѣдвышку та все поубивати. Червоный туманъ заступивъ єму очи; зъ шаленою досады нѣчо не бачивъ.

Але опѣсля обгорнувъ єго наразъ соромъ и гидь, и онъ пѣгнався геть, перевертаючи столы и крѣсла. Тѣлько лайки посыпались за нимъ ѳтъ сполоханыхъ та розлюченыхъ мѣщухѣвъ.

VI.

М е с т ь С и д о н и и.

За тыхъ двадцать лѣтъ, що Жигимонтъ мешкавъ на Монтружи, нѣколи єще не приходивъ такъ пѣвно домѣвъ, не повѣдомивши впередъ свои сестры о тѣмъ. Отже панна Пля-

нубовна була въ великомъ страху. Она якъ завсѣгды дѣлилася съ братомъ и гадками и всѣмъ и була съ нимъ одно сердце и одна душа, такъ и вносила черезъ кѣлька мѣсяцѣвъ посполу всѣ журбы и всѣ грызоты касивера. Отъ того лишилася и теперъ ще велика дражливѣсть и тревожливѣсть у старой панночки. За найменшимъ припѣвненемъ Жигимонта лякалася :

— Ой Боже !... кобы лише не сталося тамъ що злого въ фабрицѣ !

Зъ той жъ то причины сего вечера, коли вже куры посѣдали и позасыпляли а обѣдъ непочинаный ѡтнесено назадъ, панна Плянусовна сѣла въ малѣй нивькѣй переднѣй та ждала въ великомъ неспокою.

Наконецъ коло одинацатои задвонено. Якосъ несмѣло, сумно потягнуто за дзвѣнокъ, що анѣ троха не подабало на крѣпку руку Жигимонта.

„Чи то вы, пане Плянусъ?...“ запытала стара панночка въ горѣ во сходѣвъ.

То днѣ, тѣлько не самъ. Высокій згорблений старый якійсь чоловѣкъ ишовъ съ нимъ та входячи утомленнымъ голосомъ сказавъ „добрый вечеръ.“ Ажъ тогды пѣзнала панна Плянусовна Ріслера старшого, котрого не бачила ще ѡтъ нового року, т. е. ѡтъ якогось часу передъ тыми пригодами въ фабрицѣ. Ледво могла здержатися ѡтъ оклику „пожалованя. Але при поважнѣй мовчанности обохъ панѣвъ розумѣла и она, що треба мовчати.

„Панно Плянусовно, моя сестро, треба мое лѣжко свѣжо подягчи. Нашъ приятель Ріслеръ честь намъ робить, що буде сеи noci спати у насъ.“

Стара панночка приладила боржѣй комнату майже съ нѣжною старанностию; бо жъ звѣсно, що крѣмъ „пана Плянуса, моего брата“ бувъ Ріслеръ единымъ мущиною, вынятымъ въ пѣдъ того загального засуду, якій выдавала на всѣхъ иншихъ.

Выйшовши въ кавярнѣ попавъ Сидонинъ чоловѣкъ сразу въ страшне роздраженнѣе. Дрожащи на цѣломъ тѣлѣ ледно волѣкся спертый на рамени Жигимонта. Теперъ не було вже и бесѣды о томъ, чтобы ити на Монстружъ по листъ та пачку.

„Пусти мене... иди...“ сказавъ до Жигимонта. „Хочу остатися самъ...“

Але Жигимонтъ не хотѣвъ его такъ лишити въ такой розпущѣ. Ріслеръ и не счулся, якъ попровадивъ его далеко отъ фабрики. А при томъ розумъ сердца пѣддавъ каснерови, о чѣмъ має говорити въ томъ разѣ съ своимъ приятелемъ : пѣдчасъ цѣлои дороги говоривъ ему лише о Францу, о его маломъ Францу, котрого такъ любивъ.

„Ба, то любовь, правдива, вѣрна... Передъ такими сердцами нема чого боятися вѣрады.“

При такой розмовѣ лишили осередокъ гамѣрного Парижа за собою. Пѣшли теперъ по при греблѣ, минули огородъ ботаничный и бралися черезъ передмѣстье св. Маркила. Ріслеръ дався вести. Такъ ему добре робылося отъ слѣвъ Жигимонта!

Оттакъ прийшли ажъ пѣдъ самъ Бісвръ; въ томъ мѣсци стоить богато кожѣвень съ великими сушарнями, поуставляными въ однакихъ отступахъ, черезъ котрѣ видно смуги синього неба. Дальше зайшли на широкѣ Монсурійскѣ долины, на просторѣ, голѣ поля, выпаленѣ и высушенѣ отъ того жаркого духу, що выдае въ себе Парижъ при своѣй роботѣ мовъ той змѣй-велитень, що своимъ дымнымъ, огненнымъ отдыхомъ не дасть пѣдрости докола себе жадной былинцѣ.

Звѣдти вже лишь кѣлька кроковъ до Монтрусскихъ окопѣвъ. Якъ же разъ зайшли сюды, то вже не трудно було Плянусови затыгнути свого приятеля домѣвъ. Гадка у него була така, тай справедливо : що его спокѣйне домашне житье и образъ братнѣи тихои щирои приязни зробіть сердцю нещасного неначе наперѣдъ смакъ того щастя, яке его жеде при братѣ Францу. И справдѣ, ледво вѣйшли, а вже дочавъ показувати свою силу чаръ того малого газдѣвства.

„Правду кажешь, старый друже,“ говоривъ Ріслеръ прохожаючись великими кроками по низькѣй гостиннѣй, „я не повиненъ думати бѣльше о тѣй жѣвнцѣ. Она для мене умерла. Ще тѣлько мого малого Франца маю на свѣтѣ... Лише не знаю ще, чи спровадити его сюды, або може самому пѣйти тамъ за нимъ — але се рѣчь постановлена, що будемо отъ теперъ жити разомъ... Я такъ бажавъ собѣ сына. Отъ

и знайшовъ его, мого сына. Не хочу жадного иншого. Якъ погадаю. що одной хвилѣ я хотѣвъ умирати... Геть съ такою гадкою! Панѣ того тамъ якъ его за надто булабы рада въ того!... Противно, хочю жити, жити съ моимъ Францомъ, и лише для него.“

„Славно!“ обѣзався на те Жигимонтъ, „такимъ я радъ тебе видѣти.“

Въ сѣи хвили вѣйшла панна Плянусѣвна и заявила, що комната готова.

Ріслеръ звинявся передъ нею, що наробивъ заходу.

„Вы тутъ такъ добре собѣ живете, такъ щасливо... На правду можна жалувати, що занову вамъ мѣй смутокъ до хаты.“

„Ей бо, старый друже, ты можешь собѣ уладити такє самѣсенке щастье,“ сказавъ сердечный Жигимонтъ, ажъ ворѣвъ въ радости. „Я маю сестру, ты маешь брата. Чого жъ намъ хибуе?“

На устахъ Ріслера майже заграла усмѣшка. Бачивъ себе вже разомъ съ Францомъ въ тихой, скромно огрядной хатинцѣ, якъ отся.

Батько Плянусъ очевидно впавъ на досконалу гадку.

„А теперъ кладись до лѣжка,“ сказавъ съ радѣющимъ лицомъ... „Ходи. нехай покажемю тобѣ твою комнату.“

Жигимонтова комната була на долинѣ, велика, скромна, але огрядно обставлена свѣтлиця съ катуновыми занавѣсами при ѣкнахъ, такимижъ самими при лѣжку и съ малыми чотырогранными килимочками пѣдъ крѣслами на лысучѣй пѣдлозѣ. Навѣтъ сама старша панѣ Фромонтова була бы не могла знайти жадной хибы въ ладѣ и огрядности тои комнаты. На полицѣ, що була за шафу на книжки, стояло кѣлька книжокъ: „Провѣдникъ дез-англеръ,“ „Досконала гавдыня сѣльска“, „Барема рахунковый помѣчникъ.“ Се була душевна часть въ хатѣ.

Батько Плянусъ гордо глянувъ докола. Склянка съ водою стояла на орѣховѣмъ столику, якъ слѣдъ; що потрѣбне до голєня, лежало на умывальни.

„Видишь, Ріслеръ... отсе маешь все, чого потребуешь... Якъ бы тобѣ ще чого треба було — ключѣ суть всюды при мебляхъ... лише ѣдомкнути... А диви лише, що за хорошій

выглядъ звѣтси... Въ сѣй хвили троха за темно ; але завтра рано, якъ пробудишся, то побачишь — пречудно.“

Отчинивъ ѡкно. Тяжкї каплѣ дощу почали спадати, а лыскавки, що ѡть часу до часу прошибали воздухъ, показували довгїй непроглядный рядъ мовчазныхъ валѡвъ съ телеграфичными стовпами, що стоять въ однакихъ ѡтступахъ, або темнї дверѣ якои казаматы. Ѳть часу до часу кроки патролѣ кружляючої доворомъ, або брякѡтъ ружя чи шаблѣ пригадовали на те, що ту живеся въ войсковѡй области. Отсе бувъ той захвалюваный Плянусомъ выглядъ, сумный выглядъ, коли въ загалѣ бувъ якїй.

„А теперъ добра нѡчь... Спи добре.“

Але въ тѡй хвили, коли старый касиеръ хотѣвъ ѡтходити, завернувъ его приятель :

„Жигимонте !“

„Що прикажешъ?...“ скававъ сердечный та ждавъ.

Рислеръ почервонѣвъ троха та рушавъ устами, мовъ бы хотѣвъ щось сказати. Але ѡттакъ на силу одолѣвъ себе :

„Нѣ... нѣчо... Добра нѡчь, старый друже.“

Братъ съ сестрою довго еще сидѣли въ ѣдальни та нишкомъ розмовляли. Плянусъ розказувавъ о тѡй страшнѡй пригодѣ сего вечера, о стрѣчи съ Сидонїєю ; и можна собѣ вже подумати, кѡлько то тамъ разѡвъ повторилось тѣ улюбленї приповѣдки : „О тѣ жѣвки !“, „О тѣ муцины !“ Наконецъ замкнено старанно дверѣ ѡтъ огорода, и панна Плянусѡвна пѡшла на гору до своєї комнаты, а Жигимонтъ уладився, якъ мѡгъ, въ другѡй комнатѣ.

Коло пѡвночи будить наразъ касиера сестра ; тихо, и страшно налякана кличе на него :

„Пане Плянусъ, мѡй брате !“

„Га ?“

„Чи чулисте ?“

„Нѣ... А що ?“

„Ахъ, то було страшно !... Щось нѣбы стонъ, але такїй тяжкїй, такїй жалѡбный... Звѡттамъ зъ комнаты на долѣ....“

Надслухуютъ. На дворѣ лье дощъ якъ зъ конвы и шу-
Бабл. пав. п. т. XIV. А. Додета „Фромонтъ молодой и Рислеръ старшїй.“ 18

мять по листю тымъ шумомъ, що то на селѣ будить въ чолвѣцѣ чувство цѣлковитой самоты и ѳтлюдности.

„То вѣтеръ...“ каже Плянусъ.

„Я певна, що то не вѣтеръ... Тихо !... Слушайте !“

На дворѣ ревуць громы, а мѣжь тымъ дѳйшовъ до нихъ якийсь войкъ щось нѣбы плачь, и чути було лишь одно на силу простогнане имя :

„Франць !... Франць !...“

Якъ страшно а жалѳбно оно звучало !

Коли Исусъ на хрестѣ заголосивъ въ розпуки въ пуге небо свое : „Или, Или, лама савагани !“ то тѣ, що его чули мусѣли тогды почути такійже забобонный перелякъ, який те-перь наразѣ обгорнувъ Панну Плянусѳвну.

„Я боюся,“ прошептала... „Може бы вы подивилися ?...“

„Нѣ, даймо ему спокѳй. Онъ думавъ о своѣмъ братѣ. Бѣдняка ! Лише ся гадка еще въ силѣ якось успокоѳти его.“

И старый касиеръ заснувъ дальше.

Другого дня пробудилися, якъ звычайно, коли на окопахъ вдарили въ тарабаны на ранокъ ; бо ся малѣ господа, обведена докола касарнями, ишла во вѣмъ за войсковыми знаками. Сестра вже встала и кормила куры. Коли побачила и Жигимонта на ногахъ, пришла до него троха неспокоѳна.

„Дивно,“ каже, „у пана Ріслера цѣлкомъ тихо... А таки ѳкно ѳтчинене на ротяжь.“

Жигимонтъ дуже зачудованный запукавъ до своего приятеля :

„Ріслеръ !... Ріслеръ !...“ Кликавъ съ певнымъ неспоковмъ.

„Ріслеръ, ты ту ?... чи спишь ?“

Нѣхто не ѳтзывався. ѳтчинивъ дверѣ.

Въ комнатѣ було дуже студено. Знати було, що черезъ цѣлу нѳчь заходивъ зо двора вогкій воздухъ черезъ ѳтчинене ѳкно. Плянусъ тѳлько глянувъ на лѳжку, заравъ и подумавъ : — Навѣтъ и не клався до лѳжка... Таки по правдѣ було лѳжка не тыкане ; а кожда найдрѳбнѣйша рѣчь въ комнатѣ свѣдчила о тѳмъ, що ту проведено нѳчь бессонно въ найбѳльшѳмъ неспокою. Лямпа ще копѣла, забувъ еи згасити ; ка-рафку въ горячковой бессонности выпѣдивъ до дна. А вже

найбольше касиера переняло страхомъ се, що стояла ѳтчинена комода, де сховавъ було завѣренный ему приятелемъ листъ и пачку.

Листу не було вже. Пачка лежала на столѣ роздерта : була въ нѣй фотографія Сидовина въ пятнадцатого року єи житя. Тогдѣшна мала Шебѳвна въ скромной одежи, съ упертымъ, на чубку звязанымъ волосемъ и съ заклопотаною поставою неповоротного ще дѣвчатка, тая учениця панны Лемирѳвной майже анѣ троха не була подѳбна до нынѣшной Сидонии. И томужь то сховавъ собѣ Ріслеръ тую фотографію на памятку, не по своѣй жѣнцѣ а по „малѳй.“

Жигимонтъ стоявъ перераженный.

„Я виненъ,“ говоривъ до себе. „Треба було поховати ключѣ... Але хтожь мѳгъ знати, що ѳнъ завсѣгды еще думає о тѳмъ?... ѳнъ жежь менѣ клявся на все въ свѣтѣ, що для него тая жѣнка не жівѣ вже.“

Въ тѳй хвили вѳйшла панна Плянусѳвна цѣлкомъ амѣнена въ переляку.

„Панъ Ріслеръ пѳшовъ...“ каже.

„Пѳшовъ?... Атжежь дверѣ ѳтъ огороду були замкненѣ?“

„Черезъ муръ перелѣвъ... Ще видко слѣды.“

Дивилися на себе перестрашенѣ.

— Листъ!.. погадавъ Плянусъ.

Очевисто мусѣвъ той листъ жѣнчинѣ повѣдомляти Ріслера о чимъсѣ неожиданнымъ, и щобы не будити гасдѳвъ, пѳшовъ тихонько черезъ ѳкно якъ влодѣй. Але чому? и по що?

„Будете видѣли, сестро,“ сказавъ ѳдняка Плянусъ одягаччися чимъ боржѣй, „будете видѣли, що се ледащо выправило ему ще якогось збытка.“

Стара панночка стараласѣ єго успокоѣти ; але ѳнъ уцтивина, заедно повторявъ свое улюблене :

„Не маю вѣры!“

Скоро убрався, побѣгъ въ дому.

Земля була по нѳчнѳмъ дощѣ мокра, и легко можна було розпѳзнати слѣды Ріслера ажъ до дверій ѳтъ огороду. Мусѣвъ певно забратися ще передъ досвѣтомъ, бо по грядкахъ городинны и по дерню докола цвѣтѳвъ видно було въ

далекихъ отступахъ глубокой слѣды чобѣтъ. Тамъ дальше на мурѣ знати було бѣлы шрамы а на верху малый выломъ. Брать съ сестрою вышли на улицу. Але тамъ годѣ було дальше ровпознати слѣдовъ. Лише тѣлько було слѣдно, що Ріслеръ побрався идъ войсковому шляхови Орлеаньскому.

„Добре застановитися,“ замѣтила несмѣло панна Плянубна, „то оно може навѣтъ дуже по дурному, що такъ побиваємося. Онъ може цѣлкомъ по просту вернувъ до фабрики.“

Жигимонтъ похитавъ головою. О, якъ бы бувъ сказавъ що думавъ!

„Вертайте до дому, сестро... Пѣду подивитися...“

И старый „не маю вѣры“ подмухавъ якъ вѣтеръ. Его бѣла грива насторошила ще бѣльше, нѣжь звичайно.

По улиці крутились о тѣй порѣ жовнѣрѣ, огородники съ городиною, вартовѣ, офицерскій конѣ ведені для проходу, маркетаны съ своими вѣсками — словомъ тиснява, поранье, заколотъ, якъ звичайно въ ранцѣ коло окопѣвъ. Плянусъ пробирався великими кроками скрѣвъ сей вдвигъ. Наразъ станувъ. По лѣвѣй сторонѣ, пѣдъ насыпомъ валу, на малѣмъ чотырограннѣмъ будынку стояло на самѣмъ мурѣ выписане чорными буквами:

МѢСТО ПАРИЖЬ.

ВХОДЪ ДО КАМѢНЬБОЛОМѢВЪ.

Передъ тымъ домомъ побачивъ громаду людей: войсковыхъ, и урядникѣвъ мытовыхъ въ униформахъ обѣчь волоцюгъ въ обдертыхъ замазанныхъ полотнянкахъ. Старого щось потягло туды. Пѣдъ склеплеными ворѣтьми, замкнеными желѣзными жердками, сидѣвъ якійсь мытовый урядникъ на камени та правивъ щось и розмахувавъ при тѣмъ живо руками, мовъ бы щось выкладавъ.

„Оттутъ сидѣвъ, де я теперъ сиджу,“ такъ ровказувавъ „и повѣсився сидячи; оттакъ потягнувъ въ цѣлои силы за мотузокъ... такъ... цупъ!... И можна собѣ подумати, що не на жаргы хотѣвъ умирати; бо нашли при нѣмъ въ кишени бритву; бувъ бы певно уживъ ви, колибы бувъ урвався мотузокъ.“

„Бѣдачико!...“ одозвався голосъ въ громады.

Опѣсля запытавъ несмѣло иншій, дрожацій, въ переляку ледво чутный голось :

„А чи таки певна рѣчь, що бнѣ не жие?“

Всѣ почало смѣяться и взглянулося на Плянуса.

„А дивѣтся на старого дудка,“ каже мытарь. „Я жь кажу вамъ, що вже бувъ цѣлкомъ асинѣлый, якъ ѓтрѣвалисьмо его рано, щобы занести до стрѣлецкой касарнѣ!“

Недалеко було до той касарнѣ, а таки Жигимонтъ ледво на силу доволѣкся до неи. Надармо вговорювавъ себе, що самоубійства лучаються въ Парижи часто, а особливо въ тѣй сторонѣ, и що одинъ день не перейде, щобы не нашли якого трупа на довгѣй линіи окопѣвъ мовъ на береаѣ небезпечного моря. Дарма! нѣчо не годно було розвѣяти у него того сумного перечутя, що ѓтъ рана заперало ему груди.

„Ахъ, вы приходите за тымъ, що повѣсився,“ каже до него при дверяхъ касарнѣ вартовый жовнѣръ. „А дивѣтъ, онтамъ бнѣ е.“

Тѣло вложено въ якойсъ шопѣ на лавѣ, що стояла на низькихъ кобыльницяхъ. Розстеленый плащъ ѣадецкій покрывавъ его цѣлкомъ и спадавъ въ тыхъ рѣсахъ, якими звичайно визначаютя при мертвѣй закостенѣлости тѣла мертвецкій покрывала. Громада офицерѣвъ и кѣлькохъ жовнѣрѣвъ въ полотняныхъ штанахъ стояло троха оподальше и тихо розмовлялися неначе въ церкви; а на лавцѣ передъ высокимъ ѓкномъ писавъ одинъ фельдвобель доносъ о тѣмъ случаю смерти. До сего звернувся Жигимонтъ.

„Радъ бымъ видѣти его,“ просивъ нишкомъ.

„Можете.“

Приступивъ до кобыльницъ, хвилию завагався, ѓттакъ набравъ духа и ѓткрывъ напрудѣле лице и велике зкостенѣле тѣло въ перемоклѣмъ ѓгъ дощу одѣню...

„Отже таки позабавила тебе жита, мѣй старый товаришу...“ прошептавъ Плянусъ и упавъ съ плачемъ на колѣна.

Офицеры цѣкаво приступили ближе, щобы придивитися мерцеви.

„Дивѣтъ но, фельдвобель,“ ѓдрзався одинъ зъ нихъ. „ѓнъ мае одну руку затиснену, мовъ бы тримавъ що въ нѣй.“

„Справдѣ,“ отвѣтивъ фельдвებель и блиаше пѣдѣйшовѣ до мерця. „То неравъ лучаея въ годинѣ смерти... Знаете ещѣ, пѣдѣ Сольфѣриномѣ? Командантѣ Бордїй такѣ самѣсенъко тримаваъ въ руцѣ медалѣ съ образомѣ свои мали доньки. Було тяжкою муки, поки выдерлисьмо.“

За тыми словами почавъ отворити нещасну, судорожно затиснену руку мерця.

„А диви!“ каже. „Листъ якїйсѣ!...“

Хотѣвъ его читати, але одинѣ звѣ офицерѣвъ ѣдобравѣ ему звѣ руки папѣръ и подавъ Жигимонтови, що все ещѣ клячавѣ.

„Подивѣтсѣ, мѣй пане. Може тамѣ треба буде ещѣ яку послѣдну волю сповнитѣ.“

Жигимонтѣ Плянусѣ пѣднѣвся. Мѣсце було троха при-темне, отже завертаючисѣ пѣшовѣ дѣ ѣкнѣ и читавѣ слез-ными очима :

„А вжежѣ певно, люблю Тебе, люблю Тебе — бѣльше нѣжѣ коли небудѣ и то на вѣки...“ — — — — —

Бувъ се листѣ ѣтъ Франца писанный рѣкъ тому до братової. Сидонїя пѣслала его своему мужевѣ на другїй день рано пѣсля тої пригоди, щобѣ пѣмститисѣ на нѣмѣ и заравомѣ на его братѣ.

Зраду жѣнки бувъ бы Рїслерѣ мѣгѣ пережити, зрада брата убила его.

Коли Жигимонтѣ арозумѣвъ рѣчь, станувѣ мовѣ громѣ поваленый... Съ листомѣ въ руцѣ стоявъ и дивисѣ безѣ мысли передѣ себе черезѣ велике ѣтчине не ѣкно.

Била шеста година.

Зѣ далека чути було шумѣ звѣ мѣста, хочѣ его самого не видко ; а по надѣ мѣстомѣ пѣднимавсѣ тяжкїй душный, поволи филиючїй туманѣ съ червенимѣ и чорнымѣ рубцемѣ мовѣ дымѣ звѣ пороху надѣ побоевищемѣ... Згѣдомѣ вырынали звѣ мглы вежѣ, бѣлы чѣла будынкѣвъ, золоченї банѣ и жарѣли въ блеску ранѣшного сонця. Опѣсля почали несчисленї комїны фабричнї, що сторчатѣ по надѣ пѣстру мѣшанину крѣвель, выпускати всѣ наравѣ дымѣ съ сопомѣ и съ силою такою, мовѣ ѣтпываючїй парѣходѣ... Житѣе по-

чалося на ново... На передъ, машино! А тымъ гѳрше для того, хто лишався на доровѣ!

Отъ и старого Плянуса зняла страшна досада.

„Ледащо! ледащо!....“ grimнувъ сердечный и погрозивъ пястукомъ; та не знати лише, чи мавъ на умѣ жѣнку чи мѣсто.

К о н е ц ь .

СЛОВО ÔТЪ ПЕРЕКЛАДЧИКА.

Богато дечого далобыся сказати про сей перекладъ. Отъ и я самъ знаю о неоднѣй хибѣ его. Такъ не моя вже рѣчь говорити про се. Нехай уважный читатель самъ дочитуетъ та дошукуеть ихъ. Одно тѣлько уважаю за потрѣбне пояснити. Хто знае французскій языкъ, тому дивогляднымъ може выдасться способъ, якъ поступивъ я собѣ съ французскими именами власными. И такъ заравъ на початку готовъ хто запытатися, чому я автора сей повѣсти назвавъ Додетомъ, коли онъ звеса „Доде.“ Отже гадка моя була така: чому мы называемо знаныхъ въ исторіи людей „Давидомъ, Даріємъ, Киромъ, Демостеномъ,“ а мѣста „Ефезомъ, Коринтомъ, Римомъ, Картагеною,“ коли они такъ по своему не звалися? Отповѣдь на те: мы перекрутили ихъ бѣльше або менше на нашъ ладъ, т. е. зручили ихъ и поступаемо съ ними якъ съ власными именами. И се вскажу намъ вже дорогу, що мы повинні чужі имена пѣсля духа нашего языка перетворювати бодай на стѣлько, щобы були способні до пытомои намъ граматичнои ѳтмѣны, а не лишати ихъ въ чужѣмъ, для насъ неѳтмѣннѣмъ видѣ. Тымъ часомъ мы въ такихъ равахъ поступаемо собѣ рѣжно: ѳтмѣняемо „Шилера, Шекспира, Лясаля и т. и. Бну, Марсилію, Парижь, и т. и. гимназію, музей и т. и.“ а лишаемо неѳтмѣнно „Гете, Доде, Рикардо и т. и. Мансгаймъ, Нанси и т. и. студіумъ, максимумъ, минимумъ и т. и.“ Ба навѣтъ дѣйшло до того, що переставмо ѳтмѣняти свои власні имена и говоримо та пишемо неравъ на чужій ладъ: „Марія Омеляновичъ, Маріи

Омеляновичъ, Анна Савчукъ, Анну Савчукъ“ а навѣтълучалось менѣ читати щось такого якъ Ивана Банахъ, Михайлови Скорикъ. Отъ того втискався до нашего языка невгѣдно съ его духомъ чимъ разъ бѣльша тѣма нештѣнныхъ именъ. Чи менѣ всюды щасливо удалося зрусчити чужі имена, сего и я самъ признати собѣ не важивбыся. Але я хотѣвъ бодай звернути увагу читающихъ и пишущихъ на сю важну рѣчь та пхнути цѣлу справу съ чужими именами на дорогу бѣльше лицюючи съ духомъ нашего языка. Давъ бы Богъ, щобы бодай се менѣ повелося !

У Львовѣ въ груднѣ 1883.

Важнѣйші похибки.

Стор.	стрѣчка	замѣсть	мае бути
5	15 въ горы	млавѣйше	млавѣйша
"	21 " "	ѣй	ѣи
6	7 въ долу	таке	таки
7	16 " "	Шо	Изо
"	11 " "	повитаня	почитаня
9	1 " "	такои	такою
11	2 " "	Марé	Маресъ
12	1 " "	до	зо
"	13 въ горы	буржое	буржоа
"	15 " "	всть	геть
"	16 " "	Аній	еѣній
14	11 въ долу	ѡттакъ	ѡттамъ
"	2 " "	ему	еще
15	5 въ горы	познакомѣвся	познакомишся
"	24 " "	монѡвцѣ	манѡвцѣ
17	9 " "	пѣръ	пѣре
"	10 въ долу	ставало ѣѣ	ставало ѣй
18	7 въ горы	ѣй	ѣи
19	2 въ долу	до	де
21	16 " "	головной школы	школы Шапталя
"	13 " "	уладнивѣ	уладнавѣ
22	8 въ горы	блундель	Бльонделя
27	6 " "	чапликъ	гапликъ
32	13 " "	забѣгати	зѡбѣгати
37	9 " "	пѣвно	повно

Стор.	стрѣчка	замѣсть	мае бути
40	10 въ долу	опираючусь	опираючись
"	5 " "	такожь	такажь
42	17 " "	ще	що
45	13 " "	зелень	зелено
55	12 въ горы	ви	своимъ
66	19 въ долу	а	и
72	5 въ горы	заволоки	приблуды
86	16 " "	отже	атже
92	18 " "	черезъ мѣрне	черезмѣрне
96	19 " "	на	не
97	7 " "	було	була
102	20 " "	якъ	мовь
105	10 въ долу	добачити	добачати
106	1 " "	якѣ сѣни	повѣтка
107	1 въ горы	ѣтчиненѣи	ѣтчинена
109	10 въ долу	якъ	якъ бы
"	8 " "	ученыхъ	учесаныхъ
113	13 въ горы	теренями	теревенями
114	2 " "	ухилиатися	ухилитися
115	10 " "	по забирае	ДОДАТИ: письма, банкноты, переказы и цѣнный
"	12 въ долу	и службы	у службы
117	8 " "	якъмъ	якъмсь
118	20 " "	хорошу	хорошо
119	18 " "	на хатахъ	по хатахъ
"	6 " "	Шкребѣтъ	Шкребутъ
"	5 " "	надъ-мѣръ	надъ мѣру
120	16 " "	наравъ	черезъ
"	15 " "	починивъ	починавъ
123	17 въ горы	бачила	бачили
126	13 въ долу	местникъ просто	местникъ
127	12 въ горы	свѣдомѣсть	святочнѣсть
"	12 въ долу	а щирѣ.	и щирѣ.
128	15 " "	такимъ	тихимъ
136	1 " "	головками	головками,
138	6 въ горы	вгадай	вгадай
146	5 " "	принималамъ	приняламъ
147	5 " "	Другого	Другою

Стор.	стрѣчка	замѣсть	мае бути
151	18 въ долу	бувало вже	вже
152	3 " "	и вдрѣгалася	издрѣгалася
172	10 въ горы	идну	видну
174	14 " "	бо яке	бо
"	17 въ долу	си	си
179	1 въ горы	добре	бодре
180	14 въ долу	шлепъ	хвѣсть
"	4 " "	полдунѣ	полдунѣ
230	11 въ горы	обовявокъ ?	обовявокъ !

З м ѣ с т њ .

ПЕРША КНИГА.

	стор.
I. Весѣлье у Вефура	3
II. Исторія малои Шебѣвной. — Три родины съ свѣлыми сѣнями	13
III. Дальше сповѣданье о малѣй Шебѣвнѣй. — Ро- бленіи перлы	28
IV. Дальше о молодѣй Шебѣвнѣй. — Ивановѣ мушки въ Савиню	41
V. Якъ скѣнчилась исторія молодой Шебѣвной	53

ДРУГА КНИГА.

I. Гостинный день мови жены	60
II. Правдива перла и пѣдробляна перла	69
III. Пивярня при улици Блонделя	77
IV. Въ Савиню	29
V. Жигимонтъ Плянусъ дрожитъ о свою касу	97
VI. Рѣчный сбрахунокъ	107
VII. Листъ	121

ТРЕТЯ КНИГА.

I. Мествикъ	122
II. Освѣдчины	140
III. Бѣдне мале дѣвча Цися	152
IV. Въ ждални	159
V. Рѣжнѣ вѣсти	170
VI. Она прирекла, що бѣльше того не зрѣбать	186

ЧЕТВЕРТА КНИГА.

	стор.
I. Казка о синѣмъ чортику	199
II. Рѣжнѣй ъткрытѣ	210
III. Платити !	226
IV. Новый помѣчникъ въ Фромонтовѣй торговли	241
V. Кавярня	254
VI. Местъ Сидоніи	269
<hr/>	
Слово ътъ перекладчика	281
Важнѣйшѣ похибки	283

